

“पर्यटन जलश्रोत पशुपालन र जडिबुटी शे फोकसुण्डोको आधार, दिर्घकालिन दृष्टिकोण मानव विकास गुणस्तरीय पूर्वाधार गरिबी निवारण र रोजगार”

प्रथम पञ्चवर्षिय आवधिक योजना (०८०/०८१-०८४/०८५)

शे फोकसुण्डो गाउँपालिका
ཤེ་ཤུ་ཤུམ་མའི་གོང་ཤེ་སྤྱི་ཁབ་རྒྱལ་ཁང་།
गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय
साल्दाङ, डोल्पा

शे फोकसुण्डो गाउँपालिकाको प्रथम पञ्चवर्षिय आवधिक योजना

(०८०/०८१-०८४/०८५)

प्रकाशक: शे फोकसुण्डो गाउँपालिका, गाउँ कार्यपालिकाको
कार्यालय, साल्दाङ, डोल्पा

सर्वाधिकार: प्रकाशकमा

प्रकाशन मिति: वि.सं. २०८०

प्रकाशन प्रति: २००

वेब साइट: www.shephoksundomun.gov.np

इमेल ठेगाना: ito.shephoksundo1@gmail.com

फोन नं. ०८७५५०१६२

फेसबुक पेज: www.facebook.com.Udolpa

शे फोक्सुण्डो गाउँपालिका
नेपाल सुसुखमर्देशे श्रेष्ठे सुखमर्ह्यम्
गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय
साल्दाङ, डोल्पा

शुभकामना मन्तव्य

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को यस गाउँपालिकाले प्रथम पञ्चवर्षीय आवधिक योजना तर्जुमा गरी सार्वजनिक गर्न पाएकोमा हर्षित महसुस गरेको छु । नेपालको संविधानमा भएको व्यवस्था बमोजिम स्थानीय तहको कार्य जिम्मेवारी र स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनमा व्यवस्था भएको कार्यक्षेत्र राष्ट्रिय पन्ध्रौँ राष्ट्रिय आवधिक योजना, दिर्घकालिन सोंच, २१०० कर्णाली प्रदेशको प्रथम पञ्चवर्षीय आवधिक योजना, विश्वव्यापी दिगो विकास लक्ष्य २०१६-२०३० का राष्ट्रिय लक्ष्यहरू तथा विषयगत एवम अन्तरसम्बन्धित विषय क्षेत्रहरूलाई स्थानीयकरण गर्ने कार्यका साथै सान्दर्भिक विषयलाई आधार मानी यस योजना तर्जुमा गरिएको छ । साथै राष्ट्रिय योजना आयोगबाट जारी गरिएको स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन, २०७८ मा निर्दिष्ट प्रक्रियाको अवलम्बन गरी पञ्चवर्षीय योजना (२०८०/०८१-०८४/०८५) तर्जुमा गरिएको छ ।

गाउँपालिकाले पर्यटन, पूर्वाधार तथा सामाजिक क्षेत्रको योजनावद्ध विकासद्वारा शे फोक्सुण्डो गाउँपालिकाबासीको जिवनस्तरमा सुधारका लागि “पर्यटन जलश्रोत पशुपालन र जडिबुटी शे फोक्सुण्डोको आधार, दिर्घकालिन दृष्टिकोण मानव विकास गुणस्तरीय पूर्वाधार गरिबी निवारण र रोजगार” भन्ने दिर्घकालिन सोंच सहितको शे फोक्सुण्डो गाउँपालिकाको प्रथम पञ्चवर्षीय आवधिक योजना (२०८०/०८१-०८४/०८५) तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने प्रतिवद्धता गरेको छ । आवधिक योजनाले विकासका परिसूचकहरूमा पृथक तथ्याङ्कहरूको विश्लेषण गरी सोही अनुसारको गाउँपालिकाको प्रक्षेपण योजना तर्जुमा तथा आवधिक अनुगमन जस्ता पक्षहरू समावेस गरिएको हुँदा आगामी दिनमा गाउँपालिकाका उपलब्धी तथा कमि कमजोरीहरूलाई केलाउन मद्दत पुग्ने छ ।

यस प्रथम पञ्चवर्षीय आवधिक योजना (२०८०/०८१-०८४/०८५) तर्जुमामा गाउँपालिकाका उपाध्यक्ष श्री पेम्मा वाङ्छेन गुरुङ, सबै वडाका वडा अध्यक्ष सम्पूर्ण गाउँ कार्यपालिका सदस्यहरू, गाउँ सभा सदस्य, शिक्षक बुद्धिजिवी संघ संस्थाका प्रतिनिधीहरूलगायत सम्पूर्णमा सक्रिय सहभागिता सल्लाह सुझाव र योगदानका लागि हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु । यसैगरी आवधिक योजना तर्जुमा कार्यमा महत्वपूर्ण जिम्मेवारी निर्वाह गर्नुहुने प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत श्री केशवराज शर्मा, योजना तर्जुमामा संयोजन गर्नुहुने आर्थिक प्रशासन शाखा प्रमुख श्री अमर गिरी ज्यू लगायत गाउँपालिकाका सम्पूर्ण विषयगत शाखा प्रमुख एवम कर्मचारीहरूप्रति हार्दिक धन्यवाद प्रकट गर्न चाहन्छु ।

धावा सम्डुक गुरुङ
गाउँपालिका अध्यक्ष

शे फोक्सुण्डो गाउँपालिका
नेपाल सरकारको कार्यालय
गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय
साल्दाङ, डोल्पा

शुभकामना मन्तव्य

नेपाली जनताको आफ्नो सम्बिधान आफै लेखे करिब ६५ वर्ष पुरानो आकांक्षा र चाहना पश्चात जारी भएको नेपालको संविधान, २०७२ ले नेपाललाई संघ प्रदेश र स्थानीय सरकारसहितको ३ तहको शासकिय संरचनामा संरचित गरी स्थानीय तहलाई एक स्वशासित अविच्छिन्न उत्तराधिकारवाला सरकारको रूपमा स्थापित गरेको छ । राज्यको नया पुनः संरचना अनुसार स्थानियस्तरको समग्र विकासको जिम्मेवारी स्थानीय तहमा आएको छ । यो एक ऐतिहासिक अवसर पनि हो भने यस अवसरको सदुपयोग गरेर समग्र गाउँपालिकाको सकारात्मक रुपान्तरण गर्नु हाम्रो दायित्व जिम्मेवारी र कर्तव्य हो ।

नेपालको संविधान, तथा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले प्रदान गरेको अधिकार क्षेत्र भित्र रहि यस गाउँपालिकाले प्रथम पञ्चवर्षिय आवधिक विकास योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयनको प्रतिवद्धतासहित प्रकाशन गर्न लागेकोमा हर्षित छु । यस पञ्चवर्षिय आवधिक योजना तर्जुमाको क्रममा गाउँपालिका अध्यक्ष श्री धावा सम्जुङ गुरुङ ज्यू, सम्पूर्ण वडा अध्यक्षज्यूहरूका साथै निर्वाचित सम्पूर्ण जनप्रतिनिधीहरू स्थानीय पूर्वाधार सहयोग कार्यक्रम(LISP) का कानूनी सल्लाहकार यसै गाउँपालिकाका प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत श्री केशवराज शर्मा, आर्थिक प्रशासन शाखा प्रमुख श्री अमर गिरी विषयगत शाखा प्रमुख लगायत सम्पूर्ण कर्मचारीहरू सबैलाई अमुल्य सुझाव सहयोग सहकार्यका लागि हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु

“पर्यटन जलश्रोत पशुपालन र जडिबुटी शे फोक्सुण्डोको आधार, दिर्घकालिन दृष्टिकोण मानव विकास गुणस्तरीय पूर्वाधार गरिबी निवारण र रोजगार” को दिर्घकालिन सौच सहित तर्जुमा गरिएको यस प्रथम पञ्चवर्षिय आवधिक योजना (२०८०/०८१-०८४/०८५) को सफल कार्यान्वयनबाट गाउँपालिकाको समग्र विकासको मार्ग तयार हुनेछ साथै गाउँपालिकाको आर्थिक समुन्नति एवम मुहार फेर्नका लागि कोशेदुङ्गा सावित हुनेछ भन्ने विश्वास लिएको छु । यसका साथै यसको सफल कार्यान्वयनमा यहाँहरूको भूमिका अझै महत्वपूर्ण र सकारात्मक रहने विश्वास लिएको छु । एवम सरोकारवालाहरूसँगको सघन अन्तर्क्रिया पश्चात आवश्यक तथ्याङ्क संकलन गरी वडागत रूपमा स्थलगत भ्रमणका आधारमा योजना तर्जुमा गर्ने परिप्रेक्ष्यमा यसले समग्र गाउँपालिकाको संस्थागत विकास र आर्थिक सम्वृद्धिका जग निर्माणमा महत्वपूर्ण सहयोग पुर्याउने छ भन्ने अपेक्षा लिएको छु ।

पेमा वाङ्छेन गुरुङ
उपाध्यक्ष

शे फोक्सुण्डो गाउँपालिका
नेपाल सुखी नेपालीको राष्ट्रिय आकांक्षा सहितको पन्ध्रौं योजना तयार गरी
गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय
साल्दाङ, डोल्पा

दुइ शब्द

नेपाल सरकारले नेपालको संविधानको मर्म र भावना, नेपालले तय गरेका दीर्घकालिन लक्ष्य, अन्तराष्ट्रिय स्तरमा जनाएका प्रतिवद्धता विश्वव्यापी दिगो विकास लक्ष्य, नेपाल पक्ष राष्ट्र भएका अन्तराष्ट्रिय सन्धि सम्झौताका आधारमा सम्बैद्ध नेपाल सुखी नेपालीको राष्ट्रिय आकांक्षा सहितको पन्ध्रौं योजना तयार गरी कार्यान्वयनमा रहेको छ भने कर्णाली प्रदेश सरकारले पनि सम्बद्ध कर्णाली सुखारी कर्णालीबासीको दिर्घकादिन सोच सहितको प्रथम आवधिक योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा रहेको सन्दर्भमा विगतका कमजोरीहरुबाट पाठ सिक्दै गाउँपालिकाको आर्थिक सामाजिक लगायत सर्वाङ्गीर्ण विकासको मार्गचित्र तयार गरी विकास व्यवस्थापनलाई निश्चित दिशा प्रदान गर्ने उद्देश्यका साथ यस शे फोक्सुण्डो गाउँपालिकाले गाउँपालिकाको आवश्यकता र मौलिक विशिष्टताका अनुरूपको योजना तयार गरेको छ । यस गाउँपालिकाको विकास र सम्वृद्धिका लागि पहिचान गरिएका आवश्यकताहरु, किटान गरिएका प्राथमिकताहरु, निर्धारण गरिएका कार्यक्रम तथा योजनाहरु सरोकारवाला तथा लाभान्वित वर्ग समुहको प्रत्यक्ष स्वःस्फूर्त सहभागिता सहकार्य र साझेदारीमा कार्यान्वयन हुन सकेमा मात्र प्रभावकारी र उपलब्धीमूलक हुनेछन ।

यस प्रथम पञ्चवर्षिय आवधिक योजना तर्जुमाका क्रममा अत्यन्तै खुला हृदयका साथ सौहार्दपूर्ण रुपमा सहयोग प्रदान गर्नुहुने आदरणीय अध्यक्ष , उपाध्यक्ष, सम्पूर्ण निर्वाचित जनप्रतिनिधिज्यूहरु, लक्ष्य, योजना नीति तथा कार्यक्रमप्रति ऐक्यवद्धता जनाउनु हुने सबै राजनीतिक दलका नेतृत्ववर्ग विषयगत दक्षता, ज्ञान, राय सुझाव प्रदान गर्नु हुने विषयगत समितिका पदाधिकारीहरु एवम आवधिक योजना तर्जुमामा खट्नुहुने सम्पूर्ण विषयगत शाखा प्रमुख, वडा सचिव लगायत सम्पूर्ण राष्ट्रसेवक कर्मचारीसाथीहरु प्रति हार्दिक धन्यवाद प्रकट गर्न चाहन्छु ।

केशवराज शर्मा
प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत

विषयसूची

परिच्छेद १ प्रारम्भिक

- १.१ पृष्ठभूमि
- १.२ शे फोकसुण्डो गाउँपालिकाको वस्तुस्थिति विवरण
- १.३ विगतका योजनाहरूको संक्षिप्त समिक्षा
- १.४ कानूनी तथा नीतिगत व्यवस्था
- १.५ योजना तर्जुमाको उद्देश्य
- १.६ आवधिक योजना तर्जुमा प्रक्रिया
 - १.६.१ आवधिक योजना तयारी अभिमुखीकरण गोष्ठी
 - १.६.२ वस्तुस्थिति विश्लेषण
 - १.६.३ समिति निर्माण
 - १.६.४ विषयगत समितिसँग छलफल तथा समुह परामर्श
 - १.६.५ अन्तिम आवधिक योजना तर्जुमा गोष्ठी
 - १.६.६ अन्तिम दस्तावेज तयारी लेखन तथा प्रमाणीकरण
- १.७ सिमा

परिच्छेद:२ समष्टिगत योजना र स्रोत व्यवस्थापन

- २.१ पृष्ठभूमि:
 - २.२ गाउँपालिकाको विकासका चुनौती र समस्या तथा अवसर र सम्भावनाहरू
 - २.३ गाउँपालिकाको दिर्घकालिन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य
 - २.४ परिमाणात्मक लक्ष्य
 - २.५ गाउँपालिकाको प्रमुख रणनीति तथा कार्यनीतिहरू
 - २.६ गाउँपालिकाका पालिकास्तरीय गौरवका आयोजनाहरू
 - २.७ आय व्ययको प्रवृत्ति र प्रक्षेपण
 - २.८ लगानीको आवश्यकता र स्रोत
 - २.८.१ आन्तरिक स्रोत परिचालन
 - २.८.२ अन्तरसरकारी स्रोत परिचालन
 - २.८.३ जनसहभागिता परिचालन
 - २.८.४ निजी र सहकारी क्षेत्रको स्रोत परिचालन
 - २.८.५ संघ सस्थाको स्रोत परिचालन
 - २.८.६ अन्य स्रोत परिचालन
 - २.८.७ स्रोत साधनको बाँडफाँड तथा परिचालनका आधारहरू
 - २.९ सार्वजनिक खर्च र राजस्व परिचालन नीति
 - २.९.१ सार्वजनिक खर्च नीति
 - २.९.२ राजस्व नीति
 - २.९.३ सार्वजनिक, निजी र सहकारी साझेदारी नीति
 - २.९.४ जनसहभागिता परिचालन नीति
 - २.९.५ गैर सरकारी संस्थाको स्रोत परिचालन नीति
-

२.९.६ अतिरिक्त स्रोत परिचालन नीति

परिच्छेद-३ आर्थिक विकास

३.१ कृषि विकास

३.१.१ कृषि

३.१.१.१ पृष्ठभूमी

३.१.१.२ प्रमुख समस्या

३.१.१.३ चुनौती र अवसर

३.१.१.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति र कार्यनीति

३.१.१.५ प्रमुख कार्यक्रम

३.१.१.६ अपेक्षित उपलब्धि

३.१.२ पशुपक्षी विकास

३.१.२.१ पृष्ठभूमी:

३.१.२.२ प्रमुख समस्या

३.१.२.३ चुनौती र अवसर

३.१.२.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति र कार्यनीति

३.१.२.५ प्रमुख कार्यक्रम

३.१.२.६ अपेक्षित उपलब्धि

३.१.३ खाद्य सुरक्षा तथा पोषण

३.१.३.१ पृष्ठभूमि

३.१.३.२ प्रमुख समस्या

३.१.३.३ चुनौती र अवसर

३.१.३.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति

३.१.३.५ प्रमुख कार्यक्रम

३.१.३.६ अपेक्षित उपलब्धि

३.१.४ सिंचाई

३.१.४.१ पृष्ठभूमि

३.१.४.२ प्रमुख समस्या

३.१.४.३ चुनौती र अवसर

३.१.४.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति

३.१.४.५ प्रमुख कार्यक्रम

३.१.४.६ अपेक्षित उपलब्धि

३.२ प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापन

३.२.१ जलस्रोत

३.२.१.१ पृष्ठभूमि

३.२.१.२ प्रमुख समस्या

३.२.१.३ चुनौती र अवसर

३.२.१.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति

३.२.१.५ प्रमुख कार्यक्रम

- ३.२.१.६ अपेक्षित उपलब्धि
 - ३.२.२ वन, वनस्पती तथा खनिज
 - ३.२.२.१ पृष्ठभूमि
 - ३.२.२.२ प्रमुख समस्या
 - ३.२.२.३ चुनौती र अवसर
 - ३.२.२.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति
 - ३.२.२.५ प्रमुख कार्यक्रम
 - ३.२.२.६ अपेक्षित उपलब्धि
 - ३.३ उद्योग, वाणिज्य, आपूर्ति र पर्यटन
 - ३.३.१ उद्योग
 - ३.३.१.१ पृष्ठभूमि
 - ३.३.१.२ प्रमुख समस्या
 - ३.३.१.३ चुनौती र अवसर
 - ३.३.१.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति
 - ३.३.१.५ प्रमुख कार्यक्रम
 - ३.३.१.६ अपेक्षित उपलब्धि
 - ३.३.२ वाणिज्य तथा आपूर्ति
 - ३.३.२.१ पृष्ठभूमि
 - ३.३.२.२ प्रमुख समस्या
 - ३.३.२.३ चुनौती र अवसर
 - ३.३.२.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति
 - ३.३.२.५ प्रमुख कार्यक्रम
 - ३.३.२.६ अपेक्षित उपलब्धि
 - ३.३.३ पर्यटन
 - ३.३.३.१ पृष्ठभूमि
 - ३.३.३.२ प्रमुख समस्या
 - ३.३.३.३ चुनौती र अवसर
 - ३.३.३.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति
 - ३.३.३.५ प्रमुख कार्यक्रम
 - ३.३.३.६ अपेक्षित उपलब्धि
 - ३.३.४ बैंक, वित्तीय संस्था र सहकारी
 - ३.३.४.१ पृष्ठभूमि
 - ३.३.४.२ प्रमुख समस्या
 - ३.३.४.३ चुनौती र अवसर
 - ३.३.४.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति
 - ३.३.४.५ प्रमुख कार्यक्रम
 - ३.३.४.६ अपेक्षित उपलब्धि
 - परिच्छेद-चार सामाजिक विकास
-

४.१ जनसंख्यातथाबसाईसराइ

- ४.१.१ पृष्ठभूमि
- ४.१.२ प्रमुख समस्या
- ४.१.३ चुनौती र अवसर
- ४.१.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति र कार्यनीति
- ४.१.५ प्रमुख कार्यक्रम
- ४.१.६ अपेक्षित उपलब्धि

४.२ शिक्षा

- ४.२.१ पृष्ठभूमि
- ४.२.२ प्रमुख समस्या
- ४.२.३ चुनौती र अवसर
- ४.२.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति र कार्यनीति
- ४.२.५ प्रमुख कार्यक्रम
- ४.२.६ अपेक्षित उपलब्धि

४.३ स्वास्थ्य तथा पोषण

- ४.३.१ पृष्ठभूमि
- ४.३.२ प्रमुख समस्या
- ४.३.३ चुनौती र अवसर
- ४.३.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति र कार्यनीति
- ४.३.५ प्रमुख कार्यक्रम
- ४.३.६ अपेक्षित उपलब्धि

४.४ खानेपानी तथा सरसफाइ

- ४.४.१ पृष्ठभूमि
- ४.४.२ प्रमुख समस्या
- ४.४.३ चुनौती र अवसर
- ४.४.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति र कार्यनीति
- ४.४.५ प्रमुख कार्यक्रम
- ४.४.६ अपेक्षित उपलब्धि

४.५ खेलकूद

- ४.५.१ पृष्ठभूमि
- ४.५.२ प्रमुख समस्या
- ४.५.३ चुनौती र अवसर
- ४.५.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति र कार्यनीति
- ४.५.५ प्रमुख कार्यक्रम
- ४.५.६ अपेक्षित उपलब्धि

४.६ भाषा, साहित्य कला र संस्कृति

- ४.६.१ पृष्ठभूमि
 - ४.६.२ प्रमुख समस्या
-

- ४.६.३ चुनौती र अवसर
 - ४.६.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति र कार्यनीति
 - ४.६.५ प्रमुख कार्यक्रम
 - ४.६.६ अपेक्षित उपलब्धि
 - ४.७ लक्षित समुदाय विकास**
 - ४.७.१ युवा**
 - ४.७.१.१ पृष्ठभूमि
 - ४.७.१.२ प्रमुख समस्या
 - ४.७.१.३ चुनौति तथा अवसर
 - ४.७.१.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति
 - ४.७.१.५ प्रमुख कार्यक्रम
 - ४.७.१.६ अपेक्षित उपलब्धि
 - ४.७.२ महिला**
 - ४.७.२.१ पृष्ठभूमि
 - ४.७.२.२ प्रमुख समस्या
 - ४.७.२.३ चुनौति तथा अवसर
 - ४.७.२.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति
 - ४.७.२.५ प्रमुख कार्यक्रम
 - ४.७.२.६ अपेक्षित उपलब्धि
 - ४.७.३ बालबालिका तथा किशोर किशोरी**
 - ४.७.३.१ पृष्ठभूमि
 - ४.७.३.२ प्रमुख समस्या
 - ४.७.३.३ चुनौति तथा अवसर
 - ४.७.३.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति
 - ४.७.३.५ प्रमुख कार्यक्रम
 - ४.७.३.६ अपेक्षित उपलब्धि
 - ४.७.४ जेष्ठ नागरिक**
 - ४.७.४.१ पृष्ठभूमि
 - ४.७.४.२ प्रमुख समस्या
 - ४.७.४.३ चुनौति तथा अवसर
 - ४.७.४.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति
 - ४.७.४.५ प्रमुख कार्यक्रम
 - ४.७.४.६ अपेक्षित उपलब्धि
 - ४.७.५ अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरु**
 - ४.७.५.१ पृष्ठभूमि
 - ४.७.५.२ प्रमुख समस्या
 - ४.७.५.३ चुनौति तथा अवसर
 - ४.७.५.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति
-

- ४.७.५.५ प्रमुख कार्यक्रम
- ४.७.५.६ अपेक्षित उपलब्धी
- ४.७.६ दलित
- ४.७.६.१ पृष्ठभूमि
- ४.७.६.२ प्रमुख समस्या
- ४.७.६.३ चुनौति तथा अवसर
- ४.७.६.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति
- ४.७.६.५ प्रमुख कार्यक्रम
- ४.७.६.६ अपेक्षित उपलब्धी
- ४.७.७ आदिवासी/जनजाति
- ४.७.७.१ पृष्ठभूमि
- ४.७.७.२ प्रमुख समस्या
- ४.७.७.३ चुनौति तथा अवसर
- ४.७.७.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति
- ४.७.७.५ प्रमुख कार्यक्रम
- ४.७.७.६ अपेक्षित उपलब्धी

परिच्छेद-पाँच पूर्वाधार क्षेत्र

- ५.१ उर्जा
 - ५.१.१ जलविद्युत
 - ५.१.१.१ पृष्ठभूमि
 - ५.१.१.२ प्रमुख समस्या
 - ५.१.१.३ चुनौति तथा अवसर
 - ५.१.१.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति
 - ५.१.१.५ प्रमुख कार्यक्रम
 - ५.१.१.६ अपेक्षित उपलब्धी
 - ५.१.२ बैकल्पिक तथा अन्य उर्जा
 - ५.१.२.१ पृष्ठभूमि
 - ५.१.२.२ प्रमुख समस्या
 - ५.१.२.३ चुनौति तथा अवसर
 - ५.१.२.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति
 - ५.१.२.५ प्रमुख कार्यक्रम
 - ५.१.२.६ अपेक्षित उपलब्धी
 - ५.२ सडक तथा यातायात
 - ५.२.१ पृष्ठभूमि
 - ५.२.२ प्रमुख समस्या
 - ५.२.३ चुनौति तथा अवसर
 - ५.२.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति
-

- ५.२.५ प्रमुख कार्यक्रम
 - ५.२.६ अपेक्षित उपलब्धी
 - ५.३ सञ्चार तथा सूचना प्रविधि पूर्वाधार
 - ५.३.१ पृष्ठभूमि
 - ५.३.२ प्रमुख समस्या
 - ५.३.३ चुनौति तथा अवसर
 - ५.३.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति
 - ५.३.५ प्रमुख कार्यक्रम
 - ५.३.६ अपेक्षित उपलब्धी
 - ५.४ आवास तथा वस्ती विकास
 - ५.४.१ पृष्ठभूमि
 - ५.४.२ प्रमुख समस्या
 - ५.४.३ चुनौति तथा अवसर
 - ५.४.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति
 - ५.४.५ प्रमुख कार्यक्रम
 - ५.४.६ अपेक्षित उपलब्धी
 - ५.५ सांस्कृतिक, धार्मिक सम्पदा संरक्षण
 - ५.५.१ पृष्ठभूमि
 - ५.५.२ प्रमुख समस्या
 - ५.५.३ चुनौति तथा अवसर
 - ५.५.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति
 - ५.५.५ प्रमुख कार्यक्रम
 - ५.५.६ अपेक्षित उपलब्धी
 - ५.६ फोहोरमैला व्यवस्थापन तथा ढल निकास
 - ५.६.१ पृष्ठभूमि
 - ५.६.२ प्रमुख समस्या
 - ५.६.३ चुनौति तथा अवसर
 - ५.६.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति
 - ५.६.५ प्रमुख कार्यक्रम
 - ५.६.६ अपेक्षित उपलब्धी
- परिच्छेद - छ लोकतन्त्र र सुशासन**

- ६.१ स्थानीय एकता, शान्ति, सुव्यवस्था र सुरक्षा
 - ६.१.१ पृष्ठभूमि
 - ६.१.२ प्रमुख समस्या
 - ६.१.३ चुनौती तथा अवसर
 - ६.१.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति
 - ६.१.५ प्रमुख कार्यक्रम
-

६.१.६ अपेक्षित उपलब्धी

६.२ नेतृत्व विकास र मानव अधिकार तथा सामाजिक न्याय

६.२.१ पृष्ठभूमि

६.२.२ प्रमुख समस्या

६.२.३ चुनौती तथा अवसर

६.२.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति

६.२.५ प्रमुख कार्यक्रम

६.२.६ अपेक्षित उपलब्धी

६.३ संघीय शासन प्रणाली

६.३.१ पृष्ठभूमि

६.३.२ प्रमुख समस्या

६.३.३ चुनौती तथा अवसर

६.३.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति

६.३.५ प्रमुख कार्यक्रम

६.३.६ अपेक्षित उपलब्धी

६.४ स्थानीय तहको सन्तुलित विकास

६.४.१ पृष्ठभूमि

६.४.२ प्रमुख समस्या

६.४.३ चुनौती तथा अवसर

६.४.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति

६.४.५ प्रमुख कार्यक्रम

६.४.६ अपेक्षित उपलब्धी

६.५ शासकीय सुधार

६.५.१ पृष्ठभूमि

६.५.२ प्रमुख समस्या

६.५.३ चुनौती तथा अवसर

६.५.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति

६.५.५ प्रमुख कार्यक्रम

६.५.६ अपेक्षित उपलब्धी

६.६ वित्तीय सुशासन

६.६.१ पृष्ठभूमि

६.६.२ प्रमुख समस्या

६.६.३ चुनौती तथा अवसर

६.६.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति

६.६.५ प्रमुख कार्यक्रम

६.६.६ अपेक्षित उपलब्धी

६.७ भ्रष्टाचार निवारण

- ६.७.१ पृष्ठभूमि
- ६.७.२ प्रमुख समस्या
- ६.७.३ चुनौती तथा अवसर
- ६.७.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति
- ६.७.५ प्रमुख कार्यक्रम
- ६.७.६ अपेक्षित उपलब्धी

परिच्छेद-सातअन्तर सम्बन्धित विषय

७.१ गरीबी न्यूनीकरण

- ७.१.१ पृष्ठभूमि
- ७.१.२ प्रमुख समस्या
- ७.१.३ चुनौती तथा अवसर
- ७.१.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य र उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति
- ७.१.५ प्रमुख कार्यक्रम
- ७.१.६ अपेक्षित उपलब्धि

७.२ श्रम तथा रोजगारी

- ७.२.१ पृष्ठभूमि
- ७.२.२ प्रमुख समस्या
- ७.२.३ चुनौती तथा अवसर
- ७.२.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य र उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति
- ७.२.५ प्रमुख कार्यक्रम
- ७.२.६ अपेक्षित उपलब्धि

७.३ सामाजिक तथा सांस्कृतिक विविधता

- ७.३.१ पृष्ठभूमि
- ७.३.२ प्रमुख समस्या
- ७.३.३ चुनौती तथा अवसर
- ७.३.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य र उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति
- ७.३.५ प्रमुख कार्यक्रम
- ७.३.६ अपेक्षित उपलब्धि

७.४ विपद् व्यवस्थापन

- ७.४.१ पृष्ठभूमि
- ७.४.२ प्रमुख समस्या
- ७.४.३ चुनौती तथा अवसर
- ७.४.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य र उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति
- ७.४.५ प्रमुख कार्यक्रम
- ७.४.६ अपेक्षित उपलब्धि

७.५ वातावरणसंरक्षणर जलवायु अनुकूलन

- ७.५.१ पृष्ठभूमि
-

- ७.५.२ प्रमुख समस्या
- ७.५.३ चुनौती तथा अवसर
- ७.५.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य र उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति
- ७.५.५ प्रमुख कार्यक्रम
- ७.५.६ अपेक्षित उपलब्धि

७.६ सामुदायिक साझेदारी र गैर सरकारी संस्थाहरू

- ७.६.१ पृष्ठभूमि
- ७.६.२ प्रमुख समस्या
- ७.६.३ चुनौती तथा अवसर
- ७.६.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य र उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति
- ७.६.५ प्रमुख कार्यक्रम
- ७.६.६ अपेक्षित उपलब्धि

७.७ तथ्यांक व्यवस्थापन

- ७.७.१ पृष्ठभूमि
- ७.७.२ प्रमुख समस्या
- ७.७.३ चुनौती तथा अवसर
- ७.७.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य र उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति
- ७.७.५ प्रमुख कार्यक्रम
- ७.७.६ अपेक्षित उपलब्धि

७.८ विज्ञान तथा प्रविधि

- ७.८.१ पृष्ठभूमि
- ७.८.२ प्रमुख समस्या
- ७.८.३ चुनौती तथा अवसर
- ७.८.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य र उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति
- ७.८.५ प्रमुख कार्यक्रम
- ७.८.६ अपेक्षित उपलब्धि

परिच्छेद-आठ योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन र अनुगमन तथा मूल्यांकन

८.१ योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन

- ८.१.१ पृष्ठभूमि
- ८.१.२ प्रमुख समस्या
- ८.१.३ चुनौती र अवसर
- ८.१.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति तथा कार्यनीति
- ८.१.५ प्रमुख कार्यक्रमहरू
- ८.१.६ अपेक्षित उपलब्धि

८.२ आयोजना बैंक

- ८.२.१ पृष्ठभूमि
 - ८.२.२ प्रमुख समस्या
-

- ८.२.३ चुनौती र अवसर
- ८.२.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्यरणीति तथा कार्यनीति
- ८.२.५ प्रमुख कार्यक्रमहरु
- ८.२.६ अपेक्षित उपलब्धि

८.३ तहगत अन्तरसम्बन्ध तथा अन्तर सरकार समन्वय

- ८.३.१ पृष्ठभूमि
- ८.३.२ प्रमुख समस्या
- ८.३.३ चुनौती र अवसर
- ८.३.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्यरणीति तथा कार्यनीति
- ८.३.५ प्रमुख कार्यक्रमहरु
- ८.३.६ अपेक्षित उपलब्धि

८.४ जोखिम व्यवस्थापन

- ८.४.१ पृष्ठभूमि
- ८.४.२ प्रमुख समस्या
- ८.४.३ चुनौती र अवसर
- ८.४.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य रणीति तथा कार्यनीति
- ८.४.५ प्रमुख कार्यक्रमहरु
- ८.४.६ अपेक्षित उपलब्धि

८.५ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

- ८.५.१ पृष्ठभूमि
- ८.५.२ प्रमुख समस्या
- ८.५.३ चुनौती र अवसर
- ८.५.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्यरणीति तथा कार्यनीति
- ८.५.५ प्रमुख कार्यक्रमहरु
- ८.५.६ अपेक्षित उपलब्धि

परिच्छेद-नौ नतिजा खाका

तालिका १ परिमाणात्मक लक्ष्य

तालिका २ गाउँपालिकाको प्रमुख रणीति तथा कार्यनीतिहरु

तालिका: ३ आय व्ययको प्रवृत्ति र प्रक्षेपण

तालिका: ४ विषय क्षेत्रगत लगानी प्रक्षेपण

तालिका: ५ आन्तरिक स्रोत परिचालन

तालिका: ६ सार्वजनिक श्रोत परिचालन

तालिका: ७ दिर्घकालिन राष्ट्रिय लक्ष्य संकेतहरु

तालिका: ८ दीगो विकास लक्ष्यको स्थानीयकरण

तालिका: ९ नतिजा खाका

तालिका: १० बजेट तथा कार्यक्रम

परिच्छेद १

प्रारम्भिक

१.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले संघ प्रदेश र स्थानीय गरी तीन तहको सरकारको व्यवस्था गरे अनुरूप स्थानिय सरकारका रूपमा गाउँपालिका गाउँपालिका र जिल्ला सभाको व्यवस्था गरेको छ । संविधानको अनुसूचि ८ ले स्थानीय तहको अधिकार अन्तर्गत स्थानीय स्तरका विकास योजना तथा बजेट तर्जुमा कार्यान्वयन र अनुगमन गर्ने जिम्मेवारी स्थानीय तहलाई प्रदान गरेको छ । त्यसैगरी स्थानिय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले गाउँपालिका तथा गाउँपालिकाले स्थानियस्तरको विकासका लागि आफ्नो अधिकार क्षेत्र भित्रका विषयमा आवधिक वार्षिक रणनीतिक क्षेत्रगत मध्यमकालिन तथा दिर्घकालिन विकास योजना बनाइ लागु गर्नु पर्ने व्यवस्था गरेको छ । साथै स्थानिय तहले त्यस्ता प्रकारका योजना बनाउँदा नेपाल सरकार प्रदेश सरकारको नीति लक्ष्य उद्देश्य समय सिमा र प्रक्रियासँग अनुकुल हुनेगरी सुशासन वातावरण बालमैत्री जलवायु परिवर्तन अनुकुलन विपद् व्यवस्थापन लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरण जस्ता अन्तरसम्बन्धित विषयहरूलाई ध्यान दिइ आवधिक वार्षिक तथा दिर्घकालिन योजना तर्जुमा गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । गाउँपालिकाले आफ्नो अधिकारक्षेत्र भित्रका विषयमा आफ्नो मापदण्ड तथा कार्यविधि बनाइ अल्पकालिन मध्यकालिन तथा दिर्घकालिन विकास योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्नसक्ने प्रावधान अनुरूप स्थानिय तहको विकास तथा वार्षिक योजनालाई दिशानिर्देश गर्न आवधिक योजनाको आवश्यकता पर्दछ । सहभागितामुलक योजना तर्जुमा प्रक्रिया अवलम्बन गरी एकिकृत स्वरूपको आवधिक योजना तर्जुमा गर्ने र सो का आधारमा वार्षिक योजना तथा बजेट तर्जुमा प्रक्रियालाई सुदृढ गर्न यो आवधिक योजना निर्माण गरिएको छ । परिवर्तनको सिद्धान्तका आधारमा तयार गरिएको यस आवधिक योजनाले आगामी ५ वर्षमा यस गाउँपालिकालाई कुन दिशामा र कुन अवस्थामा पुर्याउने भन्ने लक्ष्य किटान गरी उक्त लक्ष्य प्राप्तिका लागि श्रोत परिचालनको योजना समेत तय गरेको छ । गाउँपालिकाको नतिजामुखि तथा समग्र विकासका लागि आगामी वर्षहरूमा वार्षिक योजना तर्जुमामा यो आवधिक योजना महत्वपूर्ण मार्गदर्शक दस्तावेज सावित हुनेछ ।

१.२ शे फोक्सुण्डो गाउँपालिकाको वस्तुस्थिति विवरण

शे फोक्सुण्डो गाउँपालिका कर्णाली प्रदेश, डोल्पा जिल्लाको उत्तरी उच्च हिमाली क्षेत्रमा रहेको छ । डोल्पा जिल्लाका ८ वटा स्थानीय तहमध्येको एक स्थानीय तह हो जसको अक्षांशीय अवस्थिति २९°२०'०"देखि २९°५१'०" उत्तरी अक्षांश रहेको छ भने ८२°८९'०" देखि ८३°०९'०" पूर्वी देशान्तरसम्म फैलिएको छ । यस गाउँपालिकाको पूर्वमा डोल्पोबुद्ध गाउँपालिका पश्चिममा जगदुल्ला गाउँपालिका तथा मुगुको मुगुम कार्मारोङ गाउँपालिका, उत्तरमा छिमेकी राष्ट्र चिनको तिब्बतीय क्षेत्र तथा दक्षिणमा त्रिपूरासन्दरी नगरपालिका तथा ठुलीभेरी नगरपालिका रहेको छ । यस शे फोक्सुण्डो गाउँपालिकाको नामाकरण वडा नं. ३ र ५ को सिमानामा रहेको एघारौं शताब्दीमा निर्मित बौद्ध धर्मावलम्बीको ऐतिहासिक धार्मिक महत्वको शे गुम्बा तथा वडा नं ८ को रिग्मो गाउँमा अवस्थित पर्यटकिय महत्व बोकेको फोक्सो आकारको फोक्सुण्डो तालको संयोजनबाट भएको पाइन्छ । शे

फोक्सुण्डो गाउँपालिका जैविक विविधता प्राकृतिक सम्पदा तथा जलश्रोतमा सम्पन्न रहेको छ । मुगु कर्णाली नदी, सुलिगाड, बाहुलीगाड, कागमारा, नाम्दो, तोरा, शे खोला आदि खोलाहरू फोक्सुण्डो ताल, विभिन्न हिमतालहरू, मुक्पोरड, काञ्जीरोवा प्रथम तथा काञ्जीरोवा दक्षिण जस्ता ६००० मि अग्ला हिमालहरू, वनस्पतितर्फ बहुमुल्य वन पैदावारहरू तथा जडिबुटीहरू जस्तै यासागुम्बा, जटामसी, पाँचऔले, गुच्ची च्याउ, लौठ सल्ला, भोजपत्र, सिलाजित, कटुकी, कुरीलो, धुपी आदि, त्यसैगरी वन्यजन्तुतर्फ हिउँचितुवातथा तिब्बती खरायोका लागि यो क्षेत्र निकै प्रसिद्ध छ साथै चिरु, नाउरु, झारल, कस्तुरी, मृग, बाँदर, हिमाली भालु, जंगली कुकुर लगायतकावन्यजन्तु एवम पक्षीहरूमा डाँफे, मुनाल, गिद्ध, ढुकुर, हिमाली काग, च्याखुरा आदि पाइन्छन् । शे गुम्बा, नामगुड गुम्बा, चाखाड गुम्बा, फोक्सुण्डो ताल, सुलिगाड झरना, कु, निसाल कोमास तथा भिजेर उपत्यका, मुक्पोरड हिमाल, काञ्जीरोवा हिमाल, चार ताल क्षेत्र यहाँका प्रमुख ऐतिहासिक धार्मिक पर्यटकिय क्षेत्रहरू रहेको छन । गाउँपालिकाको सम्पूर्ण भूभाग शे फोक्सुण्डो राष्ट्रिय निकुञ्जको मध्यवर्ती क्षेत्र भित्र पर्ने भएकोले गाउँपालिकाको कुल क्षेत्रफल १२३.७ वर्ग कि.मि. छ भने राष्ट्रिय निकुञ्ज सहितको क्षेत्रफल २४२४.४४ वर्ग कि.मि. रहेको छ । गाउँपालिकाको कुल भूभागको करिब ८०% भूभाग हिमाल तथा पाटन क्षेत्र, ९% खेतियोग्य भूमि, करिब १% आवास क्षेत्र ६% वन तथा बुट्यान क्षेत्र बाँकी अन्य रहेको छ । भौगोलिक रूपमा विकट हिमाली शुष्क हावापानी क्षेत्रमा पर्ने जिल्ला सदरमुकामदेखि निकै टाढा रहेको गाउँपालिका भए पनि प्राकृतिक, सांस्कृतिक एवम पर्यटकिय सम्पदाले भरीपूर्ण रहेको छ । यो गाउँपालिका साविकका तीन ओटा गा.वि.स हरू साल्दाङ भिजेर र फोक्सुण्डो मिलेर बनेको हो । जसमा साविका साल्दाङ गा.वि.स हालको वडा नं. १,२,३ र ४ भिजेर गा.वि.सहालको वडा नं. ५,६,७ तथा साविकको फोक्सुण्डो गा.वि.स. हालको वडा नं. ८ र ९ रहेको छ । राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार यस गाउँपालिकाको जनसंख्या ३६३५ रहेको छ जसमा पुरुष जनसंख्या १७७९ र महिला जनसंख्या १८५६ रहेको छ भने घरधुरी संख्या ८६१ रहेको छ । मुख्य गरी डोल्पो भोटे जातीको बसोबास रहेको यस गाउँपालिकामा करिब६९% गुरुङ १७%लामा ४%भोटे ४.५% दलित १% घलेर अन्य ४.५% रहेका छन । धर्म अनुसार जनसंख्याको बोनोट हेर्दा शत प्रतिशत बौद्ध धर्मावलम्बीहरूको बसोबास रहेको छ भने यहाँ बोलिने भाषाहरूमा भोटवर्मेली भाषा परिवार अन्तर्गत पर्ने स्थानीय भोट भाषा बोल्ने जनसंख्या ९५% र नेपाली भाषा बोल्ने जनसंख्या ५% रहेको छ । करिब ३.८% जनसंख्यामा कुनै न कुनै किसिमको अपाङ्गता रहेको छ । शैक्षिक अवस्थाको सम्बन्धमा १ वटा माध्यामिक विद्यालय (१-१०), ४ वटा आधारभुत विद्यालय (१-८), ८ वटा प्राथमिक तह (१-५) सम्मको पढाइ हुने विद्यालय र ७ वटा विद्यालयमा आधारित र ५ वटा समुदायमा आधारित गरी जम्मा १२ वटा बालविकास केन्द्र रहेका छन भने ५ वर्षभन्दा माथिको साक्षरता ४५.०३ प्रतिशत रहेको छ । ५ देखि २५ वर्ष उमेरका जम्मा जनसंख्या १३२५ रहेकोमा अझैपनि ३०६ जना बालबालिका विद्यालयमा अनुपस्थित रहेको बाह्रौँ जनगणनाले देखाएको छ । गाउँपालिकामा आर्थिक रूपले सक्रिय जनसंख्या कुल जनसंख्याको करिब ६७.३% रहेको छ भने निष्क्रिय जनसंख्या ३२.७% रहेको बाह्रौँ जनगणनाले देखाएको छ । गाउँपालिकाका करिब ८३% जनता कृषिपेशामा आवद्ध रहेका छन् भने बाँकी व्यापार तथा नोकरीमा आवद्ध रहेका छन् । कृषि उत्पादनतर्फ गहुँ जौ फापर उवा तोरी आलु सिमी तथा तरकारी बाली तर्फ बन्दा काउली साग फर्सी एवम फलफुल तर्फ ओखर तथा स्याउ उत्पादन हुन्छ भने पशुपालन तर्फ खसी बोका बाख्रा भेडा च्याङ्ग्रा चौरी याक आदि रहेका छन् । भौगोलिक रूपमा टुण्ड्रा हिमाली शुष्क हावापानी क्षेत्रमा पर्ने तथा कम उर्बर भुमिका कारण यस क्षेत्रका स्थानीय जनतालाई

आफ्नै खेतीपातिबाट उत्पादित खाद्यान्नले औषतमा ३ देखि ५ महिना मात्र खान पुग्ने भएको हुँदा जिल्ला सदरमुकाम दुनै देखि ढुवानी गरी खाद्यान्न आपूर्ति गर्ने गरिन्छ । छिमेकी राष्ट्र चिनको तिब्बती सिमाक्षेत्रमा पर्ने यस गाउँपालिकाको उत्तरमा दुई देशबीचको स्थानीयस्तरमा हुने व्यापार गर्नका सिमा बजारको रूपमा क्याटो नाका रहेको छ भने यस नाकाबाट यस गाउँपालिकाका स्थानीय जनताले जडिबुटी चौरी च्याङ्ग्रा आदिको निर्यात गर्ने तथा आफूलाइ आवश्यक खाद्यान्न लगायतका जनजिविकाका सामग्री आयात गर्ने गरिदै आएकोमा सन् २०१९ को कोभिड-१९ को विश्वव्यापी संक्रमणपछि उक्त नाका खुल्न नसकेको हुँदा महंगो मुल्य तिरेर नेपालगञ्ज दुनै देखि खाद्यान्न लगायतका सामग्री ढुवानी गर्दै आएका छन् । औद्योगिक क्रियाकलापतर्फ वडा नं. ५ मा सञ्चालित मुक्पोरड याक चिज उद्योग बाहेक अन्य कुनै उद्योग यस गाउँपालिकामा सञ्चालनमा नरहेको भए तापनि पश्मिना, परम्परागत पोशाक, चिज उद्योग लगायत क्षेत्रमा लघु तथा घरेलु उद्योग सञ्चालन गर्न सकिने सम्भावना रहेको छ ।

१.३ विगतका योजनाहरूको संक्षिप्त समीक्षा

साविकका साल्दाङ भिजेर र फोक्सुण्डो गा वि स मिलेर २०७३ सालमा यस शे फोक्सुण्डोको स्थापना भएको हो । विगतमा यी गा वि स हरूमा आवधिक योजना तयार गरी कार्यान्वयन गर्ने गरिएको पाइएन त्यसैगरी गाउँपालिका गठन भएको करिब ५ वर्ष वितिसक्दा समेत गाउँपालिकाबाट आवधिक योजना निर्माण गरी आवधिक योजनाको दिशानिर्देश बमोजिम योजना तथा बजेट तर्जुमा गर्ने गरेको देखिदैन । विगतमा स्थानीयस्तरको वार्षिक बजेट तथा योजना तर्जुमाका सम्बन्धमा संघ तथा प्रदेश सरकारबाट प्राप्त मार्गदर्शन तथा कार्यविधिका आधारमा योजना निर्माण तथा कार्यान्वयन गर्ने गरेको देखिन्छ । साथै विगतमा स्थानिय स्तरका सम्भावना समस्या तथा कमि कमजोरीहरू तथा विकासका महत्वपूर्ण सवाललाई सम्बोधन गरी स्पष्ट दिर्घकालिन सोच र उद्देश्यबाट अभिप्रेरीत भई योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गरेको देखिदैन । अत्यन्तै कम समय सिमामा चालु आ.व. को वार्षिक योजना मात्र तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरिएको देखिन्छ भने विगतका वार्षिक योजनाहरूको अभिलेखिकरण तथा दस्तावेजीकरण पनि गर्ने गरेको देखिदैन यद्यपी विविध समस्या कमिकमजोरीहरूका बावजुद भएका प्रयत्नहरूबाट थोर बहुत भए पनि उपलब्धी नभएका भने होइनन् । शे फोक्सुण्डो गाउँपालिकाको यो पहिलो आवधिक योजना हो । यस गाउँपालिकामा समाहित साविकका गा.वि.स.हरू तथा वडाले पनि हालसम्म विकास प्रयासहरू योजनाबद्ध रूपमा अगाडी बढाएका थिएनन् । हालसम्मका प्रयासहरू बाट विकासका पूर्वाधारहरू तथा गाउँपालिकाको विकासका सूचकहरूमा केही सकारात्मकता देखिएपनि थप गर्नुपर्ने अझै देखिन्छ । विगतका केन्द्रीकृत योजना प्रणाली, न्यून स्रोत विनियोजन, विकासमा जनसहभागिता र अपनत्वको अभाव, भौतिक पूर्वाधारको न्यून विकास जस्ता कारणले विकासका गतिविधिलाई जनचाहना अनुरूप व्यवस्थित तवरले अगाडी बढेको थिएन । संघीय संरचना अनुसार बनेको नयाँ संरचना अनुसार बनेको स्थानीयतहबाट विगत ६ वर्षदेखि विकास प्रक्रियालाई अगाडी बढाउँदै आएको छ । यस अनुसार विभिन्न अध्ययन र छलफललाई आधार मान्दै वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम र सोमा आधारित भएर वार्षिक बजेट बनाई स्थानीय सरकार संचालन गर्दै आएको छ । यस अवधिमा यस पालिकाले आफ्नो भुगोलमा बसोबास गर्ने जनतालाई सेवा सुविधा प्रदान गर्नका लागि विभिन्न नीति नियम तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्दै आएको छ । संघीय संरचना अनुसार प्राप्त स्थानीय सरकारको भूमिकालाई जनताको सेवा र सुविधाको लागि जनप्रतिनिधिहरू र कर्मचारीहरूले विभिन्न क्रियाकलापहरू गर्दै आएको छ । यो अवधिमा बढी पूर्वाधार विकासका काम हुनुका साथै

अन्य विषयहरूमा सामाजिक विकास, आर्थिक विकास, संस्थागत विकास, वातावरण संरक्षणको क्षेत्रमा समेत प्रभावकारी कार्यसम्पादन गर्न सफल भएको छ । शुरुका वर्षहरूमा कानूनको अभाव, अनुभवको कमी, संस्थागत विकासको अपर्याप्तले गर्दा केही समस्या भएपनि अहिले योजनावद्ध रूपमा विकास गतिविधिलाई अगाडी बढाउनुपर्नेमा जनप्रतिनिधिहरू र कर्मचारीहरूमा अनुभूति भएको छ । यसैको प्रतिफल स्वरूप गाउँपालिकाको समग्र विकासका लागि एक ठोस आवधिक योजनाको महसुस गरी योजना तयार गरिएको छ ।

१.४ कानूनी तथा नीतिगत व्यवस्था

नेपालको संविधानमा मौलिक हक राज्यको निर्देशक सिद्धान्त तथा दायित्व एवम संविधानको अनुसूचि ८ मा स्थानिय तहलाई २२ वटा एकल अधिकारको व्यवस्था गरिएको छ । त्यसैगरी अनुसूचि ९ मा स्थानीय तह प्रदेश तथा संघको १५ वटा साझा अधिकार सम्बन्धी व्यवस्था गरिएको छ । जस अनुसार संघ तथा प्रदेशको एकल अधिकार क्षेत्र अन्तर्गत सञ्चालन हुने क्रियाकलाप बाहेकका अधिकांश विषय क्षेत्रमा स्थानिय तहले ऐन नियम तथा कार्यविधि बनाइ लागु गर्ने स्थानिय विकासका लागि योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने र अनुगमन तथा नियमन गर्ने अधिकार प्रदान गरिएको छ । स्थानिय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ को परिच्छेद ६ को दफा २४ को उपदफा १ अनुसार गाउँपालिका वा गाउँपालिकाले आफ्नो अधिकार क्षेत्र भित्रका विषयमा स्थानियस्तरको विकासको लागि आवधिक वार्षिक रणनीतिक विषय क्षेत्रगत अल्पकालिन मध्यकालिन तथा दीर्घकालिन विकास योजना बनाइ लागु गर्नुपर्ने कुरालाई स्पष्ट पारेको छ । साथै स्थानिय सरकार सञ्चालन ऐन बमोजिम गाउँपालिका वा गाउँपालिकाले योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्दा देहायबमोजिम गर्नुपर्ने समेत व्यवस्था गरेको छ ।

- नेपाल सरकार तथा प्रदेश सरकारको नीति लक्ष्य उद्देश्य समयसिमा एवम प्रक्रियासँग अनुकूल हुने गरी सुशासन वातावरणमैत्री बालमैत्री जलवायु परिवर्तन अनुकूलन विपद् व्यवस्थापन लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरण जस्ता अन्तरसम्बन्धित विषयहरूलाई ध्यान दिनुपर्ने
- योजना तर्जुमा गर्दा अल्पकालिन मध्यकालिन तथा दीर्घकालिन प्रकृतिका आयोजनाहरूको सूचि तयार गर्नुपर्ने
- योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्दा स्थानिय बुद्धिजीवी विषयविज्ञ अनुभवी पेशाविद् सिमान्तकृत तथा लोपोन्मुख समुदाय महिला बालबालिका दलित युवा अल्पसङ्ख्यक फरक क्षमता भएका व्यक्ति जेष्ठ नागरिक लगायतका सरोकारवालाहरूको अधिकतम सहभागिता गराउनुपर्ने
- योजना तर्जुमा गर्दा आयोजनाहरूको सम्भाव्यता अध्ययनको आधारमा स्रोत साधनको पूर्वानुमान आयोजनाको प्राथमिकता निर्धारण योजना कार्यान्वयन तालिका र अनुगमन तथा मुल्याङ्कन योजना समेत तयार गर्नुपर्ने
- नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारले विशेष कार्यक्रमका लागि अनुदान प्रदान गरी कार्यान्वयन प्रक्रिया समेत निर्धारण गरेकोमा गाउँपालिका वा गाउँपालिकाले सोहि बमोजिम सो कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्नुपर्ने
- नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकारको संयुक्त लगानी वा सार्वजनिक निजी साझेदारीमा सम्भाव्य आयोजना सञ्चालन तथा व्यवस्थापन गर्ने । संघिय र प्रदेशस्तरको आयोजना कार्यान्वयनमा समन्वय सहजिकरण र सहयोग गर्नुपर्नेछ ।

- स्थानियस्तरका विकास आयोजनाहरुको आवश्यक अध्ययन अनुसन्धान तथा प्रभाव मूल्याङ्कनको कार्य गर्ने ।
- गैह्र सरकारी संस्था उपभोक्ता समिति सहकारी संस्था र सामुदायिक संस्थाले स्थानिय सरकारसँग समन्वय गरी कार्य गर्नुपर्ने र आफ्नो वार्षिक कार्यक्रम तथा बजेट स्थानिय सरकारको वार्षिक कार्यक्रम तथा बजेटमा समावेश गराउनु पर्ने एवम स्थानिय तहले तोकेको संयुक्त अनुगमन तथा प्रगति प्रतिवेदन प्रणाली अबलम्बन गर्नुपर्ने
- नेपाल सरकारको पूर्व स्वीकृति लिएर मात्र कुनै पनि अन्तराष्ट्रिय गैर सरकारी संस्थाले स्थानिय तहसँग समन्वयमा कार्यसञ्चालन गर्नुपर्ने ।

यस श्रेणी फोकसुण्डो गाउँपालिकाको प्रथम पञ्चवर्षिक आवधिक योजना तर्जुमा गर्दा नेपालको संविधान, स्थानिय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ का साथै देहाय बमोजिमका कानूनी तथा नीतिगत दस्तावेजहरुलाई आधार लिइएको छ ।

- दिगो विकासका लक्ष्यहरु
- पन्ध्रौँ आवधिक योजना २०७६-०८१
- कर्णाली प्रदेशको प्रथम पञ्चवर्षिय आवधिक योजना
- विषयगत ऐन तथा नीतिहरु
- नेपाल पक्ष भएका क्षेत्रीय तथा अन्तराष्ट्रिय सन्धी सम्झौताहरु
- राष्ट्रिय योजना आयोगबाट समय समय जारी भएका आवधिक योजना तर्जुमा दिग्दर्शन तथा राष्ट्रिय अनुगमन तथा मूल्याङ्कन निर्देशिका
- स्थानिय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन २०७८(राष्ट्रिय योजना आयोग)

१.५ योजना तर्जुमाको उद्देश्य

गाउँपालिकाको समष्टिगत विकासका लागि लक्ष्य तथा उद्देश्यहरु निर्धारण गरी निश्चित अवधिभित्र सो हासिल गर्न उपर्युक्त सिद्धान्त नीति रणनीति तथा प्रागमिकताहरु पहिचान एवम परिभाषित मार्गचित्र नै आवधिक योजना हो । आवधिक योजनाले आगामी ५ वर्षको अवधिका लागि गाउँपालिकाले चाहेको लक्ष्यमा पुग्नका लागि तथा समावेशीमुलक विकास विकासको गतिलाइ अगाडि बढाई निश्चित गन्तव्यमा पुग्नका लागि सहयोग पुर्याउँछ गाउँपालिकाको योजनाबद्ध विकासको लागि सकारी गैरसरकारी सहकारी समुदायमा आधारित संस्था तथा निजी क्षेत्र समेतको सहभागितामा गाउँपालिकाको एकिकृत तथा समष्टिगत विकास प्रक्रियालाई मार्गदर्शन गर्नु नै आवधिक विकास योजना तर्जुमाको मुख्य उद्देश्य हो । योजना तर्जुमाका सहायक तथा निर्दिष्ट उद्देश्यहरु निम्न अनुसार रहेका छन् ।

- गाउँपालिकाको एकिकृत नतिजामुलक र योजनाबद्ध विकासका लागि साझेदार तथा सरोकारवालाहरुलाई एकैथलोमा राखी विकासमा साझा उत्तरदायित्व सिर्जना गर्नु ।

- गाउँपालिकाको श्रोत परिचालनको विद्यमान स्थिति विश्लेषण गरी गाउँबासी तथा सरोकारवालाहरूको चाहना तथा सहभागितात्मक छलफलका आधारमा विकासको खाका तयार गर्ने ।
- विकासको दिर्घकालिन सौच निर्देशक सिद्धान्त लक्ष्य रणनीति र प्रागमिकता निर्धारण गर्ने ।
- विकासका प्रयासहरूलाई मार्गदर्शन गर्ने तथा अपेक्षित नतिजा हासिल गर्ने कार्यनिती एवम प्रमुख कार्यक्रमहरू तय गर्ने ।
- विकासका प्रयासहरूको प्रक्रिया तथा नतिजाको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन खाका प्रस्तुत गर्ने ।

१.६ आवधिक योजना तर्जुमा प्रक्रिया

यस शे फोकसुण्डो गाउँपालिकाको प्रथम पञ्चवर्षिय आवधिक योजना तर्जुमा गर्दा देहाय बमोजिमको विधि तथा प्रक्रिया अपनाइएको थियो ।

१.६.१ आवधिक योजना तयारी अभिमुखीकरण गोष्ठी

यस शे फोकसुण्डो गाउँपालिका गाउँ कार्यपालिकाको बैठकबाट स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन, २०७८ मा व्यवस्था गरिए बमोजिमको आवधिक योजना तर्जुमा निर्देशक समितिको गठन गरिएको निर्देशक समितिको आयोजनामा गाउँ कार्यपालिकाका पदाधिकारीहरू विषयगत समितिका पदाधिकारीहरू, विषयगत शाखाका प्रमुख तथा अन्यकर्मचारीहरूलाई आवधिक योजना तर्जुमाको सम्बन्धमा अभिमुखीकरण गरिएको थियो । उक्त एक दिवसीय आवधिक योजना तर्जुमा अभिमुखीकरण गोष्ठीमा आवधिक योजना तर्जुमाको अवधारणा महत्व विधि प्रक्रिया समयतालिका जिम्मेवारी तालिका सम्बन्धमा आवश्यक छलफल तथा निर्णय गरिएको थियो स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन, २०७८ मा तय गरिएको विधि प्रक्रियाका आधारमा यस शे फोकसुण्डो गाउँपालिकाका प्रथम पञ्चवर्षिय आवधिक विकास योजना तर्जुमा गरिएको छ । उक्त कार्यशाला गोष्ठीमा विषयगत विज्ञको सहजीकरणमा गाउँपालिकाको दिर्घकालिन सौच विकासको लक्ष्य उद्देश्य रणनीति तथा प्राथमिकता सम्भावना तथा समस्या विश्लेषण अग्रणी क्षेत्रहरू योजनाको नतिजा तालिका गाउँपालिका विकासको प्रमुख तथा रणनीतिक कार्यहरूको मस्यौदा तयार गरिएको छ ।

१.६.२ वस्तुस्थिति विश्लेषण

शे फोकसुण्डो गाउँपालिकाको प्रथम पञ्चवर्षिय आवधिक योजना तर्जुमा गर्नुअघि यस गाउँपालिकाको वस्तुगत विवरण २०७५ र राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को नतिजाबाट प्राप्त सूचनालाई आवधिक योजनाको आधाररेखाको सूचनाको रूपमा समावेश गरिएको छ । आवधिक योजना तर्जुमाको क्रममा गाउँपालिकाको वस्तुगत विवरण २०७५ र राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को नतिजाबाट प्राप्त वस्तुगत विवरणलाई प्रस्तुतीकरण तथा छलफल पश्चात थप परिष्कृत गरिएको छ । आवधिक योजना तर्जुमा प्रक्रियामा वस्तुगत विवरणको विश्लेषण एवम सहभागितामूलक छलफल गरी विश्लेषण गरिएको छ ।

१.६.३ समिति निर्माण

यस शे फोकसण्डो गाउँपालिकाको प्रथम पञ्चवर्षिय आवधिक विकास योजना निर्माण प्रक्रियालाई व्यवस्थित तथा प्रभावकारी ढङ्गले निर्माण गर्न स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन, २०७८ बमोजिम गाउँ कार्यपालिका अध्यक्षको संयोजकत्वमा आवधिक योजना तर्जुमा निर्देशक समिति र प्रमुख प्रशासकिय अधिकृतको संयोजकत्वमा आवधिक योजना तर्जुमा संयोजन तथा सहजिकरण समिति गठन गरिएको थियो । त्यसैगरी विषय क्षेत्रगत योजना तर्जुमा छलफलका लागि गाउँ कार्यपालिका अन्तर्गत रहेका विषयगत समितिहरूमा विभिन्न बैठक तथा छलफल गरिएको थियो ।

१.६.४ विषयगत समितिसँग छलफल तथा समुह परामर्श

शे फोकसण्डो गाउँपालिकाको प्रथम पञ्चवर्षिय आवधिक विकास योजना तयारीका क्रममा विषय क्षेत्रगत योजना तर्जुमाका सन्दर्भमा ५ वटै समितिहरू सँग (आर्थिक विकास सामाजिक विकास पूर्वाधार विकास वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन विकास तथा संस्थागत विकास सेवा प्रवाह तथा सुशासन समिति) छलफल तथा परामर्श गरिएको थियो । उक्त छलफल बाट विषयगत क्षेत्रहरूका सबल पक्ष समस्या तथा समस्याका कारणहरू पहिचान गरिएको थियो । समुह छलफलबाटै विषयगत लक्ष्य रणनीति नतिजा निर्धारण तथा कार्यक्रम र बजेट निर्माण गरिएको थियो ।

१.६.५ अन्तिम आवधिक योजना तर्जुमा गोष्ठी

आवधिक योजना तयारीका सम्बन्धमा अभिमुखीकरण गोष्ठी विकास कार्यक्रमको समिक्षा गोष्ठी दिर्घकालिन सौच लक्ष्य उद्देश्य रणनीति निर्धारण विषयगत समिति लक्षित समुह छलफल तथा परामर्श गोष्ठबाट प्राप्त सूचनाका आधारमा विषयगत लक्ष्य रणनीतिक सूचक नतिजा तथा कार्यक्रमलाई विषय विज्ञको सहयोगमा आवधिक योजना तर्जुमा संयोजन तथा सहजिकरण समितिद्वारा नतिजामूलक योजनाको स्तरीय ढाँचामा विषयगत रूपमा लिपिबद्ध गरियो । यसरी लिपिबद्ध गरिएको प्रारम्भिक पञ्चवर्षिय आवधिक विकास योजनाको मस्यौदालाई २०८०/०२/१८ देखि २१सम्म विषयगत योजनाहरूमाथि विषयगत समितिहरूमा र एकिकृत मस्यौदामाथि आवधिक योजना तर्जुमा निर्देशक समितिको आयोजनामा २दिने प्रथम पञ्चवर्षिय आवधिक योजनाको अन्तिम मस्यौदा तयारी गोष्ठी आयोजना गरियो । आवधिक योजना तर्जुमा निर्देशक समितिको नेतृत्वमा विषयगत समितिहरूका संयोजक तथा सरोकारवालाहरूको बृहद सहभागिता र विषय विज्ञहरूको सहभागितामा सम्पन्न भएको आवधिक योजनाको प्रारम्भिक मस्यौदामाथि विषयगत समुह निर्माण गरी व्यापक छलफल गरी प्राप्त निष्कर्षलाई समुहमा छलफल तथा प्रस्तुत गरी सुझाव संकलन गरियो ।

१.६.६ अन्तिम दस्तावेज तयारी लेखन तथा प्रमाणीकरण

विभिन्न चरणका छलफल तथा कार्यशालाबाट प्राप्त विवरण तथा विषयगत योजना तर्जुमाको लागि विषयगत समितिहरूको बैठक निर्णयका आधारमा तयार गरिएको आवधिक योजनाको प्रारम्भिक मस्यौदालाई आवधिक योजना तर्जुमा निर्देशक समितिको आयोजनामा प्रारम्भिक मस्यौदामाथि विषय विज्ञहरूको सहभागितामा सरोकारवालाहरूसँग छलफल तथा सुझाव संकलन गर्ने कार्य सम्पन्न गरिएको थियो । यसरी विभिन्न क्षेत्रबाट प्राप्त सुझावलाई समावेश

गरी तयार गरिएको आवधिक योजनाको अन्तिम मस्यौदालाई स्विकृतीका लागि २०८०/०३/०४ गते गाउँकार्यपालिकामा पेश गरिएको थियो । यसरी शे फोक्सुण्डो गाउँ कार्यपालिकाले स्वीकृत गरेको प्रथम पञ्चवर्षिय आवधिक योजनालाई (२०८०\०८१-२०८४\८५) २०८०असार ५ गते बसेको शे फोक्सुण्डो गाउँपालिकाको सभामा पेश गरी छलफल पश्चात अनुमोदन गरियो ।

१.७ सिमा

आवधिक योजनालाई समावेशी पारदर्शी एवम् परिणाममुखि बनाउन सबै सरोकारवालाहरूको व्यापक सहभागिता एवम् अनिवार्य रूपमा क्षेत्रगत लक्ष्य नतिजा र उपलब्धिका सूचक समावेश गर्ने प्रयास गरिएको छ । साथै गाउँपालिकाका जनप्रतिनिधि कार्यरत कर्मचारी विषयगत क्षेत्र बालक्लब गैर सरकारी क्षेत्र र सरोकारवालाहरूबाट उपलब्ध भएसम्मका क्षेत्रगत योजनाहरू समावेश गर्ने प्रयास गरिएको छ । यस आवधिक विकास योजनालाई सकेसम्म समावेशी सहभागितामूलक तथा पारदर्शी बनाउने प्रयास गरिएको छ । गाउँपालिकाको समग्र विकासमा स्थानिय तह प्रदेश तथा संघीय सरकारका साथै गैर सरकारी संघ संस्था सहकारी तथा स्थानीय समुदायिक संस्था तथा विकास साझेदारको सहयोगमा सञ्चालन हुने सम्भावित कार्यक्रमलाई पनि यस आवधिक विकास योजनामा समावेश गर्ने प्रयास गरिएको छ । गाउँपालिकाको आन्तरिक श्रोत संघ तथा प्रदेशबाट अन्तरसरकारी वित्तिय हस्तान्तरण अन्तर्गत गाउँपालिकालाई प्राप्त हुने तथा अन्य श्रोतबाट वार्षिक रूपमा परिचालन हुने सम्भाव्य श्रोतलाई आधार बनाइएको छ । आवधिक योजना निर्माण गर्ने प्रक्रियामा प्रारम्भिक तथ्याङ्क र सूचना लिने क्रममा केहि सूचनाको अनुपलब्धताका कारणले कतिपय सूचकका लागि दोश्रो तहको सूचनाको आधारमा तय गरिएका छन तथा प्राप्त सूचनाको विश्लेषणलाई आधार मानी लक्ष्य उद्देश्य एवम् सूचक निर्धारण गरिएको छ ।

परिच्छेद:२ समष्टिगत योजना र स्रोत व्यवस्थापन

२.१ पृष्ठभूमि:

संघीय शासन प्रणाली अनुरूप गाउँपालिकाले नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारले अवलम्बन गरेका समष्टिगत आर्थिक नीति र दीर्घकालीन सोचसँग तादात्म्यता हुने गरी योजना तर्जुमा गरेको छ । कतिपय आर्थिक नीति कार्यान्वयन गर्न तीनै तहकाबीच एकीकृतरूपमा जानुपर्ने अपरिहार्य रहेको छ । राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक संकल्प, समृद्धि र समुन्नतिका लागि सार्वजनिक क्षेत्रका अतिरिक्त सहकारी क्षेत्र र निजी क्षेत्रसँग समेत सहकार्य साझेदारीका कार्यहरूहरूलाई सँगसँगै लिएर जानुपर्ने अवस्था रहेको छ । संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका सरकारका नीति, योजना, बजेट तथा कार्यक्रम प्रभावकारी ढंगले कार्यान्वयन गर्न तीनै तहले तर्जुमा गर्ने नीति, योजना, बजेट तथा कार्यक्रममा सामञ्जस्यता हुनु आवश्यक हुन्छ । यो पञ्चवर्षिय आवधिक विकास योजना शे फोक्सुण्डो गाउँपालिकाको समग्र विकासका लागि तयार गरिएको आयोजना दस्तावेज हो, जसले निर्दिष्ट लक्ष्य हासिल गर्नका लागि निश्चित अवधि भित्र गर्नुपर्ने कार्य तथा रणनीतिहरूको बारेमा विश्लेषण गरेको छ । यसले स्थानीय समुदायका जन गुनासो, आवश्यकता र ती आवश्यकता पूर्ति गर्न आवश्यक स्रोतको विश्लेषण गर्नुका साथै चुनौती समाधानका क्षेत्रमा के कस्ता जोखिमहरू आउन सक्छन भन्ने बारेमा विश्लेषण गर्दछ । गाउँपालिका भित्र आर्थिक, सामाजिक, भौतिक,

वातावरणीय तथा सुशासनको क्षेत्रमा समावेशी विकास गर्नका लागि आवधिक योजनाले अल्पकालिन तथा दीर्घकालिन महत्वका आयोजना बनाउने गर्दछ जसको परिणाम स्वरूप उपेक्षित वर्गले समेत विकासमा अपनत्व लिने वातावरण तयार हुन्छ । यसका लागि पनि यो योजनाको निर्माणका क्रममा सबै वर्गको साझा संलग्नतालाई मध्यनजर राख्दै वडास्तरबाट योजना संकलन गरी यस आवधिक योजनामा समावेश गरिएका छन्। यस अर्थमा यो स्थानीय योजना आफैमा सहभागितामूलक तरिकाले निर्मित योजना हो ।

२.२ गाउँपालिकाको विकासका चुनौती र समस्या तथा अवसर र सम्भावनाहरू

चुनौती

- शे फोक्सुण्डो गाउँपालिकामा सामाजिक, सांस्कृतिक, आर्थिक तथा पर्यटकीय विकासका सम्भावनाको सँगसँगै चुनौती पनि प्रशस्त रहेका छन्। यस क्षेत्रको समग्र विकासको प्रमुख चुनौती भनेको नै आर्थिक स्रोतको व्यवस्था गरी दीर्घकालीन र दिगो किसिमको भौतिक पूर्वाधारको निर्माण र विस्तार गर्नु रहेको छ ।
- राजस्व सङ्कलन र आर्थिक स्रोत परिचालनका सम्बन्धमा अधिकारहरूको व्यवस्था अनुसारको आर्थिक, प्रशासनिक संरचनाको अभाव तथा कमजोर मानव संसाधन विकासका कारण अपेक्षित रूपमा आन्तरिक राजस्व सङ्कलन नहुनु ।
- प्रशस्त चरिचरन क्षेत्र पाटन क्षेत्र रहेकोले व्यवसायिक पशुपालनको रहेकोले स्थानीय रूपमा पालन गरिने भेडा च्याङ्गा तथा चौरीको नश्व सुधार गरी व्यवसायीक पशुपालनलाई अधि बढाउनु ।
- विनियोजित बजेट धेरैजसो भौतिक पूर्वाधारमा मात्र केन्द्रित हुने गरेकोमा मानव संसाधन विकासमा कम बजेट छुट्याउने परम्परालाई परिवर्तन गर्नु ।
- गाउँपालिकाका विभिन्न वडाहरूमा विभिन्न प्रकारका स्याउ तथा ओखरजस्ता फलफूल तथा जडिबुटीहरूको व्यवसायिकखेती तथा यिनीहरूका लागि बजार व्यवस्थापन गरी कृषकहरूलाई यसतर्फ दीर्घकालीन रूपमा आकर्षित गराउनु ।
- गाउँपालिकाका सबै वडाहरूमा सडक सञ्जाल विस्तार गरी पहुँचयोग्य बनाउनु
- गाउँपालिकाका सबै वडाहरूमा प्राकृतिक स्रोत तथा साधन र आर्थिक स्रोतहरू समान रूपमा नरहेका कारण सबै वडाहरूका आर्थिक तथा प्राकृतिक स्रोतहरूबाट प्राप्त हुने राजस्वलाई समान वितरण गर्दै सबैलाई विकासका समान अवसर प्रदान गर्नु ।
- पर्यटकीय विकासको उच्च सम्भावना बोकेको यस गाउँपालिकामा पर्यटन विकासका पूर्वाधारहरूको विस्तार गर्नु ।
- स्थानीय स्रोत, साधन, जडिबुटी आदिको उचित प्रयोग व्यवस्थापन र संरक्षण गर्नु ।
- ऐतिहासिक तथा धार्मिक सम्पदास्थलहरूको संरक्षण र संवर्द्धन गर्नु ।
- सामुदायिक विद्यालय प्रतिको भरोसा एवम् विश्वासलाई कायम राख्नु ।
- सबै गाउँबासीलाई आधारभूत स्वास्थ्य सेवाको सुनिश्चितता गर्नु ।

- उपलब्ध पानीका स्रोतहरूको व्यवस्थापन गरी कृषियोग्य जमीनमा बाह्र महिना सिंचाइको सुनिश्चितता गर्नु ।
- घट्दो जन्म दर तथा बढ्दो बसाँइसराइलाई नियन्त्रण गरी गाउँपालिकाको जनसंख्या वृद्धि दरलाई यथावत राख्नु ।
- भ्रष्टाचार तथा फजूल खर्चको नियन्त्रण गरी प्रभावकारी प्रसासन संयन्त्रको विकास गर्नु ।

समस्या

- दीर्घकालीन सोचका आधारमा योजनावद्ध विकास प्रक्रिया अघि बढाउने परिपाटीको थालनी भए तापनि सोही अनुरूप कार्यान्वयन हुनमा समस्या देखिनु ।
- योजना तथा कार्यक्रमको प्राथमिकीकरण गरी सोही अनुसार स्रोत परिचालनका आधारमा योजना र कार्यक्रम सञ्चालन हुन नसक्नु ।
- गाउँपालिकाभित्र रहेका विषयगत शाखाहरूमा जनशक्तिको अभाव हुनु तथा कर्मचारीको छिटो छिटो तथा अप्रत्यासित सरुवा हुने प्रणालीको विकासका कारण कार्यक्रम कार्यान्वयनमा समस्या हुनु ।
- विपद् व्यवस्थापन, जलवायु परिवर्तन, वातावरणको संरक्षण जस्ता विषयमा आवश्यकता अनुसार नयाँ प्रविधि प्रयोग गर्न नसक्नु तथा यसको प्रभाव न्यूनीकरणमा ठोस कार्यक्रम कार्यान्वयनमा समस्या ।
- भौतिक पूर्वाधार सम्बन्धी योजनाहरू एउटा पूरा नहुँदै अर्को नयाँ योजना छनौट गर्ने प्रक्रियाले एकातिर लक्षित लाभ लिन नसकेको अवस्था छ भने अर्कोतर्फ स-साना योजना छनौट गर्दा त्यसबाट सिर्जना हुने लाभ सानो जनसंख्याले मात्र प्राप्त गर्ने अवस्था हुनु विकासको सिद्धान्त विपरीत भएको देखिन्छ ।
- गाउँपालिकामा उपलब्ध स्रोत, साधन र सीपको सदुपयोग गर्ने तर्फ अपेक्षित रूपमा ध्यान पुग्न नसक्दा गाउँपालिका बाह्य स्रोतमा निर्भर रहनु पर्ने अवस्था ।
- वन विनाश र वातावरणको संरक्षण विकासको समस्याको रूपमा देखिएका छन् ।
- विकासका आधारभूत मापदण्डहरूको संरक्षणमा समस्या देखिएको छ ।
- एक वडा एक पहिचानका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न सकिएको छैन ।
- विकासका पूर्वाधारहरूको समान वितरण गर्न सकेको अवस्था छैन ।
- शिक्षा र स्वास्थ्य क्षेत्रमा देखापरेका समस्याहरूको समधान नै विकासको ठुलो समस्या देखिएको छ ।
- गाउँपालिकाको वातावरण (सबै विषयगत क्षेत्रमा) सोचनीय रूपमा रहन गएको छ ।
- समग्र शे फोकसुण्डो गाउँपालिकाको कृषि र पर्यटन क्षेत्रको विकास र विस्तारकोलागि वृहत्तर क्षेत्रगत योजना तथा डिपिआर(DPR) तयार हुन सकेको छैन ।

अवसर तथा सम्भावना

आफ्नो क्षेत्रभित्र रहेका आर्थिक, प्राकृतिक तथा मानवीय स्रोत तथा साधनको परिचालन गरी समृद्धिको मार्गमा अगाडि बढ्ने महत्वपूर्ण अवसर गाउँपालिकालाई प्राप्त भएको छ । यस गाउँपालिकाका विकास र समृद्धिका मुख्य अवसरहरूलाई निम्न रूपमा उल्लेख गर्न सकिन्छः

- संवैधानिक रूपमा विभिन्न राजनैतिक, आर्थिक तथा प्रशासनिक अधिकारहरूको उपयोग गर्न सक्ने स्थिति रहेको छ ।
- प्राकृतिक तथा अन्य आर्थिक स्रोतहरूको परिचालनबाट स्थानीयबासीको जीवनस्तरमा सुधार ल्याउन सकिने अवस्था रहेको छ ।
- एक दर्जन बढी रमणीय, भौगोलिक, सांस्कृतिक तथा धार्मिक पर्यटकीय महत्त्व बोकेका स्थानहरू भएकाले यसको विशेष महत्त्व र पर्यटन विकासको सम्भावना रहन गएको छ ।
- बहुमुल्य जडिबुटी संकलन तथा जलस्रोत, आदिजस्ता प्राकृतिक स्रोतको लाभ लिन सकिने अवस्था रहेको छ ।
- पशुपालन व्यवसायको माध्यमबाट दुग्धजन्य पदार्थको उत्पादनमा वृद्धि गर्न सकिने अवस्था रहेको छ ।
- आवधिक योजनाको निर्माण प्रक्रियासँगै जनमानसमा देखिएको उत्साह र विकास तथा समृद्धिप्रतिको चाहनालाई संस्थागत गर्न सकिने अवसर रहेको छ ।

२.३ गाउँपालिकाको दिर्घकालिन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

दिर्घकालिन सोच

“पर्यटन जलस्रोत पशुपालन र जडिबुटी शे फोकसुण्डोको आधार, दिर्घकालिन दृष्टिकोण मानव विकास गुणस्तरीय पूर्वाधार गरिबी निवारण र रोजगार”

लक्ष्य

गाउँपालिकाको विकासको लागि प्राप्त अनुदान तथा आन्तरिक स्रोत साधनहरूको अधिकतम मात्रामा परिचालन गरी समृद्ध एवम् समतामूलक शे फोकसुण्डो निर्माणको आधार तयार गर्ने ।

उद्देश्य

- उत्पादनशील क्षेत्रको उच्चतम परिचालन गरी गुणस्तरीय उत्पादन र उत्पादकत्वमा वृद्धि गर्दै आर्थिक विकासको आधार तयार गर्नु ।
- गुणस्तरीय शिक्षा, स्वास्थ्य तथा खानेपानी जस्ता आधारभूत सेवाको सर्वसुलभ पहुँचको सुनिश्चितता गरी सामाजिक विकासमा सशक्त पालिका निर्माण गर्नु ।
- स्थानीय आवश्यकताका पहिचान गरी पूर्वाधार विकासलाई प्राथमिकता दिनु ।
- वातावरण तथा जैविक विविधताको संरक्षण गर्दै विपदव्यवस्थापन र जलवायु परिवर्तनका असरहरूको न्यूनीकरण गर्नु ।
- सामाजिक न्याय तथा सुशासन स्थापित गरी समृद्धि हासिल गर्नु ।

२.४ परिमाणात्मक लक्ष्य

तालिका: १ परिमाणात्मक लक्ष्य

सूचक	इकाइ	आधारवर्ष	आर्थिकवर्ष/लक्ष्य/परिणाम				
			आ.व. ०८०/०८१	आ.व.०८१/०८२	आ.व.०८२/०८३	आ.व.०८३/०८४	आ.व.०८४/०८५
निरपेक्ष गरिबी	प्रतिशत						९.५
प्रतिव्यक्ती वार्षिक आय							१५९५
आफ्नो उत्पादन वा आयले वर्षभरी खान पुग्नेजनसंख्या	प्रतिशत						६९
बेरोजगारी दर	प्रतिशत						६
रोजगारीमा गैरकृषि क्षेत्रको योगदान	प्रतिशत						२०
आधारभूत तह(१-८) को खुद भर्नादर	प्रतिशत						९९.५
साक्षरता दर	प्रतिशत						९५
औषत आयु	प्रतिशत						७२
५ वर्ष मुनिको बाल मृत्युदर(प्रतिलाख जिवितजन्ममा)	संख्या						०
खानेपानी सेवाबाट लाभान्वित जनसंख्या	संख्या						९९
विद्युत सेवाबाट लाभान्वित जनसंख्या	प्रतिशत						९९
दिगो सुरक्षित र नियमित सडक यातायात सेवाबाटलाभान्वित जनसंख्या	प्रतिशत						९५
वर्षभरीनियमित सिचाइ भएको खेतियोग्य भूमि	प्रतिशत						१००

इन्टरनेट सेवामा पहुँच प्राप्त जनसंख्या	प्रतिशत						१००
वन जंगलले ढाकेको क्षेत्र	प्रतिशत						
पालिकाको सेवा प्रवाहबाट सन्तुष्ट अनुभूति गर्नेसेवाग्राही	प्रतिशत						५.१

२.५ गाउँपालिकाको प्रमुख रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

तालिका २ गाउँपालिकाको प्रमुख रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
प्रतिस्पर्धात्मक लाभका क्षेत्रमा लगानी बढाउने ।	➤ कृषिमा आधारित उद्यमशीलताका माध्यमबाट रोजगारी सिर्जना गरी आम्दानीमा बृद्धि ल्याइनेछ । ➤ प्रविधिमा आधारित पर्यटनको विकास गरी यसलाई रोजगारमूलक उद्योगको रूपमा विकास गरिनेछ ।
विकासका अवसरहरूमा समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।	➤ विकासका पूर्वाधारहरू सामाजिक तथा आर्थिक रूपमा विपन्न समुदायलाई मूलप्रवाहमा ल्याइनेछ । ➤ गुणस्तरीय सिंचाइ सुविधा, सडकलन केन्द्र, बजार व्यवस्थापन एवम् प्रवर्द्धन, बीउ विजन, मलखादको सहज आपूर्ति र प्रविधिको पहुँचको सुनिश्चितता गरिनेछ । ➤ जनताको पहुँच सिर्जना हुने गरी गुणस्तरयुक्त सडक, सिंचाइ, लगायत अन्य भौतिक पूर्वाधारको निर्माण गर्दा निश्चित मापदण्ड बनाई लागु गरिनेछ । ➤ कृषि तथा पशुजन्य उपजमा आत्मनिर्भर हुँदै खाद्य सुरक्षाको प्रत्याभूति गराई गरिबी निवारणमा उल्लेख्य सुधार गरिनेछ ।
शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी जस्ता आधारभूत सेवाहरूको गुणस्तर र पहुँच अभिवृद्धि गर्दै मौलिक हकको प्रत्याभूति गर्ने ।	➤ महिला, बालबालिकासँग प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने शिक्षा, स्वास्थ्य क्षेत्रमा जनचेतना अभिवृद्धि र पूर्वाधार विकास तर्फ स्वास्थ्य चौकी निर्माण, प्रसुतिगृह निर्माण, बालविकास केन्द्रहरूको व्यवस्थामा जोड दिइनेछ ।

	➤ खुला दिशामुक्त गाउँ कार्यक्रमलाई व्यवस्थित गर्न आवश्यकता अनुसार सार्वजनिक शौचालय निर्माण तथा त्यसको व्यवस्थापनकालागि कार्य योजना तयार पारी कार्यान्वयन गर्ने नीति लिइनेछ । ➤ शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी जस्ता आधारभूत सेवाहरूलाई गाउँपालिकाकोसामाजिक समृद्धिको मेरुदण्डका रूपमा अंगिकार गरी त्यसको विकासकालागि आवश्यक कार्य योजना लागु गरिनेछ ।
गुणस्तरीय पूर्वाधारहरूमा सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।	➤ विकासका पूर्वाधारको गुणस्तर सुनिश्चित गरिनेछ । ➤ कृषि र पर्यटनकालागि उपयुक्त ठानिएका क्षेत्रहरूको DPR गरी उक्त क्षेत्रहरूलाई पकेट र पर्यटकीय क्षेत्रका रूपमा विकास गर्न आवश्यक पूर्वाधारको व्यवस्थापन तथा आधुनिक प्रविधिमा आधारित कृषि सम्बन्धी क्रियाकलापमा जोड दिइनेछ । ➤ ट्रयाक खोलिएका सडकको मर्मत, सम्भार, संरचनाको काम गरी सवारी साधनलाई सुचारु गर्न बजेट बाँडफाँड गरिनेछ
वातावरणीय सन्तुलन एवम्जल, जमिन, जङ्गल, जैविक विविधता आदि प्राकृतिक स्रोत र सम्पदाको संरक्षण तथा विकास गर्ने ।	➤ वन जङ्गल संरक्षणमा आधुनिक प्रविधिको प्रयोग गरिनेछ । ➤ एकघर एक धारा र पूर्ण सरसफाइ सहितको गाउँपालिका बनाउने नीति अवलम्बन गरिने छ । ➤ प्रकोपबाट सिर्जना हुने मानवीय तथा आर्थिक क्षतिलाई न्यूनीकरण, वातावरणीय संरक्षण जस्ता कार्यक्रम र जलवायु परिवर्तन अनुकूलन योजनालाई आबद्ध गरी कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । ➤ सडक निर्माण गर्दा क्षति भएको खानेपानी योजना, सिंचाइ कुलोहरू सम्बन्धित योजना सञ्चालन गर्ने उपभोक्ता समितिलाई नै पुनर्निर्माणमा जिम्मेवार बनाइनेछ
सुशासन सम्बन्धी नीतिगत, कानून एवम् संस्थागत व्यवस्था गरी प्रभावकारी कार्न्वयन गर्ने ।	➤ समावेशी र सन्तुलित विकासको माध्यमद्वारा विभेदमुक्त समाज निर्माण गरिनेछ ।

	➤ गरिबी निवारणकालागि सञ्चालित कार्यक्रमहरूलाई एकीकृत गरी वास्तविक गरिबहरूको पहिचान र सङ्ख्या घटाउने नीति अवलम्बन गरिनेछ । ➤ गाउँपालिकाको आन्तरिक स्रोत सङ्कलनमा सार्वजनिक निजी साझेदारीलाई व्यवस्थित र प्रभावकारी गराइनेछ । ➤ समाजमा पछाडि परेका लक्षित वर्गकालागि अनुदान रकम र आन्तरिक स्रोत तर्फको निश्चित बजेट लक्षित वर्गकालागि प्रत्यक्षफाइदा पुग्ने कार्यक्रममा विनियोजन गरिनेछ । ➤ सुशासन, पारदर्शिता, लैङ्गिक सशक्तीकरण, सामाजिक सुरक्षा, आयमूलक, सीपमूलक कार्यक्रमलाई ध्यान दिई कार्यक्रम निर्माण गरिनेछ । ➤ समावेशी सामाजिक संरचनाका माध्यमबाट गाउँबासीमा पारस्परिक सद्भाव र एकताको भावना विकास गरिनेछ । ➤ गाउँपालिकाको वार्षिक कार्यक्रम तर्जुमा गर्दा मूलतः आवधिक योजनासँग आवद्ध गरी गाउँपालिकाको योजना तर्जुमा प्रक्रियालाई वैज्ञानिक बनाइनेछ ।
--	---

२.६ गाउँपालिकाका पालिकास्तरीय गौरवका आयोजनाहरू

१. पूर्वाधार विकासतर्फ:

.....

२. उत्पादन वृद्धि, रोजगार सिर्जना तथा आर्थिक विकासतर्फ:

.....

३. पर्यटन प्रवर्द्धन तर्फ:

.....

४. सामाजिक विकासतर्फः

.....

५. आन्तरिक राजस्व वृद्धितर्फः

.....

२.७ आय व्ययको प्रवृत्ति र प्रक्षेपण

नेपालको संविधानले स्थानीय तहलाई आर्थिक अधिकार क्षेत्रभित्रका सीमित क्षेत्रमा कर लगाउँन, नेपाल सरकारबाट राजस्व बाँडफाँड, अनुदान र ऋण प्राप्त गर्न, निजी क्षेत्रबाट तोकिएको सीमासम्म आन्तरिक ऋण परिचालन गरी सार्वजनिक खर्च व्यवस्थापन गर्ने अधिकार प्रदान गरेको छ । प्रदेश र स्थानीय तहको साझा क्षेत्राधिकारका विषयमा एकल कर प्रशासनको माध्यमबाट राजस्व परिचालन गर्ने व्यवस्था रहेको छ । नेपाल सरकार तथा प्रदेश सरकारबाट स्थानीय तहलाई समानीकरण अनुदान, सशर्त अनुदान, विशेष अनुदान र सम्पूरक अनुदान गरी चार प्रकारका अनुदान प्राप्त हुने गरेको छ ।

तालिका: ३ आय व्ययको प्रवृत्ति र प्रक्षेपण

क्र.सं.	लगानीका श्रोतहरु	आधारवर्षको अनुमानितआय	सार्वजनिकश्रोत परिचालनको लक्ष्य					जम्मा
			आ.व. ०८०/०८१	आ.व. ०८१/०८२	आ.व. ०८२/०८३	आ.व. ०८३/०८४	आ.व. ०८४/०८५	
	वित्तिय समानिकरण							
	संघ	७२०००	77500	80000	85000	90000	95000	
	प्रदेश	४२०४	4500	5000	5350	5700	6200	
	विशेष अनुदान							
	संघ	२००००	25000	30000	34000	40000	45000	
	प्रदेश	५६४३	7050	8000	10000	12500	15625	
	समपूरक अनुदान							
	संघ	३६०००	40000	45000	52000	55000	60000	
	प्रदेश	९८८३	10500	11000	11500	12000	13000	
	संघीय राजस्व बाँडफाँड							
	मुल्य अभिवृद्धि कर	५७३५८	61000	63000	65000	67500	70000	
	वन रोयल्टी	0	0	0	0	0	0	
	खानी तथा खनिज	0	0	0	0	0	0	

	विद्युत	0	0	0	0	0	0	
	प्रदेशराजस्व बाँडफाँड							
	सवारी साधन कर	161	200	250	275	320	350	
	सशर्त अनुदान							
	संघ	१३६६११	१६३०००	171200	180000	189000	200000	
	प्रदेश	२१८६०	२३५००	25000	26300	27500	29000	
	कुल बाह्य आय	३६३७२०	412250	438450	469425	499520	534175	
	आन्तरिक राजस्व							
	सम्पत्ति कर		0	0	0	0	0	
	भूमिकर/मालपोत	1000	१२००	१५००	१८००	२०००	२५००	
	घरबहाल कर	50	१००	१५०	१७५	२००	२२५	
	बहाल विटोरी कर		०	०	०	०	०	
	साना सवारी कर		०	०	०	०	०	
	पूर्वाधार सेवामा लाग्ने कर		०	०	०	०	०	
	मनोरञ्जन कर		०	०	०	०	०	
	अन्य व्यवसायीले भुक्तानी गर्ने कर		०	०	०	०	०	
	पशुजन्य तथा कृषयिजन्य व्यवसायिक कारोबारमा लाग्ने कर		०	०	०	०	०	
	अन्य सेवाबाट प्राप्त रोयल्टी		०	०	०	०	०	
	सिफारिस दस्तुरर		१००	१५०	१७५	२००	२५०	
	अन्य क्षेत्रको आय	3800	५०००	७५००	९०००	१००००	१२०००	
	प्रशासनिक दण्ड जरीवाना	892	0	0	0	0	0	
	अन्य राजस्व							
		३६९४६२	४१८६५०	४४७७५०	४८०५७५	५११९२०	५४९१५०	

२.८ लगानीको आवश्यकता र स्रोत

यस योजनाले लिएका समष्टिगत तथा विषयगत लक्ष्यहरु हाँसिल गर्न आर्थिक, सामाजिक र पूर्वाधार लगायतका क्षेत्रमा आवश्यक पर्ने क्षेत्रगतलगानीका प्रक्षेपण निम्नानुसार रहेको छ । यो लगानी प्रक्षेपण गर्दा पूँजीगत खर्चको मात्रा आँकलन गरिएको छ । साथै स्थानीय तहको आर्थिक तथा सामाजिक विकासमा प्रमुख पक्षहरुलाई विकासको यथार्थ आवश्यकता र स्थानिय तहको कार्यान्वयन क्षमतालाई समेत ध्यान दिइएको छ ।

तालिका: ४ विषय क्षेत्रगत लगानी प्रक्षेपण

विषयक्षेत्र	विषय क्षेत्रगत बजेट बाँडफाड रु. हजारमा					जम्मा	प्रतिशत
	पहिलो वर्ष	दोश्रो वर्ष	तेश्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौ वर्ष		
आर्थिक विकास	६२७९८	६७९६३	७२०८६	७६७८८	८२३७३	३६९२०७	९५
सामाजिक विकास	९२५५९५	९३४३२५	९४४९७३	९५३५७६	९६४७४५	७२२४९४	३०
पूर्वाधार विकास	९२५५९५	९३४३२५	९४४९७३	९५३५७६	९६४७४५	७२२४९४	३०
वन वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन	९२५६०	९३४३३	९४४९७	९५३५८	९६४७५	७२२४९	३
अन्तरसम्बन्धित विषय	२०९३३	२२३८८	२४०२९	२५५९६	२७४५८	९२०४०२	५
लोकतन्त्र सुशासन र संस्थागत विकास	५४४२५	५८२०८	६२४७५	६६५५०	७१३९०	३९३०४६	९३
योजनातर्जुमा कार्यान्वयन अनुगमन तथा मुल्याङ्कन	९६७४६	९७९९०	९९२२३	२०४७७	२९९६६	९६३२२	४
जम्मा	४९८६५०	४४७७५०	४८०५७५	५९९९२०	५४९९५०	२४०८०४५	९००

२.८.१ आन्तरिक स्रोत परिचालन

नेपालको संविधान तथा स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४ ले स्थानीय तहलाई प्रत्यभुत गरेको अधिकार क्षेत्रभित्र रही आन्तरिक स्रोत परिचालनको व्यवस्था गरेको छ यसै आधारमा रही आवधिक योजनामा निम्नानुसारको आन्तरिक श्रोतको परिचालन हुने प्रक्षेपण गरिएको छ ।

तालिका. ५ आन्तरिक स्रोत परिचालन

क्र. सं.	आन्तरिक आय आय	प्रतिशत	लक्ष्य					जम्मा
			आ.व. ०८०/०८१	आ.व.०८१/०८२	आ.व.०८२/०८३	आ.व.०८३/०८४	आ.व.०८४/०८५	
	सम्पति कर		०	०	०	०	०	
	भूमिकर/मालपोत		९२००	९५००	९८००	२०००	२५००	

	घरबहाल कर		१००	१५०	१७५	२००	२२५	
	बहाल विटौरी कर		०	०	०	०	०	
	साना सवारी कर		०	०	०	०	०	
	पूर्वाधार सेवामा लाग्ने कर		०	०	०	०	०	
	मनोरञ्जन कर		०	०	०	०	०	
	अन्य व्यवसायीले भुक्तानी गर्ने कर		०	०	०	०	०	
	पशुजन्य तथा कृषयिजन्य व्यवसायिक कारोबारमा लाग्ने कर		०	०	०	०	०	
	अन्य सेवाबाट प्राप्त रोयल्टी		०	०	०	०	०	
	सिफारिस दस्तुर		१००	१५०	१७५	२००	२५०	
	अन्य क्षेत्रको आय		५०००	७५००	९०००	१००००	१२०००	
	प्रशासनिक दण्ड जरीवाना							
	अन्य राजस्व							
	जम्मा		६४००	९३००	१११५०	१२४००	१४९७५	

२.८.२ अन्तरसरकारी श्रोत परिचालन

नेपाल सरकारले संविधानले तोकेको स्थानीय तहको खर्च जिम्मेवारी पुरा गर्न वित्तीय समानीकरण अनुदान प्रदान गर्ने गरेको छ । नेपाल सरकारले आर्थिक, सामाजिक, भौतिक विकासमा समानता कायम गर्न आयोजना तथा

कार्यक्रमहरू सशर्त अनुदानको रूपमा हस्तान्तरण गर्ने कार्यको समेत सुरुवात भएको छ । यसका साथै स्थानीय तहको माग बमोजिम सहलगानीमा आयोजना सञ्चालन गर्न समपुरक अनुदान प्रदान गरिएको छ । राष्ट्रिय औसतभन्दा कम सामाजिक विकास भएका क्षेत्रमा आधारभूत सुविधा पुर्याउन खानेपानी, शिक्षा, स्वास्थ्य जस्ता क्षेत्रमा विशेष अनुदानको रूपमा समेत रकम प्राप्त हुने गरेको छ । योजना अवधिभर आवश्यक पर्ने सार्वजनिक खर्चको स्रोत व्यवस्थापनका लागि गाउँपालिकाले संघिय सरकार, प्रदेश र आफ्नै आयस्रोतका अलवा समपुरक र विशेष अनुदान योजनावद्ध तरिकाले पारदर्शिता रूपमा परिचालन गर्नेछ ।

तालिका: ६ सार्वजनिक श्रोत परिचालन

क्र. सं.	लगानीका श्रोतहरू	प्रतिशत	सार्वजनिक श्रोत परिचालन					जम्मा
			आ.व.०८०/०८१	आ.व. ०८१/०८२	आ.व. ०८२/०८३	आ.व. ०८३/०८४	आ.व. ०८४/०८५	
	वित्तिय समानिकरण							
	संघ		77500	80000	85000	90000	95000	427500
	प्रदेश		4500	5000	5350	5700	6200	26750
	विशेष अनुदान							0
	संघ		25000	30000	34000	40000	45000	174000
	प्रदेश		7050	8000	10000	12500	15625	53175
	समपुरक अनुदान							
	संघ		40000	45000	52000	55000	60000	252000
	प्रदेश		10500	11000	11500	12000	13000	58000
	संघीय राजस्व बाँडफाँड							
	मुल्य अभिवृद्धि कर		61000	63000	65000	67500	70000	326500
	वन रोयल्टी		०	0	0	0	0	0
	खानी तथा खनिज		0	0	0	0	0	0
	विद्युत		0	0	0	0	0	0
	प्रदेश राजस्व बाँडफाँड							
	सवारी साधन कर		200	250	275	320	350	1395
	सशर्त अनुदान							0
	संघ		१६३०००	171200	180000	189000	200000	903200
	प्रदेश		२३५००	25000	26300	27500	29000	131300
	जम्मा		412250	438450	469425	499520	534175	2353820

२.८.३ जनसहभागिता परिचालन

नेपालको संविधानले निर्दिष्ट गरेको एकल अधिकार तथा साझा अधिकारहरूको सिमामा रही विकास निर्माण तथा सामाजिक विकासका लागि जनसहभागिता परिचालनको व्यवस्था गरिएको छ । सामाजिक शक्तिपरिचालन गरी पालिकाको विकास लक्ष्य तथा प्राथमिता अनुरूपका क्षेत्रमा कार्यक्रम सञ्चालन गरी गरिबी निवारण, क्षमता अभिवृद्धि नागरिक सचेतना तथा कर्तव्यबोध र सशक्तिकरणमा सहयोग पुर्याउनेछ । साथै पारदर्शिता, जवाफदेहिता र मितव्ययिता कायम गर्दै संस्थागत सुशासन कायम गरी आफ्नो भूमिका निवार्ह गर्नेछ । आवधिक योजना कार्यन्वयनका लागि जनसहभागिताबाट करिब १० प्रतिशत लागत सहभागिता हुने अनुमान गरिएको छ ।

२.८.४ निजी र सहकारी क्षेत्रको स्रोत परिचालन

नेपाल सरकारको समष्टिगत आर्थिक नीतिमा आर्थिक विकासको लागि सार्वजनिक, निजी र सहकारी क्षेत्रको सहकार्य र साझेदारी गर्ने परिकल्पना गरिएको छ । स्थानीय तह आर्थिक परिदृश्यमा समेत निजी र सहकारी क्षेत्रलाई आर्थिक विकासमा सँगसँगै लैजानुपर्ने अवस्था रहेको छ । सार्वजनिक क्षेत्रले स्थानीय तहको सामाजिक आर्थिक विकासमा नीति नियमको निर्माण गर्ने, नियमन गर्ने, निजी क्षेत्र र सहकारी क्षेत्र आकर्षित नभएको क्षेत्रमा लगानी केन्द्रित गर्ने, लगानीमैत्री वातावरणको सिर्जना गर्ने, उत्पादित वस्तुहरूको बजार व्यवस्थापन गर्न सघाउने जस्ता भूमिका खेल्न आवश्यक देखिन्छ । निजी क्षेत्रले सार्वजनिक क्षेत्रले निर्माण गरेका नीति नियमको परिधिभित्र रही उत्पादनमूलक क्षेत्रमा लगानी गर्ने, उत्पादन कार्यमा स्थानीय स्रोत, साधन र जनशक्तिको अधिकतम परिचालन गरी आत्मनिर्भर अर्थतन्त्र निर्माण गर्नमा सहयोगी भूमिका खेल्ने अपेक्षा गरिएको छ । त्यस्तै, सहकारी क्षेत्रले आफ्ना सदस्यहरूलाई उत्पादनमूलक क्षेत्रमा लगानी गर्न प्रोत्साहन गरी स्थानीय तहमा उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गर्न सघाउने अपेक्षा गरिएको छ । स्थानीय तह अर्थतन्त्रका यी तीन महत्वपूर्ण पक्ष एकताबद्ध हुँदै सहकार्य, समन्वय र सहलगानी गर्दै दिगो आर्थिक विकास हाँसिल गर्न यस क्षेत्रलाई प्राथमिकतामा राखी कार्य गर्नुपर्ने आवश्यकता छ । तथापि यस क्षेत्रमा निजी एवम सहकारी क्षेत्र सबल रूपमा विकास भइ नसकेको तथा भर्खरै सुरुवातको चरणमा रहेको हुँदा हालको अवस्थामा यस क्षेत्रबाट करिब करिब ३ प्रतिशतको हाराहारीमा बजेट परिचालित हुने देखिन्छ ।

२.८.५ संघ संस्थाको स्रोत परिचालन

गैरसरकारी संस्था, नागरिक समाज र सामुदायिक संस्थाले समग्र विकास प्रयासमा सहयोगी भूमिका निवार्ह गर्नेछन् । यस क्षेत्रले सामाजिक शक्तिपरिचालन गरी सरकारको विकास लक्ष्य तथा प्राथमिता अनुरूपका क्षेत्रमा कार्यक्रम सञ्चालन गरी गरिबी निवारण, क्षमता अभिवृद्धि नागरिक सचेतना तथा कर्तव्यबोध र सशक्तिकरणमा सहयोग पुर्याउनेछ । साथै पारदर्शिता, जवाफदेहिता र मितव्ययिता कायम गर्दै संस्थागत सुशासन कायम गरी आफ्नो भूमिका निवार्ह गर्नेछ । पालिका भित्रका विभिन्न समिति एवं संघसंस्थाहरूबाट करिब १५ प्रतिशत बराबरको स्रोत परिचालन हुने देखिन्छ ।

२.८.६ अन्य स्रोत परिचालन

नेपालको संविधान, स्थानीय सरकार संचालन ऐन तथा अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐनको सिमामा सही पालिकाको आर्थिक, सामाजिक, पूर्वाधार, बन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापनका लागि आवश्यक थप श्रोत परिचालनको व्यवस्था गरिनेछ । संघीय सरकार तथा प्रदेश सरकारसंगको सहकार्यमा समपूरक तथा विशेष अनुदानको लागि पहल गरिनेछ साथै अर्थमन्त्रालयबाट जारी गरिएको सहलगानी कार्यविधि २०७८ अनुरूप थप श्रोत परिचालनको व्यवस्था गरिनेछ । यस किसिमको क्षेत्रबाट करिब १० प्रतिशत श्रोत परिचालन गरिनेछ ।

२.८.७ श्रोत साधनको बाँडफाँड तथा परिचालनका आधारहरू

गाउँपालिकाले समग्र विकासका क्रियालापहरू सञ्चालन गर्नका लागि सार्वजनिक आय अर्थात् संघिय र प्रदेश सरकारबाट प्राप्त हुने बजेट र गाउँपालिकाको आफ्नै आय तथा नीजि र सहकारीको लगानीलाई आधार बनाएर गर्दछ । नेपालको संविधान २०७२ ले दिएको अधिकारलाई प्रयोग गरि गाउँपालिकाको विकासमा यीनै लगानीका क्षेत्रहरूबाट विकास निर्माणका क्रियाकलापहरू सञ्चालन हुन्छन् । यसैगरी निजी क्षेत्रको लगानीलाई आकर्षित गर्नका लागि व्यावसायिक वातावरण तयार गरी र लगानीलाई आर्थिक वृद्धि, औद्योगीकरण र रोजगारी सृजना गर्नेतर्फ केन्द्रित गर्ने गरि योजना निर्माण भएको छ । गाउँपालिकाको योजनाले लिएको लक्ष्य हासिल गर्न सार्वजनिक लगानीलाई कृषि, औद्योगिक उत्पादन, पूर्वाधार निर्माण जस्ता क्षेत्रमा लगानी केन्द्रित गरिएको छ । कृषि, उत्पादनमूलक क्षेत्र, साना तथा मझौला उद्योग र ग्रामीण तथा सामाजिक विकासमा निजी, सहकारी तथा सामुदायिक क्षेत्र परिचालित हुने विश्वास लिइएको छ । पर्यावरण संरक्षण, सभ्य र न्यायपूर्ण समाज निर्माण तथा सुशासन लाई थप सुदृढ बनाउने गरी सार्वजनिक, निजी तथा सहकारी र सामुदायिक क्षेत्रको श्रोत परिचालनको अनुमान र सोको बाँडफाँट गरिएको छ ।

२.९ सार्वजनिक खर्च र राजस्व परिचालन नीति

स्थानीय तह गठन भए पश्चात् स्थानीय विकास अवधारणा अनुरूपका प्राथमिक कामहरू शुरुवात भएका छन् । स्थानीय तहमा निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरूको एक कार्यकाल पूरा भइ दोश्रो पटक स्थानीय तहको निर्वाचन सम्पन्न भई प्रतिनिधि बहाली भएसकेको अवस्थामम्म आइपुग्दा आर्थिक वर्ष २०७९/०८० को बजेट कार्यान्वयनको अन्तिम चरणमा छ भने आर्थिक वर्ष २०८०/०८१ को बजेट तर्जुमाको अन्तिम चरणमा रहेको छ । सेवा प्रवाहकोलागि आवश्यक पर्ने नीति, कार्यविधि एवम् कार्यप्रक्रिया सरलीकरणका कार्यहरू भएका छन् । साथै, कार्यपालिकाको कार्य जिम्मेवारी बमोजिम सेवा प्रवाह गर्न आवश्यक पर्ने संगठन संरचना स्थापना भई सेवा प्रवाह तथा विकास निर्माणका कार्यक्रम कार्यान्वयनमा लगिएको छ । यसै आ.व.मा यस श्रेणी फोक्सण्डो गाउँपालिकाको प्रथम आवधिक योजना तर्जुमा गरी बजेट र योजनालाई जोड्ने प्रयास गरिएको छ ।

२.९.१ सार्वजनिक खर्च नीति

संविधान तथा स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४ ले व्यवस्था गरेको सीमा भित्र रही पूजीगत तथा चालु खर्चहरूलाई व्यवस्थित गरिनेछ । साथै सार्वजनिक खरिद ऐनको नियम तथा सीमामा रही सार्वजनिक खर्चलाई चुस्त दुरुस्त राख्ने व्यवस्था गरिनेछ । “सुव्यवस्थित, योजनाबद्ध एवम् नतीजामुखी सार्वजनिक खर्च प्रणाली”को दिर्घकालिन सोच सहित उपलब्ध स्रोत साधनको कुशल परिचालन र दक्षतापूर्ण विनियोजनबाट प्रभावकारी सार्वजनिक सेवा प्रवाह, दिगो तथा उच्च आर्थिक विकास हासिल गर्ने लक्ष्यका साथ गाउँपालिकाले निम्नानुसारको सार्वजनिक खर्च नीति अवलम्बन गर्नेछ ।

१. सार्वजनिक खर्चको मितव्ययी, दक्षतापूर्ण तवरले आर्थिक, सामाजिक विकास तथा पूर्वाधार निर्माणमा उपयोग गर्ने ।
२. नेपाल सरकारको स्वीकृतिमा गौरवका आयोजना तथा ठूला पूर्वाधार निर्माणमा वैदेशिक ऋण परिचालन गर्ने
३. पूर्वाधार विकास तथा सामाजिक क्षेत्रमा लगानी गर्दा समाजका सबै वर्ग र क्षेत्रमा समन्यायिक वितरण गर्ने ।
४. मूल प्रवाहमा आउन नसकेका नागरिकलाई सामाजिक संरक्षणका माध्यमबाट मूल प्रवाहीकरण गर्नेछ ।
५. रोजगारीका अवसरको सिर्जना, उत्पादन र उत्पादकत्वमा बृद्धि एवम् पुँजी निर्माण हुने गरी स्रोतको महत्तम परिचालन गर्ने ।
६. मध्यमकालीन खर्च संरचना र प्रभावकारी मध्यमकालीन खर्च समीक्षाको व्यवस्था गर्ने ।
७. हरेक सार्वजनिक खर्च तथा सेवा प्रवाह सार्वजनिक सुनुवाइ मार्फत अनुमोदन गर्ने ।

२.९.२ राजस्व नीति

नेपालको संविधान, आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तिय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ र अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन २०७४ मा घरजग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क, सवारी साधन कर, घर बहाल कर, सम्पत्ती कर, भूमि कर, व्यवसाय कर, विज्ञापन कर र मनोरन्जन करका क्षेत्रमा स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्र तोकिएको छ । यसका साथै गैर करका रूपमा सेवा शुल्क दस्तुर, पर्यटन शुल्क र दण्ड जरिवाना संलग्न गरिएको र स्थानीय कानून बमोजिम स्थानीय तहको क्षेत्राधिकार भित्रका कर उठाउन पाउने व्यवस्था रहेको छ । कर तथा गैरकरका आधार कमजोर रहेको, कर सङ्कलन गर्ने आफ्नै संयन्त्र स्थापित भइनसकेको अवस्थामा राजस्व सङ्कलन गर्ने व्यवस्थित पद्धति विकास भइसकेको छैन । वैज्ञानिक कर प्रणालीको विकास गरी राजस्व सङ्कलन र परिचालन गर्ने कार्यलाई थप प्रभावकारी बनाउन आवश्यक रहेको छ । “प्रभावकारी राजस्व प्रणालीको विकास, शे फोक्सुण्डोको सबल अर्थतन्त्र निर्माणको आधार”को दिर्घकालिन सोच र पालिकाका सामाजिक विकासका कार्यक्रमहरू आन्तरिक स्रोतबाट परिचालन गर्न सक्ने अवस्थाको सिर्जना गर्ने लक्ष्य लिई निम्नानुसारको राजस्व परिचालन नीति अवलम्बन गरिनेछ ।

१. संघीय र प्रदेश सरकारसँग समन्वय तथा सहकार्य गर्दै गाउँपालिकाको प्रभावकारी राजस्व परिचालनमा जोड दिने ।

२. कर प्रणालीमा संस्थागत र संरचनागत रूपमा विकास गर्दै आधुनिकीकरण र प्रगतिशील बनाउने ।
३. कानुनी तथा नीतिगत व्यवस्थापन गर्ने ।
४. प्रभावकारी संगठनात्मक व्यवस्था, दक्ष जनशक्ति र उपयुक्त पूर्वाधार सहितको व्यवस्था गर्ने ।
५. करसँग सम्बन्धित व्यवस्थित र वर्गीकृत तथ्याङ्काधार व्यवस्थित गर्ने ।
६. करदाताहरूलाई कर/शुल्कको महत्त्व, कर व्यवस्था सम्बन्धमा सचेतना बृद्धि गर्ने ।
७. सरल, चुस्तदुरुस्त कर असुली प्रणाली व्यवस्थित गर्ने ।
८. पारदर्शिता र जवाफदेहिता कायम राख्ने ।
९. सरोकारवाला निकायसँग आवश्यक समन्वय गर्ने ।
१०. राजस्व अभिवृद्धि गर्ने खालका आयमूलक कार्यक्रम र पूर्वाधार विकासमा जोड दिने ।

२.९.३ सार्वजनिक, निजी र सहकारी साझेदारी नीति

सार्वजनिक क्षेत्रले गाउँपालिकाको सामाजिक आर्थिक विकासमा नीति नियमको निर्माण गर्ने, नियमन गर्ने, निजी क्षेत्र र सहकारी क्षेत्र आकर्षित नभएको क्षेत्रमा लगानी केन्द्रित गर्ने, लगानीमैत्री वातावरणको सिर्जना गर्ने, उत्पादित वस्तुहरूको बजार व्यवस्थापन गर्न सघाउने जस्ता भूमिका खेल्न आवश्यक देखिन्छ । नेपाल सरकारको समष्टिगत आर्थिक नीतिमा आर्थिक विकासको लागि सार्वजनिक, निजी र सहकारी क्षेत्रको सहकार्य र साझेदारी गर्ने परिकल्पना गरिएको छ । निजी क्षेत्रले सार्वजनिक क्षेत्रले निर्माण गरेका नीति नियमको परिधिभित्र रही उत्पादनमूलक क्षेत्रमा लगानी गर्ने, उत्पादन कार्यमा स्थानीय स्रोत, साधन र जनशक्तिको अधिकतम परिचालन गरी आत्मनिर्भर अर्थतन्त्र निर्माण गर्नमा सहयोगी भूमिका खेल्ने अपेक्षा गरिएको छ । त्यस्तै, सहकारी क्षेत्रले आफ्ना सदस्यहरूलाई उत्पादनमूलक क्षेत्रमा लगानी गर्न प्रोत्साहन गरी उत्पादन र उत्पादकत्व बृद्धि गर्न सघाउने अपेक्षा गरिएको छ ।

“शे फोकसुण्डोको दिगो विकास तथा समृद्धिको लागि सार्वजनिक, निजी र सहकारी साझेदारी”को दीर्घकालिन सोच र निजी तथा सहकारी क्षेत्रको पुँजीलाई उत्पादनमूलक क्षेत्रमा आकर्षित गरी गाउँपालिकाको समृद्धि हासिल गर्ने लक्ष्यका साथ निम्न रणनीतिहरू कार्यन्वयन गरिनेछ ।

- लगानीमैत्री वातावरण सिर्जना गरी निजी क्षेत्र र सहकारी क्षेत्रलाई उत्पादन तथा वितरणको क्षेत्रमा लगानी गर्न उत्प्रेरणा जगाउने,
- सहकारी क्षेत्रलाई वित्तीय पारदर्शिता प्रवर्द्धन गर्दै ग्रामीण क्षेत्रको पुँजी परिचालन तथा समूह लगानीमा प्रोत्साहन गर्ने निजी क्षेत्र आकर्षित नहुने पूर्वाधार विकास क्षेत्रमा सरकारी लगानी केन्द्रित गर्ने,
- सरकारी, निजी र सहकारी क्षेत्रको लगानीलाई प्रतिस्पर्धा भन्दा परिपूरकको रूपमा लगानी गर्ने वातावरण सिर्जना गर्ने,
- आर्थिक विकास र समृद्धिको संवाहकको रूपमा निजी क्षेत्रलाई लगानी गर्न प्रोत्साहन गर्ने र लगानीमैत्री वातावरण निर्माण गर्न विभिन्न सुविधाहरूको व्यवस्था गर्ने नीति अवलम्बन गरीनेछ ।

२.९.४ जनसहभागिता परिचालन नीति

स्थानीय तहको विकास निर्माण तथा सामाजिक विकासका लागि जनसहभागिता परिचालनको व्यवस्थाको वातावरण सिर्जना गरिनेछ । नागरिक समाजको क्षमता अभिवृद्धि नागरिक सचेतना तथा कर्तव्यबोध र सशक्तिकरणको लागि लगानीको व्यवस्था गरिनेछ । नागरिक समाजलाई पारदर्शिता, जवाफदेहिता र मितव्ययिता कायम गर्दै संस्थागत सुशासन गराउन उत्प्रेरित गरिनेछ । स्थानीय तहको विकासको कार्यमा जनसहभागिताको लागि उत्प्रेरणा तथा विकास कार्यप्रति अपनत्व गराइनेछ ।

२.९.५ गैर सरकारी संस्थाको स्रोत परिचालन नीति

गैरसरकारी संस्थाले सामाजिक शक्तिपरिचालन गरी सरकारको विकास लक्ष्य तथा प्राथमिता अनुरूपका क्षेत्रमा कार्यक्रम सञ्चालन गरी गरिबी निवारण, क्षमता अभिवृद्धि नागरिक सचेतना तथा कर्तव्यबोध र सशक्तिकरणमा सहयोग पुर्याउनका लागि सहज वातावरण तयार गरिनेछ । संघसंस्थाहरूलाई पारदर्शिता, जवाफदेहिता र मितव्ययिता कायम गर्दै संस्थागत सुशासन कायमका लागि उत्प्रेरित गरिनेछ ।

२.९.६ अतिरिक्त स्रोत परिचालन नीति

आवधिक योजनाको लक्ष्य तथा उद्देश्य अनुरूप सामाजिक तथा आर्थिक पक्षका लागि आवश्यक स्रोतको अनुमान मध्यमकालिन खर्च संचरना तयार गरिनेछ । नेपाल सरकार तथा प्रदेश सरकारबाट प्राप्त हुने समानीकरण तथा शसर्त अनुदान बाहेक विशेष तथा समपुरक अनुदानका लागि परियोजना बैंकहरू तयार गरिनेछ । उक्त अनुदानको अतिरिक्तसहलगानी कार्यविधि अनुरूप परियोजना बैंकहरूलाई पेश गरिनेछ । निजी संस्थाहरूलाई सामाजिक उत्तरदायित्व प्रति उत्प्रेरित गरिनेछ । सार्वजनिक ऋणलाई गाउँ गौरवका आयोजनाको पूर्वाधार विकास र उत्पादनका क्षेत्रमा परिचालन गरी आर्थिक बृद्धि, पुँजी निर्माणमा बृद्धि तथा रोजगारको सिर्जना गरिनेछ ।

परिच्छेद-३ आर्थिक विकास

आर्थिक क्षेत्र शे फोकसुण्डो गाउँपालिकाको समष्टिगत विकास र समृद्धिको महत्वपूर्ण आधार हो । यस क्षेत्र अन्तर्गतकृषि, पशु विकास, उद्योग वाणिज्य तथा आपूर्ति, पर्यटन, सहकारी तथा वित्तीय क्षेत्र र श्रम तथा वैदेशिक रोजगारी आदि उपक्षेत्रहरू पर्दछन् । नेपालको संविधानको अनुसूचीद मा स्थानीय तहलाई स्थानीय बजारको व्यवस्थापन, कृषि तथा पशुपालन, कृषि उत्पादन व्यवस्थापन, सहकारी जस्ता स्थानीय आर्थिक विकासको जिम्मेवारी प्रदान गरेको छ । यी विषयहरू दिगो विकासको लक्ष्य१ (शुन्य गरिबी), लक्ष्य२ (भोकमरीको अन्त्य) लक्ष्यद (सम्मानित काम तथा आर्थिक उन्नति) र लक्ष्य१० (असमानताको न्यूनीकरण) संग जोडिएका छन् ।

३.१ कृषि विकास

३.१.१ कृषि

३.१.१.१ पृष्ठभूमी

नेपाल एक विकासोन्मुख कृषि प्रधान मुलुक हो । यहाँका बहुसंख्यक जनताहरूको जिविकोपार्जनको मुख्य आधार कृषि तथा पशुपालन रहेको छ । नेपालको संविधानले खाद्यसम्बन्धी अधिकारलाई मौलिक अधिकारका रूपमा प्रत्याभूत गरेको छ । यसै सन्दर्भमा विभिन्न कारणले उत्पन्न हुनसक्ने खाद्य तथा पोषण संकटको अवस्थालाई मध्यनजर गर्दै प्रमुख खाद्यान्न तरकारी तथा मासु उत्पादनमा आत्मनिर्भरताका लागि कृषिमा नीतिगत संरचनात्मक तथा संस्थागत सुधारको आवश्यकता छ । देशलाई खाद्य सम्प्रभु तुल्याउन र स्वाधिन अर्थतन्त्रको विकास गर्न कृषि क्षेत्रमा उल्लेख्य मात्रामा लगानी बढाउन आवश्यक छ । नेपालको संविधानका अधिकार सूची कृषि क्षेत्रको समग्र विकासलाई मार्गदर्शनको रूपमा लिइएको छ । उक्त रणनीतिले कृषि तथा पशुपक्षिजन्य उत्पादनको व्यवसायीकरण विविधीकरण र यान्त्रीकरण गरी यस क्षेत्रलाई प्रतिस्पर्धी बनाउन जोड दिएको छ । यसैगरी दिगो विकास लक्ष्यले लिएको भोकमरी अन्त्य गर्ने खाद्य सुरक्षा तथा पोषण सुनिश्चित गर्ने एवम दिगो कृषि प्रवर्द्धन गर्ने लक्ष्य हासिल गर्ने गरी यस क्षेत्रमा स्रोत साधन परिचालन गरिने छ । विशेषतः कृषि उत्पादनमा आत्मनिर्भरता उन्मुख गराउन कृषिको व्यवसायीकरण र आधुनिकीकरणका माध्यमबाट थप रोजगारी सिर्जना गरी आय आर्जन गरिबी निवारण तथा आयात व्यवस्थापनलाई सम्बोधन गरी कृषि क्षेत्रको समग्र विकासमा संघ प्रदेश तथा स्थानीय तहको लगानी परिचालन गरिनेछ । शे फोक्सुण्डो गाउँपालिका टुन्ड्रा हिमाली क्षेत्रमा पर्ने, न्युन उत्पादन लगायत कारणले कृषि आयातमा निर्भर रहन पुगेको छ । कृषि प्रणाली निर्वाहमुखी हुनु र यसमा संलग्न श्रमिकहरूको उत्पादकत्व निकै कम भएका कारण यस गा.पा. मा श्रमशक्तिको पलायन बढ्दो छ र कृषिजन्य वस्तुहरूको उत्पादन र उत्पादकत्व पनि न्यून रहेका कारण खाद्यान्नको समस्या रहेको छ भने स्थानीय उत्पादनले वर्षमा ४ महिनादेखि ६ महिनासम्म खान पुग्ने अवस्था रहेको छ । गाउँपालिकामा कुल जमिन मध्ये कृषि योग्य जमिन करिब ८.९७ प्रतिशत रहेको छ भने ८२ प्रतिशत जनसंख्या कृषि पेशामा संलग्न जनसंख्या रहेका छन् । मकै, कोदो जौ फापर लगायतका मुख्य बालीको उत्पादक वार्षिक करिब २०० मे.ट. हुने गरेको छ । गाउँ क्षेत्रमा ३ वटा कृषि पकेट क्षेत्र, ९ वटा स्थानीय व्यवसायिक कृषि फर्म, ८ वटा सक्रिय व्यवसायिक कृषक समूहमा करिब १५९ कृषकहरू आवद्ध रहेका, विभिन्न क्षेत्रमा तालिमा प्राप्त ५० कृषक, ३० जना अगुवा कृषक, २ वटा कृषि सहकारीमा संलग्न ११२ कृषक रहेका छन् । धेरैजसो कृषक परम्परागत खाद्य बाली तथा तरकारी उत्पादनमा संलग्न छन् । उत्पादित वस्तु स्थानीय बजारमा खपत हुनेगरेको छ भने पालिका बाट बाह्य बजारमा हुने निर्यातको मात्रा नगन्य छ । यस क्षेत्रमा चिसो शितोष्ण प्रदेशीय अन्नबाली तथा फलफुल बालीहरूको मौसम अनुसार खेती लगाउने गरिएको छ । यहाँका प्रमुख अन्न बालीहरूमा उवा मकै, कोदो, जौ, गहुँ फापरबाली आदि पर्दछन् भने प्रमुख नगदे बालीहरूमा आलु, सिमी आदि हुन् । यस गाउँपालिकामा व्यवसायिक कृषकहरूको तुलनामा निर्वाहमुखी कृषि प्रणाली अवलम्बन गरिरहेका कृषकहरूको बाहुल्यता रहेको छ । कृषि योग्य जमिन खण्ड खण्डमा विभाजित रहेकोले व्यवसायिक कृषि प्रणाली अवलम्बनको लागि सिँचाई तथा अन्यपूर्वाधारको विकास गर्न कठिनाई रहेको देखिन्छ । निजी क्षेत्रको संलग्नतामा करिब ९ वटा कृषि फर्महरूको स्थापना गरी कृषि तथा पशुपन्छीपालनमा दर्ता गरेका छन् । यस गाउँपालिकामा मौसमी तरकारी र बेमौसमी टनेलीङ्ग तरकारीको व्यवसाय उत्पादन अहिले फस्टाउँदै यस व्यवसायप्रतिको चासो बढ्दै गएको छ । दिगो विकास लक्ष्य, कृषि विकास रणनीति एवं राष्ट्रिय कृषि नीतिलाई

मध्यनजर गर्दै सार्वजनिक, निजी तथा सहकारी साझेदारीमा भूमिको दिगो व्यवस्थापन, कृषिको आधुनिकीकरण, यन्त्रिकीकरण, व्यवसायीकरण तथा औद्योगीकरण गरी खाद्य सुरक्षित गाउँपालिका बनाउन पर्ने आवश्यकता छ । त्यसैगरी रोजगारी सृजना, गरिबी निवारण र समग्र कृषि अर्थतन्त्रलाई थप सवल बनाउँदै गाउँपालिकाको दिगो सामाजिक, आर्थिक समृद्धिको आधारशीला तयार गर्न यस क्षेत्रलाई उच्च प्राथमिकता राखेर कार्य गर्नु पर्ने आवश्यकता छ । गाउँपालिकामा समग्र कृषिक्षेत्रको उचित विकास हुन नसकि रहेको परिप्रेक्ष्यमा यसको विकासमा केन्द्रित रहेर यस योजना तर्जुमा गरिएको छ ।

३.१.१.२ प्रमुख समस्या

वर्षमा एक बालीमात्र उत्पादन हुनु, उन्नत बिउ मलको अभाव, जग्गा बाँझो राख्ने प्रवृत्ति बढ्दै जाँदा खेतीयोग्य जमिन घट्दै जानुका साथै आधुनिक तौर तरीका अनुसार खेती नगर्नाले उत्पादनमा हास आउनु, कृषि पेशालाई नाफामूलक र सम्मानित पेशा बनाउन नसक्दा युवावर्ग कृषि पेशामा आकर्षित नभई विदेश पलायन हुनु, जलवायुको विविधता तथा भौगोलिक जटिलता अनुकूलनको कृषि प्रणाली विकास नहुनु, कृषिमा निजी क्षेत्रको लगानी कम हुनु, स्थानीय कृषि उत्पादनको उपयुक्त बजारको अभाव प्रविधि विकास तथा यान्त्रिकीकरण र व्यवसायीकरण हुन नसक्नु, जलवायु परिवर्तनको कारणले बालीहरूमा नयाँ रोग तथा किराहरू देखा पर्नु, गुणस्तरीय बिउ, मल, सिंचाई र कृषि सामग्री आदिको आवश्यकता र मागअनुसार सही समय, मूल्य र स्थानमा सहज उपलब्ध हुन नसक्नु, आवश्यकता अनुसार गुणस्तरीय शीत तथा अन्न भण्डारको व्यवस्था हुन नसक्नु, अझै पनि कृषि प्रसार सेवा, कृषि सूचना, कृषि बीमा, कृषि ऋण जस्ता कार्यक्रमहरू ग्रामीण कृषकहरूको सहज पहुँचमा नहुनु, कृषि उत्पादनलाई मूल्य शृङ्खला तथा कृषि उद्योगसँग जोड्न नसक्दा व्यवस्थित र दिगो तरिकाले बजारीकरण गर्न नसक्नु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख समस्याहरू हुन् ।

३.१.१.३ चुनौती र अवसर

वर्षेनी युवा जनशक्तिको शहरी क्षेत्र तथा विदेश पलायनले गर्दा कृषि क्षेत्रमा देखिएको श्रम अभावलाई सम्बोधन गर्नु, जग्गा बाँझो राख्ने प्रवृत्तिलाई निरुत्साहित गर्दै कृषि भूमिलाई उपयोगमा ल्याउनु, कृषि बीमा व्यवस्थालाई प्रभावकारी बनाउनु, कृषि क्षेत्रमा लगानी वृद्धि गर्नु, कृषि प्रणालीलाई यान्त्रिकीकरण, आधुनिकीकरण र व्यवसायीकरण गर्नु, कृषि प्रसार सेवामा कृषकहरूको पहुँच वृद्धि गर्नु, गुणस्तरीय बिउ, मलखाद, कीटनाशक विषादि तथा कृषि सामग्रीको समयानुकूल आपूर्ति बढाउनु, कृषि पेशालाई प्रतिस्पर्धी, व्यावसायिक, नाफामूलक र सम्मानित पेशाको रूपमा स्थापित गर्नु, जलवायुपरिवर्तन अनुकूलन हुने गरी कृषि प्रणालीको विकास तथा व्यवस्थापन गर्नु, आदि यस क्षेत्रका प्रमुख चुनौतीहरू हुन् । भौगोलिक तथा जैविक विविधतामा धनी हुनु, कृषि विकास रणनीति, २०७२ र कृषि विकासका अन्य मार्गदर्शनहरूको विकास भई कार्यान्वयन अगाडि बढ्नु, स्वदेशी लगानीमै प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजनाको सुरुवात हुनु, उच्च मूल्य पर्ने कृषि उपज उत्पादनमा केन्द्रित हुने नीति लिनु, जलवायु परिवर्तन अनुकूलन हुने गरी कृषि प्रणालीको विकास गर्ने कार्य प्राथमिकताका साथ अगाडि बढ्नु, विदेशबाट फर्किएका युवाहरू सीप, ज्ञान, पूँजी र उन्नत प्रविधिसहित कृषि क्षेत्रमा आकर्षित हुँदै जानु, पहाड र दुर्गम क्षेत्रमा यातायात तथा सिंचाई सुविधा बढ्दै जानु, पछिल्ला वर्षहरूमा कृषि ऋण, कृषि बीमा र नयाँ प्रविधिहरूको उपयोग

बढ्दै जानु, प्रांगारिक कृषि प्रणालीप्रति चासो बढ्दै जानु, कृषि क्षेत्रमा लगानी गर्न निजी क्षेत्र तथा विभिन्न संघ संस्थाहरू आकर्षित हुँदै जानु आदि यस क्षेत्रका अवसरहरू हुन्।

३.१.१.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति र कार्यनीति

सोच

खाद्य सम्प्रभुता र सुरक्षाको प्रत्याभूति तथा कृषिमा आत्मनिर्भर गाउँपालिका

लक्ष्य

कृषि उत्पादकत्व, खाद्य सुरक्षा तथा लाभप्रद युवा रोजगारमा वृद्धि र गरिबी न्युनिकरण गर्ने ।

उद्देश्य

- उच्च उत्पादन र उत्पादकत्व हासिल गरी कृषि उपजमा आत्मनिर्भर गाउँपालिका बनाउनु ।
- कृषिलाई नाफामूलक, गुणस्तरीय, दिगो एवं व्यावसायिक प्रणालीमा रूपान्तरण गर्नु ।
- कृषि उद्यमी तथा उद्योगको विकास गरी आय तथा रोजगारी वृद्धि गर्नु ।
- कृषि उत्पादनलाई वातावरण मैत्री बनाउनुका साथै कृषिलाई आय तथा रोजगारीका अवसर वृद्धि गरी गरिबी न्यूनीकरणमा सहयोग गर्नु ।

रणनीति

- समग्र कृषि क्षेत्रको उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि गरी आत्मनिर्भर कृषि प्रणालीको विकास गर्ने ।
- प्रतिस्पर्धी क्षमता विकास गरी आधारभूत खाद्य वस्तुको उत्पादन र उत्पादकत्वमा वृद्धि गर्ने ।
- खेतीयोग्य जमीनहरूमा सिंचाइको सुविधा उपलब्ध गराउने ।
- कृषि क्षेत्रमा निजी, सहकारी तथा सरकारी क्षेत्रको लगानी अभिवृद्धि गर्ने ।
- तुलनात्मक लाभ हुनसक्ने बाली तथा वस्तुको व्यवसायीकरण गर्ने ।
- कृषि तथा कृषिमा आधारित सेवालाई उद्योग क्षेत्रतर्फ आकर्षित गर्ने ।
- वातावरण मैत्री कृषि प्रविधिको विकास र प्रसार गर्ने ।

कार्यनीति

- खाद्यान्न बालीको उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गरी गाउँ पालिकालाई आत्म निर्भर उन्मुख बनाइनेछ ।
- गाउँपालिकाका कृषि क्षेत्रको दिगो विकास र स्थानीय रैथाने बालीको संरक्षण, सम्बर्द्धन र प्रवर्द्धन गरिनेछ ।
- गाउँपालिकामा विभिन्न प्रजातिका फलफूलहरूलाई व्यवसायिक रूपमा उत्पादन उत्पादन गर्न कृषकहरूलाई सहयोग प्रदान गरिने छ ।

- गाउँपालिकामा कृषि क्षेत्रको प्रविधि विकासको लागि विभिन्न क्षेत्रमा श्रोत केन्द्रहरूका स्थापना र सञ्चालन गरिने छ ।
- गाउँपालिकामा वाली मूल्यश्रृङ्खला विकासका लागि विशेष अनुदान सहयोग प्रदान गरिने छ ।
- कृषकहरूका हौसलाको लागि कृषक सम्मान तथा प्रोत्साहन कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिने छ ।
- गरीब तथा विपन्न वर्गलाई लक्षित गरी उनीहरूका सहज जीवीकोपार्जनको लागि आयआर्जनका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिने छ ।
- गाउँपालिकामा सञ्चालित कृषि विकासका कार्यक्रमहरूको अनुगमन तथा निरीक्षण नियमित रूपमा गरिने छ ।
- गाउँपालिकाका कृषकहरूका वृहत्तर हितका लागि कृषिमा आधारित विविध प्रकारका आपत्कालीन तथा राहत वितरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।
- स्थानीय स्तरमा कृषकमैत्री नीति, ऐन र नियमावलीका निर्माण गरी तिनको प्रभावकारी कार्यान्वयन गरिने छ ।

३.१.१.५ प्रमुख कार्यक्रम

- दिगो कृषि तथा स्थानीय रैथाने बालीसंरक्षण कार्यक्रम
- कृषि पकेट क्षेत्र (फलफूल पकेट क्षेत्र (वडा नं. ७, ८, ९ , अर्गानिक मह पकेट क्षेत्र वडा नं. ८ र ९ , आलु फापर उवा वडा नं. १, २, ३ र ४ गहु तथा तरकारी पकेट क्षेत्र वडा नं. ५
- विऊँ उत्पादन केन्द्र (मकै, आलु, सिमी, गाँजर)
- कृषि यान्त्रिकीकरण तथा बजार प्रवर्द्धन कार्यक्रम
- एक घर एक टनेल र एक वडा एक प्राविधिक
- तालिम, भ्रमण तथा संस्थागत क्षमता विकास
- कृषक सम्मान तथा प्रोत्साहन कार्यक्रम
- कृषि बीमा तथा विपन्न लक्षित कृषि कार्यक्रम
- कृषि कार्यक्रम अनुगमन तथा निरीक्षण
- खेतबारीमा जनप्रतिनिधी कार्यक्रम ।

३.१.१.६ अपेक्षित उपलब्धि

खाद्यान्न वालीको उत्पादकत्वमा वृद्धि भई उत्पादन दोब्बर हुने, कृषिमा आधारित उद्योग खुलेका हुने, सिंचाईको विकास गरी कृषि पकेट क्षेत्रहरू विकास भएको हुने, कृषि क्षेत्रमा थप रोजगारी सिर्जना भएको हुने, गुणस्तरीय कृषि उत्पादन सामग्रीहरूको उपलब्धता सुनिश्चित भएको हुने, कृषि विकासका उत्पादनदेखि भण्डारण तहमा मूल्य श्रृङ्खलाका क्रियाकलापहरू कार्य संचालन भई कृषकको आय वृद्धि गरिएको हुने, आयात प्रतिस्थापन गर्नमा उल्लेखनीय सहयोग पुगेको हुने, एकिकृत खेती प्रणालीको सञ्चालन हुने, कृषिलाई पर्यटनसँग जोड्न कृषि क्षेत्र र होटल तथा पर्यटन व्यवसायी बीच करार सम्झौता गरी खेती भएको हुने, जलवायु अनुकूलन कृषि प्रणालीको विकास

गरी उच्च उत्पादन र उत्पादकत्व हासिल भएको हुने र शे फोक्सुण्डो गाउँपालिका कृषि तथा खाद्यान्न उपजमा आत्मनिर्भर भएकोहुनेछ ।

३.१.२ पशुपक्षी विकास

३.१.२.१ पृष्ठभूमी:

कुल कृषि ग्राहस्थ्य उत्पादनमा एक चौथाई भन्दा बढी योगदान दिने पशुपक्षी क्षेत्रमा साना तथा मझौला किसानहरूको बाहुल्यता रहेको छ । अतः यस गाउँपालिका टुन्ड्रा हिमाली क्षेत्रमा पर्ने प्रसस्तै हिमाली पाटनहरू रहेको क्षेत्र रहेको हुँदा व्यवसायिक भेडा च्याङ्ग्रापालनका लागि एकदमै उपयुक्त हावापानी रहेको छ । मूलतः निर्वाहमुखी पशुपक्षीपालन भएको र उन्नत प्रविधि तथा उत्पादन सामग्रीहरूको यथोचित उपलब्धता नभएकाले शे फोक्सुण्डो गाउँपालिकामा पशुपक्षी विकासतर्फ आशातित उपलब्धि हुन सकेको छैन । साथै वित्तीय पहुँच नहुनु, सडकबजार पूर्वाधारको विकास नहुनु, जस्ता कारणहरू पनि अवरोधका रूपमा रहेका छन् । आम उपभोक्ताहरूको क्रयशक्तिमा आएको वृद्धि र गाउँपालिकाको विभिन्न स्थानहरूमा प्रवर्द्धन हुँदै गरेको पर्यटन व्यवसायले पशुपक्षीजन्य उत्पादनहरूको बढ्दो माग पूर्तिका लागि यस क्षेत्रको उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि गर्न जरुरी छ । पशुपक्षी क्षेत्रको व्यवसायिकरण तथा बजारीकरणबाट स्थानीय स्तरमै रोजगारी सिर्जना र आयआर्जन गर्न सकिने हुँदा यस क्षेत्रको विकास गरिनु जरुरी छ । गाउँपालिकाका सम्पूर्ण वडाहरूमा खसी बाख्रा भेडा च्याङ्ग्रायाक चौरी तथा यातायात तथा ढुवानीका लागि घोडा पालन गरिनुका साथै वडा नं. ८ र ९ मा मौरीपालन समेत हुने गरेको छ । यस गाउँपालिका क्षेत्रमा व्यवसायिक पशुपालन व्यवसायमा संलग्न करिब ७० घरधुरी रहेका छन् भने १५ वटा व्यवसायिक पशुपक्षी फर्म, ११ वटा व्यवसायिक कृषि समुह रहेका छन् । गाउँपालिकाको वडा नं. ५ भिजेरमा मुक्पोरड चिज फ्याक्ट्री सञ्चालनमा आएपछि व्यवसायिक रूपमा चौरीपालन गरी दुग्धजन्य पदार्थको विक्रि वितरण गर्ने कृषकको संख्या पनि बढ्दो रहेको छ ।

३.१.२.२ प्रमुख समस्या

पशुपालन पेशालाई सम्मानित पेशा र लगानी मैत्री बनाउन नसक्दा युवा वर्ग पशुपालन पेशामा आकर्षित नहुनु, प्राविधिक ज्ञानको कमी, निजीक्षेत्रको लगानीमा कमी, स्थानीय पशुपक्षीको उत्पादकत्व कम हुनु तथा उन्नत नस्लका पशुपक्षीको स्रोत केन्द्रहरू नहुनु, कृषकले उत्पादन लागत अनुसारको मूल्य नपाउनु र बजारीकरणमा विचौलियाहरू हावी हुनु, नयाँ नयाँ तथा पटक पटक देखिने जुनोटिक एवं महामारीजन्य रोगहरूको प्रकोप देखिनु, प्रविधिको प्रसार, बीमा, सुलभ ऋण जस्ता सेवामा कृषकहरूको पहुँच नपुग्नु, जलवायु परिवर्तनले पारेको नकारात्मक प्रभाव, पशुपक्षीजन्य उत्पादनलाई मूल्य शृङ्खलासँग जोड्न नसक्दा बजारीकरणमा समस्या देखिनु यस क्षेत्रका प्रमुख समस्यारहेका छन् ।

३.१.२.३ चुनौती र अवसर

गुणस्तरीय उत्पादन सामग्री, दाना, घाँस र औषधी लगायतका सामग्रीको समयानुकूल आपूर्ति बढाउनु, वर्षेनी युवा जनशक्तिको विदेश पलायन, जुनोटिक रोगहरूको प्रकोप नियन्त्रण गर्नु, प्रसार सेवामा कृषकहरूको पहुँचमा वृद्धि गर्नु, कृषि बीमा व्यवस्थालाई प्रभावकारी बनाउनु, सार्वजनिक र सहकारी क्षेत्रको लगानी वृद्धि गर्नु, कृषि ऋणको

सहज उपलब्धता सुनिश्चित गर्नु, कृषि पेशालाई प्रतिस्पर्धी, नाफामूलक, सम्मानजनक र व्यावसायिक रूपमा स्थापित गर्नु यस क्षेत्रका चुनौतीहरू हुन्। कृषि विकासको मार्गदर्शनका रूपमा रहेको नेपालको कृषि विकास रणनीति, २०७२ कार्यान्वयन हुनु, निजी क्षेत्र यसतर्फ आकर्षित हुँदै जानु, विदेशबाट फर्किएका युवाहरू सीप, ज्ञान, पूँजी र उन्नत प्रविधिसहित पशुपंक्षी क्षेत्रमा आकर्षित हुँदै जानु, मासु तथा दुग्धजन्य वस्तुहरूको उपभोग बृद्धि हुँदै जानु र सुलभ ऋण, पशुपंक्षी बीमा, नयाँ प्रविधिहरूको उपयोग बढ्दै जानु, पर्यटन अभिवृद्धिसंगै पशुजन्य उपजहरूको उपभोग बढ्नु यस क्षेत्रका अवसरहरू हुन्।

३.१.२.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति र कार्यनीति

सोच

पशुपंक्षी क्षेत्रको विकास मार्फत समृद्ध गाउँपालिका निर्माणमा योगदान गर्ने

लक्ष्य

स्वच्छ एवम् गुणस्तरीय पशुपंक्षी उत्पादनमा गाउँपालिकालाई आत्मनिर्भर बनाई खाद्य तथा पोषण सुरक्षणमा प्रवर्द्धन गर्ने

उद्देश्य

१. गाउँपालिकालाई पशुपंक्षीजन्य उत्पादनमा आत्मनिर्भर बनाई निर्यात प्रवर्द्धन तथा आयात प्रतिस्थापन गर्नु ।
२. पशुपंक्षी व्यवसायलाई प्रविधियुक्त, परिणाममुखी, व्यावसायिक र प्रतिस्पर्धी बनाउनु ।
३. महिला, युवा तथा सबै वर्गको स्वरोजगारको माध्यमका रूपमा विकसित गर्दै आयआर्जनको दिगो स्रोतको रूपमा विकास गर्नु ।

रणनीति

१. पशुपंक्षीजन्य खाद्यवस्तुको उत्पादन र उत्पादकत्वमा बृद्धि गरी गाउँपालिकालाई आत्मनिर्भर बनाउने ।
२. पशुपंक्षीजन्य उत्पादनमा बृद्धिगरी व्यावसायिकरण र विविधीकरणको माध्यमबाट निर्यात प्रवर्द्धन गर्ने ।
३. पशुपंक्षीको उत्पादन र उत्पादकत्व बृद्धि गर्न एकीकृत रूपमा प्रविधि, प्राविधिक, वित्तीय तथा अन्य सेवा उपलब्ध गराउने तथा यान्त्रिकीकरणमा जोड दिने ।
४. पशुपंक्षीजन्य उत्पादनको मूल्यशृङ्खला सुधार, बजार संरचना, सूचना प्रणाली र अन्य पूर्वाधारको विकास तथा सुधार गर्ने ।
५. पशुपंक्षी क्षेत्रमा निजी, सहकारी तथा सरकारी क्षेत्रको लगानी अभिवृद्धि गर्ने ।

६. पशुपंक्षी तथा मत्स्यपालनलाई महिला, युवा तथा सबै आर्थिक, भौगोलिक र सामाजिक वर्गको स्वरोजगारको रूपमा विकास गर्न विशेष कार्यक्रमहरू संचालन गर्ने ।

कार्यनीति

- गाउँपालिकामा पशुपंक्षीको स्वास्थ्यमा सुधार ल्याई पशुपंक्षीको उत्पादकत्वमा अभिवृद्धि गरिने छ ।
- गाउँपालिकामा व्यवसायिक पशुपालन तथा तिनको बजार प्रवर्द्धन गरिनेछ ।
- गाउँपालिकामा पशुवस्तुको आहारमा सुधार गरी पशुपंक्षीको उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गरिने छ ।
- पशुपंक्षीमा आधारित युवा लक्षित उद्यम विकास कार्यक्रम गरी स्वरोजगारी सिर्जना गरिने छ ।
- स्थानीय स्तरमा पशुपंक्षी सम्बन्धि प्रविधिको उत्पादन र विस्तार गरी तिनको उत्पादकत्व वृद्धि गरिने छ ।
- गाउँपालिकामा रहेका विपन्न वर्गलाई लक्षित गरी पशुपंक्षीमा आधारित आयआर्जन कार्यक्रम सञ्चालन गरी उनहरूका जीवोपार्जनमा सुधार ल्याइने छ ।

३.१.२.५ प्रमुख कार्यक्रम

- पशु स्वास्थ्य प्रवर्द्धन कार्यक्रम
- व्यवसायिक भेडा तथा च्याङ्ग्रापालन चौरीपालन तथा मौरीपालन
- पशुविक्रीकेन्द्र तथा संकलन केन्द्र
- पशुपालन यान्त्रीकरण कार्यक्रम
- कृतिम गर्भाधान र नक्ष सुधार कार्यक्रम
- दुग्ध संकलन र चिस्यान केन्द्र स्थापना
- पशु उत्पादन बजार प्रवर्द्धन कार्यक्रम
- पशु आहार सुधार कार्यक्रम
- प्रविधि उत्पादन तथा विस्तार कार्यक्रम
- पशु विमा समन्वय तथा अभिमुखिकरण कार्यक्रम

३.१.२.६ अपेक्षित उपलब्धी

गाउँपालिकामा दूध तथा दुधजन्य उत्पादनमा वृद्धि भई वार्षिक १५० मे.ट. हुनेछ । खसी, वोका, भेडा, च्याङ्ग्रा तथा कुखुराको मासुको उत्पादन वार्षिक ९०० मे.ट पुगी दूध तथा मासुको उत्पादनमा गाउँपालिका आत्मनिर्भर भएको हुनेछ । गुणस्तरीय पशुआहाराको उपलब्धता बढाउन चरनक्षेत्र विकास, बिउ वृद्धि, दाना, मिनरल ब्लक आदि उत्पादन र प्रयोगका साथै कृषिजन्य उप-पदार्थहरूको सदुपयोग हुने तथा पशुपन्छी क्षेत्रबाट योजना अवधिभर उल्लेख्य रूपमा रोजगारी सिर्जना भएको हुनेछ । पशुपंक्षीको व्यवसायिक उत्पादन तथा बजारीकरणमा वृद्धि भएको हुनेछ ।

३.१.३ खाद्य सुरक्षा तथा पोषण

३.१.३.१ पृष्ठभूमि

खाद्य तथा पोषण सुरक्षाको आवश्यकतालाई महसुस गरी नेपालको संविधानले खाद्य सम्प्रभुताको प्रत्याभूति हुने व्यवस्था गरेको छ । संविधान प्रदत्त खाद्य सम्बन्धी हक अनुसार प्रत्येक नागरिकलाई खाद्य वस्तुको अभावमा जीवन जोखिममा पर्ने अवस्थाबाट सुरक्षित राख्नुका साथै कृषि विकास रणनीतिको अभिन्न अङ्गको रूपमा रहेको खाद्य तथा पोषण सुरक्षा कार्ययोजना एवं बहुक्षेत्रीय पोषण योजना लगायत क्षेत्रगत नीति र योजनाहरूले लिएका लक्ष्य र उद्देश्यअनुसार खाद्य तथा पोषण सुरक्षा हासिल गर्न उपर्युक्त रणनीति र कार्यनीतिको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नु अपरिहार्य छ । त्यस्तै दिगो विकास लक्ष्यमा “भोकमरीको अन्त्य गर्ने, खाद्य सुरक्षा तथा पोषणको अवस्था सुधार गर्ने तथा दिगो प्रणालीको प्रवर्द्धन गर्ने” भन्ने उल्लेख छ । साथै, कृषि विकास रणनीति शून्य भोकमरी चुनौती एवं बहुक्षेत्रीय पोषण योजना दोस्रो लगायत क्षेत्रगत नीति र योजनाले लिएका लक्ष्य र उद्देश्य अनुसार खाद्य तथा पोषण सुरक्षा हासिल गर्न उपर्युक्त नीति तथा योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिन्छ । खाद्यान्न उपलब्धताको दृष्टिबाट शे फोक्सुण्डो गाउँपालिकामा आफ्नै उत्पादनलेवर्ष भरी खान पुग्ने जनसंख्या करिब ३२ प्रतिशत रहेको छ भने खाद्य सुरक्षाको चुनौतीमा रहेको जनसंख्या ६८ प्रतिशत रहेको छ ।

३.१.३.२ प्रमुख समस्या

आन्तरिक रूपमा खाद्य वस्तुको उत्पादन पर्याप्त रूपमा नहुँदा आयातमा वृद्धि हुनु, कृषिक्षेत्रबाट जनसंख्या पलायन हुँदै जानु, भूमिको उपयोगितामा वैज्ञानिकता नहुनु, भूमिको न्यून उत्पादकत्व र उत्पादित वस्तुको पनि अन्य क्षेत्रमा प्रयोग हुँदा गाउँपालिकाका बालबालिका, महिला र ज्येष्ठ नागरिकको लागि आवश्यक पोषणको उचित व्यवस्था गर्न नसक्नु आदि यस क्षेत्रका समस्याहरू हुन् ।

३.१.३.३ चुनौती र अवसर

खाद्य तथा पोषण असुरक्षित समुदाय र घरधुरीहरू तथा कुपोषित बालबालिकाको पहिचान गर्नु, नेपाल सरकारद्वारा संचालित पोषण तथा खाद्य सुरक्षा सम्बन्धी बहुक्षेत्रीय पोषण कार्यक्रमको प्रदेशमा प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नु, खाद्यान्नको सन्तुलित उपभोग (आहारविहार) प्रति सचेतना बढाउनु र कुपोषणको दर बढी रहेका विकट तथा दुर्गम स्थानहरूमा खाद्य तथा पोषण उपलब्ध गराउनु आदि यस क्षेत्रका चुनौतीहरू हुन् । खाद्य अधिकार तथा खाद्यसम्प्रभुता ऐन २०७५ जारी भई खाद्य सुरक्षाका सुनिश्चितताका लागि नीति तथा कार्यक्रमगत मार्गदर्शन गर्नु, कृषि विकासरणनीति (सन् २०१५-२०३५) ले खाद्य र पोषण सुरक्षालाई महत्वपूर्ण कार्यक्रमका रूपमा राखी कार्यान्वयन गर्नु, बहुक्षेत्रीय पोषण योजना दोस्रो कार्यान्वयनको चरणमा रहनु, कृषि उत्पादन सामग्रीहरूको उपलब्धता वृद्धि हुँदै जानु आदि यस क्षेत्रका अवसरहरू हुन् ।

३.१.३.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति

सोच

शे फोक्सुण्डो गाउँपालिकामा खाद्य सुरक्षा सुनिश्चित गर्ने

लक्ष्य

गाउँबासीको लागि आवश्यक सुरक्षित खाद्यान्न उपलब्ध गराउने

उद्देश्य

- खाद्य सुरक्षा तथा पोषणको दृष्टिले जोखिममा रहेका क्षेत्र र समूहहरूको पहिचान गरी पोषण केन्द्रित कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्नु ।
- कृषि तथा पशुजन्य उत्पादनमा बृद्धि गरी खाद्य तथा पोषण उपभोग स्थितिमा सुधार ल्याउनु ।
- खाद्य सुरक्षा तथा पोषण सम्बन्धी आवश्यक पूर्व तयारी गरी संकटको बेला खाद्यमा गरिब तथा सीमान्तकृत समुदायको नियमित पहुँच पुर्याउनु ।

रणनीति

- स्थानीय तहमा खाद्य तथा पोषण असुरक्षित समूहहरूको पहिचान गरी जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने ।
- स्थानीय सम्भाव्यता भएका वस्तुहरूको उत्पादन बृद्धि गर्न आवश्यक पूर्वाधार र प्राविधिक सहयोग गर्ने ।
- सरोकारवाला निकायसँग समन्वय गरी जोखिम न्यूनीकरणको लागि योजना तयार पार्ने ।

कार्यनीति

- पोषणयुक्त स्थानीय बाली वस्तुहरूको संरक्षण, उत्पादन प्रवर्द्धन र उपभोगमा प्रोत्साहन गरी कृषि प्रसार सेवालाई पोषणसँग जोडिनेछ र खाने बानी परिवर्तन गर्न सचेतना बृद्धि कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
- स्थानीय स्तरमा उत्पादन हुन सक्ने उच्च मूल्यका कृषि उपज तथा पशुजन्य उत्पादन गरी आयस्तर बढाउन प्राथमिकता दिइनेछ ।
- सुत्केरीको स्वास्थ्य सुरक्षाको लागि पहल गरिनेछ ।
- कुपोषण न्यूनीकरणार्थ करेसा बगैँचा (Kitchen Garden) को प्रवर्द्धन गरिनेछ ।
- संकटजन्य अवस्थाको लागि आवश्यकता अनुसार खाद्यान्न भण्डारणको व्यवस्था गरिनेछ ।

३.१.३.५ प्रमुख कार्यक्रम

- पोषणयुक्त स्थानीयरैथाने बालीहरूका संरक्षण तथा उत्पादन प्रवर्द्धन
- पोषण सुरक्षणको लागि घर बगैँचा वा पोषण बगैँचाको प्रवर्द्धन
- संकटजन्य अवस्थामा रहेका समुदायको लागग खाद्यसहयोग कार्यक्रम
- कुपोषणको अवस्था सुधारार्थ बहुक्षेत्रीय पोषण कार्यक्रम सञ्चालन
- खाद्य भण्डारणको स्थापना र सञ्चालन
- उपाध्यक्षसँग सुत्केरी आमा कार्यक्रम

➤ पोषण सुरक्षा सचेतना कार्यक्रम ।

३.१.३.६ अपेक्षित उपलब्धि

योजना अवधिको अन्तसम्ममा पोषणयुक्त स्थानीय बाली वस्तुहरूको संरक्षण तथा उत्पादन प्रवर्द्धन, घर वगैँचाको प्रवर्द्धन, महिलाहरूमा पोषण सम्बन्धि सचेतना, उच्च मूल्यका कृषि उपज तथा पशुजन्य वस्तुको उत्पादन वृद्धि तथा संकटजन्य अवस्थामा खाद्यान्नको मौज्जात रहनगई खाद्यान्न तथा पोषण सुरक्षणमा उल्लेखनिय उपलब्धी हाँसिल भएको हुने छ । साथै स्थानीय स्तरमा खाद्यान्नको उचित उपभोग गर्ने बानीको विकास भएको हुने, चरम खाद्य असुरक्षित घरधुरीको संख्या न्यून भएको हुने, आम्दानीको दुई-तिहाइभन्दा बढी खानामा खर्च गर्ने जनसंख्या न्यून भएको हुने, पुङ्कोपन तथा ख्याउटेपन भएका कुपोषित बालबालिकाको संख्यामा उल्लेख्य मात्रामा कमी आएको हुनेछ ।

३.१.४ सिंचाई

३.१.४.१ पृष्ठभूमि

नेपालमा परम्परागत कृषिबाट विस्तारै आधुनिक कृषि प्रणालीतर्फ रूपान्तरण हुँदै गैरहेको छ । कृषि आधुनिकीकरणका लागि वैज्ञानिक कृषि प्रणालीको आवश्यकता पर्दछ । कृषियोग्य भूमिमा बाह्र महिना सिंचाई सुविधा पु-याई कृषिको उत्पादकत्व बढाउन सिंचाईको दिगो व्यवस्थापन गर्न आवश्यक छ । परम्परागत सिंचाई प्रणालीकोमर्मत सम्भार र नयाँ प्रविधिमा आधारित सिंचाई प्रणालीको माध्यमबाट सिंचित कृषि क्षेत्रको विस्तार भैरहेको छ । यस गाउँपालिकामा कुल खेती योग्य जमिनको करिब ६५ प्रतिशत जमिनमा मात्रै सिंचाई सुविधा पुगेको छ । गाउँपालिकामा कोमास, निजाल, काराङ, तिलिङ, साल्दाङ, नाम्दो, रापागाउँ, धुङ्दार, भिजेर पुग्मो सिंचाई आयोजनाहरू सञ्चालित रहेका छन्।

३.१.४.२ प्रमुख समस्या

अधिकांश सिंचाई योजना प्राकृतिक नदी प्रणाली (Run off the river) मा आधारित भएकोले वर्षैभरी एकैनासले सिंचाईको भरपर्दो सेवा पुर्याउन नसक्नु, निर्माण सम्पन्न भैसकेका सिंचाई प्रणालीको प्रयाप्त मर्मत सम्भार हुन नसक्नु, जटिल भौगोलिक संरचनाले सिंचाई योजना निर्माणलाई जटिल बनाउनुप्राकृतिक मूल तथा मुहानहरू सुक्दै जानु, उपलब्ध पानीको स्रोतमाथि चाप बढ्नु, सिंचाई तथा जल उपयोग क्षमता न्यून हुनु, अल्पकालिन प्रकृतिका साना सिंचाईमा आधारित सिंचाई योजना निर्माण हुनु तथा ठूला तथा बहुउद्देश्यीय आयोजनामा पर्याप्त लगानी हुन नसक्नु यस क्षेत्रका प्रमुख समस्याका रूपमा रहेका छन्।

३.१.४.३ चुनौती तथा अवसर

गाउँपालिकामा सिंचाई आयोजना/प्रणालीहरूको विकास, विस्तार एवं उचित मर्मत सम्भार तथा व्यवस्थापन हुननसक्नाले उपभोक्ता कृषकहरूलाई भरपर्दो सिंचाई सुविधा उपलब्ध गराउन सकिराखेको अवस्था छैन । गाउँपालिकाको सम्पूर्ण कृषियोग्य भूमिमा उपयुक्त प्रविधिको छनोट गरी वर्षैभरि भरपर्दो सिंचाई सुविधा उपलब्ध

गराउन साना सिंचाइ प्रणाली निर्माण गर्नु, निर्माण सम्पन्न भएका प्रणालीहरूको मर्मत-सम्भारका लागि प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्नु, सिंचाइ सुविधा उपलब्ध भएका एवम् हुने जमिन कृषिका लागि सुरक्षित राख्नु र जलवायु परिवर्तनबाट सिर्जित असरका कारण पानीको उपलब्धतामा आएको जोखिम व्यवस्थापन गर्नु यस क्षेत्रका चुनौती हुन्। सिंचाइ विकास र व्यवस्थापनमा कृषक उपभोक्ताको पहुँच बढ्दै जानु, नयाँ सङ्गठनात्मक परिवर्तनबाट सबै जिल्लामा सिंचाइ कार्यालयको स्थापना भई सेवा प्रवाहमा सुधार हुनु, कृषि क्षेत्रको उत्पादन र उत्पादकत्व बढाई कृषि उपजमा आत्मनिर्भर बनाउन सिंचाइको भरपर्दो र दिगो व्यवस्था गर्नेपर्ने अवस्था सिर्जना हुनु यस क्षेत्रका अवसरका रूपमा रहेका छन्।

३.१.४.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति

सोच

दिगो एवं भरपर्दो सिंचाइ सुविधा उपलब्ध गराई कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धिमा योगदान

लक्ष्य

कृषि योग्य भूमिमा दिगो एवं भरपर्दो सिंचाइ सुविधा उपलब्ध गराउने

उद्देश्य

१. सबै कृषि योग्य भूमिमा सिंचाइ सेवा विस्तार गरी वर्षेभरी भरपर्दो सिंचाइ सुविधा उपलब्ध गराउनु ।
२. उपलब्ध सिंचाइको बहुउद्देश्यीय उपयोगमा जोड दिनु ।

रणनीति

१. जलवायु परिवर्तन अनुकूलन हुने गरी सिंचाइ योजनाहरूको विकास एवं विस्तार गर्ने ।
२. नयाँ प्रविधिमा आधारित सिंचाइको विकास गर्नुका साथै सिंचाइ दक्षता वृद्धि गर्ने ।
३. बाह्रै महिना सिंचाइ सेवा उपलब्ध गराउनको लागि बहुउद्देश्यीय, अन्तर जलाधार र जलाशययुक्त आयोजनालाई प्राथमिकताका साथ अघि बढाउने ।
४. सम्पन्न सिंचाइ प्रणालीको मर्मत सम्भार एवं व्यवस्थापनलाई सुदृढ तुल्याई दिगोपना बढाउनु ।
५. सिंचाइ प्रणालीको मर्मत सम्भार एवं दिगो व्यवस्थापनकालागि स्रोत सहित उपभोक्ता सहभागिता सुनिश्चित गर्ने ।

कार्यनीति

१. कृषियोग्य भूमिमा व्यावसायिक कृषिलाई प्रोत्साहन गर्न थोपा, लिफ्ट फिर्के सिंचाइ प्रणालीको विकास गरिने छन् ।

२. भौगोलिक अनुकूलतालाई मध्यनजर गर्दै उपयुक्त प्रविधिसहितको सिंचाई सुविधा विस्तार गरिनेछ ।
३. बाह्रै महिना सिंचाई सेवा उपलब्ध गराउनको लागि नयाँ सिंचाई आयोजनाहरूका निर्माण गरिनेछ भने भैरहेका सिंचाई आयोजनाहरूका मर्मत सम्भार गरिने छ ।
४. पानीको स्रोत न्यून हुने तथा वर्षैभरी सिंचाई उपलब्ध हुन नसक्ने क्षेत्रमा सिंचाई सेवा पु-याउन आकासे पानीको संकलन, पोखरी तथा जलाशयमा भण्डारण गरी थोपा तथा फोहोरा सिंचाई प्रविधि समेत उपलब्ध गराइनेछ ।
५. मुल एवं पोखरी, ताल तलैयाहरूको संरक्षण तथा सुदृढीकरण गरी सिंचाईको समेत उपयोग गरिने छ ।
६. सहकारी तथा समुदायको सहभागितामा सिंचाई प्रणालीको व्यवस्थापन गरिने छ ।
७. सिंचाई प्रणालीको दिगोपनाका लागि उपभोक्ताहरूको स्रोत सहितको सहभागितामा सोको नियमित मर्मत सम्भार, व्यवस्थापन र उपयोग गर्ने पद्धतिमा सुधार गरिने छ ।

३.१.४.५ प्रमुख कार्यक्रम

१. उत्पादन पकेट क्षेत्रमा सिंचाई आयोजनाको निर्माण र विस्तार
२. परम्परागत कृषक कुलाहरूको मर्मत संभार र सुधारमा अनुदान
३. थोपा, लिफ्ट, फिर्के सिंचाई निर्माण
४. पानी पोखरी र बृहत सिंचाई निर्माण
५. सौर्य उर्जामा आधारित नमुना लिफ्ट सिंचाई आयोजना निर्माण
६. फिर्के सिंचाई
७. पानी अभावग्रस्त स्थानहरूमा आकासे पानीको संकलन पोखरीरप्लाष्टिक पोखरी निर्माण

३.१.४.६ अपेक्षित उपलब्धी

यस योजनाको अवधिमा गाउँपालिकामा विभिन्न प्रकारका सिंचाई मार्फत वर्षभरी सिंचाई हुने क्षेत्रफल ६०० रोपनीबाट बढेर ९०० रोपनी पुगेको हुनेछ । नयाँ प्रविधिमा आधारित सिंचाईको विकास र दक्षता अभिवृद्धि भएको हुनेछ । बाह्रै महिना सिंचाई सुविधा उपलब्ध भै व्यावसायिक खेती प्रणालीको विकास भएको हुनेछ । सिंचाईको मर्मत सम्भार कार्य समुदायको सहभागितामा भै दिगो रूपमा सञ्चालन भएको हुनेछ ।

३.२ प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापन

३.२.१ जलस्रोत

३.२.१.१ पृष्ठभूमि

स्थानीय तहको विकास र सम्वृद्धिको लागि उपलब्ध जलस्रोतको बहुउपयोगलाई प्रवर्द्धन गर्नु आवश्यक छ । जलस्रोतको समुचित व्यवस्थापन र विकास मार्फत नै जलविद्युत, सिंचाई, खानेपानी जस्ता क्षेत्रको विकासलाई अगाडि

बढाउन सकिन्छ । जलस्रोतको उपयोग गरी जल विद्युत, सिंचाइ, खानेपानी जस्ता क्षेत्रको विकासका कार्यलाई दिगो बनाउन जलस्रोतका मुहान, जलप्रवाह, भूमिगत जलस्रोत सम्बन्धी अध्ययन, अनुसन्धान सहित तथ्यांकको सूक्ष्म विश्लेषण गर्नु आवश्यक छ । विभिन्न कारणबाट सिर्जना हुने जल उत्पन्न विपद् बाट मानव बस्ती, खेतीयोग्य जमीन, मौजुदा भौतिक पूर्वाधारको संरक्षण गर्नुका साथै यसप्रकारका विपद्हरूको न्यूनीकरण गर्नु अपरिहार्य रहेको छ ।

३.२.१.२ प्रमुख समस्या

जलवायु परिवर्तन तथा अन्य प्राकृतिक प्रकोपबाट सिर्जित असरका कारण पानीको उपलब्धतामा आएको अनिश्चितता, जलवायु परिवर्तन लगायत कारणबाट हिमपातको संरचनामा समेत परिवर्तन भइ समयमा हिउ नपर्ने कहिले निकै कम तथा कहिले निकै धेरै हिउ पर्ने हिउँ हिमश्रोत कम हुदै गएको नाम्दो नाम्खा कर्णाली जस्ता खोलाहरूमा कहिलेकाही एक्कासी बाढीका घटनाहरू देखिने गरेका छन् । एकीकृत जलस्रोत नीति तथा नदी बेसिन गुरुयोजना अद्यावधिक हुन नसक्दा जलविद्युत, सिंचाइ, खानेपानी लगायतका क्षेत्रमा जलस्रोतको एकीकृत तथा समन्वयात्मक व्यवस्थापन तथा उपयोग नहुनु, विभिन्न किसिमका जलस्रोतको परिमाण तथा गुणस्तर सम्बन्धी तथ्यांकहरूको संकलन तथा व्यवस्थापन प्रयास नभएको कारण अध्ययन, अनुसन्धान तथा योजना प्रभावकारी रूपले कार्यान्वयन हुन नसक्नु आदि यस क्षेत्रका मुख्य समस्याहरू रहेका छन् । गाउँपालिकामा उपलब्ध जलश्रोतको उचित व्यवस्थापन र उपयोग हुन नसक्नु र यसबाट स्थानीय जनताले लाभ लिन नसक्नु यसक्षेत्रको प्रमुख समस्याको रूपमा रहेको छ ।

३.२.१.३ चुनौती तथा अवसर

उपलब्ध जलस्रोतको समुचित, बहुउद्देश्यीय र दिगो उपयोग हुनेगरी एकीकृत जलाधार व्यवस्थापन गर्नु, जलवायु परिवर्तन अनुकूल जोखिम व्यवस्थापन गर्नु, नदीको पिँधको सतह बढ्दै जाने क्रमलाई रोकथाम गर्नु, नदी किनारालाई संरक्षण गर्न रेखांकन गरी जोनिङ्ग गर्नु विकास र उपयोग सम्बन्धमा अन्तर निकाय एवं संघ, प्रदेश र स्थानीय तहबीच समन्वय गर्नु, द्विपक्षीय लाभ हुनेगरी अन्तरदेशीय नदीको व्यवस्थापन र उपयोग गर्नु यस क्षेत्रका प्रमुख चुनौतीहरू हुन् । जलस्रोतको पर्याप्त उपलब्धता हुनु, जलस्रोतको बहुआयामिक उपयोगको आवश्यकता महसुस तथा सम्भावना हुनु, नदी व्यवस्थापन कार्यबाट उकास भएको जमीनको कृषिजन्य र अन्य उपयोगको सम्भावना रहनु, नदी किनारामा निर्माण गरिएको तटबन्धलाई सडकको रूपमा प्रयोग गर्न सकिनु यसक्षेत्रका प्रमुख अवसरका रूपमा रहेका छन् ।

३.२.१.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति

सोच

स्थानीय तहमा जलस्रोतको दिगो उपयोगबाट सम्बृद्ध नेपाल निर्माणमा योगदान

लक्ष्य

जलस्रोतको समन्वयात्मक विकास तथा समन्यायिक उपयोगबाट स्थानीय तहको आर्थिक समृद्धि हासिल गर्ने

उद्देश्य

१. जलस्रोतको बहुउद्देश्यीय तथा समन्यायिक उपयोग मार्फत स्थानीय तहको आर्थिक, सामाजिक र वातावरणीय क्षेत्रको विकास गर्नु ।
२. स्थानीय तहमा जलाधार व्यवस्थापन तथा जल उत्पन्न विपद् न्यूनीकरण एवं व्यवस्थापनबाट आर्थिक तथा सामाजिक क्षति न्यूनीकरण गर्नु ।

रणनीति

१. जलस्रोतको बहुउद्देश्यीय तथा समन्वयात्मक विकासको सुधार गर्ने ।
२. जलाधार व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाउनुको साथै बाढीपहिरोजन्य विपद्को दिगो एवं भरपर्दो व्यवस्थापनका लागि जनचेतना अभिवृद्धिका कार्य गर्ने ।

कार्यनीति

१. बहुउद्देश्यीय आयोजनाहरूको विकास मार्फत उर्जा उत्पादन, सिंचाइ र जलस्रोतको अन्य उपयोगमा जोड दिइनेछ ।
२. जलस्रोतको विकास र उपयोगका लागि आवश्यक मापदण्ड/निर्देशिका/कार्यविधिको परिमार्जन तथा विकास गरी लागू गरिनेछ ।
३. स्थानीय तहमा योजनावद्ध नदी नियन्त्रण तथा व्यवस्थापनको लागि गुरुयोजना तयार गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
४. गाउँपालिकामा उपलब्ध जलस्रोतको विवरण तथा तथ्यांक अद्यावधिक गर्ने ।
५. जोखिमयुक्त बाढी तथा पहिरो क्षेत्रको पहिचान गरी स्थानीय जोखिम नक्सा (Hazard Map) तयार गरिनेछ ।
६. नदी किनारा तथा प्रवाह क्षेत्रको रेखांकन तथा त्यस्ता क्षेत्रहरूको योजना तयार गरी कृषि, उद्योग र पर्यटनको विकासमा उपयोग गरिनेछ ।
७. एकीकृत जलाधार व्यवस्थापनलाई प्राथमिकताका साथ अघि बढाई उर्जा, सिंचाइ र कृषिमा उपयोग गरिनेछ ।

३.२.१.५ प्रमुख कार्यक्रम

१. एकीकृत जलाधार व्यवस्थापन योजना निर्माण
२. नदी नियन्त्रण तथा तटबन्ध निर्माण
३. जलउत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण
४. पानीका मूल पहिचान र संरक्षण
५. जलस्रोतमा आधारित/आश्रित घरपरिवार सहयोग कार्यक्रम

६. बायो इन्जिनियरिङ्गको कार्य

७. जलविपद् सम्बन्धि तालिम ।

३.२.१.६ अपेक्षित उपलब्धी

नदी बेसिन तथा स्थानीय खोलानालाको एकीकृत विकास तथा व्यवस्थापनको लागि योजना तयार भइ लागू भएको हुने, जोखिमयुक्त बाढी तथा पहिरो क्षेत्रको पहिचान गरी जोखिम नक्सा तयार भएको हुने, तटबन्धन तथा नदी नियन्त्रण संरचनाको निर्माण भइ जमिन उकास भएको हुनेछ । साथै जलाधार व्यवस्थापन योजना तयार भइ यसको उचित कार्यान्वयन भएको हुने, जलस्रोतको उचित संरक्षण भएको हुनेछ । स्थानीय स्तरमा जल उत्पन्न प्रकोप तथा विपद् न्युनिकरण भएको हुनेछ ।

३.२.२ वन, वनस्पती तथा खनिज

३.२.२.१ पृष्ठभूमि

यस विषय प्रत्यक्ष रूपमा पर्यापर्यटन, जलविद्युत, कृषि, पशुपालन, स्वच्छ पर्यावरण र वन तथा जडिबुटीमा आधारित उद्योगसंग गाँसिएको छ । यसक्षेत्रबाट प्राप्त हुने काठ, दाउरा, जडिबुटी, हरित उद्यम र पर्यापर्यटन (Eco-Tourism) को विस्तार सम्बृद्धिका आधार हुन । जन सहभागितामूलक वन व्यवस्थापनका माध्यमबाट स्थानीय आर्थिक-सामाजिक विकास तथा स्थानीय नेतृत्व विकासमा पनि वन क्षेत्रको प्रत्यक्ष योगदान रहेको हुँदा वन क्षेत्र प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रको रूपमा रहन गएको छ । त्यस्तै दिगो विकासका लागि प्रकृति संरक्षणको राष्ट्रिय रणनीतिक प्रारूप, २०७२ जारी भई यस गाउँपालिकामा समेत यो कार्यक्रम कार्यान्वयनमा रहेको छ । वन सम्पदाको संरक्षण, सम्बृद्धन तथा दिगो उपयोग गर्ने र गाउँपालिकाको आर्थिक, सामाजिक तथा वातावरणीय क्षेत्रमा योगदान अभिवृद्धि गर्न आवश्यक छ । त्यसरीनै स्थानीय स्तरमा विकास निर्माणका क्रममा वातावरण प्रदूषण जस्ता समस्या टड्कारो रूपमा देखिएका छन् । वायु र जल प्रदूषणले मानिसमा विभिन्न रोगहरू समेत निम्ताएको छ । प्राकृतिक स्रोत साधनको अनियन्त्रित प्रयोगलाई नियन्त्रण गर्न, विकासका क्रियाकलाप सञ्चालन गर्दा वातावरणीय प्रभावको पूर्व मूल्याङ्कन हुन आवश्यक छ । स्थानीय तहमा मानव अनुकूलको वातावरण निर्माणमा सहयोग जुटाउनुपर्ने आवश्यकता रहेको छ । फोहोर मैला व्यवस्थापन, वृक्षारोपण र संरक्षण, प्राकृतिक स्रोत साधनको समुचित प्रयोग, वातावरण प्रदूषणसम्बन्धी चेतनामूलक कार्यक्रम स्थानीय स्तरबाट सञ्चालन गर्न सकिने हुनाले यसैमा आधारित रहेर यस योजनाको निर्माण गरिएको छ । यस गाउँपालिका पूर्ण रूपमा शे फोक्सुण्डो राष्ट्रिय निकुञ्जको मध्यवर्ती क्षेत्र(Buffer Zone) भित्रपर्दछ । यस गाउँपालिकाको विभिन्न पाटन तथा हिमाली जंगलमा यार्शागुम्बा लगायत औषधीजन्य गुणयुक्त थुप्रै महत्वपूर्ण जडिबुटी एवम् वन पैदावार पाइन्छन् । यस गाउँपालिका अन्तर्गतका हिमाली पाटनहरूबाट वर्षेनी करोडौं बराबरको जडिबुटी तथा वन पैदावार निर्यात हुने गर्दछ ।

३.२.२.२ प्रमुख समस्या

वनक्षेत्रको स्थानीय अर्थतन्त्रमा उल्लेख्य रूपमा योगदान पुग्ने गरी व्यवसायिक व्यवस्थापन र उपयोग गर्नसक्नु, पूर्वाधार विकास र पर्यावरणीय प्रणाली बीच योजनाबद्ध तरीकाले सन्तुलन कायम गर्न नसक्नु, वन अतिक्रमण, वन्यजनतुको अवैध चोरी शिकार तथा व्यापार, वन्यजन्तुको प्रकोप र मानव वन्यजन्तु द्वन्द्वलाई प्रभावकारी रूपमा नियन्त्रण एवं व्यवस्थापन गर्न नसक्नु, वन अतिक्रमण बढ्दै जानु, वन पैदावारको चोरी निकासी, वन्यजन्तुको अवैध शिकार तथा व्यापार, नदी कटान, भू-क्षय, प्रमुख समस्या हुन्।

३.२.२.३ चुनौती तथा अवसर

स्थानीय स्तरमा उपलब्ध वन, वनस्पति तथा जैविक विविधताको पूर्ण क्षमतामा सदुपयोग गर्नु, वन्यजन्तु लगायत जैविक विविधता संरक्षण, जलाधार व्यवस्थापनका कार्य र भौतिक एवं आर्थिक विकासबीच उत्पन्न हुने द्वन्द्व व्यवस्थापन गर्नु, यसक्षेत्रबाट उत्पादित वस्तु तथा सेवाहरूको विस्तार र तिनबाट प्राप्त लाभको वर्गीय, लैंगिक तथा सामाजिक रूपमा समन्यायिक बाँडफाँड गर्नु, वनक्षेत्रबाट टाढा रहेका घरधुरीहरूको वनबाट प्राप्त हुने वस्तु तथा सेवाहरूमा पहुँच पुर्याउनु, फोहरमैला व्यवस्थापन गर्नु, वातावरणमैत्री विकास हुननसक्नु, आदि प्रमुख चुनौती हुन्। आयआर्जन, रोजगारी, काष्ठ तथा गैर काष्ठ उत्पादन र निर्यात र कार्वन व्यापार, वन, जल उपयोग तथा वातावरण व्यवस्थापन स्थानीय अधिकारको सूचीमा रहनु, प्रकृतिमा आधारित पर्यापर्यटन सञ्चालन गर्नु, गाउँपालिकाको अधिकांस भूभाग संरक्षित क्षेत्रभित्र रहेको, विकास निर्माणका कार्यमा वातावरणीय मूल्याङ्कनको व्यवस्था हुनु, आदि अवसरहरू रहेका छन्।

३.२.२.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति

सोच

वन तथा वातावरण क्षेत्रको दिगो व्यवस्थापन र उपोभोगबाट सम्बृद्धि र सुखमा योगदान तथा स्थानीय नागरिकको स्वच्छ र स्वस्थ वातावरणमा बाँच्न पाउने अधिकार

लक्ष्य

वनजन्यउद्यम तथा पर्यापर्यटनको विकास एवं वनजन्य वस्तु तथा सेवाको उत्पादन र वातावरणमैत्री विकासमार्फत अर्थतन्त्रमा यस क्षेत्रको योगदान वृद्धि गर्ने ।

उद्देश्य

१. स्थानीय स्तरमा वन क्षेत्रको उत्पादकत्व, उत्पादन वृद्धि तथा यसक्षेत्रमा उद्यमशीलता विकास गर्नु ।
२. स्थानीय स्तरमा वनको संरक्षण, पुनःस्थापना र दिगो उपयोग गर्नु ।
३. गाउँपालिकामा सञ्चालन हुने उत्पादन तथा पूर्वाधार निर्माणका कार्यहरू वातावरणमैत्री बनाउनु ।

४. जैविक विविधता संरक्षण गरी पर्यावरणीय सन्तुलन कायम गर्नु ।
५. प्रदूषणमुक्त र स्वच्छ वातावरण कायम गर्न जल, वायु, माटो ध्वनि लगायत सबै प्रकारका प्रदूषणको रोकथाम, नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन गर्नु ।

रणनीति

१. सहभागितात्मक वन व्यवस्थापन गरी वस्तु र सेवाको विस्तार र विविधीकरण गर्ने ।
२. वनसम्पदाबाट प्राप्त लाभको न्यायोचित वितरण गर्नु ।
३. वन, वनस्पति, वन्यजन्तु तथा जैविक विविधताको एकीकृत रूपमा संरक्षण र व्यवस्थापन गर्ने ।
४. वन, जैविक विविधता तथा जलाधार व्यवस्थापनबाट प्राप्त लाभको न्यायोचित वितरण गर्ने ।
५. उत्पादनमूलक उद्योग स्थापना तथा पूर्वाधार निर्माण गर्नु पूर्व वातावरणीय मूल्याङ्कन गर्ने व्यवस्था गर्ने ।
६. वातावरणमैत्री प्रविधि विकास तथा विस्तार गर्ने ।
७. विभिन्न पारिस्थितिकीय प्रणालीको संरक्षण गर्ने ।
८. नदी तथा तालजन्य प्रदूषण नियन्त्रण गर्ने ।
९. जमिन, ध्वनि तथा वायु प्रदूषण रोकथाम गर्ने ।

कार्यनीति

१. सामुदायिक वन व्यवस्थापन मार्फत वन नर्सरी, कृषि वन र वनजन्य उद्यम विकासमा जोड दिइने छ ।
२. खाली निजी/पाविरिक वन वा सार्वजनिक/सामुदायिक, सरकारी जग्गाहरूमा कृषिवनको विकास गरिनेछ ।
३. उत्पादनमा आधारित पर्यापर्यटन, काष्ठ फर्निचर लगायतका उद्योगमा लगाउने वातावरण निर्माण गरिने छ ।
४. वस्ती नजिकको पहिरो तथा क्षतिग्रस्त भूमिहरूको पुनरुत्थानको लागि कम खर्चिलो प्रविधि र कृषि वन प्रणालीको विकास गरिनेछ ।
५. नदीजन्य वन पैदावर, ढुङ्गा, गिट्टी आदि वस्तुहरूको उत्खण्डन, संकलन, प्रशोधन, ओसार पोसार र विक्री वितरणलाई नियमन गरी व्यवस्थित एवं दिगो बनाइनेछ ।
६. वन अतिक्रमण, चोरी निकासी, वन डढेलो जस्ता अपराधलाई निरुत्साहन र मिचाहा बाह्य प्रजाति नियन्त्रण गरी वन हासलाई रोकिनेछ ।
७. वातावरणीय मूल्यांकन आवश्यक हुने उद्योग तथा पूर्वाधारको नीति तथा मापदण्ड तयार गरिनेछ ।
८. वातावरणमैत्री उत्पादनहरूलाई विशेष अनुदान तथा प्रोत्साहन गरिनेछ ।
९. वातावरण शिक्षा तथा प्रचारप्रसार स्थानीय तहसम्म गरिनेछ ।
१०. वनले ढाकेको क्षेत्रफलमा वृद्धि कायम गरिनेछ ।
११. वन, जैविक विविधता तथा जलाधारको संरक्षण एवं सहभागितामूलक व्यवस्थापन गरिनेछ ।
१२. पर्वतीय पर्यावरणको एकीकृत संरक्षण गरिनेछ ।

३.२.२.५ प्रमुख कार्यक्रम

१. वन व्यवस्थापन कार्ययोजना निर्माण
२. वन नर्सरी स्थापना र संचालन
३. सामुदायिक वृक्षारोपण अभियान
४. मानव वन्यजन्तु द्वन्द्व व्यवस्थापन
५. जडीबुटी संकलन तथा खेती विस्तार
६. पहिरो तथा भुःक्षय नियन्त्रण
७. बायो ईन्जिनियरिङ्ग कार्यक्रम
८. जडिवुटी संरक्षण तथा प्रवर्द्धन कार्यक्रम
९. खनिज पदार्थ सम्भाव्यता अध्ययन ।

३.२.२.६ अपेक्षित उपलब्धी

वन क्षेत्रको वृद्धि भएकोहुनेछ । वन उद्यम तथा वन पैदावरको व्यवसायीकरण भइ आयआर्जनमा वृद्धि भइ जीविकोपार्जनमा सुधार आएको हुनेछ । यो योजनाको अवधिको अन्त्य सम्ममा लोपोन्मुख, संकटापन्न र जोखिममा परेका प्रजाति/वनस्पतिको संरक्षण भएको हुनेछ । वन, वनस्पति, वन्यजन्तु तथा जैविक विविधताहरुको संरक्षण भइ पर्यापर्यटनको प्रवर्द्धन भएको हुनेछ । वातावरण स्वच्छता सम्बन्धी जनचेतना विकास भएको हुनेछ । प्राकृतिक स्रोतको पूर्ण रुपमा संरक्षण भएको हुनेछ । खाली जग्गामा वृहत् वृक्षारोपण गरी वनले ढाकेको क्षेत्रमा वृद्धि भएको हुनेछ ।

३.३ उद्योग, वाणिज्य, आपूर्ति र पर्यटन

३.३.१ उद्योग

३.३.१.१ पृष्ठभूमि

उद्योग क्षेत्र आर्थिक विकासको प्रमुख आधार स्तम्भ हो । औद्योगिक विकासले रोजगारी सिर्जना, वस्तु र सेवाको मूल्य अभिवृद्धि, आवश्यक वस्तु तथा सेवाको उपलब्धता गर्न सहयोग पुर्याउँदछ । मुलुकको आर्थिक विकासको दिगो र भरपर्दो आधार स्तम्भको रुपमा औद्योगिक विकास रहेको हुन्छ । कृषि क्षेत्रमा रहेको निर्भरतालाई कम गर्दै विद्यमान बेरोजगारी, अर्ध बेरोजगारी तथा गरीबी कम गर्न औद्योगिकीकरणको महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ । ग्रामीण क्षेत्रमा कृषि एवं स्थानीय साधन स्रोतमा आधारित उद्योग तथा शहरी क्षेत्रमा औद्योगिक क्षेत्रहरुको स्थापना र विकास गरीराष्ट्रको औद्योगिकरणमा टेवा पुर्याउनु आजको प्रमुख आवश्यकता रहेको छ । नेपालको संविधानले अर्थतन्त्रको विकासका लागि उद्योगधन्दा र स्रोत साधनको संरक्षण र प्रवर्द्धन गरी नेपाली श्रम, सीप र कच्चा पदार्थमा आधारित स्वदेशी लगानीलाई प्राथमिकता दिने र राष्ट्रिय हित अनुकूल आयात व्यवस्थापन र निर्यात प्रवर्द्धनका क्षेत्रमा वैदेशिक पूँजी तथा प्रविधिको लगानीलाई आकर्षित गर्दै औद्योगिक पूर्वाधार विकासमा प्रोत्साहन

र परिचालन गर्ने नीति लिइएको छ। औद्योगिक लगानीले औद्योगिक उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि, रोजगारी सिर्जना, स्थानीय सीपको प्रयोग, स्रोत साधनको उपयोग, आयात प्रतिस्थापन तथा निर्यात प्रवर्द्धनको मार्ग प्रशस्त गर्ने, औद्योगिक क्षेत्रमा निजी स्वदेशी तथा वैदेशिक लगानी आकर्षित गर्नकोलागि औद्योगिक पूर्वाधार निर्माण गर्दै लैजाने, निर्यात प्रवर्द्धनमा जोड दिन विशेष आर्थिक क्षेत्रको निर्माण तथा सञ्चालन गर्ने र लघु, घरेलु तथा साना उद्योगहरूको प्रवर्द्धनको माध्यमबाट गरीबी न्यूनीकरण गर्ने तर्फ गाउँपालिकाको यस योजनाको जोड रहनेछ । त्यसरी नै भूमि, पुंजी र श्रम उत्पादनका मुख्य तत्व हुन् भने उद्यमशीलता उत्पादन प्राप्त गर्ने सीप हो । परनिर्भर अर्थतन्त्रबाट सानो स्तरमा भएपनि आत्मनिर्भर बन्न उद्यमशीलताले मद्दत पुर्याउँछ । सिर्जनशिल सोच, उपयुक्त वातावरण र सामूहिकताबाट उद्यमशीलताको विकास गर्न सकिन्छ । उद्यमशीलता सामान्य जस्तो लागे पनि यसले देशको अर्थतन्त्रलाई मजबुत बनाउन सहयोग गर्दछ । खासमा उद्यमशीलता स्वरोजगार हुने एक सोच र कार्य हो ।

३.३.१.२ प्रमुख समस्या

स्थानीय स्तरमा साना तथा मझौला उद्योगहरूको विकासको लागि चाहिने पूँजीको अभाव रहनु, उद्योग स्थापनाको लागि चाहिने यातायात, सञ्चार र बिजुली जस्ता आधारभूत पूर्वाधारहरूको अपर्याप्तता, साना तथा मझौला उद्योगका लागि चाहिने सीपमूलक र दक्ष जनशक्तिको अभाव रहनु, उत्पादित वस्तुहरू कम गुणस्तरीय हुनु र प्रतिस्पर्धा गर्न नसक्नु, उद्योग व्यापार व्यावसायिक भन्दापनि बढी कमिसनमुखी रहनु, सार्वजनिक क्षेत्रले सञ्चालन गर्ने तालिम कार्यक्रमलाई उद्यमसँग जोड्न नसक्नु, उद्यमीहरूलाई शुरू गरेको उद्यममा टिकाइराख्ने वातावरण जस्तै सम्मान र प्रोत्साहनको अभाव हुनु, बजारको सहज पहुँच नहुनु, वित्तीय क्षेत्रबाट गरिने लगानी उद्यम विकास गर्नमा कम हुनु आदि यसक्षेत्रका समस्याहरू हुन्।

३.३.१.३ चुनौती तथा अवसर

पर्यटन व्यवसाय र स्थानीय जनताले खपत गर्ने खाद्य पदार्थ गाउँपालिकाभित्रै उत्पादन गरेर स्थानीय अर्थतन्त्रलाई बढवा दिनु, औद्योगिक उत्पादनमा गुणस्तरीयता कायम गर्नु, औद्योगिक क्षेत्रमा पूर्वाधारको विकास बढाउँदै जानु, सञ्चालित उद्योगहरूलाई उत्पादन तथा उत्पादकत्वका दृष्टिले प्रतिस्पर्धी बनाउनु, मौजुदा उद्योगलाई रूग्ण हुनबाट जोगाउनु, नयाँ प्रविधिको प्रयोग गरी स्थानीय उद्योगलाई प्रतिस्पर्धी बनाउनु, औद्योगिक क्षेत्रमा प्रतिस्पर्धात्मक वातावरणको सामना गर्नु, तालिममा सिकेको सीपलाई उद्यमसँग आबद्ध गराउनु, उद्यमीहरूलाई वित्तीय पहुँच बढाउनु, उद्यमीहरूले नयाँ प्रविधिहरूको प्रयोग गर्नु, लगानी बढाउनु, नाफामूलक क्षेत्रको पहिचान गर्नु, उद्यमशील संस्कृतिको विकास गर्नु उद्यमीले उत्पादन गरेका वस्तुहरू बजारमा प्रतिस्पर्धा गर्न नसक्नु यस क्षेत्रका प्रमुख चुनौतीहरू हुन्। गाउँपालिकामा ठुलो मात्रामा पशुपालन व्यवसाय सञ्चालन गर्ने कृषकहरू रहेको हुदा यस व्यवसायलाई व्यवस्थित गरेको खण्डमा पश्चिमा उद्योग सञ्चालन गर्न सकिनु, स्वदेशी तथा विदेशी लगानीका लागि अनुकूल वातावरण सिर्जना हुँदै जानु, गाउँपालिकाकै वडा नं. ५ मा चिज उद्योग सञ्चालनमा आउनु एवम् उद्योगको क्षमता अहिलेको उत्पादन भन्दा धेरै हुनु, अन्य स्थानमा समेत यस्ता उद्यम सञ्चालन गर्ने सम्भावना रहनु, गैर आवासीय नेपालीहरूलाई औद्योगिक विकासमा परिचालन गर्ने सम्भावना बढ्नु, श्रम सम्बन्धमा सुधार हुनु, पूर्वाधार निर्माणमा सरकारको लगानी बढ्दै जानु, सूचना तथा आधुनिक सञ्चार प्रविधिको विकास र विस्तार हुनु र शिक्षित एव सिपयुक्त

जनशक्ति स्वदेशमै तयार हुँदै गएको कारणले उत्पादकत्व र उत्पादनमा वृद्धि हुन सक्ने सम्भावनाहरू विद्यमान हुनु, आयमा भएको वृद्धिसँगै जनताको क्रयशक्ति बढ्दै जानुले घरेलु उत्पादनको बजार विस्तार हुनु, गैर नेपाली नागरिकहरूले लगानी गर्न चाख व्यक्त गर्नु, बढ्दो पर्यटनले माग गर्ने खाद्य सामग्री र अन्य उत्पादनहरूको माग क्रमशः बढ्दै जानु, बैंक तथा वित्तीय संस्थाका शाखाहरू स्थानीय तहमा पुग्नु, उद्यमशील संस्कृति क्रमिक रूपमा विकास हुँदै जानु, व्यक्तिहरू उद्यमशील हुन प्रयत्न गर्नु तथा आकर्षित हुनु, उद्यमीहरूबीचको एकता कायम हुनु, सक्रिय उमेरको जनसंख्याको अनुपात बढी हुँदै जानु, अर्थतन्त्र सुदृढीकरणमा साना तथा मझौला उद्योगको योगदान वृद्धि हुँदै जानु आदि औद्योगिक तथा उद्यमशीलता विकासका अवसरहरू हुन्।

३.३.१.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति

सोच

उद्योग तथा उद्यमशील क्षेत्रका विकास, दिगो अर्थतन्त्र निर्माणको आधार

लक्ष्य

स्थानियस्तरमा स्थानीय स्रोत साधन सिप परिचालन गरी स्थानीय तहमा नै रोजगारी सिर्जनाका माध्यमबाट गरिबी निवारण गर्ने र उद्योग क्षेत्रको विकास विस्तार तथा नयाँ सिपकफ विकास र प्रविधिको प्रयोग गरी आयआर्जन तथा रोजगारी वृद्धि गर्ने

उद्देश्य

१. उद्योगहरूको स्थापना र उत्पादन वृद्धि गरी कुल ग्राहस्थ्य उत्पादनमा यसक्षेत्रको योगदान बढाउनु ।
२. उद्योग क्षेत्रमा लगानी वृद्धि गरी रोजगारीका अवसर सृजना गर्नु ।
३. आन्तरिक उत्पादन वृद्धि गरी आयात प्रतिस्थापनमा योगदान पुर्याउनु।
४. नागरिकमा उद्यमशीलताको विकास गरी स्थानीय तहमा औद्योगिकीकरण गर्नु ।

रणनीति

१. स्थानीय स्रोत साधनमा आधारित थोरैपूँजीबाट छिटो प्रतिफल प्राप्त हुने लघु, घरेलु तथा साना उद्योगको स्थापना, संरक्षण र संबर्द्धनगर्दै उत्पादन र गुणस्तर वृद्धि गरी आय तथा रोजगारीका अवसर सिर्जना गर्ने ।
२. प्रतिस्पर्धी क्षमता र तुलनात्मक लाभ भएका उद्योगहरूको स्थापनामा जोड दिई निर्यातयोग्य वस्तुको उत्पादनलाई प्रोत्साहन गर्ने ।
३. घरेलु तथा साना उद्योगको विस्तार गर्ने थप उद्योग सञ्चालनका लागि वातावरण तयार गर्ने
४. घरेलु उद्योगको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्ने ।
५. पशुपालन व्यवसायको आधुनिकीकरण र व्यवसायीकरण गरी पश्चिमा उद्योग सञ्चालन गर्ने ।

६. उद्यमशीलताको विकास गर्न नीतिगत तथा संस्थागत सहजीकरण गर्ने ।
७. उद्यम सञ्चालन गर्दा नवीन र वातावरणमैत्री प्रविधिको प्रयोग गर्न प्रोत्साहन गर्ने ।

कार्यनीति

१. स्थानीय स्रोत र सीपको उपयोग गरी लघु, घरेलु, साना, तथा मझौला उद्योगको स्थापना र सञ्चालन गरिनेछ ।
२. विभिन्न निकाय तथा सहयोगी निकायसँग समन्वय गरी क्षमता विकास गरिनेछ ।
३. स्थानीय स्तरमा औद्योगिक उत्पादन सम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
४. वन पैदावारमा आधारित उद्योगहरूको स्थापनामा जोड दिइनेछ ।
५. स्थानीय उत्पादन प्रयोग गर्न प्रोत्साहन गरी घरेलु उद्योगको संरक्षण र प्रवर्द्धन गरिनेछ ।
६. नयाँ ज्ञान, सीप र प्रविधिको प्रयोगमा उद्यमीको पहुँच विकास गरिनेछ ।
७. उद्योग सञ्चालनमा युग सुहाँउदो वातावरणमैत्री प्रविधिको प्रयोग गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ ।
८. परम्परागत सीपको प्रयोग गर्ने उद्यमीलाई संरक्षण र प्रोत्साहन दिइनेछ ।

३.३.१.५ प्रमुख कार्यक्रम

१. उद्यम व्यवसाय संचालनकालागि स्थानीय आवश्यकता अनुरूपको नीति निर्माण
२. स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित उद्योग स्थापना सहायता कार्यक्रम
३. पश्मिना उद्योग सञ्चालनका लागि पूर्वाधार निर्माण
४. स्थानीय उद्योग दर्ता तथा नियमित अनुगमन
५. पश्मिना उद्योग सञ्चालनका लागि पूर्वाधार निर्माण तथा कच्चा पदार्थको उत्पादनमा प्रोत्साहन कार्यक्रम
६. उद्यमीहरूकालागितालिम र प्रविधि हस्तान्तरण कार्यक्रम
७. उद्यमीहरूलाई वित्तीय सहयोग
८. महिलाहरूका उद्यमशीलता विकास तथा कर्जामा पहुँच वृद्धि
९. गरिबीनिवारणकालागि लघु उद्यम विकास कार्यक्रम
१०. उद्यम विकास योजना निर्माणमा सहजीकरण ।
११. उद्यमशीलताको विस्तार ।

३.३.१.६ अपेक्षित उपलब्धी

उद्योगहरूको स्थापना तथा विस्तारमा वृद्धि र बजार सम्बन्धको विस्तार भएको हुनेछ । गाउँपालिकामा उद्यमीहरूको संख्यामा वृद्धि भएको हुनेछ । स्थानीय स्तरमा संभाव्य क्षेत्रहरूमा लघु, घरेलु, साना उद्योगको स्थापना र सञ्चालन मार्फत आयात प्रतिस्थापन भई निर्यात प्रवर्द्धन भएको हुनेछ । स्थानीय स्तरमा उद्यमशील संस्कृतिको विकास भई स्वरोजगार वृद्धि भएको हुनेछ, गाउँपालिकाको अर्थतन्त्र विकासमा उद्यमशील जनशक्तिको योगदान वृद्धि भएको

हुनेछ, बैंक तथा वित्तीय संस्था तथा सहकारीहरूले उद्यमशीलता विकासमा कर्जा प्रवाहको दर बृद्धि भएको हुनेछ, घरेलु सीपको संरक्षण तथा नवीनतम प्रविधिको उपयोग उद्यमीहरूले गरेका हुनेछन् ।

३.३.२ वाणिज्य तथा आपूर्ति

३.३.२.१ पृष्ठभूमि

वाणिज्य क्षेत्रको विकास र विस्तारले वस्तु तथा सेवाको सहज आपूर्ति गर्न मद्दत गर्दछ । उत्पादित वस्तु तथा सेवाको निर्यातबाट आर्थिक वृद्धि हासिल गर्नसकिन्छ । सार्वजनिक, निजी र सहकारी क्षेत्रको सहभागिता र साझेदारीमार्फत् आयात प्रतिस्थापन एवम् तुलनात्मक तथा प्रतिस्पर्धात्मक लाभका क्षेत्रको पहिचान, विकास र विस्तार गर्दै व्यापार तथा वाणिज्य क्षेत्रलाई थप सबल बनाउन यस क्षेत्रलाई प्राथमिकतामा राखी कार्य गर्नुपर्ने आवश्यकता छ । विकसित हुँदै गएको पर्यटन व्यवसायको लागि आपूर्ति व्यवस्था, सरल, सहज, भरपर्दो र विश्वसनीय हुन आवश्यक देखिन्छ । आपूर्ति व्यवस्था असहज हुने बित्तिकै पर्यटन व्यवसायमा पनि नकारात्मक असर पर्दछ । आपूर्तिसँग प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने मौलिक हक र राज्यका निर्देशक सिद्धान्त तथा नीतिहरूलाई समेत व्यवहारिक रूपमा अंगिकार गर्दै जाने सन्दर्भ आपूर्ति व्यवस्थालाई प्रभावकारी संयन्त्रको र प्रणालीको व्यवस्था गर्न जरूरी छ । स्थानीय स्तरमा नियमित सर्वसुलभ र सहज रूपमा गुणस्तरीय अत्यावश्यक वस्तु तथा सेवाहरूको आपूर्ति हुने वातावरण सृजना गर्न तथा उपभोक्ता हित संरक्षण गर्नु आवश्यक छ । नागरिकहरूको दैनिक जीवनयापन गर्न आवश्यक वस्तु एवम् सेवा, खाद्यान्नको व्यवस्था, स्वास्थ्य उपचारकालागि आवश्यक औषधी, सामग्री सहज, सुलभ र उचित मूल्यमा उपभोक्ताले पाउने व्यवस्था गर्नु अति आवश्यक हुन्छ । राज्यले एकातिर प्रतिस्पर्धी र स्वस्थ बजार संयन्त्रमार्फत् आपूर्ति व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ भने अर्कोतिर सामाजिक न्याय र राज्यको दायित्व पूरा गर्नेक्रममा आर्थिक रूपले कमजोर वर्गका जनतालाई अत्यावश्यक उपभोग्य वस्तुमा सहज पहुँचको वातावरण निर्माण गर्नुपर्दछ । यसका साथै उपभोक्ताको हकहितको संरक्षण र प्रवर्द्धनगर्दै वस्तु तथा सेवाको नियमित आपूर्ति गर्नु राज्यको महत्वपूर्ण जिम्मेवारी हो ।

३.३.२.२ प्रमुख समस्या

स्थानीय स्तरमा व्यापार वाणिज्य सम्बन्धी क्षेत्रगत तथ्याङ्क तथा सूचना नहुनु, आयात प्रतिस्थापन हुने वस्तुको आन्तरिक उत्पादनमा कमी हुनु, प्रतिस्पर्धात्मक क्षमतामा सुदृढीकरण हुन नसक्नु आदि वाणिज्य क्षेत्रका समस्याहरू हुन् । स्थानीय तहमा उपभोग्य वस्तु तथा सेवाको आपूर्तिलाई उचित व्यवस्थापन सम्बन्धी कुनै विशेष नीतिगत, कानुनी तथा संरचनागत व्यवस्था नहुनु, यहाँका जनताको लागि आवश्यक पर्ने अत्यावश्यक वस्तुहरू जस्तै: खाद्य पदार्थ, औषधि, इन्धन, निर्माण सामग्री तथा सेवाहरू, स्वास्थ्य, सञ्चार, विद्युत्, यातायात, खानेपानी, पाठ्य सामग्री आदिको उपलब्धताको अवस्थाको बारेमा पर्याप्त र विश्वसनीय सूचना तथा तथ्याङ्कहरू समेत उपलब्ध नहुनु, भौगोलिक विकटता भएका ठाउँमा अत्यावश्यक वस्तु तथा सेवाको उपलब्धता, वितरण र ढुवानीमा कठिनाई हुनु जनहित हुनेगरी बजार सञ्चालन र व्यवस्थापन हुन नसक्नु, स्रोत साधनको अभाव हुनु जस्ता आपूर्ति सम्बन्धी समस्याहरू विद्यमान रहेका छन् ।

३.३.२.३ चुनौती तथा अवसर

स्थानीय तहमा तुलनात्मक रूपमा बढी लाभ लिन सक्ने वस्तु तथा सेवाको पहिचान तथा उत्पादन गरी बजारको खोजी गर्नु, निर्यात हुने वस्तु तथा सेवाको गुणस्तर परीक्षण, प्रमाणीकरण, लेबलिङ र प्याकेजिङ सम्बन्धी क्षमता अभिवृद्धि गर्नु, औद्योगिक ग्रामहरूको पहिचान तथा विकास गरी सञ्चालनमा ल्याउनु, उत्पादन क्षेत्रलाई माग अनुरूप पर्याप्त मात्रामा ऊर्जा उपलब्ध गराउनु, आत्मनिर्भर हुनसक्ने कृषिजन्य उत्पादनका साथै विलासिताका वस्तुहरूको आयात निरुत्साहित गर्नु, आयात हुने वस्तुहरूको प्रदेशमानै उत्पादन बढाउनु, व्यापार बढाउन पर्याप्त पूर्वाधार विकास गर्नु, व्यापारलाई प्रतिस्पर्धी र व्यापक बनाउन वस्तुगत व्यापार विविधीकरण गर्नु, निर्यात व्यापार वृद्धि गर्नु आदि वाणिज्य क्षेत्रका चुनौतीहरू हुन् । आपूर्ति व्यवस्था सहज र सरल बनाउनको लागि चाहिने प्रष्ट नीति, ऐन, नियम र कार्यविधि बनाई आपूर्ति व्यवस्थामा बीचौलिया प्रथा कम गर्नु, आपूर्ति व्यवस्थामा निजी क्षेत्रको भूमिका प्रभावकारी बनाउनु, बढ्दो जनसंख्या तथा न्यून आय भएका व्यक्तिलाई अत्यावश्यक सामानहरू र गुणस्तरीय वस्तु उपलब्ध गराउनु, भौगोलिक अवस्थाका कारण ढुवानीमा आपूर्तिको व्यवस्था गर्न आपूर्ति सम्बन्धी अन्य चुनौतीहरू रहेका छन् । राजनीतिक स्थिरता, आर्थिक वृद्धिबाट व्यापारका क्षेत्रमा स्थानीय तहले लाभ लिनसक्ने अवस्था रहनु, सम्पूर्ण मूल्य शृङ्खला मात्र नभई खण्ड—खण्डको उत्पादन र व्यापारलाई प्राथमिकतामा राखिनु, स्वदेशी तथा वैदेशिक लगानीकर्ताहरू थप आकर्षित हुँदै जानु, विभिन्न तहबीच एकरूपता तथा समन्वय कायम हुनु, निजी क्षेत्र तथा सहकारी क्षेत्रको सहभागिता, बजार व्यवस्थापनमा अनुगमन तथा मूल्यांकनको प्रभावकारिता बढ्नु, व्यापारी तथा उपभोक्तामा सचेतना बढ्नु, खाद्यान्नमा आत्मनिर्भरताका लागि स्थानीय स्तरमा उत्पादन र उत्पादकत्वमा वृद्धि गर्ने प्रयासको निरन्तरता हुनु, जलविद्युत तथा अन्य वैकल्पिक ऊर्जाको उत्पादन हुनु, वैज्ञानिक कृषि प्रणाली अवलम्बन गर्ने प्रयास हुनु, र सुचना प्रविधिको विस्तार र विकास हुनु, आदि वाणिज्य तथा आपूर्ति क्षेत्रका लागि अवसरहरू हुन् ।

३.३.२.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति

सोच

वाणिज्य र आपूर्ति क्षेत्रका विकास, दिगो आर्थिक र सहज आपूर्ति विकासका आधार

लक्ष्य

स्थानीय तहमा अत्यावश्यक गुणस्तरीय वस्तु तथा सेवा सहज, सुलभ र नियमित रूपमा आपूर्तिको व्यवस्था गर्ने

उद्देश्य

१. वाणिज्य सम्बद्ध संरचना, पूर्वाधार एवम् आधारको निर्माण गरी स्थानीय कच्चा पदार्थ, स्रोत, साधन र सीपको बढी प्रयोग गर्दै वस्तुको उत्पादन तथा विकास गरी व्यापार प्रवर्द्धन गर्नु ।
२. वाणिज्य क्षेत्रलाई स्थानीय अर्थतन्त्रको महत्वपूर्ण अङ्गको रूपमा विकास गर्नु ।
३. अत्यावश्यक वस्तु तथा सेवा सहज, सुलभ र नियमित रूपमा आपूर्ति हुने व्यवस्था मिलाउन आवश्यक संरचना निर्माण गर्नु ।

४. गुणस्तरीय वस्तु तथा सेवाको सहज, सुलभ र नियमित आपूर्तिको व्यवस्था गर्न सार्वजनिक, निजी र सहकारी क्षेत्रलाई प्रोत्साहित तथा नियमित गर्नु ।

रणनीति

१. वाणिज्य सम्बद्ध संरचना, पूर्वाधार एवम् आधारहरूको निर्माण गर्ने क्षमता सुदृढीकरण गर्ने ।
२. व्यापार तथा वाणिज्यको प्रवर्द्धनमार्फत ग्रामीण तहसम्म रोजगारीको विस्तार गर्ने ।
३. तुलनात्मक वस्तु तथा सेवाहरूको पहिचान गरी निर्यातयोग्य हुने वस्तु तथा सेवाको उत्पादकत्वमा वृद्धि गर्ने ।
४. आपूर्ति व्यवस्था प्रभावकारी बनाउन वस्तु तथा सेवाको लागत मूल्य र आपूर्ति अनुगमन प्रणाली तथा अनुगमन संयन्त्रको व्यवस्था गर्ने ।
५. आपूर्ति व्यवस्थालाई सहज तथा प्रभावकारी बनाउन सूचना प्रविधिको अधिकतम प्रयोग गर्ने ।
६. आपूर्ति व्यवस्थापनलाई सहज बनाउन उत्पादन हुने वस्तु तथा सेवाको उत्पादन गाउँपालिकाभित्रै गर्न प्रोत्साहन गर्ने ।

कार्यनीति

१. वस्तु तथा सेवा व्यापार गर्ने निकायहरूबीच प्रभावकारी समन्वय गरिनेछ ।
२. विद्यमान श्रम शक्तिको सीप तथा क्षमता अभिवृद्धि गरी उत्पादन र उत्पादकत्व बढाउन सम्बन्धित निकायसँग समन्वय गरिनेछ ।
३. खाद्य वस्तुहरूको गुणस्तरीयता सुनिश्चितताको लागि अनुगमन तथा नियमनलाई प्रभावकारी बनाइनेछ ।
४. उत्पादन आयात निर्यात र बिक्री मूल्य सम्बन्धी सूचना प्रवाह गर्ने प्रणाली विकसित गरिनेछ ।
५. उत्पादक, आयातकर्ता, सञ्चयकर्ता, वितरक र थोक विक्रेताहरूले बिक्री गर्ने वस्तुको सञ्चय र भण्डारण स्थितिको विवरण लिने प्रणालीको विकास गरिनेछ ।
६. आन्तरिक आवश्यकता पूर्ति गर्ने र निकासीजन्य कृषि तथा औद्योगिक वस्तुको उत्पादन क्षमतामा वृद्धि गर्ने कार्यमा सघाउ पुर्याइनेछ ।
७. वस्तु तथा सेवाको सहज आपूर्ति सुनिश्चित गर्न र कृत्रिम मूल्य वृद्धि नियन्त्रण गर्न उपभोक्ता सहकारी संस्था तथा सो सम्बन्धी कार्य गर्न अन्य सहकारी संघ संस्थाको व्यवस्था गरिनेछ ।

३.३.२.५ प्रमुख कार्यक्रम

१. मल, बीऊ तथा अन्य कृषि सामग्रीको सहज आपूर्ति व्यवस्था
२. सहकारी तथा सूपथ मूल्य पसल स्थापना र सञ्चालन
३. उपभोक्ता जागरण तथा सचेतनातालिम
४. नियमित आपूर्ति व्यवस्थापन तथा बजार अनुगमन

९. आपतकालीन व्यवस्थाको लागि अत्यावश्यक खाद्य वस्तु तथा सामग्रीको भण्डारण ।

३.३.२.६ अपेक्षित उपलब्धी

योजनाको अन्तमा वस्तु तथा सेवा निकासीको वृद्धि भएको हुने, स्थानीय तहको कुल ग्राहस्थ्य उत्पादनसँग व्यापार तथा वाणिज्यको अनुपात वृद्धि भएको हुनेछ । योजनाको अन्तमा संस्थागत संरचनाको व्यवस्था भई अनुगमन तथा नियमन प्रभावकारी भएको हुने, स्थानीय तह, सार्वजनिक संस्थान, निजी सहकारी तथा गैससको समन्वय र सहकार्य भई अत्यावश्यक वस्तु तथा सेवाहरूको आपूर्ति व्यवस्थाको सुनिश्चितता कायम भएकोहुने, स्थानीय स्तरमा खाद्य सुरक्षाको सुनिश्चितताको लागि आवश्यक पूर्वाधारहरू गोदामको व्यवस्था भएको हुने र उपभोक्ताहरूमा सचेतना अभिवृद्धि भएको हुने ।

३.३.३.पर्यटन

३.३.३.१ पृष्ठभूमि

शे फोकसुण्डो गाउँपालिका असीमित पर्यटकीय संभावनाहरू भएको गाउँपालिका हो । समावेशी, सेवामूलक र रोजगारमूलक क्षेत्रको रूपमा अपेक्षा गरिएको पर्यटन क्षेत्र यस गाउँपालिकाको समृद्धिको एक प्रमुख सम्बाहक हो । यस गाउँपालिकामा रहेका भौगोलिक, प्राकृतिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, ऐतिहासिक र धार्मिक विविधताले यस क्षेत्रको पर्यटनमा अहम भूमिका खेलेका छन्। यहाँ रहेका पर्यटकीय गन्तव्यहरूको विविधिकरण गर्दै नयाँ पर्यटकीय स्थल र उपजहरूको पहिचान, विकास तथा पर्यटकीय पूर्वाधारहरूको विकास गरी पर्यटन प्रवर्द्धनको माध्यमबाट रोजगारीका अवसरमा वृद्धि गरी गरिबी न्यूनीकरण गर्दै जनताको जीवनस्तरमा सुधार गर्नु आवश्यक छ । पर्यटकहरूको आकर्षणको केन्द्र रहेको हुँदा पर्यटन क्षेत्रको दिगो विकास र व्यवस्थापन मार्फत दिगो रूपमा स्थानीय अर्थतन्त्रको आधारशीला तयार पार्न यस क्षेत्रलाई प्राथमिकतामा राखी कार्य गर्नुपर्ने आवश्यकता छ । गाउँपालिका क्षेत्रमा नेपालकै एक महत्वपूर्ण सबैभन्दा गहिरो ताल फोकसुण्डो सबैभन्दा उचाइबाट खस्ने सुलिगाड झरना एघारौँ शताब्दीको शे गुम्बा ६८१२ मि उचाइको काञ्जिरोजा हिमाल, याङ्जेर गुम्बा निसाल गुम्बा पुरमो गाउँमा पर्ने चारताल क्षेत्र) लगायतका धार्मिक/सांस्कृतिक क्षेत्रहरूरहेका छन् । त्यसैगरी दृश्यावलोकन पर्यटनका लागि शे लेक, काङ्ला पास, फुलबारी, भु टावर फोकसुण्डो सुलिगाड झरना आदि पर्यटकिय क्षेत्र लगायतका पर्यटकीय स्थलहरू छन्। गाउँपालिका क्षेत्रमा करिब १९ वटा सुविधा सम्पन्न होटेल तथा लज, ३ वटा व्यवस्थीत होमस्टे रहेका छन्। गाउँपालिकामा वार्षिक करिब १० हजार आन्तरिक एवम् ५ हजारको हाराहारीमा बाह्य पर्यटक भित्रिने अनुमान छ ।

३.३.३.२ प्रमुख समस्या

पर्यटन सम्बन्धी स्थानीय संरचना विस्तार नहुनु, स्थानीय उत्पादनसँग पर्यटन व्यवसायको सहकार्य नहुनु, पर्यटक स्तरीय होटेल नहुनु, पर्यटकीय गन्तव्यस्थल तथा सम्पदाको संरक्षण, सुरक्षा तथा पूर्वाधार अभाव, सडक सञ्जालको विस्तारसँगै पदमार्गमा गरिने पदयात्राको समय अवधि छोटिनु, विनाशकारी भूकम्पबाट क्षतिग्रस्त पर्यटकीय गन्तव्य तथा पुरातात्विक सम्पदाको पुनर्निर्माण ढिलो हुनु, पर्यटकका लागि न्यूनतम मापदण्डका होटेल पर्याप्त मात्रामा नहुनु,

पर्यटकीय सेवा तथा गन्तव्यको विविधीकरण नहुनु, आन्तरिक पर्यटक भित्र्याउने बजार नीति विकास नहुनु पर्यटन क्षेत्रका समस्याहरू हुन्।

३.३.३.३ चुनौती तथा अवसर

पर्यटकहरूको वैज्ञानिक र पूर्ण अभिलेख राख्नु, पर्यटकीय स्थलहरूमा सूचना, सञ्चार तथा प्रविधिको विकास गर्नु, पर्यटक कृयाकलापमा विविधीकरण गरी प्रतिपर्यटक दैनिक खर्च रकम बढाउनु, पदमार्गहरूमा पर्यटकको सुरक्षाको ग्यारेन्टी गर्नु, पर्यटन क्षेत्रका साझेदारसँग कुशल तथा प्रभावकारी समन्वय गरी पर्यटन पूर्वाधार विकासमा पर्याप्त लगानी बढाउनु, पर्यटनका लागि आवश्यक पर्ने स्थानीय वस्तु तथा सेवाको उत्पादन गर्नु, पर्यटन क्षेत्रमा चाहिने जनशक्ति अभाव हुन नदिनु र पर्यटन क्षेत्रको लाभको समन्यायिक वितरण गर्नु, पर्यटकीय उपजहरूको बारेमा प्रचारप्रसार गर्नु, पर्यटन क्षेत्रको दिगो विकास तथा व्यवस्थापन गर्नु आदि यस क्षेत्रका चुनौतीहरू हुन्। गाउँपालिकाले पर्यटन क्षेत्रलाई समृद्धिको मुख्य सम्वाहक मान्नु, गाउँपालिकामा अद्वितीय पर्यटकीय क्षेत्रहरू रहनु, जैविक विविधता, स्थानीय तहको सहजीकरण तथा समन्वयमा सामुदायिक होमस्टे सञ्चालनको माहोल सिर्जना हुनु, मध्यम आयवर्गको तीव्र वृद्धि हुनु, पर्यटन पूर्वाधारविकासमा प्रदेश तथा स्थानीय तहको सरकारको जोड रहनु, निजी क्षेत्र र समुदायको पर्यटन क्षेत्रमा चासो र लगानी वृद्धि हुँदै जानु, पर्यटन पूर्वाधार निर्माणमा सबै क्षेत्रको चासो वृद्धि हुँदै जानु आदि यस क्षेत्रका अवसरहरू हुन्।

३.३.३.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति

सोच

स्थानीय समृद्धिको आधारको रूपमा पर्यटनक दिगो विकास

लक्ष्य

दिगो पर्यटन विकासबाट उत्पादन र रोजगारीमा वृद्धि गरी गाउँपालिकाको अर्थतन्त्र सुदृढ गर्ने

उद्देश्य

१. पर्यटन क्षेत्र र स्थानीय कृषि उत्पादनबीच सघन सहकार्य स्थापित गर्नु ।
२. पर्यटन पूर्वाधार र पर्यटकीय उपजको विकास र प्रवर्द्धन गर्नु ।
३. पर्यटनमार्फत जनताको आय र रोजगारीमा उल्लेखनीय वृद्धि गर्नु ।

रणनीति

१. पर्यटन व्यवसायीलाई स्थानीय उत्पादकसँग सघन सहकार्य गरी पर्यटनको स्थानीय अर्थतन्त्रमा पर्यटनको सम्बन्ध सुदृढ गर्न प्रोत्साहन गर्ने।

२. आकर्षक पर्यटकीय गन्तव्यहरूमा सडक यातायात, पदमार्ग लगायतका पूर्वाधारको स्तरोन्नति गरी बाह्र महिना पर्यटक जान सक्ने गरी विकास गर्ने ।
३. पर्यटकीय वस्तु तथा उपजहरूको व्यापक प्रवर्द्धन तथा प्रचार प्रसार गर्ने ।
४. पर्यटकको बसाई अवधि लम्ब्याउने र खर्च बढाउने वातावरणको निर्माण गर्ने ।
५. पर्यटन क्षेत्रबाट प्राप्त हुने आय र रोजगारीको लाभलाई न्यायोचित वितरण गर्न ग्रामीण पर्यटकीय गन्तव्यहरूको पहिचान गरी विकास तथा व्यवस्थापन गर्ने ।

कार्यनीति

१. पर्यटन व्यवसायीलाई आफ्ना होटेल तथा रेस्टुरेन्टहरूमा प्रयोग हुने खाद्य सामग्री आफै उत्पादन गर्न तथा स्थानीय उत्पादकसँग खरिद सम्झौता गरी प्राप्त गर्ने व्यवस्था गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ ।
२. पर्यटन व्यवसायी र स्थानीय उत्पादकबीच सघन सहकार्य गर्न स्थानीय सरकारले सहजीकरण गर्ने व्यवस्था गरिनेछ ।
३. स्थानीय पर्यटकीय गन्तव्यहरूमा पर्यटन पूर्वाधार विकास गरी पर्यटक आकर्षित गरिनेछ ।
४. पर्यटन गन्तव्य तथा वस्तुहरूको विज्ञापनको लागि वेबसाइट, प्रचारप्रसारका सामग्री तथा सामाजिक सञ्जालको प्रयोग व्यापक रूपमा बढाइनेछ ।
५. भ्रमण र यात्रा एजेन्सीहरूसँग सहकार्य गरी पर्यटकको बसाई लम्ब्याउने र आय बढाउने पर्यटन कनेक्टिभिटी सञ्जालहरू विकास गरी प्रवर्द्धन गरिनेछ ।
६. पदयात्रामा जाने पर्यटकको सुरक्षाको लागि पर्यटक उद्धार टिम गठन गरी क्रियाशील बनाइनेछ ।
७. पर्यापर्यटन, जल पर्यटन, कृषि पर्यटन, धार्मिक पर्यटन र सांस्कृतिक पर्यटनको सम्भावनाहरू एकीकृत गरी ग्रामीण पर्यटक प्याकेज विकास तथा प्रवर्द्धन गरी पर्यटक आकर्षण गरिनेछ ।

३.३.३.५ प्रमुख कार्यक्रम

१. पर्यटन गुरु योजना निर्माण
२. पर्यटन पथ लगायत पूर्वाधारहरूको निर्माण तथा सुधार
३. पर्यटन सुचना केन्द्रको स्थापना र सञ्चालन
४. पर्यटकीय स्थलहरूमा आधारित डकुमेन्ट्रीको निर्माण र प्रसारण
५. पर्यटक आगमनको अभिलेखिकरण र अद्यावधिकरण
६. होमस्टे पर्यटनको लागि अनुदान सहयोग ।

३.३.३.६ अपेक्षित उपलब्धी

यस योजनाको अन्त्यमा आन्तरिक तथा विदेशी पर्यटन आगमन सङ्ख्या उल्लेख्य रूपमा वृद्धि भएको हुनेछ । पर्यटन क्षेत्रबाट गाउँपालिकामा थप रोजगारी सिर्जना भएको हुनेछ । पर्यटन सम्बन्धि पूर्वाधारहरूका निर्माण भएका हुनेछन् । स्थानीय पर्यटन प्रवर्द्धनको लागि व्यापक प्रचार प्रसार भएको हुनेछ ।

३.३.४ बैक, वित्तीय संस्था र सहकारी

३.३.४.१ पृष्ठभूमि

वित्तीय परिचालन विकास र सेवा प्रवाहको अपरिहार्य आधारशीला हो । नेपालको संविधानले सार्वजनिक, निजी तथा सहकारी क्षेत्रको सहभागिता र स्वतन्त्र विकास मार्फत राष्ट्रिय अर्थतन्त्र सुदृढ गर्ने, सहकारी क्षेत्रलाई प्रवर्द्धन गरी राष्ट्रिय विकासमा अत्यधिक परिचालन गर्ने नीति लिएको छ । संविधानले सहकारी संस्थालाई स्थानीयतहको अधिकार सूचीमा राखेको छ भने स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनले सहकारी सम्बन्धि नीति, कानून, मापदण्ड बनाई कार्यान्वयन र नियमन गर्ने, आफ्नो क्षेत्रभित्र सहकारीको दर्ता अनुमति र खारेजी र परिचालन, सहकारी संस्थाको क्षमता विकास, ऋण तथा सहकारी संस्थाको मापदण्ड निर्धारण र नियमन लगायत सहकारीताको प्रवर्द्धन सम्बन्धी महत्वपूर्ण अधिकार दिएको छ । हालसम्म गाउँपालिकामा १ वटा बैक ५ वटा सहकारी संस्थाहरू सञ्चालनमा रहेका छन् । महिलाद्वारा संचालित सहकारी संस्था १ वटा रहेको छ भने कृषि क्षेत्रमा सकृय रहेका २ वटा सहकारी संस्थाहरू छन् । सहकारी संस्थाहरूमा २८५ जना सदस्यहरू आवद्ध रहेका छन् । त्यसैगरी सहकारीबाट वार्षिक रूपमा नियमित बचत संकलन ऋण परिचालन लगायतका कार्यहरू गर्दै आइरहेका छन् ।

३.३.४.२ प्रमुख समस्या

सहकारी क्षेत्रको प्रभावकारी अनुगमन र नियमन गर्न नसक्नु, सहकारीहरूलाई उत्पादनशील क्षेत्रमा परिचालन गर्न नसक्नु, महंगो व्याजदर हुनु, विपन्न वर्गको बैक तथा वित्तीय संस्था एवं सहकारीमा ऋणको पहुँच नपुग्नु, सहकारीहरूमा संकलित महिला बचतलाई आर्थिक व्यवसायमा परिचालन गर्न नसक्नु आदि समस्याका रूपमा रहेका छन् ।

३.३.४.३ चुनौति तथा अवसर

बैंकहरूको लगानी उत्पादनशील र प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रमा परिचालन गर्नु, सहकारी सम्बन्धी नीति, कानूनलाई समय सान्दर्भिक बनाउनु, सहकारीहरूलाई स साना बचत परिचालनको माध्यम बनाउनु, सहकारीलाई उत्पादित वस्तुहरूको बजारीकरणमा आवद्ध गर्नु, सहकारी संस्थाहरूमा वित्तीय सुशासन कायम गर्नु, सहकारीमा विपन्न वर्गलाई समेटी आय आर्जन र स्वरोजगारीमा आवद्ध गर्नु आदि चुनौतिका रूपमा देखा परेका छन् । बैक तथा सहकारीहरूको राम्रो उपस्थिति हुनु, बचत र ऋण परिचालनको राम्रो सम्भावना रहनु, विभिन्न उत्पादन समूहलाई सहकारीमा आवद्ध गर्नु, सहकारी उद्योग, सहकारी खेती आदिमा जन अभिरुचीवद्दै जानु, महिला तथा विपन्न वर्गको वित्तीय पहुँच बढ्नु, स साना बचतवाट पूँजी निर्माणको सम्भावना, रोजगारी वृद्धि आदि प्रमुख अवसर हुन ।

३.३.४.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति

सोच

वित्तीय पहुँचमा सम्पूर्ण गाउँवासी

लक्ष्य

वित्तीय साक्षरता गर्दै सबैमा वित्तीय पहुँच पुर्याउने

उद्देश्य

वित्तीय पहुँच वढाई आर्थिक अवसरमा वृद्धि गर्नु ।

रणनीति

१. वचत र ऋण प्रवाहलाई प्रभावकारी बनाउने ।
२. सहकारीलाई आय आर्जन, स्वरोजगारी र गरिवी न्यूनीकरण क्षेत्रमा उपयोग गर्ने ।
३. सहकारीहरूको तथ्यांक संकलन र अद्यावधिक गर्ने ।
४. गाउँपालिकामा रहेका सहकारीहरूको क्षमता विकास गर्ने ।

कार्यनीति

१. बचतलाई प्रोत्साहन गरी पुँजी निर्माण गर्न सहजीकरण गरिनेछ ।
२. बैंक तथा वित्तीय क्षेत्रको लगानीलाई बढी उत्पादनशील र प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रमा परिचालन गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ ।
३. गाउँवासीलाई बैंक तथा वित्तीय सस्थामा खाता खोल्न प्रोत्साहन गरिनेछ ।
४. वित्तीय तथा ऋण सहकारीको लगानीको व्याजदर र वचतको व्याजदरको फरकमा कमी गर्न पहल गरिनेछ ।
५. सहकारी सम्बन्धी नीतिगत एवं कानूनी व्यवस्थामा समयानुकूल परिमार्जन गरिनेछ ।
६. सहकारीमा विविध वचतका स्किम ल्याई स साना बचत संकलनलाई घरघरमा अभियानको रूपमा संचालन गरिनेछ ।
७. महिला वचत, बालवचत, विपन्न वचत, ज्येष्ठ नागरिक वचत आदि विभिन्न स्किमहरूबाट सम्बन्धित वर्गको वचत गर्ने क्षमताको विकास गरिनेछ ।
८. सहकारीको लगानीलाई निम्न तथा विपन्न, महिला तथा पिछडिएका वर्गमा लक्षित गरिनेछ ।
९. सहकारी सस्थालाई कृषि, पर्यटन, साना तथा घरेलु उद्योग आदि जस्ता बढी उत्पादनशील र स्वरोजगारमूलक क्षेत्रमा लगानी गर्न प्रेरित गरिनेछ ।
१०. सहकारी कृषि, पशुपालन, सहकारी उद्योग आदिलाई प्रोत्साहन गरिनेछ ।

११. सहकारी संस्थालाई उत्पादित वस्तुहरूको बजारीकरण गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ ।
१२. युवा वर्ग तथा वैदेशिक रोजगारीबाट फर्किएका युवाहरूलाई उनीहरूको ज्ञान सीपमा आधारित व्यवसाय संचालन गर्न सहूलियत ऋण प्रदान गरिनेछ ।
१३. सहकारी संस्थाहरूको नियमित अनुगमन गरिनेछ र उनीहरूको कार्यका आधारमा प्रोत्साहन र दण्डको व्यवस्था गरिनेछ ।
१४. सहकारी संस्थाको व्यवस्थापन क्षमता अभिवृद्धि गर्न तालिमको व्यवस्था गरिनेछ ।

३.३.४.५ प्रमुख कार्यक्रम

१. उद्यमशिलता विकास तालिम
२. सहकारीहरूलाई कोपोमिस तालिम
३. सहकारी शिक्षा तालिम
४. सहकारी संस्थाहरूको तथ्यांक संकलन तथा डाटाबेस निर्माण तथा अद्यावधिक
५. उत्कृष्ट सहकारी संस्थालाई पुरस्कार
६. प्राथमिकता क्षेत्रमा लगानी गर्न वित्तीय संस्थासंग समन्वय
७. सहकारी बुलेटिन प्रकाशन
८. सहकारी संस्थाहरूलाई अध्ययन भ्रमण तथा क्षमता विकास
९. सहकारीहरूको प्रभावकारी अनुगमन र नियमन ।

३.३.४.६ अपेक्षित उपलब्धी

बाणिज्य बैंक तथा वित्तीय संस्थाको संख्यामा वृद्धि भएको हुने, सहकारी संस्थाहरूले क्षमता अभिवृद्धि भई सवै वडाहरूमा वित्तीय कारोबारमा वृद्धि हुने, बैंक तथा वित्तीय संस्था र सहकारीको लगानी बढी उत्पादनशील क्षेत्रमा प्रवाह भएको हुनेछ

परिच्छेद-चार सामाजिक विकास

समग्र विकासका विभिन्न आधारहरूमध्ये सामाजिक विकास एक महत्वपूर्ण आधार हो । यस अन्तर्गत शिक्षा, स्वास्थ्य, महिला तथा बालबालिका, दलित र उत्पीडित वर्ग, आदिवासी जनजाति, अपाङ्ग, ज्येष्ठ नागरिक र अल्पसंख्यक, युवा तथा खेलकूद, खानेपानी, सरसफाई तथा फोहरमैला व्यवस्थापन र सांस्कृतिक, धार्मिक सम्पदा संरक्षण तथा प्रवर्द्धन समेटिएको छ । सामाजिक विकासको क्षेत्रमा स्थानीय सरकारको कार्य क्षेत्रहरूमा आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षा, आधारभूत स्वास्थ्य सेवा, खानेपानी तथा सरसफाई तथा सामाजिक विकासका अन्य पक्षहरू रहेका छन् । सामाजिक विकासको प्रगतिले दिगो विकासको चारवटा लक्ष्य, जसअन्तर्गत लक्ष्य३ (स्वस्थ र समुन्नत समाज), लक्ष्य४ (गुणस्तरीय शिक्षा), लक्ष्य५ (लैंगिक समानता) र लक्ष्य६ (स्वच्छ पानी तथा सरसफाईसंग सम्बन्धित छ

। सामाजिक विकासको सन्दर्भमा शे फोकसुण्डो गाउँपालिकाले निर्धारण गरेको उद्देश्य गाउँवासीको पहुँचमा गुणस्तरीय शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानीको सुनिश्चितता गर्ने र न्यायपूर्ण समाजको निर्माण गर्ने रहेको छ। यस शे फोकसुण्डो गाउँपालिकाले विगतमा संचालन गर्दै आएका सफल सामाजिक विकासका कार्यहरूलाई निरन्तरता दिदै यस आवधिक योजना अनुसार आगामी दिनमा सामाजिक विकास अन्तर्गत रहेको अन्य विषयगत क्षेत्रहरूलाई अगाडी बढाईनेछ। यस सामाजिक क्षेत्र अन्तर्गतका विषयहरूलाई यस परिच्छेदमा समेटिएको छ।

४.१ जनसंख्या तथा बसाइँसराइ

४.१.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले जनसंख्या व्यवस्थापनलाई संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको कार्य जिम्मेवारीमा राखेको छ । समतामूलक सामाजिक, आर्थिक तथा सांस्कृतिक संरचना निर्माणमा योगदान गर्दै हरेक नागरिकलाई गुणस्तरीय जीवन यापनको लागि अवसरको बृद्धि गर्न जनसंख्या सम्बन्धी दीर्घकालीन योजना, जनसंख्या र विकाससम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलनका कार्ययोजना, दिगो विकास लक्ष्य र राष्ट्रिय जनसंख्या नीति २०७१ कार्यान्वयनमा रहेका छन् । संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको एकल तथा साझा अधिकारको कार्य विस्तृतीकरणले जनसंख्या व्यवस्थापनलाई संघ र प्रदेशको साझा जिम्मेवारीका रूपमा लिएको छ भने व्यक्तिगत घटनासम्बन्धी तथ्याङ्क व्यवस्थापन गर्ने कार्य संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तहको अधिकारको राष्ट्रिय कार्य सूचीमा पर्दछन् । त्यसैले जनसंख्या र बसाइँसराइ बहु सरोकारको विषय भएकाले सबै सार्वजनिक नीतिमा पहिलो प्राथमिकताका साथ व्यवस्थापन गर्नु महत्वपूर्ण मानिन्छ । जनशक्ति अर्थात जनसंख्या विकासको परिचालक र प्रयोगकर्ताका साथै उत्पादक र उपभोक्ता समेत हो । नेपालको २०७८ को जनगणना अनुसार जनसंख्या नेपालको जनसंख्याको वार्षिक वृद्धिदर ०.९२ प्रतिशत, प्रजननशील महिलाको कुल प्रजनन दर २ प्रति महिला, जनसांख्यिक लाभांशको रूपमा रहको उत्पादनशील जनसंख्या ५७% र विदेशमा रहेका उत्पादनशील जनशक्ति ७.३ प्रतिशत रहेको छ । एकातिर प्रजनन दर घट्दै गएको, औसत आयुमा वृद्धि हुदै गएको र युवा जनशक्ति विदेशिने क्रम जारी छ भने अर्कोतिर ज्येष्ठ नागरिकको जनसंख्या बढ्दो क्रममा रहेको छ । बाह्य तथा आन्तरिक बसाइँसराइ उच्च रहेको कारण जनसंख्याको वितरणमा असमानता बढ्दै गएकोले यसबाट आर्थिक उत्पादन र वितरणमा प्रभाव पार्न नदिन जनसंख्या र बसाइँसराइलाई अन्तर्सम्बन्धित विषयको रूपमा व्यवस्थापन गर्नु अपरिहार्य मानिन्छ। यस गाउँपालिकाको कूल जनसंख्या ३६३५ (महिला १८५६ र पुरुष १७७९) रहेको छ भने बसाइँसराइको अवस्था सामान्य रहेको छ।

४.१.२ प्रमुखसमस्या

भौगोलिक विकटता र आधारभूत सेवाको अपर्याप्तताका कारण बसाइँसराइको समस्या बढेको, स्थानीय स्तरमा विकासको माग गर्ने सचेत र जुझारू युवाको अभाव हुँदा स्थानीय विकास कार्यक्रमहरूमा चासो र सहभागिता कम हुदै गएको, शिक्षा र रोजगारीको अवसरको कमीले गर्दा बसाइँसराइको अवस्था आएको, सहज बाटोघाटो, स्वास्थ्यको अभाव, बच्चा पढाउन सहर पस्ने प्रवृत्ति हावी जस्ता समस्या देखा पर्दछन्।

४.१.३ चुनौति तथा अवसर

राष्ट्रिय नीति तथा कार्यक्रमहरू तर्जुमा गर्दा जनसांख्यिक सूचक र आर्थिक तथा भौतिक विकासका सूचकहरू बीच सन्तुलन कायम गरी उत्पादनशील जनशक्तिलाई रोजगारीका माध्यमबाट स्वदेशमै उपयोग गर्ने वातावरण निर्माण गर्नु, स्वदेशबाट विदेश र विदेशबाट स्वदेश आई बसोबास गर्नेहरूको समुचित व्यवस्थापन गर्नु, उच्च दरमा बढ्दो ज्येष्ठ नागरिकको जनसंख्याको व्यवस्थापन, स्वास्थ्य, शिक्षा, रोजगारी, खानेपानी जस्ता आधारभूत सुविधासहितको एकीकृत बस्ति विकास गरी समानुपातिक विकासमार्फत आन्तरिक बसाइँसराइलाई व्यवस्थित गर्नु, युवा वर्गलाई स्थानीयस्तरमा नै स्वरोजगारमुलक कार्य गरी बस्न सक्ने वातावरण सिर्जना गर्नु, स्थानीय तहमा जनसांख्यिक सूचना बैंकको निर्माण र विस्तार गर्नु चुनौतिहरू हुन्। जनसंख्यासम्बन्धी दीर्घकालीन योजना निर्माण, कुल जनसंख्यामा १५ देखि ५९ वर्ष उमेरका जनसंख्याको प्रतिशत उच्च जनसांख्यिक लाभको उच्चतम उपयोग गरी पालिकाको आर्थिक र सामाजिक विकासमा योगदान पुर्याउन सक्ने अवस्था रहनु, सानो तथा गुणस्तरीय परिवार, जनसंख्या र बसाइँसराइको व्यवस्थापन एव विकासलाई एक साथ लैजाने कार्य राज्यको उच्च प्राथमितामा रहनु, वैदेशिक रोजगारीबाट विप्रेषण एव सिपलाई राज्यको प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रमा लगानी हुने अनुकूल वातावरण बन्दै जानु, पूर्वाधार विकास, हिमाल र पहाडी क्षेत्रमा साना शहर निर्माण, रोजगारीका अवसरको सिर्जना हुनु, एकीकृत बस्ति विकास लगायतका कार्यक्रमहरू मार्फत जनसंख्या र बसाइँसराइ व्यवस्थापनमा चासो बढ्दै जानु अवसरहरू हुन्।

४.१.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति

सोच

उत्पादनशील जनशक्तिको विकास

लक्ष्य

जनसंख्या तथा बसाइँसराइको उचित व्यवस्थापन गर्ने

उद्देश्य

१. बसाइँसराइ तथा शहरीकरणको व्यवस्थापन र जनसांख्यिक लाभांशको सदुपयोग गर्नु।
२. जनसंख्यासम्बन्धी अध्ययन तथा अनुसन्धान लाई संस्थागत गर्नु।

रणनीतिहरू

१. एकीकृत बस्तिको विकास गरी आन्तरिक बसाइँसराइ र शहरीकरणलाई व्यवस्थापन गर्ने।
२. जनसांख्यिक लाभांश सदुपयोग गर्न ज्ञान र सीपमा आधारित रोजगारीका अवसर सिर्जना गर्ने।
३. जनसंख्या तथा बसाइँसराइ सम्बन्धी तथ्याङ्क व्यवस्थापनलाई गुणस्तरीय तथा प्रविधिमैत्री बनाई अध्ययन, अनुसन्धान, सर्वेक्षण, प्रक्षेपण, विश्लेषण गरी जनसंख्या सूचनालाई व्यवस्थित गर्ने।

कार्यनीतिहरू

१. आन्तरिक बसाइँसराइ व्यवस्थापन गर्न वडा तहको आवश्यकता अनुसार जनशक्तिको नक्साङ्कन गरी विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।
२. सबै वडाहरूलाई शहरी पूर्वाधार सहितका यातायात तथा सूचना सञ्जालले जोडिनेछ।
३. शिक्षा, स्वास्थ्य, भौतिक पूर्वाधार निर्माणको समानुपातिक विकासमा जोड दिँदै रोजगारी र अन्य अवसरको सिर्जना गरिनेछ।
४. जनसंख्या र बसाइँसराइसम्बन्धी एकीकृत विकास प्याकेज तयार गरी कार्यान्वयन गरिनेछ।
५. विकास आयोजना सञ्चालन पूर्व जनसांख्यिक प्रभाव मूल्याङ्कन गरिनेछ।
६. जनसंख्या व्यवस्थापनका लागि विकास साझेदार, गैह्र सरकारी संस्था, निजीक्षेत्र, सहकारी तथा सामुदायिक संस्थासँगको साझेदारी र सहकार्यलाई प्रोत्साहन गरिनेछ।
७. मानव संसाधन विकासका लागि विस्तृत कार्ययोजना बनाई जनसांख्यिक लाभांशको सदुपयोग गरिनेछ।
८. संगठित युवा जनशक्तिले आर्जन गरेको सीप, ज्ञान, क्षमता, संस्कृति तथा साधन स्रोतलाई उद्यमशीलता, रोजगार र व्यवसायिक कार्य मार्फत उत्पादनशील क्षेत्रमा लगानी गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ।
९. व्यक्तिगत घटना दर्ता प्रणालीलाई प्रोत्साहन गर्नुका साथै कानुनी रूपमा समेत अनिवार्य गराइनेछ।
१०. पालिकामा राखिने तथ्याङ्कलाई प्रादेशिक सञ्जालसँग आबद्ध गरी जनसांख्यिक सूचना प्रणालीको विकास गरिनेछ।
११. आन्तरिक र बाह्य बसाइँसराइ सम्बन्धी अभिलेखन र तथ्याङ्क प्रणालीलाई व्यवस्थित गरिनेछ।
१२. जनसंख्या र बसाइँसराइका विविध क्षेत्रमा हुने अध्ययन र अनुसन्धानहरूबाट प्राप्त निष्कर्ष पालिकाको नीति निर्माण एवं योजना तर्जुमामा उपयोग गरिनेछ।

४.१.५ प्रमुख कार्यक्रम

१. पर्यटन, लघु उद्यम तथा साना उद्योगजस्ता युवा स्वरोजगार कार्यक्रम र तालिम
२. व्यक्तिगत घटना दर्ता सम्बन्धी अभिलेखन र तथ्याङ्क प्रणाली विकास
३. जनसंख्या तथा बसाइँसराइ सम्बन्धी सचेतना कार्यक्रम

४.१.६ अपेक्षित उपलब्धी

गाउँपालिकाको जनसंख्याको विवरणलाई व्यवस्थित राखिएको र बसाइँसराइ तथा शहरीकरणको व्यवस्थापन भई जनसांख्यिक लाभांशको सदुपयोग भएको हुनेछ। जनसंख्यासम्बन्धी अध्ययन तथा अनुसन्धानलाई संस्थागत गरिएको हुनेछ।

४.२ शिक्षा

४.२.१ पृष्ठभूमि

वर्तमान युगमा शिक्षा मानव विकासको अभिन्न अंग हो र शिक्षा विकासको आधार हो । शिक्षा क्षेत्रको विकासले मर्यादित एवं परिष्कृत जीवन र सम्मानित रोजगारी तथा उच्च विकासको आधार प्रदान गर्दछ । नेपालको संविधानले प्रत्येक नागरिकलाई आधारभूत तहसम्मको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क तथा माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा निःशुल्क पाउने मौलिक हक प्रदान गरेको छ । राज्यका नीतिले शिक्षालाई बैज्ञानिक, प्राविधिक, व्यवसायिक, सीपमूलक र रोजगारमूलक बनाउँदै सक्षम प्रतिस्पर्धी र नैतिक बनाउने कुरा उल्लेख गरेको छ । स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४ ले यी अधिकारलाई विस्तृत व्याख्या गर्दै थप व्यवस्थित गरेको छ । नेपालमा शिक्षा मौलिक हक र नागरिक अधिकारका रूपमा स्थापित भएको छ । यस्तो नागरिक हक संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकारको साझा दायित्व बनेको छ । शिक्षालाई सामाजिक आर्थिक रूपान्तरणको महत्वपूर्ण माध्यम मानिएको छ । स्थानीय सरकारको यस्तो दायित्व पूरा गर्नका निमित्त अन्य विविध पक्षका अतिरिक्त शिक्षा एउटा आधारभूत अवयव भएकाले यस क्षेत्रको सञ्चालन र विकासका लागि दीर्घकालीन नीति, योजना र कार्यक्रमको तर्जुमा पहिलो सर्त हो । तसर्थ, शे फोक्सुण्डो गाउँपालिकाले शिक्षा क्षेत्रको आगामी योजना निर्माणको यस अभ्यासलाई अत्यन्तै संवेदनशील, तथ्यपरक, व्यावहारिक र सर्वस्वीकार्य बनाउने प्रयास गरिएको छ । यस गाउँपालिकामा ८ वटा प्राथमिक ४ वडा आधारभूत तथा १ वटा माध्यमिक तहको विद्यालय रहेको छ भने ५ वटा समुदायमा आधारित तथा ७ वटा विद्यालयमा आधारित बालबिकास केन्द्र(ECD)हरु रहेका छन् । शैक्षिक स्तर अन्तर्गत प्राथमिक तह(१-५) को खुद भर्नादर ९७% , आधारभूत तह(१-८)सम्मको खुद भर्नादर ९७.६% र माध्यमिक तह (९-१०) को खुद भर्नादर ७३.०१ प्रतिशत रहेको छ ।

४.२.२ प्रमुख समस्या

सबैका लागि गुणस्तरिय शिक्षाको पहुँच सुनिश्चितता गर्न नसकिनु, लक्षित समुहका बालबालिकाहरुको सहभागिता कमजोर हुनु विद्यालयमा भर्ना भएका विद्यार्थीहरुको निरन्तरता कायम गर्दै अपेक्षित रूपमा सिकाइ उपलब्धी हासिल गर्न नसक्नु, तहगत तथा विषयगत रूपमा सबै विद्यालयमा शिक्षक व्यवस्थापन गर्न नसकिनु शिक्षा सम्बन्धी अधिकार कार्यान्वयन कार्यान्वयनका लागि पर्याप्त श्रोतको व्यवस्था नहुनु प्राविधिक शिक्षालाई विद्यालय शिक्षाको मूलधारको रूपमा स्थापित गर्न नसकिनु तोकिएका शैक्षिक सत्र/तह पार गर्नेको संख्या कम हुनु पठन पाठन संस्कृतिको विकास तथा जीवनपर्यन्त सिकाइका लागि सार्वजनिक पुस्तकालय प्रणालीको विकास नहुनु, शिक्षा क्षेत्रका सबै तहमा सुशासनको प्रत्याभुती हुन नसक्नु पर्याप्त जनशक्ति, उपयुक्त भौतिक पूर्वाधार लगायत आवश्यक पर्ने साधन स्रोतको व्यवस्थापन सामुदायिक विद्यालयहरुले गर्न नसक्नु वा नहुनु, बाल, लैङ्गिक र अपाङ्गमैत्री विद्यालय पूर्वाधारको अभाव, व्यवसायिक शिक्षाका लागि पूर्वाधार र जनशक्तिको अभाव, विद्यालय शिक्षामा सूचना र प्रविधिको प्रयोग हुन नसक्नु, शिक्षाप्रति अभिभावकको लगनशीलता प्रयास नहुनु, स्थानीय विशिष्टता सहितको ज्ञान, सीप र प्रविधिको सम्भावना, विद्यार्थीको रुचि, आवश्यकता तथा अभिभावकको अपेक्षालाई पर्याप्त मात्रामा शिक्षाका पाठ्यक्रममा समेट्न नसक्नु, फरक परिस्थिति तथा विभिन्न आवश्यकता भएका नागरिक औपचारिक शिक्षा प्रणालीभित्र समेटिन नसक्नु, स्वआर्जित ज्ञान र सीपको मान्यता र जीवनपर्यन्त सिकाइको अवसर प्रदान गर्न नसक्नु, अनुसन्धान तथा खोजमूलक सिकाइ प्रणालीको न्यूनता, प्रविधिको प्रयोगमा कमी र योग्यता एवम् व्यावसायिक रूपमा दक्ष शिक्षकको अपर्याप्तता जस्ता मुख्य समस्या हुन् ।

४.२.३ चुनौती तथा अवसर

प्राविधिक एवं जीवनोपयोगी शिक्षाको विस्तार गर्नु, नैतिक शिक्षा दिनु, विद्यालयमा बाल, महिला र अपाङ्गतामैत्री पूर्वाधार विकास गर्नु, भर्नादर सतप्रतिशत पुर्याउनु, कक्षा छोड्ने दर शुन्य बनाउनु, नीजि सामुदायिक विद्यालयको शैक्षिक गुणस्तरको फरकमा कमी ल्याउनु, निजी विद्यालय सञ्चालन प्रणालीलाई सहभागितामूलक र सरकारको पूरक प्रणालीका रूपमा व्यवस्थित गर्नु, विद्यालय शिक्षा प्रणालीलाई विविधीकरण गर्दै समाजको शिक्षाको विविध आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्नु, बाल विकास केन्द्रहरूलाई विद्यालय शिक्षामा एकिकृत गर्नु आदि यस पालिकाको प्रमुख चुनौति हुन्। संविधानले शिक्षालाई मौलिक हकका रूपमा स्थापित हुनु, माध्यमिक शिक्षासम्म स्थानीय तहको अधिकार हुनु, अभिभावकहरूले शिक्षाको महत्व बुझी आफ्ना सन्तानको शिक्षाप्रति संवेदनशील हुनु, विद्यालय शिक्षा निःशुल्क हुनु, जनप्रतिनिधिहरू विद्यालय शिक्षाप्रति जागरुक हुनु, दिगो विकास लक्ष्यले २०३० सम्म निर्धारण गरेको लक्ष्य प्राप्तिका लागि नेपाल सरकार तथा प्रदेश सरकारले गरेका प्रतिबद्धता अनुरूप लागू गरिएको विद्यालय क्षेत्र विकास योजना (२०१६- २०२२) जस्ता कानुनी ढाँचा एवम स्पष्ट मार्गचित्र तय हुनु, गाउँपालिकाले शिक्षा क्षेत्रको विकासका लागि शिक्षा क्षेत्रको आवधिक योजना तथा शैक्षिक पार्श्वचित्र तर्जुमा गर्नु संघीय, प्रादेशिक सरकार र अन्य निकायहरू सहयोगी हुनु, गाउँपालिकाभित्रका शैक्षिक संस्थाहरूमा विभिन्न विदेशी दाता निकायहरूबाट आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोग प्राप्त हुनु, पालिकामा शिक्षाका न्यूनतम पूर्वाधारहरू तयार हुनु आदि शिक्षाको विकासमा यस पालिकाको अवसरहरू हुन्।

४.२.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति

सोच

सबै तहगत शिक्षा क्षेत्रमा आधुनिकीकरण र समान पहुँच

लक्ष्य

स्थानीय स्तरमा राष्ट्रिय एवम् अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने दक्ष जनशक्ति उत्पादन गर्ने

उद्देश्य

१. साक्षरता र जीवनपर्यन्त शिक्षाको अवसर बढाउनु ।
२. माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा सबै बालबालिकाको पहुँचमा पुर्याउने र शिक्षाको गुणस्तरमा वृद्धि गर्नु ।
३. प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिममा जोड दिँदै उच्च शिक्षालाई ज्ञान, सीप, प्रविधि र अनुसन्धानमा आधारित बनाउनु ।
४. पूर्ण साक्षरता गाउँपालिका बनाउनु ।

रणनीति

१. दक्ष जनशक्ति उत्पादनका लागि शिक्षण संस्थाहरूको आधुनिकीकरण गर्नु । सबै विद्यालयलाई संरचनागत, प्राविधिक, भौतिक तथा प्रविधिगत सहजीकरण प्रदान गर्ने प्रणाली विकास गर्ने ।
२. विद्यालय जाने उमेर समूहका सबै बालबालिकालाई विद्यालयको पहुँचमा ल्याउने ।
३. बालमैत्री स्थानीय शासनलाई प्रवर्द्धन गर्ने ।
४. विद्यालयमा साना विद्यार्थीहरूलाई नियमित गर्न र टिकाउन दिवाखाजा कार्यक्रम संचालन गर्ने ।
५. अनौपचारिक जीवनपर्यन्त सिकाइ प्रणाली स्थापनाका लागि नीतिगत तथा कार्यक्रमगत व्यवस्था गर्ने ।
६. माध्यमिक विद्यालयमा आवश्यकता अनुसार क्रमशः प्राविधिक विषयहरू थप गर्ने ।

कार्यनीति

- शिक्षाको गुणस्तरमा सुधार गर्न यस क्षेत्रमा लगानीमा वृद्धि गरिनेछ ।
- स्थानीय तहमा नमुना बालविकास केन्द्र स्थापना गरिनेछ ।
- बालबालिकाहरू सबैलाई अनिवार्य विद्यालय भर्नाको वातावरण तयार गरिनेछ ।
- स्थानीय शिक्षा नीति र कानून तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ ।
- विद्यालयमा बालमैत्री वातावरण सिर्जना गर्न उपयुक्त कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
- माध्यमिक तहमा विषयगत शिक्षकको तत्काल परिपूर्ति गर्ने व्यवस्था गरिनेछ ।
- विद्यालयको शिक्षण सिकाइमा समय र गुणस्तर बढाउन विद्यालय अनुगमन, मूल्याङ्कन र पृष्ठपोषण प्रणालीको स्थापना गरिनेछ ।
- विद्यालयलाई भौतिक तथा प्राविधिक पक्षको विकास गरी सुदृढीकरण गरिनेछ ।

४.२.५ प्रमुखकार्यक्रम

- पालिका स्तरीय स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण
- प्रारम्भिक बाल कक्षामा शैक्षिक प्रणाली सुधार
- विशेष छात्रवृत्ति कोषको स्थापना तथा छात्रवृत्ति कार्यक्रम
- बालमैत्री स्थानीय शासन प्रणाली प्रवर्द्धन
- विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार विस्तार तथा गुणस्तर सुधार
- दिवा खाजा कार्यक्रम
- विद्यालयमा विज्ञान प्रयोगशाला, पुस्तकालय, कम्प्युटर ल्याव स्थापना सहयोग
- एक वडा एक सार्वजनिक पुस्तकालय निर्माण
- प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षाको पूर्वाधार विकास

➤ विद्यालयको नक्सांकन र मर्जिङ्ग ।

४.२.६ अपेक्षित उपलब्धी

विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार विस्तार तथा गुणस्तर सुधार आएको हुनेछ । विद्यालयको भर्ना दरमा उल्लेख्य सुधार हुनेछ र विद्यालय छाड्ने दरमा कटौती भएको हुनेछ । सिकाई अनुकूलताले गर्दा शिक्षाको गुणस्तरमा सुधार आएको हुनेछ ।

४.३ स्वास्थ्य तथा पोषण

४.३.१ पृष्ठभूमि

संविधानले प्रत्येक नागरिकलाई आधारभूत स्वास्थ्य सेवा निःशुल्क प्राप्त गर्ने मौलिक हक प्रदान गरेको छ । स्वस्थर उत्पादनशील नागरिकको महत्त्वलाई दृष्टिगत गरी यस क्षेत्रमा लगानी वृद्धि मार्फत गुणस्तरीय तथा सर्वसुलभ स्वास्थ्य सेवामा समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गर्नु राज्यको दायित्व हो । यसै संदर्भमा लोककल्याणकारी राज्यको अवधारणा अनुरूप स्वास्थ्य क्षेत्रलाई नाफामूलकबाट क्रमशः सेवामूलक क्षेत्रमा रूपान्तरण गर्दै लैजानु पर्ने आवश्यकता छ । संविधानको एकल तथा साझा अधिकार सूची अनुसार संघ, प्रदेश र स्थानीय तहलाई स्वास्थ्य सेवाको जिम्मेवारी दिएको छ । स्वास्थ्यसम्बन्धी उपरोक्त संवैधानिक व्यवस्था एवम् दिगो विकासका लक्ष्य हासिल गर्न योगदान गर्ने सोचका साथ स्वास्थ्य क्षेत्रको प्रवर्द्धन गर्न आवश्यक भएको छ । स्थानीय तहमा प्रयाप्त स्रोतसाधन र जनशक्तिको अभावले गर्दा स्वास्थ्य सेवा भरपर्दो र सर्वसुलभ हुन सकेको छैन । विगत केहि वर्षदेखि रोगहरुको संरचना बदलिएको छ । पहिले झाडापखला र सरुवा रोगबाट मृत्यु हुनेको संख्या बढी थियो भने हाल निको हुन गाह्रो हुने रोगहरु जस्तै क्यान्सर, श्वासप्रश्वास, मुटु रोग र मृगौला सम्बन्धी समस्याबाट मृत्यु हुनेको संख्या बढ्दै गएको पाइन्छ । यसले गर्दा गाउँपालिकामा स्वास्थ्य सेवामा विशिष्टीकृत सेवाहरुको माग बढ्दै गएको देखिन्छ । संविधानको मम अनुसार मानव विकास सुचकाङ्कमा अपेक्षित उपलब्धि हासिल गरी गाउँपालिकाको जनतालाई स्वस्थ र उर्जावान बनाउन यस आवधिक योजना प्रभावकारी हुनुपर्ने देखिन्छ । यस गाउँपालिकाको स्वास्थ्य अवस्थामा विरामी पर्दा सर्वप्रथम स्वास्थ्य चौकीजाने जनसंख्या ५३ प्रतिशत रहेको, स्वास्थ्य संस्थामा प्रसुति गराउने गर्भवती महिला संख्या ११,४ पटक प्रसुति सेवा प्राप्त गर्ने महिला संख्या १, झाडापखाला संक्रमण दर (प्रति हजारमा) १८ जना, स्वाप्रश्वासको सङ्क्रमण दर प्रति हजारमा १७, स्वास्थ्य संस्थामा कार्यरत स्वास्थ्यकर्मी २५ जना र भिटामिन ए प्राप्त गर्ने बालबालिका संख्या १५६ रहेका छन् । आधारभूत स्वास्थ्य सेवाहरु उपलब्ध भएका वडाहरु ३ वटा, आधारभूत सुविधा (खानेपानी, शौचालय, वर्थिङ वार्ड र परामर्श केन्द्र आदि) उपलब्ध भएका स्वास्थ्य संस्था ३ वटा, क्रियाशील महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविका २७ जना, गाउँघर क्लिनिक १८ वटा, रहेका छन् ।

४.३.२ प्रमुख समस्या

गाउँपालिकामा अपेक्षा गरेअनुरूपको आम जनताको पहुँचमा गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा सर्वसुलभ रूपमा नपुग्नु, स्वास्थ्य जनशक्ति कम हुनु, स्वास्थ्य संस्थाहरूमा आवश्यकता अनुसारको आधुनिक उपकरण र विशेषज्ञ चिकित्सकको कमी हुनु, सर्ने तथा नसर्ने रोगहरू, कुपोषण, दूर्घटना तथा विपदजन्य स्वास्थ्य समस्याहरू विद्यमान रहनु, मानिसको खानपान तथा जीवन शैलीका कारणसङ्क्रामक तथा सरुवा रोगहरूको प्रकोप बढ्दै जानु, जलवायु परिवर्तनले स्वास्थ्य क्षेत्रमा प्रतिकूल प्रभाव पर्नु, बढ्दो खाद्य असुरक्षा तथा प्राकृतिक विपद्ले हुने मानवीय स्वास्थ्य समस्याहरू र मृत्युदर अपेक्षित रूपमा नघटनु, प्रजननउमेरका महिला र पाँच वर्षमुनिका बालबालिकाहरूको पोषणमा सुधार हुन नसक्नु, स्वास्थ्य सेवामा निजी क्षेत्रको व्यवस्थापन तथा नियमन यथोचित हुन नसक्नु जस्ता समस्याहरू रहेका छन्।

४.३.३ चुनौती तथा अवसर

सबैलाई स्वास्थ्य क्षेत्रमा पहुँच पुर्याउन जनसंख्या अनुसार स्वास्थ्य चौकिहरूको क्षमता बढाउनु, स्थानीय तहका सबै नागरिकको समतामूलक पहुँच स्थापित गर्नु, निःशुल्क आधारभूत तथा गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवालाई स्थानीय तहबाट सर्वसुलभ रूपमा उपलब्ध गराउनु, स्वास्थ्य उपचारमा रहेको उच्च व्यक्तिगत खर्च घटाउनु, वित्तीय स्रोतको परिमाणको निर्धारण र उपलब्धताको सुनिश्चितता गर्नु, औषधीको वितरण तथा नियमनलाई स्वास्थ्य सेवाप्रवाहसँगै सन्तुलन गर्नु, आहार विहार, जीवनशैली सन्तुलित भोजन लगायतका विषयमा स्वास्थ्य सम्बन्धि सचेतना जगाउनु, आदि चुनौतीको रूपमा रहेका छन्। समुदायको स्वास्थ्य क्षेत्रमा चासो राख्नु, स्वास्थ्य सेवा प्रदानका लागि नीजि पहल हुनु, आधारभूत स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्ने अधिकार स्थानीय तहमा आउनु, स्थानीय तहले स्वास्थ्य समस्याहरूको पहिचान गरी स्रोत साधनको परिचालन गर्ने वातावरणको सृजना हुनु, स्वास्थ्य क्षेत्रमा नागरिकको चेतना तथा चासो बढ्दै जानु, स्वास्थ्य बीमा र आधारभूत स्वास्थ्य सेवाका विकास तथा विस्तार हुनु अवसरहरू हुन्।

४.३.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति

सोच

स्वास्थ्य र उर्जावान नागरिक

लक्ष्य

पालिकाका सबै नागरिकहरूलाई गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा पहुँच विस्तार गर्ने

उद्देश्य

- आम नागरिकमा स्वास्थ्य सम्बन्धी सचेतना अभिवृद्धि गर्नु ।
- निःशुल्क आधारभूत र गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा पहुँच विस्तार गर्नु ।
- स्वास्थ्य सम्बन्धी विपद् जोखिम न्यूनीकरण गर्नु ।
- स्वास्थ्य सेवाको व्यवस्थापन सुदृढीकरण गर्नु ।

रणनीति

- निःशुल्क र गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा नागरिकको पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।
- जनताको स्वास्थ्य सम्बन्धी व्यवहार परिवर्तनको लागि प्रवर्द्धनात्मक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
- जनस्वास्थ्य विपद् व्यवस्थापनका एकीकृत उपायहरू अवलम्बन गर्ने ।
- तथ्यमा आधारित स्वास्थ्यसम्बन्धी निर्णय गर्नका लागि अध्ययन अनुसन्धान गर्ने ।

कार्यनीति

- स्वास्थ्य सेवाको पहुँच विस्तार गर्नका लागि स्वास्थ्य चौकी तथा आधारभुत स्वास्थ्य केन्द्रहरूमा अतिरिक्त सुविधा सहितको विस्तारित स्वास्थ्य सेवा कार्यान्वयन गरिनेछ ।
- स्वास्थ्य सेवाहरूलाई ज्येष्ठ नागरिक, लैंगिक तथा अपाङ्गमैत्री बनाइनेछ ।
- स्वास्थ्य क्षेत्रका जनशक्तिको व्यवस्था तथा विद्यमान जनशक्तिको क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ ।
- नयाँ प्रविधिजन्य स्वास्थ्य सामग्रीहरूका साथै औषधी तथा औषधीजन्य सामग्रीको आयात, भण्डारण, वितरण तथा प्रयोगको नियमन तथा व्यवस्थापन गरिनेछ ।
- विशेषज्ञ स्वास्थ्य सेवा तथा आयुर्वेदलगायत अन्य स्वास्थ्य सेवालाई बीमा गराउने नीति लिईनेछ ।
- विशेषज्ञ घुम्ती स्वास्थ्य सेवा तथा शिविर कार्यक्रमको सञ्चालन गरिनेछ ।
- कुपोषण न्यूनीकरण गर्न गुणस्तरीय एवं स्वास्थ्यवर्द्धक खाद्य पदार्थको पहुँच र उपभोग बढाउँदै स्वस्थबानी र व्यवहारलाई प्रवर्द्धन गरिनेछ ।
- प्रजनन स्वास्थ्य, सुरक्षित मातृत्व एवम् बाल तथा शिशुस्वास्थ्य सेवा बारेमा जनचेतना अभिवृद्धि गरिनेछ ।
- विपद् तथा महामारीको तत्काल सम्बोधन, सुविधा सम्पन्न तालिमप्राप्त चिकित्सक र स्वास्थ्यकर्मीको टोलीलाई परिचालन गरिनेछ ।
- गाउँपालिकाभित्र रहेका परम्परागत चिकित्सा पद्धति(आम्ची) सेवाको व्यवस्थापन सुधार तथा विस्तार गरिनेछ ।

४.३.५ प्रमुख कार्यक्रम

- स्वास्थ्य संस्थाहरूको पूर्वाधार विकास
- एम्बुलेन्स सेवा संचालन
- सबैका लागि स्वास्थ्य जनचेतना कार्यक्रम
- नागरिक स्वास्थ्य विमा कार्यक्रम
- नियमित घुम्ति स्वास्थ्य शिविरको सञ्चालन
- आम्ची सेवा/आयुर्वेद औषधालय प्रवर्द्धन

- आपतकालिन स्वास्थ्य सेवा व्यवस्थापन ।

४.३.६ अपेक्षित उपलब्धी

योजनाको अन्त्यमा गाउँपालिकाका सबै नागरिकले आधारभूत स्वास्थ्य सेवा निःशुल्क प्राप्त गरेका हुने, ज्येष्ठनागरिक स्वस्थ र सबल रूपमा सकृय हुने, जन्मदाको औसत आयु बढेको हुने, जनसंख्या र स्वास्थ्यकर्मीको अनुपात राष्ट्रिय मापदण्ड अनुरूप हुने, स्वास्थ्य सेवाहरू सेवाग्राहीमुखी तथा नागरिकमैत्री हुने, बहुक्षेत्रीय सहकार्य र स्वास्थ्य प्रवर्द्धनकार्यक्रम मार्फत् स्वास्थ्यमा पर्ने नकारात्मक असरमा कमी आउने, सबै बच्चाहरूले पूर्ण खोप पाइरहेका हुने, दुईतिहाइ जनसंख्या स्वास्थ्य बीमामा आवद्ध भएको हुने, हालको मृत्यु दरमा एक चौथाईले घटेको हुने, कुल प्रजनन कम हुने, ५ वर्षमुनिका बच्चा र नवजात शिशुमृत्यु दरमा कमी आउने, पाँच वर्ष मुनिका बालबालिका, महिला र ज्येष्ठ नागरिकको पोषण स्थितिमा सुधार भएको हुने, शतप्रतिशत सुत्केरी संस्थागत दायरामा आएको हुने र शतप्रतिशत बालबालिकाले भिटामिन ए प्राप्त गरेको हुनेछ ।

४.४ खानेपानी तथा सरसफाइ

४.४.१ पृष्ठभूमि

नेपालको कानूनले खानेपानी तथा सरसफाइको क्षेत्रमा नागरिकको पहुँच हुने हक प्रदान गरेको छ । स्वस्थ मानव जीवनका लागि खानेपानी र सरसफाइ अनिवार्य हुने भएकोले संघीय व्यवस्था लागू भएपछि यस सम्बन्धी अधिकार स्थानीय सरकारको अधिकार क्षेत्रमा राखिएको छ । यसका साथै नेपाल सरकारले खानेपानी तथा सरसफाइ क्षेत्रलाई महत्व दिई विभिन्न रणनीति र कार्यनीति बनाई कार्यक्रमहरू संचालन गर्दै आएको छ । खानेपानी तथा सरसफाइको सन्दर्भमा यस गाउँपालिकाका करिब ५६.६७ प्रतिशत धाराको पानी उपभोग गरिरहेको, करिब १६.५ प्रतिशत घरपरिवारले कुवा वा मुहानको पानी उपभोग गरिरहेका, करिब २३.९२ प्रतिशत घरपरिवारले खोलाको पानी उपयोग गरिरहेको तथा करिब ३ प्रतिशत घरपरिवारले अन्य श्रोतको पानी प्रयोग गरिरहेको, स्वच्छ (प्यान भएको) शौचालय भएका घरधुरी १७ प्रतिशत, साधारण शौचालय सुविधा भएको घरपरिवार ४० प्रतिशत सार्वजनिक शौचालय उपभोग गरिरहेका २ प्रतिशत र शौचालय नभएका तथा खुल्ला क्षेत्रमा शौच गर्ने घरधुरी ४१ प्रतिशत रहेका, जोखिमयुक्त अवस्थामा साबुनपानीले हातधुने जनसंख्या ८० प्रतिशतरहेका छन् ।

४.४.२ प्रमुख समस्या

प्राकृतिक तथा मानवजन्य कारणले पानीका श्रोतहरूमा आएको हासका कारण पानीको उपलब्धतामा कमी आउनु, अपेक्षा अनुरूप खानेपानी सेवालाई सुरक्षित, भरपर्दो र दिगो बनाउन नसक्नु, मानव मलमुत्रजन्य फोहोरको उचित व्यवस्थापनको अभावमा पानीका श्रोतहरू प्रदुषित हुँदै जानु, खानेपानीको उचित विकास तथा व्यवस्थापन हुन नसक्नु, सरसफाई तथा स्वच्छ खानेपानीको क्षेत्रमा पर्याप्त लगानी नहुनु, न्यून बजेटका कारण निर्माणाधीन आयोजनाहरू समयमै सम्पन्न गर्न नसक्नु, तथा विकट हिमाली क्षेत्र तथा हावापानी लगायतका कारणबाट व्यक्तिगत पारीवारिक

तथा सामुदायिक सरसफाइको विषयमा स्थानीय जनतालाई बुझाउन नसक्नु जस्ता विषयहरू यस पालिकाको प्रमुख समस्याहरू हुन्।

४.४.३ चुनौती तथा अवसर

पानीको स्रोत पहिचान गरि खानेपानी सुविधा विस्तार गर्नु, ग्रामीण क्षेत्रका बस्तीहरूको आवश्यकता अनुसारको खानेपानीको स्रोत व्यवस्था गर्नु, खानेपानीको गुणस्तर वृद्धि गर्नु, जलवायु परिवर्तन अनुकूलका खानेपानी योजना संचालन गर्नु, बढ्दो शहरीकरण, बसाईसराईबाट खानेपानी, सरसफाई र वातावरण सन्तुलनको क्षेत्रमा परेको असरलाई न्यूनीकरण गर्नु, पूर्ण सरसफाई र व्यवस्थित ढल निकासको प्रबन्ध गर्नु, आवश्यकता अनुसारको खानेपानी तथा सरसफाईको विकास र दिगो व्यवस्थापनका लागि वैकल्पिक वित्तीय स्रोतको व्यवस्थापन गर्नु र योजना मर्मत सम्भार तथा दिगो व्यवस्थापनको लागि उपभोक्ताहरूको क्षमता र दक्षता अभिवृद्धि गर्नु आदि यस क्षेत्रका चुनौतीहरू हुन्। गाउँपालिकाको समग्र खानेपानी क्षेत्रको विकासको लागि खानेपानी तथा सरसफाइ स्वच्छता योजना (NwASH) तर्जुमाको चरणमा रहनु, खानेपानी तथा सरसफाइको विषय राष्ट्रिय प्राथमिकतामा पर्नु र स्थानीय सरकारको कार्यक्षेत्रमा पर्नु, यस क्षेत्रमा लगानी आकर्षण हुँदै जानु, आयोजनाको छनौट, संचालन र व्यवस्थापनमा उपभोक्ता तथा समुदायको थप चासो हुँदै जानु, विद्युत वा सौर्य उर्जा प्रयोग गरी खानेपानी सुविधा पुर्याउन सकिने प्रविधिको विकास हुनु, नदी तथा जलाधार क्षेत्रको दिगो व्यवस्थापनमा समुदायको चासो बढ्दै जानु, फोहोर मैलाको दिगो व्यवस्थापनमा निजी क्षेत्रको सहभागिता वृद्धि हुँदै जानु आदि यस क्षेत्रका अवसरहरू हुन्।

४.४.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति

सोच

राम्रो स्वास्थ्य र स्वच्छताको लागि गुणस्तरीय खानेपानी तथा सरसफाई

लक्ष्य

भरपर्दो, गुणस्तरीय र सर्वसुलभ खानेपानी तथा सरसफाई सेवा विस्तार गर्ने

उद्देश्य

१. सबै गाउँवासीलाई शुद्ध खानेपानी र सरसफाइको सुविधा पुर्याउनु ।
२. घना बस्ती क्षेत्रबाट निस्कने सबैप्रकारका फोहोरहरूको प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्नु ।

रणनीति

१. उच्च प्राथमिकताका साथ आधारभूत खानेपानी सेवा विस्तार गर्ने ।
२. खानेपानी आयोजनाहरू निर्माण तथा सुविधा विस्तार गर्ने ।

३. खानेपानी आयोजना निर्माण, मर्मत सम्भार तथा व्यवस्थापनमा वैकल्पिक वित्तीय स्रोत तथा जनशक्ति परिचालन गर्ने ।
४. सरसफाई तथा शौचालयको पहुँचमा वृद्धि गर्ने ।
५. शहरोन्मुख तथा बजार क्षेत्रमा सरसफाई सेवाको स्तरवृद्धि गर्ने ।
६. सरसफाई सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम संचालन गर्ने ।

कार्यनीति

१. गाउँपालिकामा खानेपानी सेवाका विद्यमान विकल्पहरू प्रयोग गरी खानेपानी सुविधा नपुगेका शतप्रतिशत घरहरूमा आधारभूत खानेपानीको व्यवस्था गरिनेछ ।
२. गाउँपालिका केन्द्रको खानेपानी सुविधालाई स्तरवृद्धि गरी स्तरोन्नति गरिनेछ ।
३. विकास साझेदार निकाय, गैरसरकारी संस्थासँगको सहकार्य तथा सहलगानीमा खानेपानीको सुविधा नपुगेका स्थानहरूमा खानेपानी आयोजनाको विकास तथा स्तरवृद्धि गरिनेछ ।
४. खानेपानी आयोजना मर्मत सम्भार तथा दिगो व्यवस्थापनका लागि खानेपानी उपभोक्ता तथा समुदायको क्षमता तथा दक्षता वृद्धि गरिनेछ ।
५. पानीका स्रोतहरूको पहिचान गरी समुदायलाई सुसूचित गरिनेछ र संरक्षणका लागि उपभोक्ता तथा टोल विकास संस्थाहरूलाई परिचालन गरिनेछ ।

४.४.५ प्रमुख कार्यक्रम

- सरसफाई तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी स्थानीय नीति निर्माण
- एक घर एक धाराको अवधारणा अनुसार खानेपानी आयोजनाहरू निर्माण
- मौज्जुदा खानेपानी आयोजनाहरूको स्तरोन्नति तथा विस्तार
- खानेपानी उपभोक्ता संस्थाको क्षमता विकास तथा कर्मचारीको व्यवस्थापन
- टोलस्तरीय सरसफाईका लागि टोल सुधार समितिहरू गठन एवं परिचालन
- सार्वजनिक स्थलहरूमा शौचालय निर्माण
- पूर्ण आनीवानी परिवर्तन सम्बन्धी सरसफाई चेतनामूलक कार्यक्रम
- विद्यालय स्तरमा सरसफाई सचेतना कार्यक्रम ।

४.४.६ अपेक्षित उपलब्धी

गाउँपालिका स्तरीय खानेपानी तथा सरसफाइ स्वच्छता योजना (NWASH) तथा सरसफाइ नीति तर्जुमा भई कार्यान्वयन भएको हुने, खानेपानी उपभोक्ता समितिका पदाधिकारीहरूका लागि संस्थागत विकास सम्बन्धी तालिम संचालन भएको हुने, शतप्रतिशत घरमा आधारभूत खानेपानी सेवा उपलब्ध भएको हुने, गाउँपालिकाका करिब ५०% जनतामा मध्यमदेखि उच्च गुणस्तरको खानेपानी उपलब्ध भएको हुने, शतप्रतिशत घरहरूमा गुणस्तरीय शौचालय निर्माण भएको हुने, ढल निर्माणका कार्यहरू योजनाबद्ध रूपमा सञ्चालन भई मध्यमदेखि उच्च गुणस्तरको सरसफाइ सेवा प्राप्त गरेको हुनेछ ।

४.५ खेलकुद

४.५.१ पृष्ठभूमि

स्वस्थ, उर्जावान र अनुशासित नागरिक तयार गर्न खेलकुदको महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ । खेलकुद मानव जातिका लागि अभिन्न अङ्ग रहेकाले वर्तमान सन्दर्भमा सबैका लागि खेलकुद भन्ने अभियान सञ्चालन गरी समाजमा रहेका खेलाडी, खेल प्रशिक्षक, बालबालिका, युवा, ज्येष्ठ नागरिक, फरक क्षमता भएका व्यक्तिहरू सबैलाई खेलकुदको माध्यमबाट निरोगी एवम् अनुशासित तुल्याई देश विकासको पथमा संलग्न गराउनु अहिलेको प्रमुख आवश्यकता हो । खेलकुदलाई मनोरञ्जनका रूपमा मात्र नलिई मानव विकासको सूचकाङ्कको रूपमा लिई यस क्षेत्रमा लगानी बढाउन सकेको खण्डमा स्थानीय विकासमा महत्वपूर्ण योगदान सावित हुन सक्दछ ।

४.५.२ प्रमुख समस्या

गाउँपालिकामा खेलकुद विकासका लागि प्रयास पूर्वाधार र खेल सामग्रीको कमी हुनु, भएका पूर्वाधारहरू गुणस्तरीय, आधुनिक र सुविधायुक्त नहुनु, समुदायले खेलकुदलाई व्यक्तित्व विकासको पाटोमा स्वीकार नगर्नु र विभिन्न खेलकुदसंग सम्बन्धित दक्ष प्रशिक्षकहरूका अभाव आदि प्रमुख समस्याका रूपमा रहेका छन्।

४.५.३ चुनौती तथा अवसर

सुविधा सम्पन्न खेल पूर्वाधारहरूको निर्माण गर्नु, स्थानीय तहमा खेलकुदका आधारशीलाहरू निर्माण गर्नु, समुदायदेखि नै खेलकुदलाई आत्मसात् गरी बालबालिका, युवा, विद्यार्थी, ज्येष्ठ नागरिक लक्षित खेलकुद कार्यक्रम र शिक्षण, प्रशिक्षण तथा विभिन्न प्रतियोगिताहरूको आयोजना गरी स्वच्छ तथा प्रतिस्पर्धी खेलाडीको विकास एवम् खेल संस्कृतिको विकास गर्नु मुख्य चुनौती रहेका छन्। खेलकुदलाई एकता सुदृढ गर्ने र सम्मान अभिवृद्धि गर्ने माध्यमको रूपमा लिनु, स्थानीय तहलाई खेलकुदको जिम्मेवारी प्राप्त हुनु, समुदायस्तरमा योग तथा व्यायामप्रति रुचि तथा महत्व बढ्न गई पूर्वाधारको विकास हुँदै जानु, स्थानीय स्तरमा विभिन्न क्लबहरूद्वारा खेलकुद पूर्वाधार विकास र प्रतियोगिता आयोजनामा योगदान रहनु, विद्यालय तहमा खेलकुदलाई अभिन्न अङ्गका रूपमा लिइनु आदि प्रमुख अवसरका रूपमा रहेका छन्।

४.५.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति

सोच

स्थानीय समृद्धिको आधार: प्रतिस्पर्धी खेलकुदको विकास

लक्ष्य

गाउँपालिकालाई खेलकुद केन्द्र (हब) का रूपमा विकास गर्ने ।

उद्देश्य

१. खेलकुद पूर्वाधारको विकास गर्नु ।
२. खेलाडीलाई स्वस्थ, अनुशासित, प्रतिस्पर्धी र व्यावसायिक बनाउनु ।

रणनीति

१. खेलकुदको माध्यमबाट जनतामा सकारात्मक सोच, सिर्जनशीलता र नेतृत्व क्षमताको विकास गर्ने ।
२. खेलकुदको समुचित विकासका लागि आवश्यक पूर्वाधारको निर्माण, संरक्षण स्तरोन्नति गर्ने ।
३. खेलकुद क्रियाकलापहरूमा स्थानीय सबैको संलग्नता र पहुँच बढाउने ।

कार्यनीति

१. खेलकुदको माध्यमबाट युवाहरूमा नैतिकता, सदाचारको विकास गरी देश, समाज र ज्येष्ठ नागरिकप्रतिको दायित्वबोध गराइनेछ ।
२. खेलकुदमा युवाहरूको सहभागिता गरिनेछ ।
३. खेलकुद विकासका लागि खेलकुद विकासका पूर्वाधारहरूका विकास गरिनेछ ।
४. स्थानीय स्तरमा खेलकुद प्रतियोगिता सञ्चालन गर्दै प्रतिभावान खेलाडीहरूको पहिचान तथा विकास गरिनेछ ।

४.५.५ प्रमुख कार्यक्रम

- प्रत्येक वडाहरूमा खेलमैदान निर्माण र स्तर वृद्धि
- राष्ट्रिय चाडपर्वको अवसरमा पालिका स्तरीय प्रतियोगितात्मक खेलकुद आयोजना
- कवर्डहल निर्माण
- पालिका स्तरीय रंगशाला निर्माण

- खेलकूद मनोरन्जनका लागि मानव निर्मित बीच पार्क निर्माण
- युवाहरूमा सकारात्मक सोच विकासको अभियान
- योग तथा ध्यानकेन्द्र स्थापना र संचालन ।

४.५.६ अपेक्षित उपलब्धी

योजनाको अन्त्यमा प्रत्येक वडामा खेल मैदानको निर्माण भै खेलकूद क्षेत्रको विकास भएको हुने, खेलकूदको विकासका लागि सम्भावना अध्ययन भएको हुनेर खेलकूदको माध्यमबाट गाउँपालिका चिनिएको हुनेछ ।

४.६ भाषा, साहित्य कला र संस्कृति

४.६.१ पृष्ठभूमी

नेपालको संविधानले धार्मिक स्वतन्त्रताको हक प्रत्याभूति गर्दै धारा २६ मा धर्ममा आस्था राख्ने प्रत्येक व्यक्तिलाई आफ्नो आस्था अनुसार धर्मको अवलम्बन, अभ्यास र संरक्षण गर्ने स्वतन्त्रता हुने भनिएको छ । साथै प्रत्येक धार्मिक सम्प्रदायलाई धार्मिक स्थल तथा धार्मिक गुठी संचालन र संरक्षण गर्ने हक प्रदान गरेको छ । यसैगरी स्थानीय सरकार संचालन ऐनले विकास कार्य अन्तर्गत स्थानीय मौलिकता झल्किने सांस्कृतिक रीतिरिवाजलाई संरक्षण तथा प्रवर्द्धन गर्ने भनिएको छ । नेपाल बहुजातीय, बहुभाषिक, बहुधार्मिक र बहुसांस्कृतिक राष्ट्रको रूपमा विश्वमै सुपरिचित छ । हाम्रा सम्बृद्ध मूर्त तथा अमूर्त सम्पदाहरू राष्ट्रिय एकता सबलीकरण गर्ने माध्यमका रूपमा रहेका छन्। असल सांस्कृतिक अभ्यास, सांस्कृतिक सहिष्णुता र सहअस्तित्व मार्फत सामाजिक सद्भाव सुदृढ गर्न आवश्यक छ । परम्परागत संस्कृतिको जगेर्ना गरी भाषा र संस्कृतिको मौलिकतालाई अक्षुण्ण राख्दै ऐतिहासिक, पुरातात्विक तथा सांस्कृतिक सम्पदाहरूको संरक्षण, सम्बर्द्धन र विकास गर्ने दायित्व बढेको छ । भाषा कला संस्कृति सभ्यता र भेषभूषाको खानिको रूपमा रहेको तिब्बती बौद्ध बोन र हिन्दु संस्कृति एवम परम्पराको सम्मिश्रण रहेको जिवनशैली यस क्षेत्रको उत्कृष्ट विशेषता मानिन्छ। विभिन्न जात धर्म संस्कृति र परम्परा सगसगै मिसिएका अभुतपूर्व दृश्यहरू यहा देख्न पाइन्छन् । यहाँको प्राकृतिक सौन्दर्यताका बीच फरक सांस्कृतिक जिवनशैलीले सबैलाई आकर्षक गर्ने गर्दछ । तिब्बतसँगको सामाजिक सांस्कृतिक व्यापारिक तथा आर्थिक सम्बन्धका बिच हावापानी भाषा संस्कृति मिल्दोजुल्दो भएको कारण अन्योन्याश्रित सम्बन्ध रहेको पाइन्छ । बोन तथा बौद्ध धर्मको बाहुल्यता रहेको यस क्षेत्रमा परम्परागत बोन धर्मप्रतिको आस्था र विश्वास धेरै प्राचिन रहेको छ । समुन्द्री सतहदेखि करिब ४३०० मिटरको उचाइमा अवस्थित ११ औं शताब्दीको ऐतिहासिक धार्मिक महत्व बोकेको यस क्षेत्रको आध्यात्मिक हृदयको रूपमा रहेको शे गुम्बा एक उत्कृष्ट तिब्बती बौद्ध विहार हो जहाँ भुतात्मा र राक्षशी शैलीका विरुद्ध जितको प्रतिकको रूपमा हरेक बाह्र वर्षमा विशेष महत्वका साथ मनाइने क्रिष्टल शे मेलाले यहाको विशिष्ट मौलिकतालाई उजागर गर्दछ भने हरेक वर्ष विभिन्न अवसरमा गरिने गुम्बापुजाहरूले यहाँको मौलिकतालाई अक्षुण्ण राखिरहेका छन् ।

४.६.२ प्रमुख समस्या

भाषा, साहित्य, धार्मिक तथा सांस्कृतिक महत्व बोकेका स्थलहरूको ऐतिहासिक महत्व विसर्दै जानु, प्राचीन सांस्कृतिक सम्पदा एवं तिनीहरूको स्वामित्वमा रहेको सम्पतिको वैज्ञानिक अभिलेखको अभाव हुनु, ऐतिहासिक धार्मिक महत्वका सांस्कृतिक सम्पदाहरूको अतिक्रमण तथा ऐतिहासिक मुर्ती तथा सम्पदाको चोरी निकासी, मूर्त तथा अमूर्त सांस्कृतिक सम्पदाको व्यवस्थापन सम्बन्धि नीति तथा कानूनको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न प्रयास स्रोत साधन नहुनु, सम्पदाको दिगो संरक्षण तथा सञ्चालनका लागि स्थानीय तह र समुदायमा स्वामित्वको अनुभूति दिलाउनु नसकिनु, भाषा, संस्कृति संरक्षण, प्रवर्द्धन तथा अभ्यास गर्ने विभिन्न क्षेत्रका स्रष्टा तथा समुदायलाई उचित सम्मान तथा प्रोत्साहनमा समेट्न नसक्नु, भाषा र संस्कृतिको क्षेत्रमा प्रयास मात्रामा अध्ययन अनुसन्धान हुन नसक्नु र ऐतिहासिक महत्व बोकेका स्थलहरूको प्रचार-प्रसार हुन नसक्नु मुख्य समस्या रहेका छन्।

४.६.३ चुनौति र अवसर

ऐतिहासिक महत्व बोकेका स्थलहरूको दस्तावेजीकरण गर्नु, मूर्त तथा अमूर्त सांस्कृतिक सम्पदा सम्बन्धी नीति, कानून एवं अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नु, विश्व व्यापीकरणको प्रभावबाट मौलिक संस्कृतिलाई जोगाइराख्नु, विविधतामा एकता ल्याउने सशक्त माध्यम भाषा र संस्कृति भएकोले सबै भाषा र संस्कृतिको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्नु र संस्कृतिलाई राज्यको प्राथमिकतामा समावेश गरी प्रयास स्रोत साधनको व्यवस्था मिलाउनु प्रमुख चुनौतीका रूपमा रहेका छन्। संविधानमा भाषा आयोगको प्रावधान रहनु तथा भाषा र संस्कृतिको हकलाई मौलिक हकको रूपमा प्रत्याभूती हुनु, स्थानीय सरकार संचालन ऐनको विकास कार्य अन्तर्गत स्थानीय मौलिकता झल्किने सांस्कृतिक रीतिरिवाजलाई संरक्षण तथा प्रवर्द्धन गर्नुपर्ने किटान गरिनु, स्थानीय समुदायमा धार्मिक तथा सांस्कृतिक सहिष्णुता कायम हुनु र बाह्य पर्यटकहरूलाई आकर्षण गर्न सकिने अवसर रहेको छ ।

४.६.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति

सोच

शे फोकसुण्डोको पहिचान: स्थानीय भाषा, साहित्य, कला र संस्कृतिको विकास र सम्मान

लक्ष्य

गाउँपालिकाको विद्यमान भाषा, साहित्य, कला र संस्कृतिको विकास गर्ने ।

उद्देश्य

१. सबै जाति/समुदायको संस्कृति र परम्पराको जगेर्ना गर्दै सम्पदाहरूको संरक्षण र प्रभावकारी व्यवस्थापन गरी स्थानीय मौलिक पहिचान र राष्ट्रिय एकता अभिवृद्धिमा सहयोग पु-याउनु ।
२. भाषा, भेषभुषा, साहित्य, लिपि, संगीत, नाट्य कला र ललितकला क्षेत्रको वृहत्तर विकास र प्रवर्द्धन गर्नु ।

रणनीति

१. स्थानीय संस्कृति र परम्पराको जगेर्ना गर्ने
२. स्थानीय सम्पदाहरूको संरक्षण र प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्ने
३. भाषा, भेषभूषा, साहित्य, लिपीको संरक्षण गर्ने
४. स्थानीय सांस्कृतिक, धार्मिक र ऐतिहासिक पहिचानको प्रवर्द्धन गर्ने

कार्यनीति

१. संस्कृति र परम्परासंग सम्बन्धित स्थान, भेषभूषा संरक्षणका लागि नीति तयार गरिनेछ ।
२. स्थानीय संस्कृति र परम्पराहरूको अभिलेखीकरण गरिनेछ ।
३. स्थानीय सम्पदाहरूको जिर्णद्वार गरिनेछ ।
४. पुरातात्विक विभागसंग समन्वय गरिनेछ ।
५. पालिकास्तरमा स्थानीय सम्पदाहरूको संरक्षण र व्यवस्थापनका लागि उपसमिति गठन गरिनेछ ।
६. सांस्कृतिक संग्राहलय निर्माण गरिनेछ ।
७. भाषा, भेषभूषा, लिपीको संरक्षणको क्षेत्रमा कार्यरत व्यक्ति र संस्थालाई सहयोग गरिनेछ ।
८. लोपोन्मुख भाषा, भेषभूषा र लिपीको संरक्षण गरिनेछ ।
९. स्थानीय सांस्कृति, धार्मिक ऐतिहासिक महत्व बोकेका स्थल र सम्पदाहरूको ब्रुसर, डकुमेन्ट्री तयारगरिनेछ ।
१०. साहित्यिक महोत्सव आयोजना गरिनेछ ।

४.६.५ प्रमुख कार्यक्रमहरू

- सांस्कृतिक, पुरातात्विक एवम्धार्मिक महत्वका स्थलहरूको खोजी, अभिलेखीकरण, र संरक्षण
- भाषा, संस्कृति, कला, साहित्य र मौलिक परम्पराहरूको प्रचार प्रसार
- सांस्कृतिक संग्रहालय भवन निर्माण
- ऐतिहासिक धार्मिक मठ मन्दिर, गुम्बा आदिको जिर्णोदार, मर्मत सम्भार
- सामुदायिक भवन निर्माण
- चाडपर्व तथा जात्रा आयोजना
- धार्मिक तथा साँस्कृतिक संस्था वा समूहहरूको संस्थागत विकास
- सांस्कृति, धार्मिक, ऐतिहासिक सम्पदाहरूको सौन्दर्यकरण
- साहित्यिक महोत्सव तथा प्रकाशन

४.६.६ अपेक्षित उपलब्धी

गाउँपालिका क्षेत्रभित्रको सांस्कृतिक, पुरातात्विक एवम् धार्मिक महत्वका स्थलहरूको खोजी, अभिलेखीकरण, संरक्षण, सम्बद्धन र विकास भएको हुनेछ । भाषा, कला, साहित्य र संस्कृति क्षेत्रका संस्थाहरूको स्थापना भई क्रियाशील हुनेछ । पालिका क्षेत्रमा बहुसांस्कृतिक संग्रहालयको स्थापना र विकास भएको हुनेछ । धार्मिक सांस्कृतिक पहिचान बोकेको ऐतिहासिक सम्पदाहरूको सौन्दर्यकरण भएको हुनेछ ।

४.७ लक्षित समुदाय विकास

४.७.१ युवा

४.७.१.१ पृष्ठभूमि

विकासको लागि युवा वर्गको महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ । युवा शक्तिको पहिचान र परिचालन गर्नसकेमा समग्र विकास प्रक्रियामा युवाले योगदान गर्न सक्छन् । संविधानको सामाजिक न्याय र समावेशीकरण सम्बन्धी नीतिमा राष्ट्रिय विकासमा युवा सहभागिता अभिवृद्धि गर्दै राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिक र सांस्कृतिक अधिकारहरूको पूर्ण उपयोगको वातावरण सिर्जना गर्ने, युवाको सशक्तीकरण र विकासका लागि शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारी लगायतका क्षेत्रमा विशेष अवसर प्रदान गर्दै व्यक्तित्व विकास गर्ने तथा राज्यको सर्वांगीण विकासमा योगदानका लागि उपयुक्त अवसर प्रदान गर्ने उल्लेख गरिएको छ ।

४.७.१.२ प्रमुख समस्या

युवा समूहलाई उचित परिचालन हुन नसक्नु, सीपमूलक र प्राविधिक युवाशक्ति उत्पादन गर्न नसक्नु, आन्तरिक रोजगारीको अवसर श्रृजना हुन नसक्नु, वैदेशिक रोजगारीबाट फर्केका युवाको ज्ञान, सीप र अनुभवलाई प्रयोग गर्न नसक्नु आदि प्रमुख समस्याहरू हुन् ।

४.७.१.३ चुनौति तथा अवसर

युवालाई रोजगारीको व्यवस्था गर्नु, युवा जनशक्तिको प्राविधिक क्षमताको विकास गर्नु, युवा पलायन रोक्नु, युवाहरूलाई आर्थिक र सामाजिक क्षेत्रमा परिचालन गर्नु, क्षमतावान युवाहरूलाई गाउँपालिका तहमा रोजगारीको व्यवस्था गर्नु आदि प्रमुख चुनौति रहेका छन् । युवाशक्ति परिचालनको लागि कानूनी व्यवस्था हुनु, युवा उमेर समूहको जनसंख्या उपयुक्त रहनु, स्थानीय सरकार संचालन ऐनले आर्थिक समृद्धिमा भूमिका दिनु, युवाहरू संगठित हुनु, विदेशबाट प्राप्त ज्ञान र अनुभवलाई आफ्नो ठाउँमा लागू गर्न थाल्नु आदि प्रमुख अवसर हुन ।

४.७.१.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति

सोच

युवाशक्तिको परिचालन गाउँपालिकाको आधार

लक्ष्य

गाउँपालिकाले युवाको समग्र विकास गर्ने

उद्देश्य

१. युवा जनशक्तिलाई आर्थिक र सामाजिक विकास क्षेत्रमा परिचालन गर्नु ।
२. युवा समूहको समग्र विकास गर्नु ।

रणनीति

१. युवा समूहको पहिचान र संगठित गर्ने ।
२. युवाको क्षमता विकास गरी प्रभावकारी परिचालन गर्ने ।
३. विद्यालय र क्याम्पस तहमा अध्ययनरत युवाहरूलाई सामाजिक उत्तरदायित्व सम्बन्धी सचेतना अभिवृद्धि गर्ने ।

कार्यनीति

१. गाउँपालिका भित्र रहेका युवा शक्तिको तथ्यांक अपडेट गरिनेछ ।
२. युवा शक्तिलाई युवा क्लव, नागरिक समाज लगायत अन्य संगठनहरूमा आवद्ध गरिनेछ ।
३. युवाहरूको रुची र आवश्यकता पहिचान गरी स्वरोजगार एवं रोजगार सम्बन्धी सीप विकास तालिम उपलब्ध गराइनेछ ।
४. युवा क्लव र युवाको क्षेत्रमा काम गर्ने संस्थाहरूसँग समन्वय गरी सामाजिक जागरण, विपद् व्यवस्थापन, सांस्कृतिक स्थानहरूको सम्बर्द्धनमा परिचालन गर्न अभिप्रेरित गरिनेछ ।
५. आर्थिक विपन्न र अपाङ्ग युवाहरूलाई लक्षित गरी सरकार र सहयोगी संस्थाहरूसँग समन्वय र सहकार्यगरी सीपमूलक तालिम संचालन गरिनेछ ।
६. विदेशबाट फर्केका युवाहरूको सीप र दक्षतामा आधारित भई व्यवसाय गर्न ईच्छुक युवाहरूको समूह मार्फत विशेष कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
७. विद्यालय र क्याम्पस तहमा युवाहरूलाई सामाजिक उत्तरदायित्व सम्बन्धी कक्षा संचालनको व्यवस्था गर्ने ।
८. विद्यालय र क्याम्पसका युवा विद्यार्थीहरूको संलग्नतामा सामाजिक कुरीति कुसंस्कार विरुद्ध अभियान संचालन गर्ने ।

४.७.१.५ प्रमुख कार्यक्रम

१. युवाहरूका लागि प्राविधिक तथा व्यवसायिक तालिम र उद्यमशीलता विकास
२. युवा रोजगार सूचना केन्द्रको स्थापना र संचालन

३. क्लवहरूको स्थापना र संचालन
४. परम्परागत पेशाको आधुनिकिकरण तथा व्यवसायिकरणका लागि प्रोत्साहन
५. बैदेशिक रोजगारीबाट फर्केका युवा लक्षित विशेष कार्यक्रम
६. युवा परिचालित सामाजिक कार्यक्रम ।

४.७.१.६ अपेक्षित उपलब्धी

वार्षिक रूपमा १५० जना युवाहरूले व्यवसायिक र सीपमूलक तालिम प्राप्त गरेको हुने, वार्षिक रूपमा १०० जना युवाहरू मार्फत उद्यम संचालन गरेको हुने, बैदेशिक रोजगारीमा जाने युवाहरूको संख्या तुलनात्मक रूपमा कमी भएको हुने, वार्षिक ५० जना बैदेशिक रोजगारबाट फर्केका युवाहरूले आफूले सिकेका सीप र दक्षता अनुसार व्यवसाय संचालन गरेको हुने, युवाहरूको नेतृत्वमा सामाजिक विकासका कार्यक्रमहरू संचालन भएको हुने ।

४.७.२ महिला

४.७.२.१ पृष्ठभूमि

गाउँपालिकामा रहेका सबै वर्ग वा समूहले विकासको प्रत्याभूति सुनिश्चित गर्न सकेमा मात्र पालिकाको विकास भएको मान्न सकिन्छ । संविधानमा लैङ्गिक समानता, समानुपातिक समावेशीकरण, सहभागिता र सामाजिक न्यायलाई लोककल्याणकारी राज्य व्यवस्था स्थापनाको एउटा आधारको रूपमा लिई सामाजिक र आर्थिक रूपले पिछडिएको समूहको रूपमा रहेको महिलाको अधिकार संरक्षण गर्दै महिलाको विकास र सहभागिता बढाउन विशेष व्यवस्था गर्ने विषय उल्लेख गरिएको छ । यस संबैधानिक व्यवस्थाले महिलाको विकासका लागि सबै तहका सरकारहरूले विशेष व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिन्छ । यस गाउँपालिकाका कूल महिलाहरू मध्ये १२५ जनाले व्यवसायिक सीपमूलक तालिम लिएको, महिला संजाल र आमा समूहहरू ९ वटा रहेको छ ।

४.७.२.२ प्रमुख समस्या

महिलामाथि हुने व्यवहारगत विभेद हट्न नसक्नु, अशिक्षा, हानिकारक अभ्यास, लैङ्गिक विभेद तथा हिंसालाई बढावा दिने सामाजिक संरचना, सोच, मूल्य, मान्यता, प्रथा, परम्परा कायमै रहनु, महिलामाथि घरेलु, यौनजन्य तथा लैङ्गिकतामा आधारित हिंसा विद्यमान हुनु, जोखिम तथा सामाजिक र पारिवारिक बहिष्करणमा परेका तथा हिंसा पीडित महिलालाई पूर्णरूपमा संरक्षण, पुनर्स्थापना, सशक्तीकरण र स्वावलम्बी बनाउन नसकिनु आदि प्रमुख समस्या हुन् ।

४.७.२.३ चुनौति तथा अवसर

आर्थिक तथा सामाजिक जीवनमा सारभूत लैङ्गिक समानता कायम गर्नु, पारिवारिक र सामाजिक मूल्य, मान्यता र लैङ्गिक भूमिकामा परिवर्तन ल्याउनु, महिलामाथि हुने सबै किसिमका हिंसा, विभेद र शोषणको अन्त्य गर्नु, परम्परागत हानिकारक संस्कार तथा अभ्यासहरू विद्यमान रहनु, महिलाको जीवनस्तरमा सुधार ल्याउनु, महिला अधिकारका क्षेत्रमा वनेका कानुनहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नु चुनौतिहरू हुन् । नेपालको संविधानले समानताको हक

अधिकार सुनिश्चित गर्नु, लैङ्गिकमैत्री संविधान तथा लैङ्गिकमैत्री ऐन कानूनहरू निर्माण हुनु, समाजको मूल्य, मान्यता र व्यवहारमा क्रमशः सकारात्मक परिवर्तन हुँदै आउनु, दिगो विकास लक्ष्यमा महिलाको समग्र विकास सम्बन्धी विषयहरू समावेश गरिनु, संचार माध्यमहरूबाट घटनाहरू उजागर हुनु, महिलाको विकासको परिवेश स्थानीय सरकारको अधिकार क्षेत्रभित्र रहनु आदि यस क्षेत्रका अवसरहरू हुन्।

४.७.२.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति

सोच

लैङ्गिकमैत्री गाउँपालिका

लक्ष्य

महिला विरुद्ध हुने सबै प्रकारका विभेद, हिंसा र शोषण अन्त्य गरी महिलाको सशक्तीकरण गर्ने

उद्देश्य

१. महिलाको सम्मानित जीवनयापनको वातावरण सुनिश्चित गर्नु तथा महिला विरुद्ध हुने सबै प्रकारका भेदभाव, हिंसा र शोषणको अन्त्य गर्नु ।
२. महिलाको समग्र अधिकारको संरक्षण तथा प्रवर्द्धन गर्नु ।

रणनीति

१. लैङ्गिक हिंसा अन्त्य गर्ने कार्यक्रम तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने ।
२. आर्थिक रूपले विपन्न र सामाजिक रूपले पछाडि परेका महिलालाई विशेष अर्थिक सशक्तीकरण र सामाजिक रूपान्तरण गर्ने ।
३. महिला विरुद्ध हुने सबै प्रकारका हिंसा, शोषण र भेदभाव अन्त्यका लागि अभियान सञ्चालन गर्ने ।
४. असहाय र हिंसापीडित महिलाको उचित संरक्षण गर्ने ।

कार्यनीति

१. महिला विरुद्ध हुने सबै प्रकारका हिंसा, शोषण र विभेद रोकथाम एवं नियन्त्रण गरिने छ ।
२. उद्यमशीलताको माध्यमबाट पिछ्छडिएका तथा विपन्न महिलाको अर्थिक सशक्तीकरण गर्नको लागि जीविकोपार्जनमा सुधार गरिनेछ ।
३. सुरक्षित मातृत्व र प्रजननस्वास्थ्य अधिकारलाई थप सुनिश्चित गरिनेछ ।
४. हिंसा प्रभावित महिलाको उचित संरक्षण तथा पुनर्स्थापनाका लागि विशेष व्यवस्था गरिनेछ ।

४.७.२.५ प्रमुख कार्यक्रम

- उजुरी वा सिकायत सजिलै दर्ता गर्न हेल्प डेस्को स्थापना र सञ्चालन
- लैङ्गिक हिंसा विरुद्ध विभिन्न सचेतनामूलक
- महिलाहरूका लागि सीप विकास तालिम
- प्रजनन स्वास्थ्य सम्बन्धि स्वास्थ्य शिविर
- महिलाहरूका लागि कानुनी सचेतना कार्यक्रम
- शिशु स्याहार केन्द्रको स्थापना र सञ्चालन

४.७.२.६ अपेक्षित उपलब्धी

यस योजना कार्यान्वयनको अन्त्यसम्ममा महिला विरुद्धका सबै किसिमका विभेद, शोषणमा उल्लेख्य रूपमा कमी आएको हुने, लैङ्गिक हिंसा घट्ने र पीडकलाई दण्डित गर्ने व्यवस्था हुनेछ । महिला स्वास्थ्य सम्बन्धी सेवा सुविधामा पहुँच पुगेको हुने, हिंसा र दुर्व्यवहार उल्लेख्य रूपमा न्यूनीकरण भई गाउँपालिका महिलामैत्री उन्मुख भएको हुनेछ ।

४.७.३ बालबालिका तथा किशोर किशोरी

४.७.३.१ पृष्ठभूमि

गाउँपालिकामा रहेका सबै वर्ग वा समूहले विकासको प्रत्याभूति सुनिश्चित गर्न सकेमा मात्र पालिकाको विकास भएको मान्न सकिन्छ । संविधानमा लैङ्गिक समानता, समानुपातिक समावेशीकरण, सहभागिता र सामाजिक न्यायलाई लोककल्याणकारी राज्य व्यवस्था स्थापनाको एउटा आधारको रूपमा लिई बालबालिका तथा किशोर किशोरीको अधिकार संरक्षण गर्दै यस समूहको समग्र विकासका लागि विशेष व्यवस्था गर्ने विषय उल्लेख गरिएको छ । यस संबैधानिक व्यवस्थाले बालबालिका तथा किशोर किशोरीको विकासका लागि सबै तहका सरकारहरूले विशेष व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिन्छ । यस गाउँपालिकामा नवजात शिशुदेखि ५ वर्षसम्मको उमेरका बालबालिकाहरूको संख्या करिब ३५० रहेको छ भने ११ देखि १९ वर्षको उमेरका किशोरकिशोरीहरूको संख्या करिब ८४० रहेको छ ।

४.७.३.२ प्रमुख समस्या

बालबालिकाको गुणस्तरीय शिक्षा तथा स्वास्थ्यमा पर्याप्त पहुँच नहुनु, बालमैत्री वातावरणको कमी हुनु, बालश्रम शोषणको अवस्था विद्यमान रहनु, असहाय, अनाथ, सडक तथा श्रमिक बालबालिकाको उचित संरक्षण र व्यवस्थापन हुन नसक्नु, बालविवाह, हिंसा, शोषण, यौनदुर्व्यवहार, किशोर किशोरी शिक्षाको कमी, जोखिममा रहेका बालबालिकाको पुनर्स्थापन हुन नसक्नु आदि प्रमुख समस्या हुन् ।

४.७.३.३ चुनौति तथा अवसर

बालबालिका तथा किशोरकिशोरीहरूले आधारभूत अधिकार उपभोग गर्न सक्ने वातावरण तयार गर्नु, जोखिममा रहेका बालबालिकाको संरक्षण गर्नु, लागुपदार्थ दुर्व्यसन, बालश्रम, बाल हिंसा, बलात्कार, बेचबिखन तथा ओसारपसार जस्ता घटनाहरूमा कमी ल्याउनु, बालबालिका तथा किशोरकिशोरी माथि हुने परम्परागत हानिकारक अभ्यास, लैङ्गिक विभेद तथा प्रचलनलाई पूर्ण रूपमा नियन्त्रण गर्नु मुख्य चुनौति रहेको छ । नेपालको संविधानले समानताको हक अधिकार सुनिश्चित गर्नु, बालमैत्री र किशोर किशोरीको हकहितको लागि ऐन कानूनहरू निर्माण हुनु, समाजको मूल्य, मान्यता र व्यवहारमा क्रमशः सकारात्मक परिवर्तन हुँदै आउनु, दिगो विकास लक्ष्यमा बालबालिका तथा किशोरकिशोरी सम्बन्धी विषयहरू समावेश गरिनु, बाल वचाउ, बालसंरक्षण, बाल सहभागिता, बाल विकास तथा सर्वोत्तम हितलाई जोड दिइनु, मिडियाहरूबाट घटनाहरू उजागर हुनु, बालबालिका र किशोर किशोरीहरूको विकासका लागि सरकार र सरोकारवाला निकायहरूसँग सहकार्य र साझेदारीमा वृद्धि हुनु यस क्षेत्रमा अवसर हुन्।

४.७.३.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति

सोच

बालमैत्री र किशोरकिशोरी संवेदनशील गाउँपालिका

लक्ष्य

बालमैत्री र किशोर किशोरी विरुद्ध हुने सबै प्रकारका विभेद, हिंसा र शोषण अन्त्य गरी समग्र विकास गर्ने

उद्देश्य

१. बालबालिका र किशोर किशोरीको सम्मानित जीवनयापनको वातावरण सुनिश्चित गर्नु तथा सबै प्रकारका भेदभाव, हिंसा र शोषणको अन्त्य गर्नु ।
२. बालबालिका तथा किशोर किशोरीको समग्र अधिकारको संरक्षण तथा प्रवर्द्धन गर्नु ।

रणनीति

१. बालबालिका तथा किशोरकिशोरीको उचित संरक्षण गर्ने ।
२. बालमैत्री तथा किशोरकिशोरी मैत्री वातावरणको विकास गर्ने ।
३. बालबालिकाहरूको हेरचाह, स्याहार सुसार र उपयुक्त वातावरण सिर्जना गर्ने ।

कार्यनीति

१. बालबालिका तथा किशोरकिशोरीको पोषण अवस्थामा सुधार ल्याइने छ ।
२. बालबालिका तथा किशोरकिशोरीहरू विरुद्ध हुने हिंसा, बाल यौनदुर्व्यवहार, बालश्रम, बलात्कार, बेचबिखनजस्ता अपराध विरुद्ध सचेतना जगाइने छ ।

३. अनाथ, असहाय, बेवारिसे, पूर्ण अपाङ्गता भएका, हिंसा प्रभावित बालबालिका तथा किशोरकिशोरीको उचित संरक्षण तथा पुनरुत्थापनाका लागि विशेष व्यवस्था गरिनेछ ।

४.७.३.५ प्रमुख कार्यक्रम

१. बाल अधिकार सम्बन्धी सचेतनामूलक कार्यक्रम
२. बाल क्लव तथा बाल संजालहरूको गठन, संचालन, संस्थागत तथा क्षमता विकास
३. बालकोष स्थापना तथा संचालन
४. शिशु स्याहार केन्द्रको स्थापना र सञ्चालन
५. किशोरकिशोरीका लागि जीवनोपयोगी सीप विकास तालिम
६. बाल उद्यानको निर्माण
७. बाल विकास केन्द्रहरूको सुदृढीकरण ।

४.७.३.६ अपेक्षित उपलब्धी

यस योजना कार्यान्वयनको अन्त्यसम्ममा बाल संरक्षण प्रणाली प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन भएको हुने, किशोर किशोरीहरूको स्वास्थ्य र मानसिक विकास प्रभावकारी भएको हुने, बालबालिकाको शिक्षा, पोषण र स्वास्थ्य सम्बन्धी सेवा सुविधामा पहुँच पुगेको हुने, बालबालिका र किशोर किशोरी विरुद्ध हुने सबै प्रकारका शोषण, हिंसा र दुर्व्यवहार उल्लेख्य रूपमा न्यूनीकरण भई गाउँपालिका बालमैत्री उन्मुख भएको हुनेछ ।

४.७.४ ज्येष्ठ नागरिक

४.७.४.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले ज्येष्ठ नागरिकको हकको संरक्षण तथा सामाजिक सुरक्षा गर्ने, सम्मानजनक जीवन यापनको अधिकारको संरक्षण र प्रवर्द्धन जस्ता हकलाई मौलिक हकको रूपमा स्थापित गर्ने संकल्प गरेको छ । ज्येष्ठ नागरिकहरूको जीवन सहज, सुरक्षित एवं सम्मानित बनाई सामाजिक न्याय कायम गर्नु पर्ने आवश्यकता पनि त्यत्तिकै रहेको छ । यस गाउँपालिकामा ६० वर्ष र सो भन्दामाथी उमेर समूहको जनसंख्या २९७ रहेको छ ।

४.७.४.२ प्रमुख समस्या

ज्येष्ठ नागरिकलाई सेवा सुविधा र सामाजिक सुरक्षा पर्याप्त नहुनु, शारीरिक र मानसिक रूपमा असक्त, असहाय, एकल, बेवारिसे तथा जोखिममा परेका ज्येष्ठ नागरिकको उचित संरक्षण नहुनु, परिवारको बाबुआमाप्रति पूरा गर्नु पर्ने दायित्व बहन र हेरचाहमा क्रमशः हास हुँदै जानु, हेरचाह केन्द्रको व्यवस्था नहुनु, अल्जाइमर लगायतका बुढ्यौलीको कारणले लाग्ने विभिन्न रोगहरूको निदान तथा उपचारको यथोचित व्यवस्था नहुनु, ज्येष्ठ नागरिक प्रतिको श्रद्धा र सम्मानमा हास हुनु ज्येष्ठ नागरिक क्षेत्रका प्रमुख समस्याहरू रहेका छन् ।

४.७.४.३ चुनौति तथा अवसर

ज्येष्ठ नागरिकका सेवा सुविधाको पर्याप्त मात्रामा व्यवस्था गर्नु, ज्येष्ठ नागरिकको ज्ञान, सीप र अनुभवलाई समाज विकास र पूर्वाधार निर्माणमा उपयोग गर्नु, परिवारलाई जिम्मेवार बनाउनु, उनीहरूको अर्थिक तथा सामाजिक हक अधिकारको संरक्षण गर्नु, उनीहरूका लागि उपयुक्त एवं प्रयास दिवा सेवा केन्द्र, औषधोपचार सहितको आरोग्य आश्रमको निर्माण तथा सञ्चालन गर्नु आदि चुनौतीहरू रहेका छन्। नेपालको संविधानले समानताको हक अधिकार सुनिश्चित गर्नु, समाजको मूल्य, मान्यता र व्यवहारमा क्रमशः सकारात्मक परिवर्तन हुँदै आउनु, ज्येष्ठ नागरिकहरूको व्यवस्थापन स्थानीय सरकारको अधिकार क्षेत्रभित्र रहनु, ज्येष्ठ नागरिकको ज्ञान, सीप र अनुभवलाई उपयोग गर्ने वातावरण सृजना हुँदै जानु, ज्येष्ठ नागरिकको विषयलाई संबोधन गर्नको लागि गैर सरकारी संस्थाहरू क्रियाशिल हुनु यस क्षेत्रका अवसरहरू हुन्।

४.७.४.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति

सोच

ज्येष्ठ नागरिकमैत्री गाउँपालिका

लक्ष्य

ज्येष्ठ नागरिक विरुद्ध हुने सबै प्रकारका विभेद, हिंसा र शोषण अन्त्य गरी सम्मानित जीवनको सुनिश्चित गर्ने

उद्देश्य

१. ज्येष्ठ नागरिकको सम्मानित जीवनयापनको वातावरण सुनिश्चित गर्नु तथा सबै प्रकारका भेदभाव, हिंसा र शोषणको अन्त्य गर्नु ।
२. ज्येष्ठ नागरिकको समग्र अधिकारको संरक्षण तथा प्रवर्द्धन गर्नु ।

रणनीति

१. ज्येष्ठ नागरिकको उचित संरक्षण गर्ने ।
२. ज्येष्ठ नागरिकमैत्री वातावरणको विकास गर्ने ।
३. ज्येष्ठ नागरिकको हेरचाह, स्याहार सुसार र उपयुक्त वातावरण सिर्जना गर्ने ।

कार्यनीति

१. ज्येष्ठ नागरिकको स्वास्थ्य अवस्थामा सुधार ल्याइने छ ।
२. ज्येष्ठ नागरिक विरुद्ध हुने हिंसा र अपराध विरुद्ध सचेतना जगाइने छ ।

३. असहाय र पीडित ज्येष्ठ नागरिकको उचित संरक्षण तथा पुनरुत्थापनाका लागि विशेष व्यवस्था गरिनेछ ।
४. ज्येष्ठ नागरिकको अनुभव सुन्ने वातावरण तयार गरिनेछ ।

४.७.४.५ प्रमुख कार्यक्रम

१. ज्येष्ठ नागरिक आश्रमहरूको संस्थागत क्षमता विकास
२. ज्येष्ठ नागरिकका लागि आवश्यक सहायक उपकरण वितरण
३. ज्येष्ठ नागरिकलाई मनोरञ्जन, तीर्थाटन र भ्रमणको व्यवस्था
४. नमुना ज्येष्ठ नागरिक दिवा सेवा केन्द्र स्थापना
५. ज्येष्ठ नागरिकहरूका राम्रो हेरचाह गर्ने जोडीहरूलाई सम्मान कार्यक्रम
६. अन्तरपुस्ता छलफल तथा अनुभव आदानप्रदान कार्यक्रम ।

४.७.४.६ अपेक्षित उपलब्धी

यस योजना कार्यान्वयनको अन्त्यसम्ममा ज्येष्ठ नागरिकले सुरक्षित र सम्मानित भएर बाँच्न पाउने अवस्था सृजना भएको हुने, असहाय, असक्त र परित्यक्त ज्येष्ठ नागरिक संरक्षित भएको हुने, ज्येष्ठ नागरिकमाथि हुने हिंसा, र दुर्व्यवहारमा कमी आएको हुनेछ ।

४.७.५ अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू

४.७.५.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको हकको संरक्षण तथा सामाजिक सुरक्षा गर्ने, सम्मानजनक जीवन यापनको अधिकारको संरक्षण र प्रवर्द्धन जस्ता हकलाई मौलिक हकको रूपमा स्थापित गर्ने संकल्प गरेको छ । अपाङ्ग नागरिकहरूको जीवन सहज, सुरक्षित एवं सम्मानित बनाई सामाजिक न्याय कायम गर्नु पर्ने आवश्यकता पनि त्यत्तिकै रहेको छ ।

४.७.५.२ प्रमुख समस्या

अपाङ्गतामैत्री शिक्षा र शैक्षिक पूर्वाधारका अभाव हुनु, उनीहरूका लागि रोजगारी उपलब्ध गराउन नसक्नु, भौतिक संरचनाहरू अपाङ्गमैत्री नहुनु, सबै प्रकारका अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि नियमित स्वास्थ्य सेवा, परामर्श सेवा, निजहरूले प्रयोग गर्ने सहायक सामग्री र पुनरुत्थापना सेवा उपलब्ध नहुनु, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई समुदायमा पुनरुत्थापना गर्ने खालका कार्यक्रमको कमी आदि प्रमुख समस्याहरू हुन्।

४.७.५.३ चुनौति तथा अवसर

अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको सेवा सुविधाको कार्यान्वयन गर्न र सोको लागि आवश्यक स्रोत साधनको व्यवस्था गर्नु, सेवा सुविधा तथा उपकरणको व्यवस्थापन गर्नु, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको लागि शिक्षा, स्वास्थ्य, तालिम र आवश्यकता अनुसार रोजगारी उपलब्ध गराउनु आदि चुनौतीहरू हुन्।

४.७.५.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति

सोच

अपाङ्गमैत्री गाउँपालिका

लक्ष्य

अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू विरुद्ध हुने सबै प्रकारका विभेद, हिंसा र शोषण अन्त्य गरी सम्मानित जीवनको सुनिश्चित गर्ने

उद्देश्य

१. अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको सम्मानित जीवनयापनको वातावरण सुनिश्चित गर्नु तथा सबै प्रकारका भेदभाव, हिंसा र शोषणको अन्त्य गर्ने ।
२. अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको समग्र अधिकारको संरक्षण तथा प्रवर्द्धन गर्ने ।

रणनीति

१. अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको उचित संरक्षण गर्ने ।
२. अपाङ्गमैत्री वातावरणको विकास गर्ने ।
३. अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको हेरचाह, स्याहार सुसार र उपयुक्त वातावरण सिर्जना गर्ने ।

कार्यनीति

१. अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको स्वास्थ्य अवस्थामा सुधार ल्याइने छ ।
२. अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू विरुद्ध हुने हिंसा र अपराध विरुद्ध सचेतना जगाइने छ ।
३. अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू सुहाउँदो रोजगारको व्यवस्था गरिनेछ ।
४. गाउँपालिकाका नीति र संरचनामा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको सहभागितालाई सुनिश्चित गरिनेछ ।
५. असहाय र पीडित अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको उचित संरक्षण तथा पुनर्स्थापनाका लागि विशेष व्यवस्था गरिनेछ

४.७.५.५ प्रमुख कार्यक्रम

- हेल्प डेस्क स्थापना
- अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि रोजगारोन्मुख सीपविकास तालिम
- सार्वजनिक स्थलहरूमा अपाङ्गता मैत्री संरचना निर्माण
- अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई आवश्यक उपकरणको व्यवस्था ।

४.७.५.६ अपेक्षित उपलब्धी

यस योजना कार्यान्वयनको अन्त्यसम्ममा अपाङ्गता भएका व्यक्तिको सेवा सुविधा सहज रूपमा उपलब्ध भएको हुने, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई अवसर सृजना भएको हुने, सार्वजनिक भौतिक संरचनाहरू अपाङ्गमैत्री भएका हुनेछन्।

४.७.६ दलित

४.७.६.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानको धारा ४० मा दलितको हक सम्बन्धी व्यवस्था गरेको छ । यस अन्तर्गत राज्यका सबै निकायमा दलितलाई राज्यका सबै निकायमा दलितलाई समानुपातिक समावेशी सिद्धान्तको आधारमा सहभागी हुने हकको व्यवस्था र सार्वजनिक सेवा लगायतका रोजगारीका अन्य क्षेत्रमा दलित समुदायको सशक्तीकरण, प्रतिनिधित्व र सहभागिताका लागि कानून बमोजिम विशेष व्यवस्था गरिने किटान गरिएको छ । दलित समुदायलाई स्वास्थ्य र सामाजिक सुरक्षा प्रदान गर्न कानून बमोजिम विशेष व्यवस्था गरिने र दलित समुदायलाई आफ्नो परम्परागत पेशा, ज्ञान, सीप र प्रविधिको प्रयोग, संरक्षण र विकास गर्ने हक सुनिश्चित गरिएको छ । यसका साथै राज्यले भूमिहीन दलितलाई कानून बमोजिम एक पटक जमीन उपलब्ध गराउनु पर्ने समेतको संवैधानिक व्यवस्था रहेको छ ।

४.७.६.२ प्रमुख समस्या

आर्थिक र सामाजिक अवस्थामा दलित वर्ग पछाडि पर्नु, चेतनाको अभाव, छुवाछुत, शिक्षा र स्वास्थ्यको क्षेत्रमा पछाडि पर्नु आदि प्रमुख समस्या हुन्।

४.७.६.३ चुनौति तथा अवसर

दलित वर्गको समतामुलक विकास गर्नु, आर्थिक, सामाजिक र राजनीतिक क्षेत्रमा समानुपातिक प्रतिनिधित्व गराउनु, संख्यात्मक प्रतिनिधित्वलाई अर्थपूर्ण सहभागिता गराउनु, दलित समुदायलाई संगठित गरी परिचालन गराउनु आदि चुनौति रहेकाछन्। कानूनी रूपमा समावेशी र सहभागिताको प्रावधान, जनप्रतिनिधि र समाजका अगुवाहरू यस विषयमा संवेदनशील हुनु, दलित वर्गको मानवअधिकारको सुरक्षा र समावेशीकरणको लागि कानूनी सुनिश्चितता हुनु, यस क्षेत्रमा सहयोगी निकायहरूले कार्यक्रमहरू संचालन गर्नु आदि यस विषयको सन्दर्भमा अवसरहरू हुन्।

४.७.६.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति

सोच

दलितमैत्री गाउँपालिका

लक्ष्य

दलित विरुद्ध हुने सबै प्रकारका विभेद, हिंसा र शोषण अन्त्य गरी सम्मानित जीवनको सुनिश्चित गर्ने

उद्देश्य

दलित समुदायको आर्थिक, सामाजिक लगायत विकासका सबै अवसरहरूमा समतामूलक पहुँच र सहभागिता

सुनिश्चित गर्नु ।

रणनीति

१. दलित वर्गको सामाजिक, आर्थिक लगायत सबै क्षेत्रमा पहुँच र निर्णय प्रक्रियामा सहभागिता बृद्धि गर्ने ।
२. दलित र उत्पीडित वर्गको क्षमता विकास गर्ने ।
३. दलित र उत्पीडित समुदायको मानवअधिकार संरक्षण गर्ने ।

कार्यनीति

१. दलित वर्गको आर्थिक, सामाजिक तथा राजनीतिक अवसरहरूमा समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गर्न सकारात्मक विभेदको नीतिगत व्यवस्था गरिनेछ ।
२. गाउँपालिकाबाट हुने सार्वजनिक नियुक्ति, गठन हुने सबै समिति तथा उपसमितिहरूमा जनसंख्यालाई आधार मानी दलित वर्गको प्रतिनिधित्व गरिनेछ ।
३. दलितवर्गका लागि लक्षित कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
४. दलित समुदायका बालबालिकाहरूलाई शैक्षिक छात्रवृत्तिको व्यवस्था गरिनेछ ।
५. दलित समुदायको विकासको क्षेत्रमा क्रियाशिल स्थानीय संघसंस्थाहरूलाई सक्रिय रूपमा परिचालन गरिनेछ ।
६. छुवाछुत अन्त्यका लागि अभियान संचालन गरिनेछ ।
७. दलित वर्गको बसोवास रहेको समुदायहरूमा बाल विकास केन्द्रहरू स्थापना र परिचालन गरिनेछ ।
८. दलित समुदायको हक अधिकार बारे सजग बनाउन सचेतना अभियान संचालन गरिनेछ ।
९. दलित समुदायको अधिकार सुनिश्चित गर्नका लागि यस क्षेत्रमा क्रियाशिल संस्थाहरूलाई सक्रिय बनाईनेछ ।
१०. दलित समुदायको अधिकार हनन भएको अवस्थामा पिडकबाट क्षतिपूर्तिको व्यवस्था गरिनेछ ।
११. असहाय दलित व्यक्तिहरूको जीवनयापनका लागि सुनिश्चित व्यवस्था गरिनेछ ।

४.७.६.५ प्रमुख कार्यक्रम

- दलित वर्गको लागि आयआर्जन कार्यक्रम
- दलित वर्गको क्षमता विकास कार्यक्रम
- दलित वर्गको अधिकार र छुवाछुत विरुद्ध अभियान संचालन
- असहाय दलित व्यक्तिका लागि सहयोग कोष स्थापना र परिचालन
- दलित समुदायका बालबालिकाहरूका लागि छात्रवृत्ति कार्यक्रम
- दलित समुदायको विकासमा कार्यरत संस्थाहरूको परिचालन

४.७.६.६ अपेक्षित उपलब्धी

गाउँपालिकाले दलित समुदायको उत्थान र विकासको लागि नीति निर्माण गरी कार्यान्वयन भएको हुने, दलित समुदायको साक्षरता दर वृद्धि हुने, दलित समुदायहरूले आफ्नो सीप र दक्षता अनुसार व्यवसायिक पेशामा संलग्न भएको हुने, दलित समुदायमाथि गरिने विभेद र छुवाछुत न्यून हुने, जनसंख्याको आधारमा गाउँपालिका स्तरीय समिति, उपसमिति लगायत अन्य संरचनाहरूमा दलित समुदायको समानुपातिक प्रतिनिधित्व भएको हुनेछ ।

४.७.७ आदिवासी/जनजाति

४.७.७.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानको धारा १८ को समानताको हकमा आदिवासी जनजातिको विकासको लागि विशेष व्यवस्था गर्न सकिने प्रावधान राखिएको छ । यसैगरी धारा ४२ मा आदिवासी जनजाति लगायत अन्य पछाडि परेका समुदायहरूलाई समावेशी सिद्धान्तका आधारमा राज्यका निकायमा सहभागिता हुने अधिकार सुनिश्चित गरेको छ । साथै संविधानले आदिवासी जनजातिको पहिचान सहित सम्मानपूर्वक बाँच्न पाउने अधिकार सुनिश्चित गर्न अवसर तथा लाभका लागि विशेष व्यवस्था गर्दै यस समुदायसँग सरोकार राख्ने निर्णयहरूमा सहभागी गराउने तथा आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायको परम्परागत ज्ञान, सीप, संस्कृति, सामाजिक परम्परा र अनुभवलाई संरक्षण र संवर्धन गर्ने समेत संवैधानिक व्यवस्था रहेको छ । यस गाउँपालिकामा करिब ९८% जनजातीको बाहुल्यता रहेको छ ।

४.७.७.२ प्रमुख समस्या

आर्थिक र सामाजिक अवस्था पछाडि पर्नु, चेतनाको अभाव, शिक्षा र स्वास्थ्यको क्षेत्रमा पछाडि पर्नु आदि प्रमुख समस्या हुन् ।

४.७.७.३ चुनौति तथा अवसर

आदिवासी जनजाति समुदायको समतामूलक विकास गर्नु, आर्थिक, सामाजिक र राजनीतिक क्षेत्रमा समानुपातिक प्रतिनिधित्व गराउनु, संख्यात्मक प्रतिनिधित्वलाई अर्थपूर्ण सहभागिता गराउनु, यस वर्गका समुदायलाई संगठित गरी

परिचालन गराउनु आदि चुनौति रहेका छन्। कानूनी रूपमा समावेशी र सहभागिताको प्रावधान, जनप्रतिनिधि र समाजका अगुवाहरू यस विषयमा संवेदनशील हुनु, आदिवासी जनजाति समुदायको मानवअधिकारको सुरक्षा र समावेशीकरणको लागि कानूनी सुनिश्चितता हुनु, यस क्षेत्रमा सहयोगी निकायहरूले कार्यक्रमहरू संचालन गर्नु आदि यस विषयको सन्दर्भमा अवसरहरू हुन्।

४.७.७.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति

सोच

आदिवासी जनजातिमैत्री गाउँपालिका

लक्ष्य

आदिवासी जनजातिहरूको अधिकार सुनिश्चित गरी सम्मानित जीवनयापन गर्ने

उद्देश्य

आदिवासी जनजाति समुदायको आर्थिक, सामाजिक लगायत विकासका सबै अवसरहरूमा समतामूलक पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्नु ।

रणनीति

१. आदिवासी जनजाति समुदायको सामाजिक, आर्थिक लगायत सबै क्षेत्रमा पहुँच र निर्णय प्रक्रियामा सहभागिता बृद्धि गर्ने ।
२. आदिवासी जनजाति समुदायको क्षमता विकास गर्ने ।
३. आदिवासी जनजाति समुदायको मानवअधिकार संरक्षण गर्ने ।

कार्यनीति

१. आदिवासी जनजाति समुदायको आर्थिक, सामाजिक तथा राजनीतिक अवसरहरूमा समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गर्न सकारात्मक विभेदको नीतिगत व्यवस्था गरिनेछ ।
२. गाउँपालिकाबाट हुने सार्वजनिक नियुक्ति, गठन हुने सबै समिति तथा उपसमितिहरूमा जनसंख्यालाई आधार मानी आदिवासी जनजाति समुदायको प्रतिनिधित्व गरिनेछ ।
३. आदिवासी जनजाति समुदायका लागि लक्षित कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
४. आदिवासी जनजाति समुदायका बालबालिकाहरूलाई शैक्षिक छात्रवृत्तिको व्यवस्था गरिनेछ ।
५. आदिवासी जनजाति समुदायको विकासको क्षेत्रमा क्रियाशील स्थानीय संघसंस्थाहरूलाई सक्रिय रूपमा परिचालन गरिनेछ ।

६. आदिवासी जनजाति समुदाय बसोवास रहेको समुदायहरूमा बाल विकास केन्द्रहरू स्थापना र परिचालन गरिनेछ ।
७. आदिवासी जनजाति समुदायको हक अधिकार बारे सजग बनाउन सचेतना अभियान संचालन गरिनेछ ।
८. आदिवासी जनजाति समुदायको अधिकार सुनिश्चित गर्नका लागि यस क्षेत्रमा क्रियाशिल संस्थाहरूलाई सक्रिय बनाईनेछ ।
९. आदिवासी जनजाति समुदायको अधिकार हनन भएको अवस्थामा पिडकबाट क्षतिपूर्तिको व्यवस्था गरिनेछ ।
१०. असहाय आदिवासी जनजाति समुदायका परिवार वा व्यक्तिहरूको जीवनयापनका लागि सुनिश्चितव्यवस्था गरिनेछ ।

४.७.७.५ प्रमुख कार्यक्रम

- आदिवासी जनजाति समुदाय केन्द्रीत आयआर्जन कार्यक्रम
- आदिवासी जनजाति समुदायको क्षमता विकास कार्यक्रम
- असहाय आदिवासी जनजाति व्यक्तिका लागि सहयोग कोष स्थापना र परिचालन
- आदिवासी जनजाति समुदायका बालबालिकाहरूका लागि छात्रवृत्ति कार्यक्रम
- आदिवासी जनजाति समुदायको विकासमा कार्यरत संस्थाहरूको परिचालन ।

४.७.७.६ अपेक्षित उपलब्धी

गाउँपालिकाले आदिवासी जनजाति उत्थान र विकासका लागि नीति निर्माण गरी आदिवासी जनजातिको विकासका लागि कार्यान्वयन भएको हुने, आदिवासी जनजाति समुदायको साक्षरता दर वृद्धि हुने, आदिवासी जनजाति समुदायहरूले आफ्नो सीप र दक्षता अनुसार व्यवसायिक पेशामा संलग्न भएको हुने, जनसंख्याको आधारमा गाउँपालिका स्तरीय समिति, उपसमिति लगायत अन्य संरचनाहरूमा आदिवासी जनजाति समुदायको समानुपातिक प्रतिनिधित्व भएको हुनेछ ।

परिच्छेद-पाँच

पूर्वाधार क्षेत्र

आर्थिक, सामाजिक विकास र सेवा सुविधा प्रवाहलाई प्रभावकारी रूपमा अघि बढाउनका लागि पूर्वाधार विकास प्रमुख तथा महत्वपूर्ण आधार हो । पूर्वाधार विकास क्षेत्र अन्तर्गत सडक, पक्की तथा झोलुङ्गे पुल, वैकल्पिक उर्जा, आवास, भवन तथा बस्ती विकास र सूचना तथा संचार प्रविधि जस्ता विषयहरू पर्दछन्। व्यवस्थित बस्ती तथा सहरी विकासको महत्वले गर्दा पूर्वाधार विकासलाई दिगो विकासको एक महत्वपूर्ण आयामको रूपमा लिने गरिएको छ । यसका साथै दिगो विकास लक्ष्यले निर्धारण गरेका लक्ष्यहरू मध्ये लक्ष्य-७ (खर्चले धान्न सकिने स्वच्छ

उर्जा, लक्ष्य-९ (उद्योग प्रवर्द्धन र पूर्वाधार) र लक्ष्य-११ (सहरहरू र समुदायहरूको दीगोपना) यस क्षेत्रसंग प्रत्यक्ष रूपमा दीगो विकासका लक्ष्यहरू सम्बन्धित रहेका छन्।

५.१ उर्जा

५.१.१ जलविद्युत

५.१.१.१ पृष्ठभूमि

जल विद्युत आर्थिक वृद्धि र आर्थिक रुपान्तरणको एक महत्वपूर्ण साधन हो । नेपाल सरकारले लिएको आउँदो बाह्र वर्षमा १५,००० मेगावाट विद्युत् उत्पादन गर्ने लक्ष्य राखेको छ । दिगो र भरपर्दो विद्युत्को पहुँच सबै नागरिकमा पुगिसकेको र सरकारले उर्जा क्षेत्रलाई आर्थिक समृद्धिको सम्बाहक मानेको सन्दर्भमा जलविद्युत् विकास र व्यवस्थापनमा सरकारको महत्वपूर्ण भूमिका आवश्यक छ । नेपालको संविधानले जनसहभागितामा आधारित स्वदेशी लगानीलाई प्राथमिकता दिँदै जलस्रोतको बहुउपयोगी विकास गर्ने नीतिगत व्यवस्था गरेको छ । प्रकाश उर्जाको सबैभन्दा सरल र भरपर्दो स्रोतको रूपमा विद्युत उर्जालाई लिने गरिन्छ । यसका अलावा पनि प्रकाश उर्जाका अन्य विभिन्न स्वरूपहरू हुने गर्दछन् । यस गाउँपालिकामा हालसम्म ३ वटा स्थानमा लघु जलविद्युत उत्पादन भईरहेको छ जसबाट २२० किलोवाट विद्युत उत्पादन भईरहेको छ ।

५.१.१.२ प्रमुख समस्या

जलविद्युत उत्पादनको लागि पर्याप्त आर्थिक स्रोत तथा लगानीको अभाव रहनु, माग अनुसारको विद्युत प्रसारण लाइन विस्तार हुन नसक्नु, विद्युत् उत्पादन र अनुमति प्रदान गर्ने सम्पूर्ण अधिकार संघ सरकारमा निहित रहनु, सर्भेक्षण अनुमति देखि विद्युत् खरिद सम्झौता गर्दा सम्मका कार्य प्रक्रिया, जग्गा व्यवस्थापन र वातावरणीय अध्ययन कार्य झन्झटिला र केन्द्रीकृत हुनु, विद्युत् वितरण प्रणालीको गुणस्तर खाना पकाउन तथा उद्योग संचालन गर्नलाई समेत मिल्ने गरी विस्तार हुन नसक्नु, विद्युतिय उर्जाको गुरुयोजना निर्माण गरी योजनाबद्ध विकास हुन नसक्नु आदि यस क्षेत्रका मुख्य समस्याहरू हुन् ।

५.१.१.३ चुनौति तथा अवसर

विद्युत् उत्पादन, प्रसारण तथा वितरण र समग्र उर्जा क्षेत्र व्यवस्थापन गर्न संरचना स्थापना गर्नु, उपलब्ध साधनस्रोत तथा प्रविधिलाई आकर्षित गर्दै आयोजनाहरू बनाएर स्थानीयतहको राजस्व वृद्धि गर्दै दिगो अर्थतन्त्रको आधारशीला तयार गर्नु, उच्च गुणस्तरका प्रसारण लाइन विस्तार गर्नु, इन्धन प्रयोगको ढाँचामा परिवर्तन गर्दै एलपी ग्यास विद्युत्ले प्रतिस्थापन गरी इन्धन आयात घटाउने र विद्युत्को आन्तरिक खपत बढाउनु आदि यसक्षेत्रका चुनौतीहरू हुन् । स्थानीय जलविद्युत् आयोजना प्रवर्द्धनमा वित्तीय संस्था तथा निजी क्षेत्रको सहभागिता बढ्दै जानु, जलविद्युत् विकासको लागि आवश्यक भौतिक पूर्वाधारहरू निर्माणलाई संघ तथा प्रदेश सरकार दुबैले प्राथमिकतामा राख्नु, जलविद्युत् अध्ययन तथा निर्माणको लागि चाहिने दक्ष नेपाली प्राविधिक तथा कम्पनीहरू उत्पादन हुनु, विद्युतीय सवारी साधन तथा चुलो प्रयोगलाई प्रोत्साहन गर्दै लैजाने नीति लिनु आदि यस क्षेत्रका अवसरहरू हुन् ।

५.१.१.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति

सोच

जलविद्युतको विकास: उज्यालो शे फोकसुण्डोको आधार

लक्ष्य

जलविद्युत उत्पादनको प्रयोग क्षमता र दक्षता बृद्धि गरी स्थानीय आर्थिक सामाजिक विकासमा टेवा पुर्याउने

उद्देश्य

१. जलविद्युत् आयोजनाहरू पहिचानरविकासगरी उर्जासुरक्षामा योगदान पुर्याउनु र दिगो अर्थतन्त्रको आधारशीला तयार गर्नु ।

रणनीति

१. जलविद्युत विकासमा उल्लेखनीय लगानी बृद्धिको वातावरण सिर्जना गर्ने ।
२. प्राविधिक र आर्थिक रुपमा आकर्षक आयोजना निर्माणगरी स्थानीय अर्थतन्त्रलाई मजबुत तथा दिगो बनाउने ।

कार्यनीति

१. जलविद्युत् आयोजनाहरूमा स्थानीय सरकारको तर्फबाट सेयर लगानी गरिनेछ ।
२. स्थानीय जनतालाई जलविद्युत् आयोजनाहरूमा सेयर लगानी गर्ने अवसर सिर्जना गरिनेछ ।
३. विद्युत् वितरण लाइनका काठेपोलहरू प्रतिस्थापन गरिनेछ ।
४. विद्युत् चुहावट रोक्न र विद्युत् सेवालाई प्रभावकारी बनाउन स्मार्ट मिटर तथा स्मार्ट ग्रिड र अनलाइन सिस्टमबाट बिल भुक्तानीको विकास गर्दै लगिनेछ ।
५. विद्युत् जडान गर्न र मर्मत सम्भार गर्न तालिम प्राप्त र दक्ष जनशक्ति उत्पादन गरिनेछ ।

५.१.१.५ प्रमुख कार्यक्रम

१. उर्जा विकास सम्बन्धी स्थानीय नीति, कानून, मापदण्ड तर्जुमा
२. विद्युत पहुँच विस्तार
३. जलविद्युत आयोजनाको सम्भाव्यता अध्ययन

४. विद्युत्वितरण लाइनका सम्पूर्ण काठेपोलहरू प्रतिस्थापन

५.१.१.६ अपेक्षित उपलब्धी

यस आवधिक योजनाको अन्त्यमा ८०० कि.वा. जलविद्युत उत्पादन भएको हुने, विद्युत चुहावट रोक्न र विद्युत्सेवालाई प्रभावकारी बनाउन स्मार्ट मिटर, स्मार्ट ग्रिड गर्ने कार्य अगाडि बढेको हुने, विद्युतउत्पादन, जडान गर्न र मर्मत सम्भार गर्न तालिमप्राप्त दक्ष जनशक्ति वृद्धि भएको हुनेछ ।

५.१.२ बैकल्पिक तथा अन्य उर्जा

५.१.२.१ पृष्ठभूमि

हरित अर्थतन्त्रलाई प्रवर्द्धन गर्दै ऊर्जा सुरक्षाको सुनिश्चितता, ऊर्जाको पहुँच र वातावरणीय सन्तुलन स्थापित गर्न नवीकरणीय क्षेत्रको तीव्र विकास हुनु आवश्यक छ । राष्ट्रिय विद्युत्प्रसारण लाइन पुर्याउन कठिन भएका र छरिएर रहेका ग्रामीण बस्तीहरूमा सेवा पुर्याउन, सहरी क्षेत्रमा बढ्दो ऊर्जा सङ्कटलाई न्यूनीकरण गर्न सहयोग पुर्याउन र परम्परागत एवमआयातित ऊर्जामाथिको निर्भरतालाई कम गर्न विभिन्न किसिमका नवीकरणीय ऊर्जाको विकास र प्रवर्द्धन गरी यस क्षेत्रलाई विकासको मूल प्रवाहमा ल्याउनु जरुरी छ । विविध कारणवश केही घरधुरीमा मात्र विद्युत लाइनको विस्तार गर्न नसकिएको र बैकल्पिक तथा अन्य उर्जाको विकास सहज रूपमा नभैरहेको एवम गाउँपालिकाको अधिकांश भूभाग हिमाली टुण्ड्रा क्षेत्रमा पर्ने र हिउदको समयमा यहाँका खोलानालामा पानी जम्ने भएकोले नियमित विद्युतिय उर्जा प्राप्त गर्न कठिन देखिएको हुँदा बैकल्पिक उर्जाको रूपमा सौर्य उर्जाको विकल्प खोजिएको हो । हाल गाउँपालिकामा सोलार प्रणाली सहित विद्युत सेवा पुगेको घरधुरी ४५० रहेको छ ।

५.१.२.२ प्रमुख समस्या

ऊर्जा सुरक्षामा बैकल्पिक ऊर्जाको योगदानको स्पष्ट लक्ष्य निर्धारण हुन नसक्नु, बैकल्पिक ऊर्जाको प्रवर्द्धन र विस्तारको लागि सहूलियत ऋण, जोखिम व्यवस्थापन र बीमाको व्यवस्था नहुनु, बैकल्पिक ऊर्जा विकासमा निजी क्षेत्रको लगानी अपेक्षाकृत रूपमा आकर्षित हुन नसक्नु, स्थानीय तहमा बैकल्पिक ऊर्जाको प्रवर्द्धन, विकास र व्यवस्थापन दक्षता उपलब्ध नहुनु आदि यस क्षेत्रका मुख्य समस्याहरू हुन्।

५.१.२.३ चुनौति तथा अवसर

राष्ट्रिय प्रसारण लाइन नपुगेका क्षेत्रमा नवीकरणीय उर्जामार्फत् आधुनिक उर्जामा पहुँच स्थापित गर्नु, खानेपानी र सिँचाई आयोजनाहरूमा पानी तान्न सौर्य उर्जाको प्रयोग वृद्धि गर्नु, ग्रामीण क्षेत्रका लघु जल तथा सौर्य विद्युतआयोजनाबाट खेर गैरहेको विद्युत् प्रसारण लाइनमा प्रवाह गरी आयवृद्धि गर्नु, खाना पकाउन स्वच्छ ऊर्जाको व्यवस्थापन गर्नु, सहूलियत कर्जाको व्यवस्था गर्नु, सौर्य तथा वायु उर्जा उत्पादनमा निजी तथा समुदायको लगानी आकर्षित गर्नु तथा आयोजना निर्माण सामग्री आयोजनास्थलसम्म सर्वसुलभ रूपमा ढुवानी गर्ने व्यवस्था मिलाउनु आदि यस क्षेत्रका चुनौतीहरू हुन्। नवीकरणीय ऊर्जाका प्रविधिहरू द्रुत गतिमा सस्तो हुदै जानु, स्वच्छ उर्जाको

विकास र प्रयोगमा लहर आउनु, नवीकरणीय ऊर्जा विकासलाई प्राथमिकतामा राख्नु दक्ष जनशक्ति विकास हुदै जानु, छोटो समयमा नै ठूलो मात्राको सौर्य उर्जा उत्पादन गर्न सकिने अवस्था रहनु, सौर्य तथा वायु उर्जा उत्पादनको सम्भावना भएको क्षेत्र हुनु, सौर्य, वायु तथा जैविक ऊर्जा प्रतिको आकर्षण बढ्दै जानु, नवीकरणीय ऊर्जा प्रविधि प्रवर्द्धनमा वित्तीय संस्था तथा निजी क्षेत्रको सहभागिता बढ्दै जानु, नवीकरणीय ऊर्जाका प्रविधि तथा कार्यक्रमहरूलाई कार्बन परियोजनाको रूपमा विकास गर्दै लैजान सकिने अवस्था रहनु आदि नवीकरणीय उर्जा क्षेत्रका अवसरहरू हुन्।

५.१.२.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति

सोच

वैकल्पिक/नवीकरणीय उर्जा, दिगो आर्थिक सामाजिक विकासको आधार

लक्ष्य

जलविद्युत् वैकल्पिक/नवीकरणीय तथा अन्य उर्जाका उत्पादन, प्रयोग क्षमता र दक्षता बृद्धि गरी स्थानीय आर्थिक सामाजिक विकासमा टेवा पुर्‍याउने

उद्देश्य

१. नवीकरणीय उर्जाको प्रवर्द्धन, विकास र व्यवस्थापन गर्दै दिगो र समावेशी आर्थिक वृद्धिमा टेवा पुर्‍याउनु ।

रणनीति

१. प्रसारण लाइन नपुगेका र सम्भाव्यता नभएका क्षेत्रमा नवीकरणीय उर्जाको माध्यमबाट विद्युतीकरण गर्ने ।
२. नवीकरणीय उर्जाको स्रोतलाई उत्पादन वृद्धि र व्यावसायिक उर्जाको रूपमा विकास गर्ने ।

कार्यनीति

१. लघु जल, वायु तथा सौर्य विद्युत्का साना आयोजना संचालन गरी विद्युत्मा नागरिकको पहुच स्थापित गरिनेछ ।
२. विद्युतीय चुलो प्रयोगको लागि प्रोत्साहन गरिनेछ ।
३. ग्रामीण भेगका घरमा स्वच्छ र किफायती धुवाँरहित सुधारिएको चुलोहरू जडान गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ ।

४. बायोग्याँस र सौर्य उर्जाको उपयोग प्रवर्द्धनमा जोड दिइने छ ।

५.१.२.५ प्रमुख कार्यक्रम

१. सौर्य उर्जा प्रवर्द्धनमा अनुदान सहयोग
२. सुधारिएको चुलो प्रवर्द्धन
३. बैकल्पिक उर्जाको विद्युत्प्रसारण तथा वितरण लाइन विस्तार
४. बैकल्पिक उर्जाको प्रयोग मार्फत वातावरण संरक्षण तथा उर्जामा आत्मनिर्भरता सम्बन्धी सचेतना
५. जैविक उर्जा उत्पादन तथा प्रवर्द्धन ।

५.१.२.६ अपेक्षित उपलब्धी

उर्जाको पहुँच नभएका क्षेत्रमा उत्तम नवीकरणीय ऊर्जाको स्रोतबाट शतप्रतिशत विद्युतीकरण भएको हुने, खानापकाउन सौर्य तथा विद्युत्को प्रयोग वृद्धि भएको हुनेछ ।

५.२ सडक तथा यातायात

५.२.१ पृष्ठभूमि

आर्थिकसामाजिक विकासलाई गतिशील पार्न, सर्वसाधारणलाई पुर्याइने सेवालाई सहज तथा सरल पार्न र आर्थिक सामाजिक एकीकरण एवम् प्रादेशिक तथा भौगोलिक सन्तुलन कायम गरी सर्वाङ्गीण विकासमा टेवा पुर्याउन सडक यातायातको महत्वपूर्ण योगदान रहन्छ । यातायात सुविधामा नागरिकको सरल, सहज र समान पहुँच सुनिश्चित गर्न यातायात क्षेत्रमा लगानी अभिवृद्धि गर्ने र वातावरण अनुकूल प्रविधिलाई प्राथमिकता दिँदै सार्वजनिक यातायातलाई प्रोत्साहन र निजी यातायातलाई नियमन गरी यातायात क्षेत्रलाई सुरक्षित, व्यवस्थित, समावेशी र अपाङ्गतामैत्री बनाउने राष्ट्रिय प्राथमिकता रहेको छ । आवश्यक पूर्वाधारको विकास केही भए पनि यातायात सेवा दिगो र भरपर्दो हुन सकेको छैन । निजी क्षेत्रको प्रमुख लगानी रहेको सार्वजनिक यातायात सेवालाई व्यवस्थित र मर्यादित बनाई सहज तरीकाबाट नागरिकले निर्वाध रूपमा आवत जावत गर्न पाउने हकको यथोचित र पूर्ण उपयोग अझै गर्न नपाएको अवस्था छ । शहरीकरणको सुरुवात र ग्रामीण भेकसम्म पनि सडक संजाल विस्तार हुँदै गरेको सन्दर्भमा सबै नागरिकलाई किफायती, सुरक्षित, प्रदूषणरहित र सुविधा सम्पन्न यातायात सेवाको प्रत्याभूति गराउन यातायात व्यवस्थापन क्षेत्रलाई प्राथमिकतामा राखी कार्य गर्नु पर्ने आवश्यकता छ । स्थानीय यातायात पूर्वाधारको बढ्दो माग र आवश्यकतालाई दिगो विकास र व्यवस्थापन गर्दै लैजानु पर्ने आवश्यकता रहेको छ ।

यस पालिकाभित्र हाल ३० किमी सडक संजाल विकास भएको छ जसमा धुले सडक २० किमी र कृषि सडक १० किमी रहेको छ । यसैगरी पालिका केन्द्रबाट वडा कार्यालयसम्म जोडिएको सडक संख्या ६ वटा रहेको छ । डिपिआर तयार, वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन, प्रारम्भिक वातावरण मूल्यांकन परिक्षण आदि गरी निर्माण भएका

सडक लम्बाई ६० किमी रहेको यस पालिकामा रहेको ७ वटा वस्तीहरू सडक संजालसंग जोडिन बाँकी रहेको छ ।

५.२.२ प्रमुख समस्या

सडक निर्माणमा अपेक्षित विकास नहुनु, मापदण्डविना योजना पहिचान तथा छनोट हुनु, दक्ष श्रमिक तथा जनशक्ति उपलब्धतामा कमी रहनु, गुणस्तरीय निर्माण सामग्रीहरूको सहज उपलब्धता हुन नसक्नु, बजेटको विनियोजन र सञ्चालन कुशलताको अभाव हुनु, आफ्नै घरअगाडीको सडकमा समेत सर्वसाधारणको अपनत्व अपेक्षाकृत नहुनु, आयोजना व्यवस्थापनमा सुशासन कायम नहुनु, ठेक्का व्यवस्थापनमा कमजोरी रहनु, सडक लम्बाइ वृद्धिका साथै मर्मत सम्भारको दायित्व वृद्धि भए अनुरूप स्रोत व्यवस्थापन नहुनु, सडक मार्गहरूको सीमा अतिक्रमण बढ्नु, गाउँपालिकाका अधिकांश सडक साँघुरा हुनु, निजी सवारी साधनहरूको संख्या बढ्दै गई सडकमा भार पर्नु, सडक दुर्घटनामा कमी आउन नसक्नु, अव्यवस्थित सडक मर्मत सम्भारका कारण यातायात व्यवस्थापनमा समस्या आउनु, सवारी साधनको नियमित र व्यवस्थित परीक्षण प्रणाली नहुनु यस क्षेत्रका समस्याहरू हुन्।

५.२.३ चुनौति तथा अवसर

चुनौतीपूर्ण भौगोलिक अवस्था बीच सडक संजाल पहिचान गरि निर्माण गर्नु, साना तिना आयोजनामा बजेट छर्ने प्रवृत्ति अन्त्य गर्नु, व्यापार, व्यवसाय तथा उत्पादन बढाउन मद्दत पुर्याउन सक्ने रणनीतिक महत्वका सडक निर्माणमा केन्द्रित हुनु, गाउँपालिकाभित्र रहेका सम्पूर्ण पर्यटकिय गन्तव्यहरूसम्म सडकको पहुँच वृद्धि गर्नु, वातावरणीय पक्षलाई ध्यानमा राखेर गुणस्तरीय सडक निर्माण गर्नु, सडक तथा पदमार्गको संरक्षण, मर्मतसम्भार तथा व्यवस्थापन कार्यलाई दिगो बनाउनु, सडक दुर्घटना न्यूनीकरण गर्नु, प्रदूषण नियन्त्रणको अनुगमन प्रभावकारी बनाउनु, सडक सुरक्षा लगायत नियमन तथा अनुगमन कार्यलाई प्रभावकारी बनाउनु, वैज्ञानिक भाडा दरको व्यवस्था गर्नु र सवारी साधनहरूको अनुगमन गर्नु आदि यस क्षेत्रका चुनौतीहरू हुन्। स्थानीय सरकारले यातायात पूर्वाधार निर्माणलाई प्राथमिकतामा राख्नु, यातायात क्षेत्रमा निजी क्षेत्रको चासो थप बढ्दै जानु, यातायात पूर्वाधार निर्माणको लागि आवश्यक स्थानीय संरचनाको बलियो आधार निर्माण हुनु, यातायात क्षेत्रमा विद्युतीय सवारी साधनको चर्चा शुरुहुनु, आदि दिगो यातायात व्यवस्थापनका अवसरहरू हुन्।

५.२.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति

सोच

सडक यातायातको विकास र प्रभावकारी यातायात व्यवस्थापन मार्फत स्थानीय सन्तुलन र आर्थिक समृद्धि

लक्ष्य

सडक सञ्जालको विस्तार गरी यातायात प्रणालीको दिगो तथा वैज्ञानिक व्यवस्थापन गर्ने

उद्देश्य

१. प्रभावकारी, दिगो, भरपर्दो र सुरक्षित यातायात सेवा मार्फत स्थानीय बडाबीच तथा छिमेकी पालिकासंगको व्यापारिक सम्बन्ध विस्तार गर्नु ।

रणनीति

१. स्थानीय पहुँच र आर्थिक वृद्धिलाई योगदान पुग्ने गरी सुरक्षित यातायात पहुँच र सुविधा विस्तार गर्ने ।
२. अन्तर बडा नाका र यातायात सञ्जाल जोड्ने सडकहरूको विकास, विस्तार र सुदृढीकरण गर्ने ।
३. सार्वजनिक यातायातका साधनको वैज्ञानिक भाडा दर कायम गर्ने ।
४. प्रविधिको प्रयोग गर्दै सडक दुर्घटनालाई न्यून गर्ने ।

कार्यनीति

१. गाउँपालिकाको प्रत्येक बडामा सडक सञ्जाल विस्तार गरिनेछ ।
२. रणनीतिक तथा स्थानीय सडकहरूका पुलहरू निर्माण गर्नुका साथै जीर्ण अवस्थामा रहेका पुलहरूको मर्मत कार्यलाई निरन्तरता दिइनेछ ।
३. सडक सञ्जाल निर्माण गर्दा कृषि, ऊर्जा, पर्यटन तथा उद्योग व्यवसायको समेत प्रवर्द्धन हुनेगरी गरिनेछ ।
४. सडक संरक्षण, मर्मत सम्भार, पुनर्निर्माण एवम् व्यवस्थापनलाई थप प्रभावकारी बनाइनेछ ।
५. सडक दुर्घटना सूचना व्यवस्थापन प्रणालीलाई सुदृढीकरण गरिनेछ ।

५.२.५ प्रमुख कार्यक्रम

१. कच्ची सडक स्तरोन्नति
२. सडकमा स्लाव, ह्युम पाईप, वृक्षारोपण, सेफ्टी रेलिङ्ग, कजवे निर्माण
३. नयाँ ग्रामिण सडक निर्माण
४. मौजुदा सडकहरूको स्तरोन्नति, ग्राभेलिङ्ग र कालोपत्रे
५. निर्माण सम्पन्न पुलहरूको मर्मतसम्भार
६. झोलुङ्गे पुल निर्माण
७. सिढी निर्माण ।

५.२.६ अपेक्षित उपलब्धी

गाउँपालिकाको सबै वडाका वस्तीहरू सडक सञ्जालमा जोडिएको हुनेछ । सडक संरचनाहरूको मर्मत सम्भार तथा पुनर्निर्माण र पुलहरू मर्मत सम्भार भएको हुनेछ । स्थानीय सडकहरूको आवश्यकता अनुसार मर्मत तथा सुधार गरी आवागमनमा सहज भएको हुने, स्थानीय नयाँ सडक तथा पुल पहिचान तथा प्राथमिकीकरण गर्दै वातावरणमैत्री सडकहरूका निर्माण भएको हुनेछ ।

५.३ सञ्चार तथा सूचना प्रविधि पूर्वाधार

५.३.१ पृष्ठभूमि

पूर्ण प्रेस स्वतन्त्रता, प्रकाशन तथा प्रसारण स्वतन्त्रता, सञ्चार एवं सूचनाका हकलाई मौलिक हकको रूपमा संविधानमा उल्लेख गरेको छ । आर्थिक विकासको संवाहक एवं उत्प्रेरकको रूपमा रहेको सञ्चार तथा सूचना प्रविधि क्षेत्रलाई मर्यादित, व्यवसायिक, सक्षम र सवल बनाउने दायित्व र जिम्मेवारीका साथ अगाडि बढ्नु पर्ने खाँचो छ । दिगो विकास लक्ष्यले सबैले धान्न सक्ने गरी इन्टरनेटको पहुँचमा उल्लेख्य वृद्धि गर्ने उल्लेख गरेको छ । सूचना तथा सञ्चारसँग सम्बन्धित विश्वव्यापी विकास एवं उपलब्धी अनुरूप सेवा पुर्याउँदै आर्थिक विकासका समग्र पक्षमा सूचना प्रविधि तथा सञ्चारको अधिकतम उपयोग बढाउन सञ्चार र सूचना प्रविधि सम्बन्धी ज्ञान, सीप र क्षमताको विकास गरी सुशासन कायम गर्नु र सूचना प्रविधिलाई अर्थतन्त्रको महत्वपूर्ण हिस्साको रूपमा विकास गर्नु आजको आवश्यकता हो । सञ्चार तथा सूचना प्रविधि पूर्वाधारको विकास त्यति हुन नसकेको परिप्रेक्ष्यमा यस गाउँपालिकालाई सूचना प्रविधि सञ्जालमा आवद्ध गरी सञ्चार र सूचनाको माध्यमबाट स्थानीय उत्पादन र रोजगारी तथा जीवनयापनमा योगदान गर्न सकिन्छ ।

५.३.२ प्रमुख समस्या

संघीय व्यवस्था अनुसार स्थानीय तह शासकीय स्वरूपको नयाँ संरचना भएकाले सूचना तथा संचार सम्बन्धी पर्याप्त नीतिगत र कानुनी व्यवस्था नहुनु, विद्यमान सञ्चार तथा सूचना प्रविधि सम्बन्धमा गाउँपालिका भित्रको एकीकृत तथ्याङ्कको अभाव हुनु, भौगोलिक विकटताका कारण सबै स्थानीय तहसम्म इन्टरनेट सेवा र अन्य सञ्चारका माध्यमको उपलब्धता नहुनु र उपलब्ध सञ्चार माध्यमहरू समेत शहर केन्द्रित हुनु, सञ्चार संस्थाहरूको संख्यात्मकसँगै गुणात्मक विकास हुन नसक्नु, इन्टरनेट सेवामा विविधिकरण गर्न नसक्नु, विज्ञापन एजेन्सीलाई सशक्त र सक्षम बनाउन नसक्नु र चलचित्र निर्माण तथा चलचित्र घरहरूको व्यवस्थापनमा पर्याप्त ध्यान पुग्न नसक्नु, प्रकाशन गृहको क्षमता प्रभावकारी नहुनु आदि यस क्षेत्रका मुख्य समस्याहरू हुन् ।

५.३.३ चुनौती तथा अवसर

सूचना तथा सञ्चार सम्बन्धी नीतिगत एवं कानुनी रिक्तता पूरा गर्नु, गाउँपालिकाभित्र सूचना तथा सञ्चार पहुँचको एकीकृत र अद्यावधिक विवरण तयार पार्नु, गाउँपालिकाभित्रका सबैहरूमा मोबाइल सेवा तथा विस्तार गर्नुका साथै सबै वडाका इन्टरनेट सेवाको पहुँच वृद्धि गर्नु, सञ्चार माध्यमहरूलाई ग्रामीण भेगसम्म विस्तार गर्नु, गाउँपालिका भित्रका पर्यटकीय क्षेत्रहरूमा तारयुक्त प्रविधिलाई निरुत्साहित गर्दै ताररहित प्रविधिको प्रयोगलाई बढावा दिनु, सञ्चार

माध्यमहरूलाई विश्वसनीय र जवाफदेही बनाउँदै गुणस्तरीय सेवा प्रदायकका रूपमा विकास गर्नु, साइबर सुरक्षा सम्बन्धी संस्थागत संरचना तयार गरी आम जनतामा यससम्बन्धी जनचेतना अभिवृद्धि गर्नु, विज्ञापन र चलचित्र उत्पादनलाई यस क्षेत्रको पर्यटन प्रवर्द्धनसँग आवद्ध गर्दै यस सम्बन्धी संस्थाहरूलाई व्यवस्थित गर्नुआदि यस क्षेत्रमा चुनौतीका रूपमा रहेका छन्। सूचना तथा सञ्चार सम्बन्धी अधिकारलाई संविधानमा नै मौलिक हकका रूपमा लिपिबद्ध हुनु, पालिकालाई प्राप्त सूचना र सञ्चार सम्बन्धमा प्रशस्त अधिकारहरू संविधानद्वारा नै संरक्षित हुनु, सञ्चार क्षेत्रको विकासका लागि स्थानीय तहसँगको सहकार्य गर्ने अवसर प्राप्त हुनु, सञ्चारको पहुँचमा क्रमिक रूपमा वृद्धि हुँदै जानु करिव सबैको घरमा मोबाइल सेवा पुग्नु, स्थानीय तहको केन्द्रसम्म इन्टरनेट सेवा पुग्नु, डिजिटल साक्षरता बढ्दै जानु, बहुसंख्यक जनताको हातमा मोबाइल सेवा पुग्नु यस क्षेत्रका अवसरहरू हुन्।

५.३.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति

सोच

सूचना तथा सञ्चारको विकास, समृद्ध गाउँपालिका निर्माणको आधार

लक्ष्य

सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई विकास मेरुदण्डका रूपमा ग्रहण गर्दै आम मानिसको जीवनलाई सहज बनाउन योगदान पुर्याउने

उद्देश्य

१. सूचना प्रविधि व्यवसायलाई सुरक्षित, भरपर्दो र आकर्षक क्षेत्रका रूपमा विकास गर्नु ।
२. आमसञ्चार माध्यमलाई व्यावसायिक र जवाफदेही बनाउँदै गाउँपालिका भरी सञ्चारको पहुँच बृद्धि गर्नु ।

रणनीति

१. गाउँपाकिभिन्न सबै जनतामा आमसञ्चारको पहुँच विस्तार गर्ने ।
२. सूचना प्रविधिमा आधारित रोजगारी बृद्धि गर्ने ।
३. गाउँपालिका भित्रका सबै नागरिकहरूमा इन्टरनेट सेवा पुर्याइने ।
४. इन्टरनेट सेवालाई शिक्षा र स्वास्थ्यको क्षेत्रमा जोड्ने ।
५. आमसञ्चार माध्यम तथा श्रमजीवी सञ्चारकर्मीहरूको दक्षता, क्षमता र व्यावसायिकता प्रवर्द्धन गर्ने ।
६. विज्ञापन व्यवसायको प्रवर्द्धन गर्ने ।

कार्यनीति

१. गाउँपालिकामा सूचना र संचार प्रविधिको विकासको लागि नीति तथा कार्यक्रम तय गरिनेछ ।
२. डाटा सेन्टर स्थापना गरी गाउँपालिकाभित्रका सम्पूर्ण तथ्याङ्कलाई सुरक्षित र एकीकृत गरिनेछ ।
३. सूचना प्रविधिसँग सम्बन्धित प्राविधिक जनशक्तिलाई तालिम गराई उनीहरूको क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ ।
४. गाउँपालिकाका सबै विद्यालयहरूमा आधुनिक सूचना प्रविधि अध्ययन कक्ष स्थापना गरिनेछ ।
५. युवा लक्षित सूचना प्रविधि सम्बन्धी तालिम र दक्षता अभिवृद्धि कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
६. सूचनाको हकको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि प्रचार प्रसारमा जोड दिइनेछ र सो को प्रभावकारी अनुगमन गरिनेछ ।
७. अनलाईन सञ्चार माध्यमलाई अभिलेखीकरण गरी अनुगमन प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाइनेछ ।

५.३.५ प्रमुख कार्यक्रम

१. सबै वडाहरूमा डिजिटल सूचना पाटीको व्यवस्था
२. गाउँपालिका कार्यालयमा डाटा सेन्टरको स्थापना तथा डाटा अद्यावधि
३. गाउँपालिका तथा वडा कार्यालयहरूमा इन्टरनेटको व्यवस्था
४. सबै वडाहरूमा नेपाल टेलिकमको मोबाइल सेवा तथा इन्टरनेट सेवा विस्तार गर्ने ।
५. शे फोक्सुण्डोको मौलिकता प्रवर्द्धन एवं संरक्षण गर्न लघु चलचित्र निर्माण ।

५.३.६ अपेक्षित उपलब्धी

वडाहरूमा सिर्जना भएका सरकारी सूचनाहरू डाटा सेन्टरमा भण्डारण भई जुनसुकै प्रकोपको अवस्थामा समेत सुरक्षित रहने व्यवस्था भएको हुने, सबै नागरिकमा इन्टरनेटको पहुँच पुगेको हुने, सबै विद्यालयहरू र स्वास्थ्य सेवा कार्यालयमा आधुनिक सूचना प्रविधिको पहुँच पुगेको हुने, स्थानीय स्तरमा नै सूचना प्रविधिको क्षेत्रमा दक्षता अभिवृद्धि मार्फत् रोजगार सिर्जना भएको हुने, सरकारी कार्यहरूमा कागजको न्यूनतम प्रयोग भएको हुने, आम नागरिकले आफ्नो र सार्वजनिक सरोकारको सूचना माग्न सक्षम भएको हुनेछ ।

५.४ आवास तथा वस्ती विकास

५.४.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले व्यवस्थित बसोबास, योजनाबद्ध, पूर्ण पूर्वाधार, वातावरणमैत्री आवासलाई नागरिकको सुरक्षित आवासको हकलाई प्रत्याभूति गरेको छ । यस हक प्राप्तिका लागि केही कार्यहरू अगाडी बढेपनि पर्याप्त भएको छैन । स्थानीय तहको बढीभन्दा बढी योजनाहरू स-साना निर्माणहरूमा केन्द्रीत भएकोले आवास तथा वस्ती

विकासको आभास हुन सकेको छैन । भौगोलिक हिसाबले विकट र छरिएर रहेका तथा विपदको जोखिममा रहेका घर परिवारलाई सुविधासम्पन्न, वातावरणमैत्री आवासको व्यवस्थापन र विपन्न तथा शहरी क्षेत्रमा अनधिकृत तथा अव्यवस्थित रूपले बसोबास गरेका घर परिवारलाई उचित व्यवस्था गर्न यस क्षेत्रलाई प्राथमिकता राखी कार्य गर्नुपर्ने आवश्यकता छ ।

५.४.२ प्रमुख समस्या

भौगोलिक विकटता, निर्वाहमुखी कृषि प्रणाली, छरिएको बस्ती, वसाई सराई, युवा जनशक्तिको विदेश पलायन, साधन स्रोतको उचित व्यवस्थापनमा कमि, स्थानीय क्षेत्रको आयोजना प्राथमिकिकरण कार्यमा कठिनाई, विकासका पूर्वाधारको कमि हुनु, जवाफदेहिताको अभाव र भ्रष्टाचार, एकीकृत गुरुयोजना निर्माण गरी योजनाबद्ध रूपमा पूर्वाधार विकास तथा व्यवस्थापनका कार्यहरू अगाडि नबढ्नु, ठूला ग्रामीण पूर्वाधार जसमा आवास तथा बस्ती विकासमा पर्याप्त लगानी हुन नसक्नु, निर्माण भएका पूर्वाधारको दिगो व्यवस्थापन हुन नसक्नु, छरिएर रहेका बस्तीहरूमा आवश्यक सेवा तथा सुविधा पुर्याउन खर्चिलो हुनु, ग्रामीण क्षेत्रमा आवासको निर्माण गर्दा प्राविधिकको परामर्श नलिनु, निर्माण सामग्री कम गुणस्तर र खर्चिलो हुनु, सुरक्षित र सुविधायुक्त आवास नहुनु, सामूहिक आवास निर्माणमा जनचासो नहुनु, भूउपयोग नीति अनुसार बस्ती विकास नहुनु, मापदण्ड विपरित आवास निर्माण हुनु र प्रभावकारी अनुगमन नहुनु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख समस्या हुन् ।

५.४.३ चुनौती तथा अवसर

सुरक्षित र सुविधायुक्त एकीकृत बस्ती विकास गर्नु, स्थानीय भौतिक पूर्वाधारको गुणस्तर कायम तथा दिगोपना अभिवृद्धि गर्नु, स्थानीय पूर्वाधार विकास साझेदारी कार्यक्रमको रकमलाई प्रभावकारी र उपलब्धिमूलक ढंगले सदुपयोग गर्नु र जनशक्तिको व्यवस्थापन र क्षमता वृद्धि गर्नु, छरिएर रहेका ग्रामीण बस्तीमा आधारभूत पूर्वाधार तथा सेवाहरूको व्यवस्थापन गर्नु, भौगोलिक हिसाबले विकट र विपदको उच्च जोखिममा रहेका घरपरिवारको लागि एकीकृतआवास तथा बस्ती विकास गर्नु, अनाधिकृत रूपमा बसोबास गर्ने घरपरिवारको स्थानान्तरण गर्नु, स्थानीय निर्माण सामग्रीको उच्चतम प्रयोग गरी किफायती र सुरक्षित आवास निर्माण गर्नु, गरिवीको रेखामुनी रहेका, पिछडिएका, दलित, अति सीमान्तकृत र जोखिम क्षेत्रमा रहेका वर्गहरूलाई आवासको व्यवस्थापन गर्नु आदि यस क्षेत्रका चुनौतीहरू हुन् । लोकतान्त्रिक शासन प्रणाली, उदार अर्थतन्त्र हुनु, शहरी विकास प्राथमिकता पर्नु, उत्साहित र सक्षम निर्वाचित जनप्रतिनिधि हुनु, पूर्वाधार निर्माणका सामग्रीहरूको सहजै उपलब्ध हुनु, एकीकृत शहरी विकास प्रति जनताको आकर्षण बढ्नु, पूर्वाधार विकास र आवास निर्माण गर्दै स्थानीय पहिचानयुक्त शहर बसाल्ने सम्भावना रहनु, स्थानीय सडक संजालको द्रुत गतिमा वृद्धि भई आर्थिक गतिविधि धेरै हुनाले शहर बसाल्ने सम्भावना रहनु, स्थानीय पूर्वाधार विकासमा स्थानीय अगुवाई बढ्नु र योजनबद्ध पूर्वाधार विकासका लागि प्रयास रहनु, विकट र विपदको उच्च जोखिममा रहेका अति विपन्नका लागि जनता आवास कार्यक्रम संचालन हुनु, सुरक्षित आवास निर्माणमा जनचेतना वृद्धि हुनु, बस्ती तथा आवास निर्माणमा निजी क्षेत्रको सहभागिता वृद्धि हुदै जानु आदि यस क्षेत्रका अवसरहरू हुन् ।

५.४.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति

सोच

गुणस्तरीय आवास तथा बस्ती विकास, दिगो सामाजिक आर्थिक र समृद्धिको आधार

लक्ष्य

स्थानीय, शहरी तथा ग्रामीण क्षेत्रमा पूर्वाधारको निर्माण, र एकीकृत आवास तथा बस्ती विकास गर्ने

उद्देश्य

१. स्थानीय स्तरमा र ग्रामीण क्षेत्रमा आर्थिक गतिविधिको दायरा र पहुँच वृद्धि गर्नु ।
२. आर्थिक गतिविधिको दायरा र पहुँच वृद्धि गर्नु ।
३. एकीकृत आवास तथा बस्ती विकास गरी अनाधिकृत, अव्यवस्थित र छरिएर रहेका विपन्न र सीमान्तकृत घर परिवारलाई एकताबद्ध गर्नु ।

रणनीति

१. स्थानीय स्तरमा आधारभूत ग्रामीण भौतिक पूर्वाधारको विकास गर्ने ।
२. बजार केन्द्र र आवासीय बस्तीहरूमा वातावरण मैत्री भौतिक पूर्वाधार तथा सेवाहरूको विस्तार गर्ने ।
३. ग्रामीण क्षेत्रमा भौगोलिक हिसाबले बिकट र छरिएर रहेका तथा विपन्नको जोखिममा रहेका र सीमान्तकृत घर परिवारलाई आधारभूत सुविधा सहितको एकीकृत बस्ती निर्माण गरी स्थानान्तरण गर्ने ।

कार्यनीति

१. जोखिमयुक्त स्थानको पहिचान गरि ती ठाउँमा हुने सक्ने बस्ती विस्तार कार्यलाई निरुत्साहित गरिनेछ ।
२. विकास निर्माणका कार्यहरू गर्दा हुने वातावरणीय प्रभावहरूको न्यूनीकरणका उपाय अबलम्बन गरिनेछ ।
३. एकीकृत विकास गुरुयोजना निर्माण गरी क्रमागत रूपमा पूर्वाधार तथा सेवाहरूको विस्तार गरिनेछ ।
४. अति विपन्न गरिब दलित घर परिवारका लागि जनता आवास कार्यक्रम अन्तर्गत आवासको व्यवस्था गरिनेछ ।

५.४.५ प्रमुख कार्यक्रम

१. एकीकृत पूर्वाधार विकास गुरुयोजना तथा विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन (डि.पी.आर) निर्माण
२. विपन्न घर परिवारका लागि जनता आवास कार्यक्रम संचालन

३. सुरक्षित र किफायती भवनको मोडेलहरू विकास गरी नागरिकलाई वितरण
४. भवन डिजाईन र निर्माण सम्बन्धी सचेतनामूलक कार्यक्रम
५. स्वास्थ्य भवन निर्माण र मर्मत
६. वडा कार्यालय भवन र सेवा केन्द्र निर्माण
७. तरकारी संकलन केन्द्र निर्माण
८. विश्रामस्थल निर्माण

५.४.६ अपेक्षित उपलब्धी

गाउँपालिकाको एकिकृत पूर्वाधार विकास गुरुयोजनामा निर्माण भई योजनाबद्ध निर्माणले गति लिएको हुने, व्यवसायिक तथा आर्थिक हिसावले रणनीतिक महत्वका क्षेत्र पहिचान गरी नयाँ शहर बसाल्ने कार्य अगाडि बढेको हुने र गाउँपालिका शहरी विकास तर्फ उन्मुख भएको हुनेछ । ग्रामीण तथा शहरी जग्गा र बस्ती विकास भएको हुने, नागरिकलाई सुरक्षित आवासको व्यवस्था भएको हुने, सुरक्षित आवास निर्माणको माहोल सिर्जना भै सामूहिक आवासको व्यवस्था भएको हुनेछ ।

५.५ सांस्कृतिक, धार्मिक सम्पदा संरक्षण

५.५.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले धार्मिक स्वतन्त्रताको हक प्रत्याभूति गर्दै धारा २६ मा धर्ममा आस्था राख्ने प्रत्येक व्यक्तिलाई आफ्नो आस्था अनुसार धर्मको अवलम्बन, अभ्यास र संरक्षण गर्ने स्वतन्त्रता हुने भनिएको छ । साथै प्रत्येक धार्मिक सम्प्रदायलाई धार्मिक स्थल तथा धार्मिक गुठी संचालन र संरक्षण गर्ने हक प्रदान गरेको छ । यसैगरी स्थानीय सरकार संचालन ऐनले विकास कार्य अन्तर्गत स्थानीय मौलिकता झल्किने सांस्कृतिक रीतिरिवाजलाई संरक्षण तथा प्रवर्द्धन गर्ने भनिएको छ । नेपाल बहुजातीय, बहुभाषिक, बहुधार्मिक र बहुसांस्कृतिक राष्ट्रको रूपमा विश्वमै सुपरिचित छ । हाम्रा सम्बृद्ध मूर्त तथा अमूर्त सम्पदाहरू राष्ट्रिय एकता सबलीकरण गर्ने माध्यमका रूपमा रहेका छन् । असल सांस्कृतिक अभ्यास, सांस्कृतिक सहिष्णुता र सहअस्तित्व मार्फत सामाजिक सद्भाव सुदृढ गर्न आवश्यक छ । परम्परागत संस्कृतिको जगेर्ना गरी भाषा र संस्कृतिको मौलिकतालाई अक्षुण्ण राख्दै ऐतिहासिक, पुरातात्विक तथा सांस्कृतिक सम्पदाहरूको संरक्षण, सम्बर्द्धन र विकास गर्ने दायित्व बढेको छ । छुट्टै भाषा कला संस्कृति इतिहास बोकेको उपल्लो डोल्पाको आफ्नै विशिष्ट पहिचान रहेको छ । ११ औं शताब्दीमा स्थापना भएको उपल्लो डोल्पाको एकमात्र आध्यात्मिक हृदयको रूपमा रहेको शे गुम्बामा हरेक १२ वर्षमा भुतात्मा र दानवी शैलिको विरुद्धमा जितको प्रतिकको रूपमा मनाइने १२ वर्षे क्रिष्टल शे मेला लगायत विभिन्न शुभ अवसरमा गरिने गुम्बा पुजा तथा परम्परागत पर्वहरूले यहाँको विशिष्टता र सांस्कृतिक धार्मिक अस्तित्वलाई उजागर गर्दै आइरहेका छन् । स्याबु नाच छयाम नाच जस्ता परम्परागत नाचहरू, हर्ष उत्सव तथा शोक लगायत विभिन्न अवसरमा बजाइने सुर्तुप्लु टुङ्ना पिवाड लिङ्बु डा तुङ रोलमो क्यालिङ सिङ्या ढोटुप ठिल्पु टाङ्गिन केनिङ स्येङलिङ

आदि बाजाहरु एवमल्हावाप धुइछेन कार्तिक गुत्तोर मंसिर मेन्डुप भदौ छिचु पुजाहरु आदि गुम्बा पूजाहरु यहाँ विशिष्ट मौलिक पहिचान हुन । ऊन, नुनदेखि सुनसम्मको आपसी व्यापार एवम धार्मिक सांस्कृतिक रुपमा तिब्बती बोन समुदायसँग निकटको सम्बन्ध रहने यस क्षेत्रको आफ्नै मौलिक पहिचान सांस्कृतिक धार्मिक तथा ऐतिहासिक विशेषता रहेको छ । यहाँका मौलिक परम्परागत धर्म संस्कृतिको संरक्षण एवम प्रवर्द्धनबाट यस क्षेत्रलाई विश्वजगतमा चिनाउन सकिने सम्भावना रहेको छ ।

५.५.२ प्रमुख समस्या

धार्मिक तथा सांस्कृतिक महत्व बोकेका स्थलहरुको ऐतिहासिक महत्व विसर्दै जानु, प्राचीन सांस्कृतिक सम्पदा एवं तिनिहरुको स्वामित्वमा रहेको सम्पतिको वैज्ञानिक अभिलेखको अभाव हुनु, सम्पदाहरु माथि अव्यवस्थित शहरीकरणद्वारा सिर्जित अतिक्रमण हुनु, मूर्त तथा अमूर्त सांस्कृतिक सम्पदाको व्यवस्थापन सम्बन्धि नीति तथा कानुनको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न प्रयास स्रोत साधन नहुनु, सम्पदाको दिगो संरक्षण तथा सञ्चालनका लागि स्थानीय तह र समुदायमा स्वामित्वको अनुभूति दिलाउनु नसकिनु, भाषा, संस्कृति संरक्षण, प्रवर्द्धन तथा अभ्यास गर्ने विभिन्न क्षेत्रका स्रष्टा तथा समुदायलाई उचित सम्मान तथा प्रोत्साहनमा समेट्न नसक्नु, भाषा र संस्कृतिको क्षेत्रमा प्रयास मात्रामा अध्ययन अनुसन्धान हुन नसक्नु र ऐतिहासिक महत्व बोकेका स्थलहरुको प्रचारप्रसार हुन नसक्नु मुख्य समस्या रहेका छन्।

५.५.३ चुनौति तथा अवसर

ऐतिहासिक महत्व बोकेका स्थलहरुको दस्तावेजीकरण गर्नु, मूर्त तथा अमूर्त सांस्कृतिक सम्पदा सम्बन्धी नीति, कानुन एवं अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिहरुको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नु, विश्व व्यापीकरणको प्रभावबाट मौलिक संस्कृतिलाई जोगाइराख्नु, विविधतामा एकता ल्याउने सशक्त माध्यम भाषा र संस्कृति भएकोले सबै भाषा र संस्कृतिको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्नु र संस्कृतिलाई राज्यको प्राथमिकतामा समावेश गरी प्रयास स्रोत साधनको व्यवस्था मिलाउनु प्रमुख चुनौतीका रुपमा रहेका छन्। संविधानमा भाषा आयोगको प्रावधान रहनु तथा भाषा र संस्कृतिको हकलाई मौलिक हकको रुपमा प्रत्याभूती हुनु, स्थानीय सरकार संचालन ऐनको विकास कार्य अन्तर्गत स्थानीय मौलिकता झल्किने सांस्कृतिक रीतिरिवाजलाई संरक्षण तथा प्रवर्द्धन गर्नुपर्ने किटान गरिनु, स्थानीय समुदायमा धार्मिक तथा सांस्कृतिक सहिष्णुता कायम हुनु र बाह्य पर्यटकहरुलाई आकर्षण गर्न सकिने अवसर रहेको छ ।

५.५.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति

सोच

सम्पदा संरक्षित गाउँपालिका

लक्ष्य

पालिकामा रहेका सम्पूर्ण सम्पदाहरुको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्ने

उद्देश्य

१. सबै जाति/समुदायको संस्कृति र परम्पराको जगेर्ना गर्दै सम्पदाहरूको संरक्षण र प्रभावकारी व्यवस्थापन गरी स्थानीय मौलिक पहिचान र राष्ट्रिय एकता अभिवृद्धिमा सहयोग पु-याउनु ।
२. भाषा, भेषभूषा, साहित्य, लिपि, संगीत, नाट्य कला र ललितकला क्षेत्रको वृहत्तर विकास र प्रवर्द्धन गर्नु ।

रणनीति

१. स्थानीय संस्कृति र परम्पराको जगेर्ना गर्ने ।
२. स्थानीय सम्पदाहरूको संरक्षण र प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्ने ।
३. भाषा, भेषभूषा, साहित्य, लिपीको संरक्षण गर्ने ।

कार्यनीति

१. संस्कृति र परम्परासंग सम्बन्धित स्थान, भेषभूषा संरक्षणका लागि नीति तयार गरिनेछ ।
२. स्थानीय संस्कृति र परम्पराहरूको अभिलेखीकरण गरिनेछ ।
३. स्थानीय संस्कृति र परम्परामा रहेको सकारात्मक पक्षहरूलाई जानकारी व्यक्तिको हवालाबाट युवापुस्तालाई जानकारी गराईनेछ ।
४. संस्कृति र परम्परा प्रवर्द्धनमा संलग्न व्यक्ति र संस्थाहरूलाई आवश्यक सहयोग गरिनेछ ।
५. स्थानीय सम्पदाहरूको जिर्णद्वार गरिनेछ ।
६. पुरातात्विक विभागसंग समन्वय गरिनेछ ।
७. पालिका स्तरमा स्थानीय सम्पदाहरूको संरक्षण र व्यवस्थापनका लागि उपसमिति गठन गरिनेछ ।
८. सांस्कृतिक संग्रहालय निर्माण गरिनेछ ।
९. भाषा, भेषभूषा, लिपीको संरक्षणको क्षेत्रमा कार्यरत व्यक्ति र संस्थालाई सहयोग गरिनेछ ।
१०. लोपोन्मुख भाषा, भेषभूषा र लिपीको संरक्षण गरिनेछ ।

५.५.५ प्रमुख कार्यक्रम

१. सांस्कृतिक, पुरातात्विक एवम् धार्मिक महत्वका स्थलहरूको खोजी, अभिलेखीकरण र संरक्षण
२. भाषा, संस्कृति, कला, साहित्य र मौलिक परम्पराहरूको प्रचार प्रसार

३. धार्मिक तथा साँस्कृतिक संस्था वा समूहहरूको संस्थागत विकास
४. साँस्कृति, धार्मिक, ऐतिहासिक सम्पदाहरूको सौन्दर्यकरण
५. साहित्यिक महोत्सव तथा प्रकाशन

५.५.६ अपेक्षित उपलब्धी

गाउँपालिकामा रहेको साँस्कृतिक, पुरातात्विक एवम् धार्मिक महत्वका स्थलहरूको खोजी, अभिलेखीकरण, संरक्षण, सम्बद्धन र विकास भएको हुनेछ । भाषा, कला, साहित्य र साँस्कृति क्षेत्रका संस्थाहरूको स्थापना भई क्रियाशील हुनेछ । पालिका स्तरीय बहुसाँस्कृतिक संग्रहालयको स्थापना र विकास भएको हुनेछ । धार्मिक साँस्कृतिक पहिचान बोकेको ऐतिहासिक सम्पदाहरूको सौन्दर्यकरण भएको हुनेछ ।

५.६ फोहोरमैला व्यवस्थापन तथा ढल निकास

५.६.१ पृष्ठभूमि

बढ्दो शहरीकरण र पूर्वाधार विकाससंगै फोहोरमैला व्यवस्थापन र ढल निकास अपरिहार्य हुन आउँछ । समुदायको पहिचान फोहोरमैला व्यवस्थापनसंग जोडिएकोले पनि यसको महत्व रहेको छ । यसका लागि स्थानीय सरकारको सोच र जनतामा यसप्रति चेतना हुनु जरुरी हुन्छ । फोहोरमैला आफैमा समस्या नभई यसको उचित व्यवस्थापन हुन जरुरी हुन्छ । यसका लागि स्थानीय सरकारले फोहोरमैला व्यवस्थापन र ढल निकासलाई पूर्वाधार विकाससंग जोडेर लानुपर्दछ । स्थानीय कानून बनाई जनतालाई सचेत गराउन सकेमा सफा गाउँबस्तीको पहिचान स्थापित गराउन सकिन्छ । फोहोरमैला व्यवस्था गर्नु सरकारको दायित्व रहेको हुँदा यस क्षेत्रलाई प्राथमिकतामा राखी कार्य गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ । घरबाट निस्कने फोहोरको घरमा नै वर्गीकरण, खुला दिसा पिसाबमुक्त अभियानलाई निरन्तरता दिदै वातावरणीय सरसफाइमा विशेष जोड दिनुपर्दछ । यस गाउँपालिकाको ८३ प्रतिशत घरधुरीहरूले आफ्नो घरबाट निस्कने फोहोरलाई गाड्ने वा डढाउने गर्दछन्, १९ प्रतिशत घरधुरीले थोपार्ने गर्दछन् ।

५.६.२ प्रमुख समस्या

मानव मल-मुत्रजन्य फोहोरको उचित व्यवस्थापनको अभावमा बस्ती, नदीनाला, जलाशय तथा वातावरण क्रमश प्रदुषित हुँदै गएका छन् । सरसफाई तथा स्वच्छ खानेपानीको क्षेत्रमा पर्याप्त लगानी नहुनु, सडक निर्माणसंगै ढलको व्यवस्था नहुनु, बस्ती विकाससंगै फोहोरमैला व्यवस्थापनलाई प्राथमिकतामा नराख्नु, गरिब, पिछडिएको र उच्च जोखिमयुक्त वर्ग सरसफाईको मूल प्रभावबाट बाहिर हुनु, प्लाष्टिकजन्य फोहोर निष्कासन, फोहोरमैलाको व्यवस्थापन सम्बन्धी जनचेतनाको कमी आदि यस क्षेत्रका प्रमुख समस्याहरू हुन् ।

५.६.३ चुनौती तथा अवसर

बढ्दो शहरीकरण, बसाईसराईबाट सरसफाई र वातावरण सन्तुलनको क्षेत्रमा परेको असरलाई न्यूनीकरण गर्नु, पूर्ण सरसफाई र व्यवस्थित ढल निकासको प्रबन्ध गर्नु, फोहोरमैला व्यवस्थापनका लागि घरपरिवारलाई जिम्मेवार बनाउनु, प्लाष्टिकजन्य पदार्थहरू डढाउने प्रवृत्ति, वस्ती तथा बाटोमा फोहोर फाल्ने परिपाटी, फोहोरको रुपमा निस्कने प्लाष्टिकजन्य तथा बोतलहरूको मात्रा बढ्दै जानु, आवश्यकता अनुसारको फोहोरमैलाको दिगो व्यवस्थापनका लागि वैकल्पिक वित्तीय स्रोतको व्यवस्थापन गर्नु र योजना मर्मत सम्भार तथा दिगो व्यवस्थापनको लागि उपभोक्ताहरूको क्षमता र दक्षता अभिवृद्धि गर्नु आदि यस क्षेत्रका चुनौतीहरू हुन्। फोहोरमैलाको विषय आम चासोको विषय हुँदै जानु, सरसफाई क्षेत्र प्राथमिकतामा पर्नु, यस क्षेत्रमा लगानी आकर्षण हुँदै जानु, फोहोरमैला व्यवस्थापनमा जनप्रतिनिधि र समुदाय संवेदनशील हुँदै जानु, सरसफाई र फोहोरमैला व्यवस्थापनमा सहयोगी संस्था र समुदायको सहकार्य हुनु, आयोजनाको छनौट, संचालन र व्यवस्थापनमा उपभोक्ता तथा समुदायको थप चासो हुँदै जानु, प्राकृतिक तथा सार्वजनिक जलाशय र स्थानहरूमा फोहोरमैला गर्न बन्देज गरिनु, जलाधार क्षेत्रको दिगो व्यवस्थापनमा समुदायको चासो बढ्दै जानु, फोहोर मैलाको दिगो व्यवस्थापनमा निजी क्षेत्रको सहभागिता वृद्धि हुँदै जानु आदि यस क्षेत्रका अवसरहरू हुन्।

५.६.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति

सोच

शे फोक्सुण्डोको पहिचान सफा, सुन्दर गाउँबस्ती

लक्ष्य

फोहोरमैलाको दिगो व्यवस्थापन र ढल निकास सेवा विस्तार गर्ने

उद्देश्य

१. गाउँघरबाट निस्कने सबै प्रकारका फोहोरको प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्नु ।
२. पूर्वाधार विकासमा ढल निकासको विकास गर्नु ।

रणनीति

१. सरसफाई तथा शौचालयको पहुँचमा वृद्धि गर्ने ।
२. फोहोरमैला व्यवस्थापनका लागि बैज्ञानिक पद्धति अवलम्बन गर्ने
३. शहरोन्मुख तथा बजार क्षेत्रमा सरसफाई सेवाको स्तर वृद्धि गर्ने ।
४. फोहोरमैला व्यवस्थापनका लागि जनचेतनामूलक कार्यक्रम संचालन गर्ने ।
५. सरसफाइको लागि ढल निकासको व्यवस्था गर्ने ।

कार्यनीति

१. सार्वजनिक स्थल र सडक फोहोरमैला व्यवस्थापन नीति तयार गरिनेछ ।
२. फोहोरमैला व्यवस्थापनका लागि टोल विकास संस्था र स्थानीय समूहहरूलाई परिचालन गरिनेछ ।
३. विकास साझेदार निकाय, गैरसरकारी संस्थासँगको सहकार्यमा फोहोरमैला व्यवस्थापन कार्य गरिनेछ ।
४. कुहिने र नकुहिने फोहोर वर्गीकरण गरी फोहोर व्यवस्थापन गरिनेछ ।
५. फोहोरमैला व्यवस्थापनका लागि (Reduce, Reuse and Recycle) को नीति अवलम्बन गरिनेछ ।
६. फोहोरमैला व्यवस्थापनका लागि सामग्री वितरण गरिनेछ ।
७. फोहोरमैला व्यवस्थापन गर्ने कार्यलाई अभियानका रूपमा संचालन गरिनेछ ।
८. जलाधार क्षेत्रभित्रका पुरातात्विक तथा ऐतिहासिक कुवा तथा पोखरीको संरक्षण गरी फोहोरमुक्त गरिनेछ ।
९. नवनिर्मित सडकहरूमा अनिवार्य ढल निकासको व्यवस्था गरिनेछ ।
१०. मुख्य सडकहरूमा ढल निकासलाई प्रभावकारी बनाईनेछ ।
११. प्रदेश सरकार र सहयोगी संस्थाहरूको समन्वयमा ढल निर्माण गरिनेछ ।

५.६.५ प्रमुख कार्यक्रम

१. फोहोरमैला व्यवस्थापनको गुरुयोजना निर्माण
२. फोहोर व्यवस्थापनका लागि ल्याण्डफिलसाइट व्यवस्थापन
३. फोहोर व्यवस्थापनका लागि साधन व्यवस्था
४. घरदेखि नै फोहोरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी जनचेतना अभियान र टोल समिति गठन र परिचालन
५. सामूहिक कोषको व्यवस्था
६. विद्यालय, कार्यालय फोहोरमैला व्यवस्थापन कार्यक्रम
७. खुल्ला दिसापिसावमुक्त कार्यक्रमलाई निरन्तरता
८. फोहोरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी जनचेतना र सामग्री वितरण

५.६.६ अपेक्षित उपलब्धी

गाउँपालिकास्तरीय सरसफाइ नीति तर्जुमा भई कार्यान्वयन भएको हुने, सबै बजार क्षेत्रमा सार्वजनिक शौचालय निर्माण भएको हुने, मुख्य सडक र सहायक सडकहरूमा ढल निर्माण भएको हुने, घरबाट निस्कने फोहोरको घरमा

व्यवस्थापन गरेको हुने, खानेपानी उपभोक्ता समितिका पदाधिकारीहरूका लागि संस्थागत विकास र फोहोरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम संचालन भएको हुने र घर, सडक र बजार क्षेत्रमा फोहोरमैला व्यवस्थापन भएको हुनेछ ।

परिच्छेद - छ

लोकतन्त्र र सुशासन

६.१ स्थानीय एकता, शान्ति, सुव्यवस्था र सुरक्षा

६.१.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले नेपाललाई बहुजातीय, बहुभाषिक, बहुसांस्कृतिक तथा भौगोलिक विविधतायुक्त विशेषतालाई आत्मसात गरी विविधता बीचको एकता संवर्द्धन गर्ने संकल्प गरेको छ । त्यसैगरी, संविधानले राज्यका नीतिहरू अन्तर्गत नेपालको स्वतन्त्रता, सार्वभौमसत्ता, भौगोलिक अखण्डता र स्वाधीनताको संरक्षण गर्दै राष्ट्रिय एकता अक्षुण्ण राख्ने तथा विभिन्न जात, जाति, धर्म, भाषा, संस्कृति र सम्प्रदायबीच पारस्परिक सद्भाव, सहिष्णुता र ऐक्यबद्धता कायम गरी परस्परमा सहयोगात्मक सम्बन्ध विकास गर्दै राष्ट्रिय एकता प्रवर्द्धन गर्ने नीति अंगिकार गरेको छ । स्थानीय तहमा रहेका विभिन्न जातजाति, भाषा, धर्म, संस्कृतिको जगेर्ना र सम्बर्द्धन गर्न प्रादेशिक एकता कार्यक्रम ल्याई सो मार्फत्सम्पूर्ण नागरिकबीच सद्भाव बढाउने प्रयास गर्न आवश्यक छ । साथै प्रभावकारी सुरक्षा प्रबन्ध सुशासन र विकासको पूर्वसर्त हो । शान्ति सुरक्षा र सुव्यवस्था कायम गरी जनताको जिउ, धन र स्वतन्त्रताको संरक्षण गर्न, शान्तिपूर्वक बाँच्न पाउने अधिकार सुनिश्चित गर्न र उच्च, फराकिलो र समावेशी आर्थिक विकासका लागि समेत प्रभावकारी सुरक्षा व्यवस्था हुन आवश्यक छ । त्यसैगरी सुशासन र विकास दिगो शान्ति र स्थिरताको मूल आधार हो । कानूनको प्रभावकारी कार्यान्वयन र अपराध नियन्त्रण मार्फत नागरिकलाई सुखी र खुसी तुल्याउन तथा सामाजिक—आर्थिक विकासका लागि भरपर्दो आधार निर्माण गर्न शान्ति सुरक्षाको विकास हुन जरुरी छ । नेपालको संविधानले सामाजिक सुरक्षाको हकलाई मौलिक हकको रूपमा स्थापित गरेको छ । विद्यमानसामाजिक सुरक्षा प्रणालीको आधारशीलामा टेकेर प्रारूप तयार गर्दै सामाजिक सुरक्षा प्रणालीलाई अझ व्यापक, वित्तीय रूपले दिगो, सुदृढ तथा प्रभावकारीबनाउनु आवश्यक भएकोछ ।

६.१.२ प्रमुख समस्या

स्थानीय स्तरमा धार्मिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, जातीय विविधता भित्र पहिचानको विषयलाई उचित एवं उपलब्धिमूलक ढंगले व्यवस्थापन गर्नु, सुरक्षा निकायको आधुनिकीकरण नहुनु, भरपर्दो सूचना सञ्जालको व्यवस्था नहुनु, सरकारी एवं सार्वजनिक सम्पत्तिको अनाधिकृत अतिक्रमण नरोकिनु शान्ति सुरक्षाको लागि सुरक्षा प्रणालीलाई समायानुकुल विकास गर्न नसकिनु, शान्ति सुव्यवस्था प्रति जनस्तरमा दायित्वबोध हुन नसक्नु, शान्ति सुरक्षाको पूर्व सजगकता, पूर्व तयारी र प्रयास सावधानी अपनाउन नसक्नु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख समस्या रहेका छन् ।

६.१.३ चुनौती तथा अवसर

राष्ट्रियतालाई अक्षुण्ण राख्ने, राष्ट्र र राष्ट्रियता कुनै व्यक्ति, समुदाय वा क्षेत्रीयता भन्दा माथि होऊँ भन्ने भावना जागृत गराउनु, सर्व वर्ग र समुदायको पहिचान र भावनाको कदर गर्नु, संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका एकाइबीच आ—आफ्नो क्षेत्राधिकार कार्यान्वयन गर्दा सहकारिता, समन्वय र सहअस्तित्वको आधारमा राष्ट्रियता र राष्ट्रिय एकताको भावनालाई सर्वोपरी राखी गर्ने कार्य संस्कृतिको विकास गर्नु, भरपर्दो सूचना सञ्जालको व्यवस्थागर्न, सरकारी एवं सार्वजनिक सम्पत्तिको बढ्दो अतिक्रमण रोक्नु, यथेष्ट स्रोत साधनको व्यवस्था गर्नु, सुरक्षाको लागि जिम्मेवार निकायहरूबीचको समन्वय कायम गर्नु, सामाजिक विकृति, विभेद र सामाजिक—आर्थिक असुरक्षा यस क्षेत्रका चुनौति रहेका छन्। बहुजातीय, बहुभाषिक, बहुसांस्कृतिक तथा भौगोलिक विविधता बीचको एकता कायम राख्ने गरी गरिएको संवैधानिक व्यवस्था, सहकारिता, समन्वय र सहअस्तित्वमा आधारित संघियताको सुनिश्चितता, नेपालीको नेपाल राष्ट्र निर्माण गर्ने चाहना, आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, पूर्वाधार एवं विभिन्न क्षेत्रको विकासको अवसर, जातिगत, भाषिक, सांस्कृतिक, भौगोलिक एवं धार्मिक विविधता व्यवस्थापनको संवैधानिक व्यवस्था र तीन तहका सरकारबीचको अन्तर आवश्यकता, सुरक्षा निकायहरूका संरचनाहरूमा विस्तार, जन चेतनामा आएको सुधार, अनुसन्धान र सूचना प्रविधिमा भएको विकास र सञ्चार सुविधाको तीव्र विस्तार यस क्षेत्रका अवसरहरू हुन्।

६.१.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति

सोच

एकताको संरक्षण र सम्बर्द्धन, स्थानीय सुरक्षा र शान्तिको प्रवर्द्धन

लक्ष्य

बहुल समाजको विशेषतालाई गाउँपालिकाको आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक विकाससंग आबद्ध गरी स्थानीय स्तरमा भरपर्दो शान्ति सुरक्षा र सुव्यवस्था कायम गर्ने

उद्देश्य

१. विविधताको उचित सम्बोधन र सम्मान मार्फत स्थानीय स्तरमा एकता सुदृढ बनाउनु ।
२. गाउँपालिकामा शान्ति, सुव्यवस्था र अमनचयन कायम गरी नागरिकको जीउ, धन र स्वतन्त्रताको संरक्षण गर्नु ।

रणनीति

१. विविधतायुक्त विशेषता र यसका सबल पक्षको सम्बन्धमा स्थानीय स्तरमा जनचेतना फैलाउने ।
२. आपसी सद्भाव र मेलमिलापको माध्यमबाट सभ्य समाजको निर्माण गर्न नागरिकलाई प्रेरित गर्ने ।
३. समाजमा द्वेष र अन्तरद्वन्द्व फैलाउने गतिविधिलाई कानूनी दायरामा ल्याउने ।

४. गाउँपालिकामा शान्ति सुरक्षा र सुव्यवस्था कायम गर्ने ।
५. शान्ति सुरक्षा स्थापनामा विधिको शासनलाई प्राथमिकतामा राखी काम गर्ने
६. विपद् व्यवस्थापन कार्यलाई प्रभावकारी बनाउने ।

कार्यनीति

१. स्थानीय तहमा सामाजिक एकता सम्बन्धि आचार संहिता निर्माण गरी त्यसको कार्यान्वयन गरिनेछ ।
२. स्थानीय स्तरमा शान्ति, सुव्यवस्था, आपसी मेलमिलाप र सद्भाव बढाउन प्रत्येक नागरिक जिम्मेवार बन्ने गरी नागरिकलाई उत्प्रेरितहुने किसिमका कार्यक्रम सञ्चालनमा ल्याइने छ ।
३. स्थानीय तहमा एकता तथा सामाजिक सद्भाव र सहिष्णुता प्रवर्द्धन हुने क्रियाकलाप पहिचान र संचालन गरी नागरिकसंगको सम्बन्ध सौहार्दपूर्ण बनाइनेछ ।
४. सुरक्षा सम्बन्धी सूचना संकलन तथा जोखिम विश्लेषण र सुरक्षा निकायहरूबीच सूचना आदानप्रदान गरी समन्वय र सहकार्यमा जोड दिइनेछ ।
५. सुरक्षाकर्मीहरूका लागि मानव अधिकार, मानवीय कानून तथा विधिको शासन सम्बन्धमा अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
६. लागु औषधको अवैध ओसारपसार, विक्रीवितरण र उपभोगलाई कडाइकासाथ नियन्त्रण गरिनेछ ।
७. विपद् पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य योजना निर्माण, पर्याप्त स्रोतसाधनको व्यवस्था र जनस्तरमा सचेतना विस्तार गरिनेछ ।
८. विपद् व्यवस्थापनमा दक्ष जनशक्ति तयार गरिनेछ ।
९. विपद् व्यवस्थापनका लागि आवश्यकता अनुसार संघ र स्थानीय तहसँग समन्वय र सहकार्य गरिनेछ ।

६.१.५ प्रमुख कार्यक्रम

१. पालिकाको सुरक्षा नीति तर्जुमा
२. विद्युतिय शासनको अवधारणाको प्रभावकारी कार्यान्वयन
३. मेलमिलाप केन्द्रको स्थापना र सञ्चालन,
४. सामाजिक एकताका लागि सदभावमुलक कार्यक्रम
५. प्रकोपबाट हुने क्षति न्यूनीकरणका लागि पूर्व सूचना प्रणालीको व्यवस्था
६. स्थानीय युवाहरूलाई विपद् व्यवस्थापन तालिम
७. विपद्को समयमा राहत सामग्री वितरण

८. हरेक वडाहरुमा टोलसुधार समिति गठन तथा परिचालन ।

६.१.६ अपेक्षित उपलब्धी

स्थानीय स्तरमा सबै जातजाति, धर्म, भाषा, संस्कृति र सम्प्रदायबीच पारस्परिक सद्भाव, सहिष्णुता र ऐक्यबद्धता थपसुदृढ भएकोहुने र सामाजिक र सांस्कृतिक रूपले अझ सभ्य र परिष्कृत नागरिक तयारभएको हुनेछ । विपदव्यवस्थापनका सबै विषयगत क्षेत्रमा मूल प्रवाहीकरण भएको हुने, क्षतिलाई न्यूनीकरण गर्न पूर्व तयारी तथा प्रतिकार्य क्षमता अभिवृद्धिभएको हुने, दण्डहिन्ताको अन्त्य, अपराधका घटनाहरुको न्यूनीकरणतथा सामाजिक शान्ति कायम भएको हुनेछ । लागू पदार्थको कारोवार एवं दुर्व्यसन नियन्त्रण, मदिराको उत्पादन, विक्रि वितरण एवं प्रयोग व्यवस्थित भै स्वस्थ, सभ्य र अपराधमुक्त समाजको निर्माण भएको हुनेछ ।

६.२ नेतृत्व विकास र मानव अधिकार तथा सामाजिक न्याय

६.२.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले कानूनको शासन, मौलिक हक तथा मानव अधिकारका मूल्य र मान्यता, लैंगिक समानता, समानुपातिक समावेशीकरण, सहभागिता र सामाजिक न्यायको माध्यमबाट राष्ट्रिय जीवनका सबै क्षेत्रमा न्यायपूर्ण व्यवस्था कायम गर्दै लोककल्याणकारी राज्यव्यवस्थाको स्थापना गर्ने, शासन व्यवस्थामा समानुपातिक सहभागितामूलक सिद्धान्तलाई आत्मसा तगर्दै लोकतान्त्रिक अधिकारको उपभोग गर्न पाउने अवस्था सुनिश्चित गर्न संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक व्यवस्था सुदृढ गर्ने उद्देश्य लिएको छ । संविधानले निर्देश गरेका सिद्धान्तमा आधारित भै देश र जनताका लागि परिलक्षित दायित्व पूरा गर्न लोकतान्त्रिक प्रणालीमा अपनत्व र विश्वास रहने गरी विकासका लागि टेवा दिन सक्ने राजनीतिक र प्रशासनिक प्रणालीको विकास गर्न जरुरी छ । यसका लागि सम्बन्धित विषयवस्तुको पूर्ण ज्ञान, सबै पक्षलाई समेट्ने सीप र सकारात्मक धारणा सहितको नेतृत्व निर्माण आजको आवश्यकता हो । नेपालको संविधानले नागरिकका आधारभूत मानव अधिकारलाई मौलिक हकका रूपमा प्रत्याभूति गरेको छ । नेपाल संयुक्त राष्ट्र संघको बडापत्र तथा मानव अधिकार सम्बन्धी विभिन्न महत्वपूर्ण अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिको पक्ष राष्ट्र भइसकेको छ । नेपालले जनाएको मानव अधिकार सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिबद्धता कार्यान्वयन गर्नका लागि संवैधानिक, कानुनी, नीतिगत एवं संस्थागत संरचनाको व्यवस्था गर्दै आएको छ । आर्थिक, सामाजिक वा शैक्षिक दृष्टिले पछाडि परेका वर्ग र समुदायलाई समानुपातिक र समावेशी सिद्धान्तका आधारमा राज्यका निकायमा सहभागिताको हक हुनेछ भनी संविधानमा नै सामाजिक न्यायको हकको व्यवस्था गरिएको छ । मानव अधिकारको सम्मान, संरक्षण र प्रवर्द्धनका लागि स्थानीय तहमा पनि विकास गर्नुपर्ने देखिन्छ । अन्तर तहबीच समन्वय तथा सहकार्य मार्फत् मानव अधिकार तथा सामाजिक न्याय सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रमलाई विकासका मुद्दासँग संरचनागत एवं कार्यात्मक रूपमा जोड्दै लानु आवश्यक देखिन्छ ।

६.२.२ प्रमुख समस्या

समग्र राष्ट्रिय स्तरमा जस्तै स्थानीय स्तरमा पनि असल राजनीतिक तथा प्रशासनिक संस्कारको विकास, संवर्द्धन एवं प्रवर्द्धन हुन नसक्नु, इमान्दार नेतृत्व निर्माणका सम्बन्धमा राजनीतिक एवं प्रशासनिक नेतृत्वको भूमिकालाई थप उदाहरणीय बनाउन नसक्नु, नेतृत्व निर्माण तथा नेतृत्व विकासलाई सहयोग पुग्ने सामाजिक वातावरणको अभाव हुनु, राष्ट्रिय विकासमा युवा सहभागिता अभिवृद्धि गर्न युवाको व्यक्तित्व विकास र शसक्तिकरणका लागि अपेक्षाकृत अवसर प्रदान गर्न नसक्नु, अझै पनि समाजमा रहेका भेदभाव, छुवाछुत, बालविवाह, बहुविवाह, लैंगिक हिंसा जस्ता कुप्रथा, आर्थिक, शैक्षिक तथा सामाजिक पछ्यौटेपन, गाउँपालिकाको भौगोलिक संरचना, पूर्वाधार एवं सेवा सुविधाको उपलब्धता जस्ता कुराहरू मानव अधिकार र सामाजिक न्यायको प्रत्याभूतिका लागि प्रमुख समस्याको रूपमा रहेका छन् । मानव अधिकारको सम्मान, संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्नुपर्ने कुरामा नागरिक र राज्यका सबै निकायमा सचेतना अभिवृद्धि भए तापनि मानव अधिकार सम्बन्धी स्थानीय स्तरमा संस्थागत र नीतिगत स्पष्ट व्यवस्था नहुनु, राजनीतिक, सामाजिक एवं मानव अधिकारको आधारभूत ज्ञान, मूल्य, मान्यता र संस्कारको पद्धति स्थापित हुन नसक्नु जस्ता विषय प्रमुख समस्याका रूपमा रहेका छन्।

६.२.३ चुनौती तथा अवसर

स्थानीय राजनीतिक प्रणालीमा क्षमतावान र नैतिकवान नेतृत्वको विकास गर्नु, बृहत नेतृत्वको अभ्यास गर्नु, नेतृत्वमा देश र जनता प्रति समर्पण भावको विकास गर्नु, योग्यता र क्षमताको आधारमा नेतृत्व चयन प्रणालीको अभ्यास गर्नु, नेतृत्वलाई निष्ठा, सदाचार, ईमान्दारिताको मानकको रूपमा स्थापित गराउनु, युवाको सशक्तिकरणसँगै व्यवसायिक नेतृत्व विकास गर्नु र नेतृत्वमा पनि दण्ड पुरस्कार पद्धति लागू गर्नु, संविधान, कानून र अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिबद्धता अनुरूप मानव अधिकारको सम्मान, संरक्षण, प्रवर्द्धन तथा परिपालना गर्नु र गराउनु, मानव अधिकारमैत्री तथा सामाजिक न्यायसहितको सामाजिक एवं आर्थिक विकास निर्माण क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नु, मानव अधिकार तथा सामाजिक न्यायसम्बन्धमा स्थानीय स्तरीय संस्थागत र नीतिगत व्यवस्था नहुनु, जस्ता चुनौती रहेका छन्। लोकतान्त्रिक व्यवस्था र संधीय शासन प्रणाली अनुरूप राज्यको तल्लो तहदेखि राजनीतिक अभ्यास गर्ने र नेतृत्व निर्माण गर्ने सक्षम नेतृत्व हुनु, सहभागितामूलक नेतृत्वशैलीको अभ्यास र समावेशी नेतृत्वको अभ्यास बढ्नु, नेतृत्व छनौटमा प्रजातान्त्रिक शैली अवलम्बन गरिनु, विकासका सबै क्षेत्रमा युवापुस्ताको सहभागिता उल्लेख्य रूपमा बढ्दै जानु, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा सञ्जालीकरण तथा अवसर प्राप्त हुनु र कार्य सम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन प्रणाली, कार्य सम्पादन करार सम्झौता लागू गर्ने अभ्यास सुरुवात हुनु, विश्वमा सर्वस्वीकार्य भएका मानव अधिकार सम्बन्धी मूल्यमान्यतालाई नेपालको संविधानले मौलिक हकको रूपमा प्रत्याभूत गर्नु, मौलिक हक कार्यान्वयनका लागि आवश्यक कानुनी व्यवस्था हुनु, मानव अधिकारसंग सम्बन्धित क्षेत्रीय, अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धि, सन्धि तथा ऐच्छिक प्रोटोकलको पक्ष राष्ट्र हुनु, संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकारको क्षेत्राधिकार संविधानद्वारा नै स्पष्ट गरी नागरिकले वास्तविक रूपमै मानव अधिकारको उपभोग गर्न सक्ने गरी संरचनात्मक व्यवस्था हुनु, संविधान एवं कानूनद्वारा संरक्षित मानव अधिकारको कार्यान्वयनको अनुगमन गर्ने, मानव अधिकार उल्लंघनमा अनुसन्धान गर्ने लगायतका कार्य गर्ने स्वतन्त्र र सक्षम संवैधानिक आयोगको व्यवस्था तथा न्याय सम्पादनका लागि स्वतन्त्र न्यायालयको व्यवस्था हुनु, मानव अधिकारको संरक्षण र सम्मान गर्न स्थानीय सरकार प्रतिबद्ध रहनु जस्ता मानव अधिकारको संरक्षण तथा सम्बर्द्धनको लागि महत्वपूर्ण अवसर हुन्।

६.२.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति

सोच

स्थानीय स्तरमा निष्ठावान, सक्षम, ईमानदार र गतिशिल नेतृत्व विकास र स्वअनुशासित र समतामूलक समाजको निर्माण

लक्ष्य

शासन सञ्चालन, व्यवस्थापन र सर्वाङ्गीण विकासलाई प्रभावकारी रूपमा अगाडि बढाउन स्थानीय स्तरमा सक्षम एवं कुशल नेतृत्वको विकास गर्ने र संविधान प्रदत्त अधिकारको निर्वाह उपभोग गर्न पाउने स्थिति निर्माण गर्ने

उद्देश्य

१. स्थानीय तहको सर्वाङ्गीण विकास र शुसासनका लागि राजनैतिक, प्रशासनिक, सामाजिक, व्यवसायिक लगायत सबै क्षेत्रमा सक्षम तथा कुशल नेतृत्व विकास गर्नु ।
२. स्थानीय तहको नेतृत्व बीचको अन्तर सम्बन्धलाई प्रगाढ बनाउँदै सहभागितात्मक एवं सहकार्यात्मक नेतृत्वशैली विकास गर्नु ।
३. मानव अधिकारको सम्मान, संरक्षण, संबर्द्धन तथा उपभोग गर्नु ।
४. जोखिममा रहेका सीमान्तकृत, विपन्न, लैंगिक अल्पसंख्यक, अपाङ्गता भएका एवं पिछ्छडिएका क्षेत्र, वर्ग, र समुदायको अधिकार सुनिश्चित गर्नु ।
५. मानव अधिकार प्रवर्द्धन तथा सामाजिक न्याय कायम हुनेगरी मानव अधिकारमैत्री शासन पद्धतिको विकास गर्नु

रणनीति

१. स्थानीय तहमा सक्षम र प्रभावकारी नेतृत्व विकासका लागि योजना तयार गर्ने ।
२. स्थानीय तहको नेतृत्व बीचको अन्तरसम्बन्धलाई प्रभावकारी बनाउन साझेदारी र सहकार्यको विकास गर्ने ।
३. पदमा मात्र आधारित नभै क्षमतामा आधारित नेतृत्व विकासलाई प्राथमिकता दिने ।
४. मौलिक हक सम्बन्धी कानूनहरूको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्ने ।
५. मानव अधिकार उल्लङ्घनको घटनामा दण्डहीनताको अन्त्य गरी पीडितलाई क्षतिपूर्तिको सुनिश्चितता गर्ने ।
६. समाजमा विद्यमान सबै प्रकारका भेदभाव, छुवाछुत, हिंसा तथा कुप्रथाको अन्त्य गर्ने ।

७. स्थानीय तहबाट सम्पन्न गरिने योजना तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्दा मानव अधिकारमुखी पद्धति अपनाउने ।

कार्यनीति

१. नेतृत्व विकासका लागि कार्य योजना तयार गरी लागू गरिने छ ।
२. पुस्तान्तरण नेतृत्व विकासका लागि उत्तराधिकार योजना बनाई लागू गरिने छ ।
३. नेतृत्व बिचको साझेदारी र सहकार्य विकास गर्न सार्वजनिक, निजि, सहकारी र गैह्र सरकारी संस्थासंग सहकार्य र साझेदारी अभिवृद्धि गरिनेछ ।
४. सफल नेतृत्वलाई आदर्श र अनुकरणिय व्यक्तिको रूपमा सम्मान गर्ने संस्कृतिको विकास गरिने छ ।
५. सवल र सक्षम नेतृत्व विकासको लागि नेतृत्व विकास सम्बन्धी उपयुक्त वातावरण निर्माण गरिने छ ।
६. स्थानीय तहबाट मौलिक हक कार्यान्वयन गर्ने कानूनहरूको कार्यान्वयनको लागि स्रोतसाधनको व्यवस्था गरिनेछ ।
७. न्यायमा पहुँच सुनिश्चित गर्न संघसँगको समन्वयमा निःशुल्क कानुनी सहायता सम्बन्धी व्यवस्था गरिनेछ ।
८. मानव अधिकार उल्लंघनको घटनाका पीडकलाई कारवाही र पीडितलाई उचित क्षतिपूर्ति तथा परिपूरणको व्यवस्था गरिनेछ ।
९. जोखिममा रहेका विपन्न, सीमान्तकृत एवं उत्पीडित वर्गका अधिकार संरक्षण गरिनेछ ।
१०. स्थानीय सरकारबाट तयार हुने नीति तथा कार्यक्रम, कार्ययोजना र विकास क्रियाकलाप मानव अधिकारमैत्री हुने गरी सञ्चालन गरिनेछ ।
११. मानव अधिकार मैत्री प्रादेशिक नीति, योजना तथा कार्यक्रम र कार्ययोजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।

६.२.५ प्रमुख कार्यक्रम

१. जनप्रतिनिधिहरूका लागि नेतृत्व विकासमा तालिम प्रदान
२. युवाहरू, महिला कृषक समूह, सहकारीका लागि नेतृत्व तालिम
३. सफल नेतृत्वलाई आदर्श र अनुकरणिय व्यक्तिका रूपमा सम्मान
४. वडा तथा विद्यालय स्तरमा मानव अधिकार सम्बन्धी सचेतनामूलक अभिमुखीकरण कार्यक्रम
५. फरक क्षमता भएका, असहाय, सीमान्तकृत वर्ग र क्षेत्रका सेवाग्राहीलाई सेवाप्रवाहमा विशेष व्यवस्था
६. पीडित महिला र बालबालिकालाई आर्थिक तथा कानुनी परामर्श सहायता प्रदान ।

६.२.६ अपेक्षित उपलब्धी

स्थानीय तहको शासन व्यवस्था प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गर्न सक्ने क्षमतायुक्त र कुशल नेतृत्व निर्माणका लागि आवश्यक योजना निर्माण भएको हुने, सरोकारवाला निकायसंग समन्वय र सहकार्य गरिएको हुने, सक्षम र सफल नेतृत्व मार्फत गाउँपालिकाको विकासले गति लिएको हुनेछ । योजनाको अन्तमा मानव अधिकार तथा सामाजिक न्याय सम्बन्धमा निर्माण भएका कानून, अदालतका आदेश र फैसला कार्यान्वयन भई गाउँपालिकाभित्र मानव अधिकारको व्यावहारिक र संस्थागत रूपमा उपभोग गर्न सक्ने अवस्था सुनिश्चित भएको हुनेछ । साथै मानव अधिकारमैत्री स्थानीय नीति, योजना तथा कार्यक्रम र कार्ययोजना तर्जुमा भएको हुनेछ ।

६.३ संघीय शासन प्रणाली

६.३.१ पृष्ठभूमि

विभिन्न जात, जाति, वर्ग, क्षेत्र, लिङ्ग र समुदायका नागरिकहरूको स्वामित्व, सहभागिता र पहुँच अभिवृद्धि गर्दै विविधताको व्यवस्थापनका माध्यमबाट राष्ट्र निर्माण गर्ने उद्देश्यका साथ संघीय शासन प्रणाली लागू भएको छ । संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको निर्वाचन सम्पन्न भई तीनै तहमा सरकार गठन भइसकेका छन् । नेपालको संविधानले सहकारिता, सहअस्तित्व र समन्वयको सिद्धान्तलाई संघीय शासन पद्धतिको मूल आधार मानेको छ । सोही मर्मलाई आत्मसातगर्दै संविधानले निर्धारण गरेको क्षेत्राधिकारको अभ्यासबाट सुशासनमैत्री र समृद्ध गाउँपालिका निर्माण गर्न आवश्यक छ ।

६.३.२ प्रमुख समस्या

नेपालको सन्दर्भमा स्थानीय संरचना नितान्त नवीन हुनु, संघीयता कार्यान्वयनको स्पष्ट मार्गचित्र तयार भइ नसक्नु, संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका सरकार बीच अन्तरसम्बन्ध परिभाषित भए तापनि कार्यान्वयनमा प्रष्टता नहुनु, एक अर्को सरकार बीच अपेक्षित समन्वय कायम हुन नसक्नु र स्थानीय तहको क्षमता विकासको स्पष्ट योजना नबन्नु प्रमुख समस्याको रूपमा रहेका छन् ।

६.३.३ चुनौती तथा अवसर

संघीयताबारे सरोकारवालाको समान बुझाई कायम गर्नु, प्रशासन र राजनीतिबीच अन्तरसम्बन्ध परिभाषित गर्नु, स्पष्ट कानुनी आधार नहुनु, पर्याप्त संस्थागत संरचना तथा भौतिक पूर्वाधारको व्यवस्था गर्नु, कर्मचारी व्यवस्थापन गर्नु, वितीय संघीयताको वैज्ञानिक विधि अपनाई कार्यान्वयन गर्नु, संघीयताको मूल्य र मान्यतालाई आत्मसात गर्नु र सबैका बीचमा समन्वय स्थापित गरी संविधानले तोकेका अधिकारको अभ्यास गर्नु प्रमुख चुनौती हुन् । राजनीतिक प्रतिबद्धता सहितको निर्वाचित स्थिर सरकार, प्रशासनिक संरचना र आवश्यक आधार भूत कानूनहरूको उपलब्धता, संघीयता कार्यान्वयनका लागि सहयोगी वातावरण, सकारात्मक नागरिकसोच जस्ता अवसरहरू रहेका छन् ।

६.३.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति

सोच

सहकारिता, सहअस्तित्व र समन्वयमा आधारित समावेशी संघीय शासनप्रणालीमा स्थानीय तहको प्रभावकारी भूमिका निर्वाह गर्ने

लक्ष्य

स्थानीय तहका सबै नागरिकलाई संघीय शासन पद्धतिबाट प्राप्त हुने लाभमा समान पहुँच र अवसर सुनिश्चित गर्ने

उद्देश्य

संघीय शासन प्रणालीबाट प्राप्त हुने लाभको समन्यायिक वितरण गर्नु ।

१. जनताको नजिकमा रहेर छिटो छरितो सेवा प्रवाह हुने वातावरण सिर्जना गर्नु ।
२. राजनीतिक एवं प्रशासनिक नेतृत्व विकासको माध्यमबाट संघीयता सुदृढीकरण गर्नु ।

रणनीति

१. समावेशी तथा समन्यायिक विकासका लागि आवश्यक कानुनी र संस्थागत आधार तयार गर्ने ।
२. स्थानीय सरकारबाट प्रदान गरिने सेवालाई प्रभावकारी रूपमा प्रवाह गर्न आवश्यक व्यवस्था गर्ने ।
३. जनप्रतिनिधि, पदाधिकारी र कर्मचारीको क्षमता विकास गर्ने ।

कार्यनीति

१. स्थानीय तहका नीति, योजना, कानून तर्जुमा गर्दा सामाजिक, आर्थिक, भौगोलिक रूपले पिछडिएका वर्ग तथा क्षेत्रलाई प्राथमिकतामाराखिनेछ ।
२. संघीयता कार्यान्वयनका लागि स्थानीय तहमा कानुनी तथा संस्थागत व्यवस्था गरिनेछ ।
३. संघीयता कार्यान्वयन गर्न प्रदेश र स्थानीय तह बीचका समस्याहरू समाधान गरिनेछ ।
४. सेवा प्रवाहको लागि आवश्यक नीतिगत र कानुनी आधार तयारगरी संस्थागत संरचनाको विकास गरिनेछ ।
५. सेवा प्रवाह सम्बन्धी कार्यविधि, निर्देशिका, मापदण्ड आदि जारी गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
६. स्थानीय तहबाट नागरिक समाज, निजी क्षेत्र र गैरसरकारी क्षेत्रसँग साझेदारी गरिनेछ ।
७. स्थानीय तहका जनप्रतिनिधि तथा सम्बद्ध संघ र महासंघको नेतृत्व विकास कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

८. सम्बन्धित पदाधिकारी तथा कर्मचारीको लागि क्षमता विकास कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
९. संघीयता कार्यान्वयन सम्बन्धी तालिम, गोष्ठी, सेमिनार आयोजना गरिनेछ ।

६.३.५ प्रमुख कार्यक्रम

१. जनचेतनामूलक तथा अन्तरक्रियात्मक कार्यक्रम
२. स्थानीय राजनीतिक नेतृत्वको क्षमता विकास
३. संघीयता कार्यान्वयनको लागि आवश्यक संगठन संरचनाको निर्माण
४. संघीयता कार्यान्वयन गर्न आवश्यक स्थानीय कानूनको निर्माण ।

६.३.६ अपेक्षित उपलब्धी

योजनाको अन्तमा गाउँपालिकाका लागि आवश्यक कानून, नीति, संस्थागत संरचना निर्माण भएको हुने, संघीयता सम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन भएको हुने, जनताले सरल, सहज र छरितो सेवा प्राप्त गरेको हुने, जनप्रतिनिधि, पदाधिकारी तथा कर्मचारीको क्षमता अभिवृद्धि भएको हुनेछ ।

६.४ स्थानीय तहको सन्तुलित विकास

६.४.१ पृष्ठभूमि

सघं, प्रदेश र स्थानीय तह बीच प्राकृतिक स्रोतसाधन प्रतिको अधिकार र उपलब्ध स्रोत साधनको बाँडफाँट गर्दाविभिन्न तहहरूको सन्तुलित विकासको अवधारणालाई आत्मसात गरी उपलब्ध स्रोतसाधन र अवसरमा पहुँच सहित समन्यायिक विकास गर्नुपर्ने अवधारणा रहेको छ । लामो समयदेखि विकास निर्माणमा पछाडि परेका वर्ग, समुदाय र क्षेत्रलाई विकासको मूल धारमा ल्याई समान रूपमा विकासको प्रतिफल उपलब्ध गराउने संघीयताको मूल ध्येय रहेको छ । नेपालको संविधानले यही अन्तरवस्तुलाई आत्मसात गर्दै विकासका दृष्टिले पछाडि परेका क्षेत्र र वर्गलाई प्राथमिकता दिदै सन्तुलित, वातावरण अनुकूल, गुणस्तरीय तथा दिगो रूपमा पूर्वाधारको विकास गर्ने नीति लिएको छ ।

६.४.२ प्रमुख समस्या

भौगोलिक विकटताले गर्दा भीमफेदीका केही विकट वडाहरू गाउँपालिकाको विकासको मूल प्रवाहमा समाहित हुन नसक्नु तथा निर्माण तथा भौतिक पूर्वाधारहरू बजार केन्द्रित हुनु यहाँको सन्तुलित विकासकालागि मुख्य समस्याका रूपमा रहेका छन् ।

६.४.३ चुनौती र अवसर

दुर्गम बडाहरूमा पूर्वाधार विकासकालागि आवश्यक पर्ने स्रोत साधनको व्यवस्था गर्नु, भौगोलिक कठिनाइ र विकटताको कारण पूर्वाधार निर्माणमा कठिनाइ हुनु, संघीयता कार्यान्वयन र दीर्घकालीन विकासका नियमित कार्यक्रम र आयोजनाका बीच सामञ्जस्य कायम गरी स्रोतसाधनको सन्तुलित संयोजन कायम गर्नु, जनसहभागिता, पारदर्शिता र उत्तरदायित्व प्रवर्द्धन गरी सुशासन प्रवर्द्धन गर्नु । जनताको प्रत्यक्ष सहभागितामा स्थानीय योजना तर्जुमा हुनु, पिछडिएको क्षेत्र र वर्गलाई विशेष प्राथमिकता दिने नीतिगत व्यवस्था हुनु, गरिबी निवारण तथा रोजगारीकालागि विशेष कार्यक्रम सहित संस्थागत व्यवस्था हुनु, विकास कार्यक्रमको मागमा अत्यधिक बृद्धि हुनु ।

६.४.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य र उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति

सोच

गाउँपालिकाको सन्तुलित विकासमा व्यवहारिक योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने

लक्ष्य

सन्तुलित विकासका माध्यमबाट जनताको जीवन स्तरमा सुधार गर्ने

उद्देश्य

विकट र पिछडिएका वडा तथा बस्तीमा समन्यायिक विकास गर्नु ।

रणनीति

१. स्थानीय स्तरमा उपलब्ध हुने स्रोत साधनको सम्भाव्यताका आधारमा लगानी बृद्धि गरी सन्तुलित विकास गर्ने ।
२. जनतालाई दैनिक आवश्यकताका वस्तु तथा सेवाको पहुँच सहज बनाउने ।

कार्यनीति

१. प्राकृतिक एवम्मानवीय सम्पदाहरूको पहिचान गरी बढी प्रतिफल दिने आयोजना र कार्यक्रमलाई उच्च प्राथमिकतादिनेरपिछडिएकाक्षेत्रमाकार्यान्वयनगर्नेव्यवस्थागरिनेछ ।
२. कृषि तथा गैरकृषि क्षेत्रको पहिचान गरी त्यस्ता क्षेत्रमा निजी लगानीलाई प्रोत्साहित गरिनेछ ।
३. स्थानीय मौलिक संस्कृति र पर्यटकीय स्थलको प्रचारप्रसार गरी पर्यटन प्रवर्द्धन गरिनेछ ।
४. स्थानीय स्रोत साधनमा आधारित आर्थिक क्रियाकलापद्वारा उद्यमशीलता र रोजगारी सिर्जना गरिनेछ ।
५. पछाडि परेका वा पारिएका क्षेत्र वा समुदाय लक्षित विकास कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

६. पिछाडि परेका क्षेत्र, सीमान्तकृतव्यक्ति, वर्ग र समुदायको उत्थान तथा संरक्षणकोलागि सार्वजनिक निजी साझेदारीमा विकासका कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
७. खानेपानी, सरसफाइ लगायत भौतिक पूर्वाधार तथा उपभोग्य वस्तुको पहुँच सबै क्षेत्र र वर्गका जनतामा पुर्याउने व्यवस्था गरिनेछ ।

६.४.५ प्रमुख कार्यक्रमहरू

१. स्थानीय रोजगारी प्रवर्द्धन र क्षमता विकासका कार्यक्रम सञ्चालन
२. सन्तुलित विकास प्रवर्द्धन
३. सार्वजनिक निजी साझेदारीमा विकासका कार्यक्रम ।

६.४.६ अपेक्षित उपलब्धि

पिछाडिएका वर्ग तथा क्षेत्र लक्षित कार्यक्रमहरूको प्रभावकारितामा अभिवृद्धि भई विपन्न, पिछाडिएको क्षेत्र र सीमान्तकृत वर्ग तथा समुदाय थप लाभान्वित भएका हुनेछ । प्रभावकारी सेवा प्रवाहद्वारा सीप विकास र आयआर्जनका अवसरलाई विस्तार गर्दै गरिबी न्यूनीकरणमा टेवा पुगेको हुनेछ । पिछाडिएका क्षेत्र र वर्ग पनि विकासको मूलधारमा समाहित भएका हुनेछन् ।

६.५ शासकीय सुधार

६.५.१ पृष्ठभूमि

गाउँपालिकाको अबको कार्यदिशा भनेको सार्वजनिक प्रशासनलाई स्वच्छ, सक्षम, निष्पक्ष, पारदर्शी, भ्रष्टाचारमुक्त, जनउत्तरदायी र सहभागितामूलक बनाउँदै पालिकाबाट प्रवाह हुने सेवा सुविधामा जनताको समान र सहज पहुँच सुनिश्चित गरी सुशासन प्रत्याभूत गर्नु हुनेछ । सबै जनप्रतिनिधि तथा कर्मचारीको कुशल शासकीय व्यवस्थापनद्वारा नागरिकका सामाजिक तथा आर्थिक आकांक्षा पूरा गर्न र शासन सञ्चालनकालागि विद्यमान पद्धति र औजारलाई समयसापेक्ष बनाउँदै लैजानु आवश्यक छ ।

६.५.२ प्रमुख समस्या

जनप्रतिनिधि तथा कर्मचारीको कार्य जिम्मेवारी बमोजिमको क्षमता अभिवृद्धि नहुनु, सार्वजनिक सेवा प्रवाहको क्षेत्रमा प्रचलित विकास एवम्प्रविधिको समुचित उपयोग गर्न नसक्नु साथै पारदर्शिता र जवाफदेहिताको प्रणालीमा पूर्ण रूपमा विकास भई नसक्नु आदि यहाँका समस्याका रूपमा रहेका छन् ।

६.५.३ चुनौती र अवसर

सार्वजनिक क्षेत्रमा पारदर्शिता, निष्पक्षता, जवाफदेहिता र प्रभावकारिता कायम गर्नु, जनताको घर दैलोमा विकासका कार्यक्रम पुर्याउनु, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाउनु, विकास प्रशासनको क्षमता अभिवृद्धि गर्नु, शासन सञ्चालनमा सदाचार र मितव्ययिता कायम गर्नु, सार्वजनिक व्यवस्थापनप्रति नागरिकको विश्वास बढाई स्थानीय सरकारप्रति उत्साह पैदा गर्नु लगायत यस क्षेत्रका चुनौतीहरू हुन । पालिकाको काम कारवाहीमा नागरिक स्तरबाट निगरानी गर्न सक्ने वातावरण तयार हुनु, राज्यका तीनै तहमा निर्वाचन सम्पन्न भई स्थिर सरकार गठन हुनु, नागरिकले आफ्नो घरदैलामै सरकारी सेवा र सुविधा पाउने अवस्था सिर्जना हुनु, आयोजनाको छनौट, प्राथमिकीकरण र कार्यान्वयनमा जनसहभागिता बढ्ने वातावरण बन्नु, अपेक्षित विकासको लक्ष्यमा पुग्न अनुकूल वातावरण तयार हुनु आदी शासकीय सुधार क्षेत्रको अवसरको रूपमा रहेका छन् ।

६.५.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य र उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति

सोच

पारदर्शी, जवाफदेही, नागरिकमैत्री र जनसहभागितामूलक शासन व्यवस्था कायम भएको हुने

लक्ष्य

प्रविधिमैत्री, जनउत्तरदायी, प्रभावकारी सेवा प्रवाह मार्फत्तुशासनको प्रत्याभूति गर्नु

उद्देश्य

१. भ्रष्टाचारमुक्त, पारदर्शी, जनउत्तरदायी, नागरिकमैत्री तथा प्रविधिमैत्री शासन व्यवस्था मार्फत समृद्धि हासिल गर्नु ।

रणनीति

१. विकास आयोजनाहरूको अनुगमन गरी कार्यान्वयनमा आइपरेका समस्यालाई तत्काल सम्बोधन गर्ने ।
२. कानून तथा व्यवहारमा सुधार गरी सेवा प्रवाहलाई पारदर्शी र प्रभावकारी बनाउने ।
३. पदाधिकारी तथा कर्मचारीको कार्यसम्पादनलाई मापन योग्य बनाउने ।
४. पालिकाका काम कारवाहीप्रति जनविश्वास अभिवृद्धि गर्ने ।

कार्यनीति

१. वस्तुगत सूचकमा आधारित अनुगमन प्रणाली विकास गरिनेछ ।
२. अनुगमनको अनुगमन गर्ने प्रणाली विकास गरिनेछ ।
३. विकास निर्माणका काममा आइपर्ने समस्याको तत्काल समाधान गरिनेछ ।

४. छिटो छरितो गुणस्तरीय र प्रभावकारी सेवा प्रवाह गर्न कानुनी तथा नीतिगत आधार तयार गरिनेछ ।
५. सरकारी कार्यालयलाई आधुनिक प्रविधिमैत्री र सेवाग्राहीमैत्री कार्यस्थलको रूपमा स्थापित गरी कर्मचारीको कार्यसम्पादन अभिवृद्धिगरिनेछ ।
६. सरकारी निकायका कामकारवाहीहरूको विवरण वेबसाइटमा नियमित प्रकाशन तथा अद्यावधिक गरिनेछ ।
७. सबै सार्वजनिक निकायमा नागरिकबडापत्र र सुझाव पेटिकाको व्यवस्था गरिनेछ ।
८. सार्वजनिक पद धारण गरेका व्यक्तिले सदाचारलाई जीवनशैलीकै रूपमा अनुसरण गर्नुपर्ने व्यवस्था गरिनेछ ।
९. मूल्याङ्कन पद्धतिलाई वैज्ञानिक र वस्तुपरक बनाई प्रोत्साहन प्रणालीको विकास गरिनेछ ।
१०. पालिकाका कामकारवाहीलाई मितव्ययी बनाउन र एउटै काममा एक भन्दा बढी निकायले दोहोरो खर्च गर्न नसक्ने वातावरण सिर्जना गर्न आधुनिक सूचना प्रविधिको प्रयोग गर्ने तथा निश्चित मापदण्डका आधारमा खर्च गर्ने व्यवस्था गरिनेछ ।
११. सार्वजनिक सुनुवाइ, सामाजिक परीक्षण, सूचना सम्प्रेषण, खर्चको विवरण सार्वजनिक गरिनेछ ।

६.५.५ प्रमुख कार्यक्रमहरू

१. सार्वजनिक नागरिक सुनुवाइलाई व्यवस्थित बनाउँदै सबै जनताको उपस्थितिको सुनिश्चितता गरिनेछ
२. नियमित वेबसाइट अद्यावधिक तथा व्यवस्थापन परीक्षण
३. कार्यसम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन प्रणाली विकास
४. कर्मचारीको कार्यसम्पादनलाई कार्य प्रगतिसँग आवद्धता
५. कर्मचारीहरूको कार्यसम्पादन अभिवृद्धि तालिम
६. कर्मचारीहरूको मनोबल र उत्प्रेरणा अभिवृद्धि
७. जनप्रतिनिधि तथा कर्मचारीका लागि आवास व्यवस्थापन
८. सूचना प्रविधिमा आधारित सेवा प्रवाह सञ्चालन
९. जनगुनासो व्यवस्थापनका लागि उजुरी पेटिकाको व्यवस्थापन ।

६.५.६ अपेक्षित उपलब्धि

गाउँपालिकाको काम कारवाही स्वच्छ, निष्पक्ष, पारदर्शी, भ्रष्टाचारमुक्त, जनउत्तरदायी, सहभागितामूलक, नागरिकमैत्री तथा प्रविधिमैत्री भएको हुनेछ । नागरिकको गुनासो प्रत्यक्ष रूपमा सुनुवाइ हुने व्यवस्थाबाट जनविश्वास अभिवृद्धि भई सार्वजनिक जवाफदेहितामा सुधार भएको हुनेछ ।

६.६ वित्तीय सुशासन

६.६.१ पृष्ठभूमि

सार्वजनिक आयको अद्यावधिक स्थितिको लेखाङ्कन तथा प्रतिवेदन प्रणालीलाई नियमित र एकरूपता कायम गरी प्रभावकारी बनाउँदै लैजानकोलागि सूचना प्रविधिमा आधारित वित्तीय व्यवस्थापनको विकासमा जोड दिदै एकल खाताकोष प्रणाली र राजस्व व्यवस्थापन सूचना प्रणालीको विकास आवश्यकता छ । सार्वजनिक स्रोतको मितव्ययी र अधिकतम परिचालन, प्रतिवेदन तथा लेखापरीक्षण मार्फत् वित्तीय व्यवस्थापनमा पारदर्शिता र जवाफदेहिता अभिवृद्धि गरी नागरिकलाई वित्तीय सुशासनको प्रत्याभूति दिनु गाउँपालिकाको दायित्व हो । सार्वजनिक खर्चको पारदर्शिता अभिवृद्धि गर्न सरकारी निकायका कार्यक्रम तथा खर्चलाई सार्वजनिकीकरण गर्ने पद्धतिको विकास जरुरी भएकोछ ।

६.६.२ प्रमुख समस्या

वेरुजुको मात्रामा बृद्धि हुँदै जानु, आर्थिक उत्तरदायित्व तथा जवाफदेहिताको अवस्था कमजोर हुनु, विकास खर्चअपेक्षित गति र परिमाणमा नहुनु, चालु खर्चमा भएको बढोत्तरीगै वित्तीय सुशासनको स्थिति खस्कदै जानु यस गाउँपालिकाको प्रमुख समस्याको रूपमा रहेका छन् ।

६.६.३ चुनौती र अवसर

संघीय वित्तीय ढाँचा अनुरूप संघीय तथा प्रदेश सरकारबाट प्राप्त गर्ने अनुदान समयमै प्राप्त गर्नु, समयमै कार्यक्रम स्वीकृत गरी वार्षिक खरिद योजना तयार गर्नु, समयमा ठेक्का बन्दोबस्त गर्नु, पुँजीगत खर्च बृद्धि गर्नु, आन्तरिक लेखापरीक्षण तथा नियन्त्रण प्रणाली सुदृढीकरण गर्न, अनुगमन कार्यक्रमलाई यथार्थपरक बनाउनु, खरिद कार्यलाई सार्वजनिक खरिद ऐनको मर्म अनुरूप मितव्ययी र प्रतिस्पर्धी बनाउँदै लगी आर्थिक वर्षको अन्त्यमा मात्र अत्यधिक खर्च गर्ने प्रवृत्तिमा रोक लगाउने कार्य गर्नु वित्तीय सुशासन क्षेत्रको चुनौतीको रूपमा रहेका छन् । राजस्व र व्ययको अनुमान प्रत्येक वर्ष आषाढ १५ भित्र गाउँसभामा पेश गर्ने व्यवस्था रहनु, पालिकाको लेखा प्रणालीलाई सूचना प्रविधिमा आधारित वित्तीय व्यवस्थापन प्रणाली, सार्वजनिक सेवा लेखामान तयार गरी सो अनुसार प्रतिवेदन प्रणाली विकास गरिनु अवसरको रूपमा रहेका छन् ।

६.६.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य र उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति

सोच

प्रभावकारी विकास खर्च व्यवस्थापनद्वारा वित्तीय सुशासन कायम गर्ने

लक्ष्य

सार्वजनिक आय र व्ययलाई व्यवस्थित, पारदर्शी र अनुमानयोग्य बनाई समग्र विकास प्रक्रियालाई प्रभावकारी बनाउने

उद्देश्य

१. सार्वजनिक आय र खर्चप्रणाली पारदर्शी एवम प्रभावकारी बनाउनु।

रणनीति

१. वित्तीय व्यवस्थापन प्रणाली सुदृढीकरण गर्ने ।
२. सार्वजनिक आय व्यय र खरिदलाई प्रभावकारी, व्यवस्थित र पारदर्शी बनाउने ।
३. बेरुजु न्यूनीकरण गरी बेरुजु फछ्यौटलाई प्राथमिकता दिने ।

कार्यनीति

१. वित्तीय व्यवस्थापन सम्बन्धी निकायको संस्थागत सुदृढीकरण गरी राजस्व परिचालनको क्षमता वृद्धि तथा लेखाप्रणालीमा सुधार गर्न तालिमको व्यवस्था गरिनेछ ।
२. वित्तीय व्यवस्थापनका सबै क्षेत्रमा सूचना प्रविधिको प्रयोगलाई विस्तार गरिनेछ ।
३. विकास आयोजनाहरूको ठेक्कापट्टा निर्धारित समयभित्रै गर्ने तथा विद्युतीय बोलपत्रको दायरालाई विस्तारगरिनेछ ।
४. निर्धारित समय अगावै काम सम्पन्न गर्ने ठेकेदारलाई प्रोत्साहनको व्यवस्था गरिनेछ ।
५. खरिद प्रक्रियालाई व्यवस्थित बनाइनेछ ।
६. आयोजनाहरूकालागि ग्राहक/उपभोक्ता समुह छनौट तथा प्रथम किस्ता भुक्तानी आ.व.को दोश्रो चौमासिक भित्रै सम्पन्न गरिनेछ ।
७. आयोजना छनौट तथा बजेट विनियोजन गर्दा सम्बन्धित सरोकारवाला तथा उपभोक्ताहरूको राय सुझाव लिइनेछ ।
८. खर्च गर्नुपूर्व हरेक शीर्षकको नीतिगत आधार स्पष्ट गरिनेछ ।

६.६.५ प्रमुख कार्यक्रमहरू

१. राजस्व परामर्श समितिको बैठक व्यवस्थापन, क्षमता अभिवृद्धि
२. लेखा प्रणाली सुदृढीकरण तालिम संचालन
३. विद्युतीय आर्थिक कारोबार प्रणालीको सुदृढीकरण ।

६.६.६ अपेक्षित उपलब्धि

वार्षिक खरिद योजना समयमै तयार भई खरिद कार्य भएको हुनेछ । राजस्व परिचालन प्रभावकारी रूपमा भएको हुनेछ । सार्वजनिक खर्च व्यवस्थित भई बेरुजु कम भएको हुनेछ ।

६.७ भ्रष्टाचार निवारण

६.७.१ पृष्ठभूमि

सार्वजनिक निकायमा हुने ढिलासुस्ती, अनियमितता तथा अनिर्णयजस्ता विकृति एवम् भ्रष्टाचारजन्य क्रियाकलापको निराकरण गर्न आवश्यक रहेको छ । सार्वजनिक सेवा प्रवाहलाई पारदर्शी, उत्तरदायी, जनमुखी, अनुमानयोग्य र कानून सम्मत रूपमा सहज र सरल तरिकाले उपलब्ध गराई सबै तह र स्वरूपका भ्रष्टाचार एवम् अनियमिततालाई नियन्त्रण गरी सदाचारयुक्त समाज बनाउन जरुरी छ । शे फोक्सुण्डो गाउँपालिकामा भ्रष्टाचार विरुद्ध शून्य सहनशीलताको विकास गरी सदाचार र सुशासन प्रवर्द्धन गर्न जरुरी छ ।

६.७.२ प्रमुख समस्या

सार्वजनिक निकायहरूमा अपेक्षित उत्तरदायित्व र जवाफदेहिता बहन गर्ने संस्कृति नहुनु । भ्रष्टाचार विरोधी संस्कृतिको विकास नहुनु । भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्न संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका सरकार बीच प्रभावकारी सञ्चार, समन्वय र सहकार्य कायम गर्न नसकिनु ।

६.७.३ चुनौती र अवसर

प्रभावकारी अनुसन्धान तहकिकात सम्बन्धी क्षमता विकास गर्नु, सूचनादाताको संरक्षण गर्नु, साक्षी बस्ने तथा अभियोजन गर्ने कर्मचारीहरूको उचित संरक्षण गर्नु, भ्रष्टाचारीलाई सामाजिक बहिष्कार हुनुपर्नेमा सम्मान प्राप्त हुनु जस्ता चुनौतीहरू रहेका छन् । भ्रष्टाचार विरुद्ध सक्रिय नागरिक समाज तथा सञ्चार जगत हुनु, अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग, सहकार्य र समन्वय तथा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको सम्पर्क कार्यालयहरूको स्थापना भई भ्रष्टाचार विरुद्धको अभियानलाई प्रभावकारी रूपमा अगाडि बढाउने अवसर रहेका छन् ।

६.७.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य र उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति

सोच

भ्रष्टाचारमुक्त गाउँपालिका

लक्ष्य

भ्रष्टाचार विरुद्ध शून्य सहनशीलताको नीति अख्तियार गरी सुशासन कायम गर्ने

उद्देश्य

१. भ्रष्टाचारजन्य क्रियाकलापको नियन्त्रण गरी सुशासनको प्रत्याभूति गर्नु ।

रणनीति

१. भ्रष्टाचार विरुद्ध शून्य सहनशीलताको नीति अवलम्बन गर्ने ।

२. भ्रष्टाचार निवारण सम्बन्धमा प्राविधिक सहायता र सूचना आदान प्रदानसम्बन्धी नेपाल सरकारले गरेको व्यवस्थालाई सहयोग र कार्यान्वयन गर्ने ।

कार्यनीति

१. नीतिगत, कानुनी तथा संस्थागत व्यवस्था गरी सार्वजनिक प्रशासनलाई पारदर्शी तथा जवाफदेही बनाइनेछ ।
२. शिक्षण संस्थाको पाठ्यक्रममा भ्रष्टाचार विरुद्धको विषयवस्तु समावेश गरिनेछ ।
३. निजी क्षेत्रमा हुने भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्न नीतिगत तथा कानुनी व्यवस्था गरिनेछ ।
४. भ्रष्टाचारजन्य क्रियाकलाप नियन्त्रणकालागि जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
५. भ्रष्टाचारको सूचना दिनेलाई पुरस्कृत गरिनेछ ।
६. भ्रष्टाचारसँग सम्बन्धित फौजदारी विषय, सम्पत्ति फिर्ता सम्बन्धी कानून निर्माण, सुपुर्दगी र पारस्परिक कानुनी सहयोगका लागि नेपाल सरकारलाई सहयोग गरिनेछ ।
७. अनुसन्धान र छानबिनको क्रममा अन्तरनिकाय समन्वय एवम् सूचना आदानप्रदानलाई सघन र प्रभावकारी बनाइनेछ ।
८. पालिकाका सबै जनप्रतिनिधि तथा राष्ट्रसेवक कर्मचारीहरूलाई आ—आफ्नो व्यवसायिक निष्ठासहित सादा जीवन र सहयोगी व्यवहारसहित सेवा प्रवाह गर्न प्रेरित गरिनेछ ।
९. विकास आयोजनाको खर्च निर्माण स्थलमै सार्वजनिकीकरण गर्ने तथा नियमित सार्वजनिक सुनुवाइ गरिनेछ ।

६.७.५ प्रमुख कार्यक्रमहरू

१. भ्रष्टाचार विरुद्ध नागरिक सचेतना अभिवृद्धि
२. भ्रष्टाचारको सूचना दिनेलाई पुरस्कृत
३. नियमित सार्वजनिक सुनुवाइ र सार्वजनिक परिक्षण

६.७.६ अपेक्षित उपलब्धि

भ्रष्टाचार विरुद्धमा नियोजित रूपमा अभियान सञ्चालन भई भ्रष्टाचार नियन्त्रण हुनेछ । भ्रष्टाचार विरुद्धको शून्य सहनशीलताको नीतिलाई बल मिलेको हुनेछ । सबै संघ संस्थाहरूसँग सहकार्य वृद्धि भई सूचना आदान प्रदान र आवश्यक समन्वयमा प्रभावकारिता आएको हुनेछ ।

परिच्छेद-सात

अन्तर सम्बन्धित विषय

७.१ गरीबी न्यूनीकरण

७.१.१ पृष्ठभूमि

गरिबी शब्दले नागरिकको दैनिक जीवनयापन गर्नका लागि आधारभूत आवश्यकताहरूको परिपूर्ति गर्न कठिनाई हुनु, नागरिकहरूको अवसर एवं मौकाहरूमा पहुँच नहुनु साथै मानवीय मर्यादा कायम नहुनुलाई गरीबी बुझिन्छ । नेपालमा सम्बत् २०६८ को जीवन मापन सर्भेक्षणले वार्षिक रु १९,२६१ नकमाउने व्यक्तिलाई निरपेक्ष गरिब भनी परिभाषित गरेको र यही परिभाषा हालसम्म कायम छ । शे फोक्सुण्डो गाउँपालिकामा हाल करीव ४५ प्रतिशत जनता निरपेक्ष गरिबीको रेखामुनि रहेका छन् । दिगो विकास लक्ष्य १ ले सबै प्रकार र रूपका गरिबीको अन्त्य गर्ने लक्ष्य लिएको र गाउँपालिकाले त्यसप्रति प्रतिबद्धता जाहेर गरेको छ । गाउँपालिकाको अपेक्षा सबै प्रकारका गरिबीको अन्त्य गरी समृद्ध गाउँपालिका स्थापित गर्नु हो । त्यसका लागि गाउँपालिकाका प्राकृतिक स्रोत साधनको पहिचान, आँकलन एवं प्राकृतिक सम्पदाको हास नहुने गरी महत्तम उपभोग गर्दै गाउँपालिकाको आर्थिक स्तर उकास्नु, प्रदेशमा उपलब्ध स्रोत तथा साधनहरूको समन्वायिक पहुँच विस्तार गर्नु आवश्यक देखिएको छ । हरेक परिवार सबै पूर्ण रोजगार सिर्जना गर्न भूमि, पूँजी र श्रमसँगको सम्बन्ध स्थापना गर्दै तीनै तहका सरकारहरूले कार्यान्वयन गर्ने कार्यक्रमहरू बीच समन्वय र सहकार्य गर्दै सरकारी, सहकारी, सामुदायिक, निजी एवं गैरसरकारी क्षेत्रहरूबीच आपसमा समन्वयात्मक भूमिका निर्वाह हुनु आवश्यक छ ।

७.१.२ प्रमुख समस्या

वास्तविक गरिबको पहिचान हुन नसक्नु, राज्यको स्रोत साधनमा गरिबको पहुँच पुग्न नसक्नु, कृषि क्षेत्र निर्वाहमुखी हुनु, कृषियोग्य जमिन खण्डीकृत हुनु, गरिब लक्षित कार्यक्रम कार्यान्वयनमा समावेशिताको सिद्धान्त आकर्षित हुँदै वास्तविक गरिबसम्म पुग्न नसक्नु, बौद्धिक पलायन रोक्न नसक्नु, श्रमको सम्मान हुने वातावरण सिर्जना हुन नसक्नु, युवाहरू अर्धरोजगार हुनु गरिबी निवारणका प्रमुख समस्याहरू हुन् ।

७.१.३ चुनौती तथा अवसर

गाउँपालिकाभित्र वास्तविक गरिबहरू पहिचान गरी गरिब लक्षित कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नु, गाउँपालिकाभित्र प्रचुर सम्भावनाको रूपमा रहेका पर्यटन कृषि, लघु तथा घरेलु यद्यम विकासलाई आधुनिकीकरण र व्यावसायीकरण गर्नु, उत्पादित वस्तु तथा सेवाको गुणस्तर कायम गर्दै गाउँपालिकाको आवश्यकता पूरा गरी निर्यात गर्न सक्षम बन्दै गरिबीको अन्त्य गर्नु चुनौती रहेको छ । देश संघीय व्यवस्थामा रूपान्तरण भएसँगै राजनीतिक स्थायित्व, शान्ति सुव्यवस्था कायम हुनु, गरिबी निवारण गर्ने विषय तीनै तहका सरकारको प्राथमिकतामा पर्नु, परम्परागत ज्ञान, स्थानीय सीप, प्रविधि र कच्चा पदार्थमा आधारित साना तथा लघु उद्योगलाई प्रवर्द्धन गरेमा स्थानीय स्तरमा नै रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना हुनु, गाउँपालिकाको प्राकृतिक, धार्मिक, सांस्कृतिक विविधताले सजिएको हुँदा पर्यटन

क्षेत्रको विकास र विस्तारका कार्यक्रमहरू तर्जुमा गरी आन्तरिक एवं बाह्य पूँजी भित्र्याउन सकिने प्रसस्त सम्भावनाहरू पनि अवसरका रूपमा लिन सकिन्छ ।

७.१.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य र उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति

सोच

एकीकृत विकास, गरिबी निवारण र समृद्ध प्रदेशको निर्माण

लक्ष्य

सबै प्रकारका गरिबी न्यूनीकरण गर्ने

उद्देश्य

१. गरिबी निवारणलाई सबै विकास कार्यक्रममा एकीकृत गर्नु ।
२. स्थानीय स्रोत साधनहरूलाई गरिब लक्षित बनाई गरिबहरूको पहुँच विस्तार गर्नु ।

रणनीति

१. गरिबी निवारणलाई स्थानीय तहका सबै विकास निर्माणमा एकीकृत गर्ने ।
२. स्थानीय तहमा रहेका वास्तविक गरिबहरूको पहिचान गरी विवरण अद्यावधिक गर्ने ।
३. उत्पादनमूलक रोजगारीका अवसरहरूको वृद्धि गर्ने ।
४. स्थानीय स्तरीय गरिबी निवारण नीति तर्जुमा गरी स्रोत साधनमा गरिबहरूको पहुँच विस्तार गर्ने ।

कार्यनीति

१. स्थानीय सरकारबाट लगानी हुने सबै विकास आयोजनाहरूमा गरिबी निवारणलाई प्राथमिकता दिई एकीकृतगरिनेछ ।
२. गरिबको वर्ग पहिचान गरी परिचयपत्र प्रदान गरिनेछ ।
३. गरिबहरूको विवरण अद्यावधिक गरिनेछ ।
४. स्थानीयस्तरमा उपलब्ध ज्ञान, सीप, पेशा एवं व्यवसायको पहिचानगरिनेछ ।
५. स्थानीयस्तरमा उत्पादित वस्तुहरूलाई बाह्यबजारमा निर्यातगर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ ।
६. आम्दानीलाई बचत र बचतलाई लगानीमा परिणत गर्न स्थानीय तहमा वित्तीय संस्थाहरू विस्तार गरिनेछ ।

७. उद्यमी बन्न चाहने गरिबहरूलाई सहूलियत दरमा ऋण उपलब्ध गराइनेछ ।
८. ग्रामीण क्षेत्रमा घरबास संचालन अनुदानमा परिचयपत्रको आधारमा गरिबपरिवारलाई प्राथमिकता दिइनेछ ।
९. योजना तथा कार्यक्रमहरू तर्जुमा गर्दा गरिबी निवारणलाई उच्च प्राथमिकता प्रदान गरिनेछ ।
१०. उद्यमशीलता विकास गर्नका लागि समयको माग र बजार अनुकूल हुने सीप विकास कार्यक्रम संचालन गरिनेछ । सीपयुक्त जनशक्तिलाई गरिब परिचयपत्रको आधारमा सहूलियत दरमा ऋण प्रदान गरिनेछ ।

७.१.५ प्रमुख कार्यक्रम

१. गरिबी निवारण प्याकेज कार्यक्रम
२. सुकुम्बासी र भूमिहीन विशेष कार्यक्रम
३. गरिब लक्षित उद्यम विकास
४. रोजगार सूचना केन्द्र स्थापना
५. गरिबी निवारणका लागि सीप विकास
६. सहकारीमा आधारित कृषि, उद्यम, व्यवसाय विकास

७.१.६ अपेक्षित उपलब्धि

योजनाको अन्तमा गरिबी निवारण सम्बन्धी नीति निर्माण भई कार्यन्वयनमा आएको हुनेछ, गरिब लक्षित कार्यक्रमहरू तर्जुमा एवं कार्यान्वयन भएका हुनेछन्, निरपेक्ष, मानवीय र बहुआयामिक गरिबी १० प्रतिशतमा झरेको हुनेछ ।

७.२ श्रम तथा रोजगारी

७.२.१ पृष्ठभूमि

गुणस्तरीय श्रम जनशक्तिको विकासमार्फत् श्रमको उत्पादकत्व अभिवृद्धि गरी स्थानीय अर्थतन्त्रलाई सबल बनाउन उत्पादनको क्रियाशील साधनको रूपमा श्रमको महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ । संविधानले रोजगारी र श्रमको हकलाई मौलिक हकको रूपमा स्थापित गरेको छ । दक्ष र व्यावसायिक श्रमशक्तिको विकास गर्ने, श्रमिक र उद्यमीबीच सुसम्बन्ध कायम गर्ने, वैदेशिक रोजगारीबाट आर्जित सीप, पूँजी तथा प्रविधि र अनुभवको स्वदेशमा उपयोग गर्ने र सबैका लागि मर्यादित कामको अवसर उपलब्ध गराउनु आवश्यक छ । स्थानीय स्तरमा विद्यमान बढ्दो बेरोजगारी न्यूनीकरण गर्नु आवश्यकता छ । हाल गाउँपालिकाको बेरोजगारी करिब ४६ प्रतिशतको हाराहारीमा छ । शिक्षालाई सीपसँग, सीपलाई उत्पादन सँग, उत्पादनलाई बजारसँग, बजारलाई रोजगारीका अवसर र आर्थिक

विकाससँग जोड्न सक्ने जनशक्ति विकास गर्नु कुनै पनि स्थानीय तहको आवश्यकता हो । युवा जनशक्तिलाई प्रविधियुक्त सीप विकास गरी प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने बनाउन जरुरी देखिन्छ । गाउँपालिकाभित्र रोजगारीको अवसर सिर्जना गर्ने तथा स्वरोजगार हुन सक्ने वातावरण निर्माण गर्न आवश्यक देखिन्छ ।

७.२.२ प्रमुख समस्या

श्रमप्रतिको सम्मानको कमी हुनु, उद्यमशीलताको विकास, स्वरोजगार प्रवर्द्धन र उत्पादन कमजोर रहनु, युवा विदेश पलायन हुनु, वैदेशिक रोजगार सुरक्षित र भरपर्दो हुन नसक्नु, वैदेशिक रोजगारीका नाममा हुने मानव तस्करी नरोकिनु, स्थानीय तहमा रोजगारीको सृजना प्रयास हुन नसक्नु, वैदेशिक रोजगारीको सीप र पूँजीलाई उत्पादनमा जोड्न नसक्नु, निजी क्षेत्रलाई रोजगार मैत्री लगानीमा प्रोत्साहन गर्न नसक्नु, श्रमबजार सूचना प्रणाली र श्रम प्रशासन चुस्त हुन नसक्नु, स्थानीय स्तरमा आवश्यक जनशक्तिको प्रक्षेपण गर्ने र सोही अनुसार जनशक्तिको उत्पादन नहुनु, उत्पादित जनशक्ति र तिनको बजार व्यवस्थापन हुन नसक्नु, उत्पादित जनशक्तिलाई टिकाई राख्न नसक्नु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख समस्याहरू हुन्।

७.२.३ चुनौती तथा अवसर

स्थानीय स्तरमा श्रमलाई सीप, प्रविधि, उत्पादन र बजारसँग जोड्नु, उत्पादनशील क्षेत्रको पहिचान र रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना गर्नु, अनौपचारिक क्षेत्रका रोजगारीलाई औपचारिक क्षेत्रको दायरामा ल्याउनु, उद्यमशीलता विकास गर्नु, असल श्रम सम्बन्धको विकास र श्रमको उत्पादकत्व वृद्धि मार्फत् आर्थिक विकासका सम्भावनाहरूलाई फराकिलो बनाउनु, नयाँ श्रम क्षेत्रको पहिचान गर्नु, जनशक्ति विकास योजना तयार गरी कार्यान्वयन गर्नु, वैदेशिक रोजगारमा जाने ब्यक्तिलाई दक्ष बनाउनु तथा विदेशबाट फर्केर आउने ब्यक्तिको सीप र दक्षतालाई उपयोग गर्नु, छोटो मध्यम तथा लामो अवधिका सीपमूलक तालिम संचालन गरी रोजगारको क्षेत्रमा पठाउनु प्रमुख चुनौतीहरू हुन्। श्रममैत्री ऐन कानूनहरू निर्माण हुनु, श्रम तथा रोजगार सम्बन्धी संस्थागत संरचनाहरू स्थापना तथा सञ्चालन हुनु, सामाजिक तथा संस्थाहरू श्रम तथा रोजगारका क्षेत्रमा क्रियाशील रहनु, सरकारको शिक्षालाई बजारसँग जोड्ने प्राथमिकता रहनु, शिक्षा क्षेत्रमा सीपलाई आबद्ध गर्दै लैजानु, रोजगार तथा सीपमूलक क्षेत्रमा सरकारी तथा निजी त्रको लगानी बढ्दै जानु, रोजगारमूलक क्षेत्रको विकास तथा विस्तार हुँदै जानु, वैदेशिक रोजगारबाट फर्केको युवा शक्ति यही नै रही स्वरोजगारको क्षेत्रमा आकर्षित हुनु जस्ता अवसरहरू रहेका छन्।

७.२.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति

सोच

दक्ष जनशक्ति विकास र रोजगारी सिर्जना

लक्ष्य

दक्ष श्रमशक्तिलाई उत्पादनशील क्षेत्रमा संलग्न गरी वेरोजगारी न्यूनीकरण गर्ने

उद्देश्य

१. बेरोजगार तथा अर्धबेरोजगारलाई रोजगारीका अवसरहरू विस्तार गर्नु ।
२. वैदेशिक रोजगारीलाई व्यवस्थित बनाउनु ।
३. आवश्यक जनशक्ति प्रक्षेपण र उत्पादन गर्ने ब्यवस्था गर्नु ।
४. प्रतिस्पर्धात्मक सक्षम तथा गुणस्तरीय जनशक्तिको आपूर्ति गर्नु ।

रणनीति

१. श्रम सम्बन्ध सुदृढ गरी रोजगार सृजना गर्ने ।
२. श्रमिकको दक्षता वृद्धि गरी प्रतिस्पर्धी बनाउने ।
३. स्थानीय तहको निम्ति आवश्यक पर्ने दक्ष तथा अर्धदक्ष जनशक्तिको प्रक्षेपण गर्ने ।
४. शिक्षालाई बजारको माग र सीपसँग आवद्ध गर्ने ।
५. स्थानीय सरकार तथा निजी क्षेत्रबीच साझेदारी गर्ने ।
६. जनशक्ति उत्पादन गर्दा प्राविधिक तथा व्यावसायिक सीप विकासमा जोड दिने ।

कार्यनीति

१. रोजगार सूचना केन्द्र स्थापना गरी श्रम बजारको माग अनुसार श्रमशक्तिको आपूर्ति गरिनेछ ।
२. श्रम र ज्याला बीचको सन्तुलन कायम गरिनेछ ।
३. बेरोजगारलाई प्राविधिक, सीपमूलक तथा व्यावसायिक तालिम दिई दक्ष बनाइनेछ ।
४. वैदेशिक रोजगारीमा जानेहरूको अभिलेख राखी त्यसलाई सुरक्षित व्यवस्थित एव मर्यादित बनाउन आवश्यक समन्वय गरिनेछ ।
५. वैदेशिक रोजगारीबाट प्राप्त ज्ञान, सीप, अनुभव र पूँजीलाई उत्पादनमा लगाउन प्रोत्साहन गरिनेछ ।
६. स्थानीय तह र निजी क्षेत्रलाई आवश्यक पर्ने जनशक्तिको प्रक्षेपण गरिनेछ ।
७. शैक्षिक संस्थासँग सहकार्यगरी आवश्यक जनशक्ति उत्पादन गर्ने ब्यवस्था गरिनेछ ।
८. उत्पादन क्षेत्रलाई चाहिने मध्यम खाले जनशक्ति उत्पादनलाई प्राथमिकता दिइनेछ ।
९. युवाहरूलाई माग तथा आवश्यकताका आधारमा अल्प, मध्यम तथा लामो अवधिको व्यावसायिक तालिम संचालन गरिनेछ ।

१०. विदेशबाट फर्केकाले सिकेको सीपको प्रयोग गरी स्वरोजगार हुनतथा रोजगारी सिर्जना गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ
११. नयाँ रोजगारका क्षेत्र पहिचान गरी कार्यान्वयन गर्न निजी क्षेत्रसँग सहकार्य गरिनेछ ।
१२. आर्थिक तथा सामाजिक हिसाबले पछि परेका समूहको क्षमता विकासका लागि प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको अवसरमा छात्रवृत्ति लगायत सुविधाहरू प्रदान गरिनेछ ।

७.२.५ प्रमुख कार्यक्रम

१. स्थानीय तहमा जनशक्तिको माग पहिचानका लागि द्रुत बजार सर्भेक्षण
२. प्राविधिक तथा व्यावसायिक तालिम सञ्चालन
३. उद्यमबाट उत्पादित वस्तुको बजार व्यवस्थापन सहयोग
४. जानकारीमूलक होर्डिङ्ग बोर्ड स्थापना
५. टोल स्तरमा सुरक्षित बैदेशिक रोजगार सम्बन्धी सचेतनामूलक छलफल कार्यक्रम
६. विदेशबाट फर्केका र बैदेशिक रोजगारीमा रहेका व्यक्तिको परिवारको लागि बजेट साझेदारीमा आयमुलक कार्यक्रम
७. वित्तिय साक्षरता कक्षा संचालन

७.२.६ अपेक्षित उपलब्धि

योजनाको अन्तमा स्रोतको उपलब्धता, बजार र श्रमको अवस्था विश्लेषण भएको हुने, बजारको माग अनुसार प्राविधिक, सीपमूलक तथा व्यावसायिक तालिम सञ्चालन भएको हुने, उद्यमबाट उत्पादित वस्तुको बजारव्यवस्थापनमा सहयोग पुगेको हुने र बेरोजगारहरूलाई उत्पादनमा लगाउन न्यून ब्याज दरको ऋण तथा अन्य सहयोग प्रवाह भएको हुनेछ । जनशक्ति प्रक्षेपण तथा उत्पादन योजना निर्माण तथा कार्यान्वयन पश्चात् स्थानीयतहको आवश्यकता बमोजिम सीपयुक्त जनशक्ति उत्पादन भएको हुनेछ । श्रम बजारमा जनशक्तिको माग र आपूर्ति बीच सन्तुलन कायम भएको हुनेछ । जनशक्ति विकासमास्थानीय तह तथा निजी क्षेत्रहरूबीच सहकार्य र समन्वय उन्नत अवस्थामा हुनेछ । गाउँपालिकाको बेरोजगार जनसंख्या २० प्रतिशतमा झरेको हुनेछ ।

७.३ सामाजिक तथा सांस्कृतिक विविधता

७.३.१ पृष्ठभूमि

नेपाल बहुजातीय, बहुभाषिक, बहुधार्मिक र बहुसांस्कृतिक राष्ट्रको रूपमा विश्वमै सुपरिचित छ । हाम्रा सम्बृद्ध मूर्त तथा अमूर्त सम्पदाहरू राष्ट्रिय एकता सबलीकरण गर्ने माध्यमका रूपमा रहेका छन् । परम्परागत संस्कृतिको जगेर्ना गरी भाषा र संस्कृतिको मौलिकतालाई अक्षुण्ण राख्दै ऐतिहासिक, पुरातात्विक तथा सांस्कृतिक सम्पदाहरूको संरक्षण, सम्बर्द्धन र विकास गर्नु हाम्रो दायित्व रहेको छ । असल सांस्कृतिक अभ्यास, सांस्कृतिक सहिष्णुता र सहअस्तित्व मार्फत सामाजिक सद्भाव सुदृढ गर्न आवश्यक छ । “विविधतामाएकता, नेपाली समाजको विशेषता” भन्ने तथ्यलाई आत्मसात् गरी राष्ट्रिय एकता र अखण्डतालाई मजबुत बनाउनको लागि संस्कृतिको अहं भूमिका रहेको छ । नेपालमा ४ भाषिक समुदायका कुल १२५ जातजाति र १२३ भाषाहरू रहेका छन् । यहाँका १० सम्पदाहरू विश्व सम्पदासूचिमा सूचीकृत छन् । मूर्तअमूर्त संस्कृतिका दृष्टिकोणले नेपाल विश्वमै धनीराष्ट्र मानिन्छ । सामाजिक तथा सांस्कृतिक हिसावले शे फोक्सुण्डो गाउँपालिकामा पनि विविधता रहेको छ । यहाँ बसोबास गर्ने मुख्य जातजातिहरूमा गुरुङ (६८.९ प्रतिशत) रलामा (१६ प्रतिशत) को बाहुल्यता रहेको छ भने, मातृभाषाका आधारमा स्थानीय भोट भाषा (९३.४९ प्रतिशत), तथा नेपाली भाषा ६.५१ रहेका छन् । त्यस्तै गाउँपालिकामा बौद्ध धर्म मान्ने करिब ९५ प्रतिशत मान्ने जनसंख्याको बाहुल्यता रहेको छ भने बोन धर्म मान्नेको जनसङ्ख्या ५% रहेको छ ।

७.३.२ प्रमुख समस्या

प्राचीन सांस्कृतिक सम्पदा एवं तिनीहरूको स्वामित्वमा रहेको सम्पतिको वैज्ञानिक अभिलेखको अभाव हुनु, सम्पदाहरू संरक्षणको अभाव, मूर्त तथा अमूर्त सांस्कृतिक सम्पदाको व्यवस्थापन सम्बन्धि नीति तथा कानूनको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न प्रयास स्रोत साधन नहुनु, सम्पदाको दिगो संरक्षण तथा सञ्चालनका लागि स्थानीय तह र समुदायमा स्वामित्वको अनुभूति दिलाउनु नसकिनु, भाषा, संस्कृति संरक्षण, प्रवर्द्धन तथा अभ्यास गर्ने विभिन्न क्षेत्रका स्रष्टा तथा समुदायलाई उचित सम्मान तथा प्रोत्साहनमा समेट्न नसक्नु र भाषा, संस्कृतिको क्षेत्रमा प्रयास मात्रामा अध्ययन, अनुसंधान तथा अन्वयण कार्य हुन नसक्नु समस्या विद्यमान रहेका छन् ।

७.३.३ चुनौती तथा अवसर

मूर्त तथा अमूर्त सांस्कृतिक सम्पदा सम्बन्धी नीति, कानून एवं अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नु, विश्व व्यापीकरणको प्रभावबाट मौलिक संस्कृतिलाई जोगाइराख्नु, विविधतामा एकता ल्याउने सशक्त माध्यम भाषा र संस्कृति भएकोले सबै भाषा र संस्कृतिको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्नु र संस्कृतिलाई राज्यको प्राथमिकतामा समावेश गरी प्रयास स्रोत साधनको व्यवस्था मिलाउनु प्रमुख चुनौतीका रूपमा रहेका छन् । भुक्तम्पद्वारा क्षतिग्रस्त ऐतिहासिक पुरातात्विक सम्पदाहरूको पुनर्निर्माण सन्तोषजनक रूपमा गति लिएको, संघीय संरचना अनुरूप तीन तहका सरकारबाट संस्कृतिको जगेर्ना र संरक्षणमा स्थानीय आवश्यकता बोध गरी थप प्रयास हुन सक्ने अवस्था सिर्जना भएको छ । संविधानमा भाषा आयोगको प्रावधान रहनु तथा भाषा र संस्कृतिको हकलाई मौलिक हकको रूपमा प्रत्याभूती, सांस्कृतिक एवं धार्मिक विविधताबीच सद्भाव अभिवृद्धि भएकाले राष्ट्रिय एकता सुदृढ गर्नका साथै बाह्य धार्मिक पर्यटकलाई आकर्षण गर्न सकिने अवसर रहेको छ ।

७.३.४ क्षेत्रगत स्रोत, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति

सोच

विविधतामा गौरव गर्ने एकताबद्ध समाज निर्माण

लक्ष्य

स्थानीय तहका सबै मौलिक संस्कृतिको संरक्षण, संवर्द्धन र विकास गर्दै राष्ट्रिय एकता एवं अखण्डता मजबुत बनाउने कार्यमा सहयोग पुर्याउने

उद्देश्य

१. सबै जाति/समुदायको संस्कृति र परम्पराको जगेर्ना गरी मौलिक पहिचान र राष्ट्रिय एकता अभिवृद्धिमा सहयोग पुर्याउने।
२. स्थानीय तहको सम्पदाहरूको संरक्षण र प्रभावकारी व्यवस्थापन गरी पर्यटकीय स्थलको रूपमा विकास गर्नु ।
३. भाषा, साहित्य, लिपि, संगित, नाट्य कला र ललितकला क्षेत्रको वृहत्तर विकास र प्रवर्द्धन गर्नु ।

रणनीति

१. स्थानीय स्तरका सबै समुदायको सामाजिक, सांस्कृतिक र धार्मिक मूल्य मान्यताको कदर, संरक्षण र सम्मान गर्दै एकता प्रवर्द्धन गर्ने गरी संस्कृति परिभाष्य निर्माण गर्ने।
२. धार्मिक, सांस्कृतिक एवं पुरातात्विक महत्वका सम्पदाहरूको संरक्षण गर्नुका साथै प्रवर्द्धन गरी पर्यटकीय उपजको रूपमा विकास गर्ने।
३. भाषा, कला, साहित्य र संगित आदि क्षेत्रहरूसँग सम्बद्ध संस्थाहरूको सवलीकरण गर्ने ।
४. ऐतिहासिक, धार्मिक एवं पुरातात्विक सम्पदाहरूको अन्वेषण, उत्खनन, संरक्षण, जगेर्ना र प्रवर्द्धन गर्ने ।

कार्यनीति

१. लोपोन्मुख संस्कृतिको संरक्षण तथा अभिलेखिकरण गरिने छ ।
२. क्षतिग्रस्त सम्पदाहरूलाई समयमै पुनःनिर्माण गरी पर्यटकीय आकर्षणको रूपमा सञ्चालन गरिने छ ।
३. गाउँपालिकाभित्र रहेका मंदिर तथा गुम्वाहरूका संरक्षण, संवर्द्धन र प्रवर्द्धन गरिने छ
४. प्राचीन कला, साहित्य, संगीत, भाषा, संस्कृति भएका विशेष स्थान र त्यसमा समर्पित स्रष्टाहरूको सम्मान हुने गरी सामाजिक संरक्षण प्रदान गरिनेछ।

५. स्थानीय स्तरमा प्रचलित विभिन्न भाषाभाषीका, लिपिको यथार्थ स्थिति पहिचान गरी अभिलेखिकरण गर्नुका साथै तिनीहरूको संरक्षण एवम् उत्थानका कार्यलाई अघि बढाइनेछ।
६. परम्परागत लोक संगीत, नृत्य, नाट्य लगायतका श्रव्य तथा प्रदर्शनजन्य लोककलाहरूको अनुसन्धान र संरक्षणको उचित व्यवस्था मिलाइनेछ।
७. स्थानीय सम्पदा, ऐतिहासिक धार्मिक सांस्कृतिक क्षेत्र, भाषा, लिपि, कला, संस्कृति, गुठी, धार्मिक स्थल तथा पाटी पौवाहरूको अभिलेखीकरण, संरक्षण र उपयोग गर्ने ।

७.३.५ प्रमुख कार्यक्रम

१. ऐतिहासिक महत्वका सम्पदाहरूको मर्मत तथा जिर्णोद्धार
२. सांस्कृतिक संरक्षण, सम्बर्द्धन तथा प्रवर्द्धन साँस्कृतिक संग्रहालयको स्थापना तथा सञ्चालन
३. लोपोन्मुख संस्कृतिको संरक्षण तथा अभिलेखिकरण,
४. लोपोन्मुख रीतिरिवाजहरूको संरक्षण, अभिलेखिकरण, भिडियो डकुमेन्ट्री तयारी र प्रसार
५. भाषा र संस्कृति संरक्षणमा संलग्न व्यक्ति तथा संस्थालाई सम्मानको व्यवस्था
६. गुम्बा तथा मन्दिरहरूका संरक्षण र सम्बर्द्धन
७. स्थानीय भाषा, कला तथा साँस्कृतिको जगेर्नामा अनुदान
८. स्थानीय सम्पदाहरूका अभिलेखीकरण र संरक्षण ।

७.३.६ अपेक्षित उपलब्धि

यस आवधिक योजनाको अन्त्यमा क्षतिग्रस्त सम्पदाहरूको पुनःनिर्माण कार्य सम्पन्न भएको हुने, सांस्कृतिक संग्रहालयको स्थापना र सञ्चालन, लोपोन्मुख संस्कृतिको संरक्षण तथा अभिलेखिकरण भएको हुने, गुम्बा तथा मन्दिरहरू र स्थानीय भाषा तथा कला संस्कृतिको संरक्षण भएको हुनेछ ।

७.४ विपद् व्यवस्थापन

७.४.१ पृष्ठभूमि

चट्याङ्ग, असिना, भूकम्प, आगलागी, बाढी पहिरो, अनावृष्टि, अतिवृष्टि, अनिकाल, महामारी, युद्ध, भोकमरी, आदिबाट सृजित समाजको अस्तव्यस्त अवस्थालाई विपद् भनेर बुझिन्छ । शे फोक्सुण्डो गाउँपालिका विभिन्न प्रकृति तथा मानव सिर्जित प्रकोपको जोखिममा रहेको छ । गाउँपालिकामा वर्षेनी चट्याङ्गबाट मृत्यु २ जना भन्दा बढीको मृत्यु हुने गरेको छ भने अनियमित हिमपात खडेरी, वर्षायामको पहिरो लगायतले आसिक मात्रामा क्षेत्र हुने गरेको छ । अप्रत्यासित विपत्तिहरूको व्यवस्थापनमा पनि पूर्वतयारी गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ । प्राकृतिक प्रकोपबाट हुने

जोखिम न्यूनीकरण गर्न पूर्व सूचना, तयारी, उद्धार, राहत एवं पुनःस्थापना गर्ने तथा जलउत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण र नदीको व्यवस्थापन गर्ने सम्बन्धी जस्ता कार्य आवश्यक हुन्छन्। विपद् व्यवस्थापन र जोखिम न्यूनीकरणका लागि नीतिगत, संरचनागत र संस्थागत विकास गरी प्रकोप प्रतिरोध तथा सहनशील क्षमताका माध्यमबाट प्रकोपको सामना गर्न र त्यसको असरबाट पुरानै अवस्थामा पुनर्स्थापित हुन सक्ने समाज र अर्थतन्त्र निर्माण गर्न आवश्यक रहेकोछ ।

७.४.२ प्रमुख समस्या

पूर्व मनसुन र मनसुनको समयमा हुने मेघगर्जन र चट्याङ्ग, मनसुनी वर्षाले नियमित रूपमा सृजना गर्ने बाढी, पहिरोका अतिरिक्त विकासका लागि भैरहेको डोजरको जथाभावी प्रयोगले भूक्षय भई खेतीवारीतथा भौतिक पूर्वाधारमा समेतक्षति पुग्ने समस्या छ । गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा नहुनु, सरसफाई तथा खानपानमा सतर्कता सम्बन्धी चेतनाको कमी, खुला क्षेत्रको कमी, क्षति न्यूनीकरण सम्बन्धी अध्ययन अनुसन्धानमा कमी यस क्षेत्रका प्रमुख समस्या हुन्।

७.४.३ चुनौती तथा अवसर

स्थानीय स्तरमा विपद्व्यवस्थापनको महत्वपूर्ण पाटो पूर्वानुमान सूचना प्रणालीको प्रभावकारी व्यवस्था नहुनु, विपद् व्यवस्थापनमा दक्ष जनशक्तिको अभाव हुनु, विपद् व्यवस्थापनको आधुनिकीकरण, प्रविधि तथा उद्धार सामग्रीको अभाव हुनु, उद्धार, राहत र पुनर्स्थापनाको लागी प्रभावकारी संयन्त्रको कमी हुनु, जलवायु परिवर्तन, दुर्गम क्षेत्रमा सडक लगायतका पूर्वाधारको कमीले उद्धार कार्यमा चुनौती आदि चुनौतीको रूपमा रहेका छन्। नदी प्रणाली व्यवस्थित गर्ने, विपद्जोखिम न्यूनीकरणलाई स्थानीय निकायका नयाँ बन्ने नीति तथा योजनाहरूलाई मूलप्रवाहीकरण गर्ने, नयाँ बन्ने संरचना तथा पूर्वाधारहरू निर्माण गर्दा विपद् व्यवस्थापनलाई ध्यान दिएर निर्माण गर्ने, खुला क्षेत्र संरक्षण गर्ने, विपद्उत्थानशील शहर तथा एकीकृत बस्ती विकास जस्ता अवसरहरू रहेका छन्।

७.४.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति

सोच

विपद् न्यूनीकरण र व्यवस्थापन गर्न विपद्उत्थानशील समाजको विकास

लक्ष्य

प्राकृतिक तथा गैरप्राकृतिक विपद् एवं जोखिम न्यूनीकरण गर्दै विपद्उत्थानशील समाज र अर्थतन्त्र निर्माणगर्ने

उद्देश्य

१. जोखिम न्यूनीकरणका लागि विपद्का सम्भाव्य जोखिमको लेखाजोखा, पहिचान, अनुगमन र पूर्वचेतावनी प्रणाली सुदृढगर्नु ।
२. विपद् पश्चातको पुनर्लाभ, पुनःस्थापना, पुनर्निर्माण र नवनिर्माणका कार्यलाई सबल र उत्थानशील बनाउनु ।

रणनीति

१. विपद् रोकथाम मार्फत क्षति न्यूनीकरण गर्ने ।
२. प्रकोप तथा प्रकोपजन्य विपद्को प्रतिकूल असरलाई सीमित तुल्याउने अल्पीकरण तथा अनुकूलनका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
३. अग्रिम सावधानी तथा पूर्वतयारी (Early Preparedness) व्यवस्था गर्ने ।
४. विपद् पश्चात् आधारभूत आवश्यकता परिपूर्ती गर्नसक्ने अवस्था सुनिश्चित गर्ने आपत्कालीन सेवाहरू व्यवस्था सहितको प्रति कार्य गर्ने ।
५. विपदमा परेका व्यक्ति तथा समुदायको पुर्नलाभ तथा उत्थानशीलता विकास गर्ने ।

कार्यनीति

१. स्थानीय तहमा विपद्ब्यवस्थापन समिति गठन गरिने छन् ।
२. क्षति न्यूनीकरणका लागि योजना निर्माण, कार्यान्वयन तथा व्यवस्थापन गरिनेछ ।
३. नदी नियन्त्रण तथा भूव्यवस्थापन कार्य गरिनेछ ।
४. विपद्बाट हुन सक्ने क्षति कम गर्न विपद्जोखिम व्यवस्थापनलाई विकास निर्माणमा मूलप्रवाहीकरण र स्थानीय स्तरको योजना तर्जुमामा विपद् जोखिम व्यवस्थापनलाई आन्तरिकीकरण गरिनेछ ।
५. भू-उपयोग नीति अवलम्बन गरी भूमिको क्षमताको आधारमा भूउपयोग गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ ।
६. खोला किनारमा रहेका बस्तीहरूको भौगर्भिक अध्ययन गरी जोखिममा रहेकाहरूलाई स्थानान्तरण गरिनेछ ।
७. विपद् जोखिम पूर्वतयारी र जोखिम न्यूनीकरणमा स्थानीय क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ ।
८. प्रभावित समुदायको जीवन रक्षाको लागि तत्कालीन आवश्यकताको पहिचान र प्रतिकार्यको लागि प्रारम्भिक तथ्याङ्कहरू तयार गर्ने र राहत कार्यसञ्चालन गरिनेछ ।
९. प्रारम्भिक विपद् लेखाजोखा गरी थपकार्य गरिनेछ ।
१०. विपद् पश्चात् क्षति तथा आवश्यकताको लेखाजोखा गरिनेछ ।

११.समुदायको प्रकोपको सामना गर्न सक्ने र पुनःआफ्नो पूर्ववस्थामा फर्कन सक्ने क्षमता विकास गरिनेछ ।

७.४.५ प्रमुख कार्यक्रम

१. बाढी तथा पहिरोको पूर्व सूचना यन्त्र जडान
२. जोखिम तथा संकटासन्नताको लेखांकन तथा नक्सांकन
३. स्थानीय विपद्जोखिम व्यवस्थापन योजना निर्माण तथा कार्यान्वयन
४. आपतकालिन पूर्व तयारी तथा प्रति कार्य योजना निर्माण तथा कार्यान्वयन
५. आपत्कालीन सहायताका लागि अत्यावश्यक सामग्रीको भण्डारण तथा व्यवस्थापन
६. विपद्पछिको खोज तथा उद्धार कार्य
७. ड्याम निर्माण, गल्छि, पहिरो नियन्त्रण, खोला किनारामा तटबन्ध निर्माण
८. उपयुक्त खाली स्थानहरु पहिचान
९. विपद् व्यवस्थापन कोषको व्यवस्थापन
१०. विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी अन्तर्क्रिया, गोष्ठी, भेला
११. पालिका स्तरीय विपद् व्यवस्थापन संस्थागत तथा इकाई स्थापना ।

७.४.६ अपेक्षित उपलब्धी

विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी स्थानीय कानून, नीतिगत तथा संस्थागत व्यवस्था र यससँग सम्बद्ध योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा गरी लागु भएको हुनेछ । वडास्तरीय विपद् व्यवस्थापन समिति गठन भएको हुनेछ । प्रकृति प्रकोप तथा मानव सृजित दुवै प्रकारका जोखिमको न्यूनीकरण भएको हुनेछ । विपद् जोखिमको पूर्वानुमान सूचना, खोज तथा उद्धारका लागि प्रभावकारी सूचना प्रणालीको व्यवस्थापन भएको हुनेछ ।

७.५ वातावरण संरक्षण र जलवायु अनुकूलन

७.५.१ पृष्ठभूमि

स्थानिय तहमा विकास निर्माणका क्रममा वातावरण प्रदूषण जस्ता समस्या टड्कारो रूपमा देखिएका छन् । वायु र जल प्रदूषणले मानिसमा विभिन्न रोगहरु समेत निम्ताएको छ । वातावरण संरक्षण गर्न आवश्यक संरचनागत र संस्थागत व्यवस्था हुन सकेको छैन । प्राकृतिक स्रोत साधनको अनियन्त्रित प्रयोगलाई नियन्त्रण गर्न, विकासका

क्रियाकलाप सञ्चालन गर्दा वातावरणीय प्रभावको पूर्व मूल्याङ्कन गरेर मात्र सञ्चालनको अनुमति दिनेजस्ता कार्य स्थानीय स्तरबाट हुन आवश्यक छ । मानवअनुकूलको वातावरण निर्माणमा सहयोग जुटाउनुपर्ने आवश्यकता रहेको छ । जलवायु परिवर्तनको कारण कृषि तथा खाद्यान्न, जलस्रोत, वन जंगल तथा जैविक विविधता, मानव स्वास्थ्य, पर्यटन, उर्जा, सिचाई, बसोबास तथा पूर्वाधारमा प्रतिकूल प्रभाव पर्न थालेको छ । बाढी, पहिरोमा समेत तीव्रता आएको कारण ठूलो मात्रामा धनजनको क्षति हुनुको साथै जीविकोपार्जनमा समेत असर पारी बसाइँसराइ गर्नुपर्ने बाध्यता सिर्जना भएको देखिन्छ । शे फोक्सुण्डो गाउँपालिका पनि जलवायु परिवर्तनको जोखिममा छ । यहाँका जनताले पनि अति वर्षा, खडेरी, र अति चिसोका घटनाहरू वृद्धि भएको महसुस गरेका छन्, जलवायुको अवस्था सरदरभन्दा परिवर्तन भएको पाइन्छ, जसले कृषि, खानेपानी, स्वास्थ्य, वन, जलस्रोत, पर्यटन र अन्य क्षेत्रमा दैनिक जीवन पद्धतिमा समेत असर गरेको छ । तापक्रमका साथै वर्षातको समय, मात्रा र अवधिमा आएको परिवर्तनका कारणले कृषि उत्पादन र खाद्य सुरक्षामा थप नकरात्मक प्रभाव देखिन थालेको छ भने जलवायुको परिवर्तित अवस्था अनुसार खेतीपातीमा सुधार गर्ने सीप र दक्षताको अभावका कारण न्यून आय भएका समुदाय थप मारमा परेका छन् ।

७.५.२ प्रमुख समस्या

बढ्दो वातावरण प्रदूषणका घटना जडीबुटी संकलन लगायतका वन पैदावारको उपयोगबाट विभिन्न वातावरणीय समस्याहरू देखिएका छन् । प्रदूषण नियमन सम्बन्धी मापदण्डको कार्यान्वयन नहुनु, प्रदूषकलाई नियमानुसार तिराउने व्यवस्था नहुनु, विभिन्न सरोकारवाला तथा नियमनकारी निकायसँग समन्वय हुन नसक्नु, नागरिक सचेतना कम हुनु, वन जंगलको अतिक्रमण तथा हास हुनु, विषादिको प्रयोग, वातावरण संरक्षण र पूर्वाधार विकास बीच सामन्जस्यता स्थापित हुन नसक्नु, बढ्दो वनजंगलको विनाशका कारण जमिनमाथिको वायुमण्डलको तापक्रम बढ्नु, पर्यटन, कृषि, जैविक विविधता र उर्जा लगायतका क्षेत्रहरू एवं जीविकोपार्जनमा समेत प्रतिकूल प्रभाव पर्नु, जटिल भौगोलिक अवस्था अनुरूपका विभिन्न किसिमका प्रकोपहरूले गाउँपालिका जोखिमपूर्ण अवस्थामा रहनु, अनुसन्धान तथा तथ्याङ्कको कमी हुनु तथा अन्तरनिकाय समन्वय नहुनु तथा नीति तथा कार्यक्रमहरूमा जलवायुको मुद्दा मूलप्रवाहीकरण तथा आन्तरिकीकरण नहुनु यस क्षेत्रका प्रमुख समस्या हुन् ।

७.५.३ चुनौती तथा अवसर

शहरी उन्मुख वडाहरूमा ढल निकास तथा फोहरमैला व्यवस्थापन, वातावरणमैत्री विकास संस्थागत हुन नसक्नु, खोला स्रोतको अधिक दोहन, स्थानीय तहमा वातावरण संरक्षण सम्बन्धी सुपरीवेक्षण गर्ने निकायको संरचना प्रभावकारी गराउनु, नागरिक स्तरमा वातावरण सम्बन्धी दायित्वबोध गराउनु, निश्चित क्षेत्रमा मात्र पर्यटकको अत्याधिक चाप हुनु, बढ्दो विकास आयोजनाले वातावरणमा पारेको असरको अनुगमन गरी नियमन गर्नु तथा जलवायु परिवर्तनका प्रतिकूल प्रभावहरू न्यून गरी अनुकूलन क्षमता बृद्धि गर्नु, आवश्यक पर्ने जनशक्ति, सीप, दक्षताको अभाव तत्काल पुरा गरी प्रभावकारी तुल्याउनु, संवेदनशील र कमजोर भू-वनोट भएको क्षेत्रका संरक्षण गर्नु आदि प्रमुख चुनौती रहेका छन् । जलवायु परिवर्तनका प्रभावसँग अनुकूलित हुने तथा प्रतिकूल प्रभावलाई न्यूनीकरण गर्ने तर्फ नीति तथा कार्यक्रमको तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्ने अवसर रहेकोछ ।

७.५.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति

सोच

सफा, स्वच्छ र हरित वातावरण र जलवायु उत्थानशील समाज निर्माण र समृद्धिमा योगदान

लक्ष्य

स्थानीय स्तरमा वातावरणमैत्री विकास मार्फत् सफा, स्वच्छ र हरित वातावरण सहितको समृद्धि हासिल गर्ने र जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरण तथा अनुकूलन गर्दै जलवायु परिवर्तन उत्थानशील समाज निर्माण गर्ने

उद्देश्य

१. स्थानीय तहमा संञ्चालन हुने उत्पादन तथा पूर्वाधार निर्माणका कार्यहरू वातावरणमैत्री बनाउनु ।
२. जैविक विविधता संरक्षण गरी पर्यावरणीय सन्तुलन कायम गर्नु ।
३. संकटासन्न जनता तथा प्राकृतिक स्रोतहरूको जलवायु उत्थानशीलता अभिवृद्धि गर्नु ।
४. जलवायु परिवर्तन अनुकूलन तथा न्यूनीकरणका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नु ।

रणनीति

१. भौतिक पूर्वाधार निर्माण गर्नु तथा उत्पादनमूलक उद्योगस्थापना पूर्व वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन गर्ने व्यवस्था गर्ने विभिन्न पारिस्थितिकीय प्रणालीको संरक्षण गर्ने ।
२. नदी तथा तालजन्य प्रदूषण नियन्त्रण गर्ने ।
३. जमिन, तथा वायु प्रदूषण रोकथाम गर्ने ।
४. फोहर मैला व्यवस्थापन गर्ने ।
५. जलवायु परिवर्तनका असरहरूको जोखिममा रहेका प्राकृतिक स्रोत तथा जनताको उत्थानशीलता विकास गर्ने ।
६. सबै स्थानीय तहको अनुकूलन योजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्न सहजीकरण गर्ने ।

कार्यनीति

१. वातावरणीय मूल्यांकन आवश्यक हुने उद्योग तथा पूर्वाधारको नीति तथा मापदण्ड तयार गरिनेछ ।
२. वातावरणमैत्री उत्पादनहरूलाई विशेष अनुदान तथा प्रोत्साहन गरिनेछ ।
३. स्थानीय स्तरमा वातावरण शिक्षा तथा प्रचारप्रसार गरिनेछ ।

४. वनले ढाकेको क्षेत्रफल विस्तार गरिनेछ ।
५. वन संरक्षण तथा जलाधार क्षेत्रको व्यवस्थापनबाट कार्वन उत्सर्जन कटौती गरिनेछ ।
६. वन, जैविक विविधता तथा जलाधारको संरक्षण एवं सहभागितामूलक व्यवस्थापन गरिनेछ ।
७. पर्वतीय पर्यावरणको एकीकृत संरक्षण गरिनेछ ।
८. फोहोर मैला व्यवस्थापनका लागि नवीन प्रविधिको प्रयोग गरिनेछ ।
९. वन, जलाधार तथा पारिस्थितिकीय प्रणालीको संरक्षण तथा दिगो व्यवस्थापन गरिनेछ ।
१०. गाउँपालिकामा जलवायु परिवर्तनको जोखिममा रहेका जनताको क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ ।
११. जलवायु उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन गर्न पूर्वतयारी तथा सचेतना निर्माण गर्ने कार्य गरिनेछ ।
१२. स्थानीयतहलाई अनुकूलन योजना बनाई कार्यान्वयन गर्न सहजीकरण गरिनेछ ।
१३. दिगो वन व्यवस्थापन गर्दै वनको कार्वन संचिती वृद्धि गरिनेछ ।
१४. एकीकृत जलाधार व्यवस्थापन गर्दा जलवायु परिवर्तन अनुकूलन कार्यक्रमहरूलाई मूलप्रवाहीकरण गरिनेछ ।
१५. जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरण र स्वच्छ उर्जाका कार्यक्रम विस्तार गर्न निजी क्षेत्रको सहभागिता र लगानीलाई वृद्धि गरिनेछ ।

७.५.५ प्रमुख कार्यक्रम

१. स्थानीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशील योजना कार्यान्वयन
२. वातावरणमैत्री प्रविधि प्रयोगमा प्रोत्साहन तथा सहूलियत प्रदान
३. प्लाष्टिक पोखरी निर्माण
४. जलवायु परिवर्तनको प्रभाव जोखिम सम्बन्धी अध्ययन तथा अनुसन्धान
५. हरियाली पार्क क्षेत्रहरू निर्माण तथा संरक्षण
६. स्थानीय तथा वातावरणमैत्री वस्तुहरूको प्रवर्द्धन कार्यक्रम
७. खोला किनारा उकास तथा हरियाली प्रवर्द्धन
८. सुधारिएको चुलो तथा वैकल्पिक उर्जा प्रवर्द्धन कार्यक्रम
९. जलवायुमैत्री खेती प्रविधि कार्यक्रम सञ्चालन
१०. वातावरणीय परिक्षणहरू ।

७.५.६ अपेक्षित उपलब्धी

वातावरण संरक्षण सम्बन्धी नीतिगत व्यवस्था, नियमनकारी संयन्त्र तथा संरचनाको विकास भएको हुनेछ, सम्पूर्ण स्थानीय तहमा फोहर व्यवस्थापन पूर्वाधार विकास भएको हुनेछ, वातावरण स्वच्छता सम्बन्धी जनचेतना विकास भएको हुनेछ, प्राकृतिक स्रोतको पूर्ण रूपमा संरक्षण भएको हुनेछ । खाली जग्गामा वृहत् वृक्षारोपण गरी वनको क्षेत्रफलमा वृद्धि भएको हुनेछ । स्थानीय जलवायु अनुकूलन कार्ययोजना (LAPA) तर्जुमा भए कार्यान्वयन भएको हुनेछ जलवायु परिवर्तनका असरहरूको न्यूनीकरण, अनूकूलन तथा समानुकूलन भएको हुनेछ । जलवायुमैत्री गाउँ, जलवायु अनुकूलन तथा समानुकूलनका कार्यक्रम सञ्चालन भएको हुनेछ ।

७.६ सामुदायिक साझेदारी र गैर सरकारी संस्थाहरू

७.६.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले सामुदायिक तथा गैर सरकारी संस्थाहरूको लगानी तथा भूमिकालाई जवाफदेही र पारदर्शी बनाउँदै त्यस्ता संस्थाहरूको स्थापना, स्वीकृति, सञ्चालन, नियमन र व्यवस्थापनका लागि एकद्वार प्रणाली अपनाउने र राष्ट्रिय आवश्यकता र प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रमा संलग्न गराउने कुरा उल्लेख गरेको छ । दिगो विकास लक्ष्यले नागरिक समाजसंगको साझेदारीलाई समावेश गरेको छ । राज्यको सम्वृद्धिका लागि नेपाली जनताको सामाजिक रुपान्तरण र आर्थिक विकासको लागि विकासको साझेदारको रूपमा अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाहरूको सम्पूर्ण भूमिका रहेको छ । यस अर्थमा सामुदायिक तथा गैर सरकारी संस्थाहरूलाई सरकारको विकास प्रयासमा सहयात्रीको रूपमा योगदान गर्न सक्ने वातावरण निर्माण गर्नु र उनीहरूबाट प्रवाह हुने स्रोतको उपयोगलाई पारदर्शी बनाई अधिकतम सामाजिक परिचालन मार्फत प्रभावकारी सेवा प्रवाह गरी जनताको जीवन स्तरमा सुधार गर्ने गराउने तर्फ जोड दिनु आजको आवश्यकता रहेको छ । यस संदर्भमा सामुदायिक तथा गैर सरकारी संघ संस्थाको भूमिका दिगो विकास लक्ष्य हाँसिल गर्ने तर्फ केन्द्रित हुनु आवश्यक छ । यस गाउँपालिकामा विश्व खाद्य कार्यक्रम(WFP) को आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोगमा स्थानीय पूर्वाधार सहयोग कार्यक्रम, नेपाल जलवायु परिवर्तन सहयोग कार्यक्रम २(NCCSP-2), हिउँचितुवा संरक्षण कार्यक्रम, जस्ता सरकारी तथा गैर सरकारी संघ संस्थाहरूको प्राविधिक तथा आर्थिक सहयोगमा विभिन्न सामाजिक विकास पूर्वाधार, वन वातावरण, जलवायु परिवर्तन अनुकूलन जस्ता विभिन्न महत्वपूर्ण क्षेत्रमा गाउँपालिकासँग साझेदारी र समन्वयमा कार्यक्रमहरू सञ्चालन भएरहेको छ ।

७.६.२ प्रमुख समस्या

संघीय संरचना अनुरूप सामाजिक संघ संस्था परिचालनका लागि नीति तथा कानूनहरू तर्जुमा हुन नसक्नु, सरकार र सामाजिक संघ संस्थाहरू बीचको सहकार्यका क्षेत्रहरूलाई पारदर्शी र प्रभावकारी बनाउन नसक्नु, सामाजिक संघ संस्थाहरूको कार्यक्रममा दोहोरोपना हुनु, परियोजनाहरूको प्रभावकारी सुपरीवेक्षण, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन नहुनु, एकीकृत सूचना तथा तथ्याङ्क प्रणाली नहुनु, सामाजिक संघसंस्थामा आन्तरिक सुशासनको कमी हुनु, सामाजिक संघसंस्थामार्फतवैदेशिक सहायता परिचालन भैरहेको भए तापनि लगानी अनुसार अपेक्षित प्रतिफल हासिल हुन नसक्नु, नियमनकारी निकाय प्रभावकारी नहुनु यस क्षेत्रका समस्या हुन् ।

७.६.३ चुनौती तथा अवसर

गैरसरकारी संस्थाद्वारा संचालित परियोजनालाई एकद्वार प्रणालीमार्फत् सहजीकरण तथा परिचालन गर्नु, गैरसरकारी संस्थाबाट परिचालन हुने अर्थिक स्रोतलाई पारदर्शी बनाई लेखा प्रणालीमा आवद्ध गराउनु र गैरसरकारी संस्थालाई

स्थानीय तहको सरकार बीचको समन्वयमा स्थानीय तहको प्राथमिकता र आवश्यकताका क्षेत्रमा परिचालन गर्नु, सामाजिक संघ संस्थाहरूको सेवालाई ग्रामीणमुखी बनाउनु, संघ संस्थाहरू दोहोरो तेहेरो रूपमा स्वीकृत हुनुपर्ने प्रावधान हुँदा सेवा प्रवाहमा कठिनाई, सामाजिक तथा आर्थिक विकासमा गैरसरकारी क्षेत्रको योगदान मापन गर्ने सूचक तयारगर्नु र प्रभावकारी अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि संस्थागत सुदृढीकरण गर्नु यसक्षेत्रका चुनौती हुन्। नेपालको कानुनले सामाजिक संघसंस्थालाई कानुनी रूपमा अधिकार प्रदान गर्नुका साथै उत्तरदायित्व र जिम्मेवारीको व्यवस्था हुनु, संघीय प्रणाली अनुरूप स्थानीय सरकारको परियोजना तर्जुमा र परिचालनमा संलग्नता हुने अवस्था हुनु, संघीय प्रणाली बमोजिम स्थानीय तहसम्म सामाजिक संघ संस्थाहरूलाई विकास साझेदारको रूपमा परिचालन गरी सामाजिक विकासका विविध क्षेत्रका क्रियाकलापलाई तीव्र बनाउने आधार तयार हुनुका साथै दिगो विकास लक्ष्य प्राप्तिसमा सहयोग पुग्ने अवस्था सृजनाहुनु यस क्षेत्रका अवसर हुन्।

७.६.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति र कार्यनीति

सोच

सामाजिक संस्थामा सुशासन, जवाफदेहिता र प्रभावकारिता

लक्ष्य

सामाजिक संघ संस्थाहरूलाई विकास साझेदारको रूपमा स्वीकार गर्दै मर्यादित, पारदर्शी र व्यवस्थित रूपमा परिचालन गरी प्रदेशमा सामाजिक तथा आर्थिक विकास गर्ने

उद्देश्य

१. स्थानीय प्राथमिकताको क्षेत्रमा संघसंस्थाको परिचालन, व्यवस्थापन र नियमन गर्नु ।
२. सामाजिक संघसंस्था तथा अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाहरूबाट प्राप्त हुने स्रोतको उपयोगलाई जवाफदेही र पारदर्शी बनाउँदै प्रदेशको सामाजिक तथा आर्थिक विकास गर्नु।

रणनीति

१. सामाजिक संघ संस्थाहरूको परिचालनमा सहजीकरण गर्ने निकायलाई सक्षम, सुदृढ, जिम्मेवार र उत्तरदायी बनाउने ।
२. सामाजिक संघ र संस्थाहरूको पारदर्शिता, जवाफदेहिता सुनिश्चित गर्दै सहजीकरण, परिचालन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमनलाई प्रभावकारी बनाउने।
३. सामाजिक संघसंस्थाहरूको कार्य प्रभावकारिता सुनिश्चितताका लागि दोहोरोपना नहुने गरी उपयुक्त सूचना प्रणालीको विकास गरी एकद्वार प्रणालीमा आवद्ध गर्ने।

कार्यनीति

१. स्थानीय तहमा सामाजिक संस्था स्थापना, स्वीकृति, आवद्धता, सञ्चालन, व्यवस्थापन, परिचालन तथा नियमनको लागि आवश्यक स्थानीय नीति, कानून र मापदण्ड तर्जुमा गरिनेछ ।
२. सामाजिक संघ संस्थाको परिचालनको लागि आचारसंहिता एवं मापदण्ड निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
३. उपलब्ध भौतिक, मानवीय तथा प्रविधिजन्य स्रोतको उपयोगलाई प्राथमिकता दिँदै सामाजिक संघसंस्था तथा गैरसरकारी संस्थाहरूको स्रोत पारदर्शी रूपमा परिचालन गरिनेछ ।
४. सामाजिक संघसंस्था तथा गैरसरकारी संस्थाको सञ्चालन तथा खर्चको मापदण्ड निर्देशिका तर्जुमा र कार्यान्वयन गरी पारदर्शी बनाइनेछ ।
५. परियोजना निर्माणदेखि कार्यान्वयन सम्मका सबै चरणहरूमा स्थानीय सरोकारवाला तथा स्थानीय तहको सहभागिता, सहकार्य र समन्वयलाई सुनिश्चित गरिनेछ ।
६. संघसंस्थाहरूले सञ्चालन गर्ने परियोजना र लगानीलाई स्थानीय तहको वार्षिक बजेट तथा योजनामा समावेश गर्ने व्यवस्था गरिनेछ ।
७. सामाजिक संघसंस्था तथा गैरसरकारी संस्थाले गरेको योगदानलाई एकीकृत तथ्याङ्क प्रणालीमार्फत् स्थानीयस्तरमा अभिलेख राख्ने, तथ्याङ्क अद्यावधिक गर्ने र विश्लेषणसहित वार्षिक रूपमा प्रतिवेदन सार्वजनिक गरिनेछ ।
८. सामाजिक संघसंस्था तथा गैरसरकारी संस्थाहरूले सञ्चालन गरेका परियोजनाको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन नियमित एवं प्रभावकारी बनाइनेछ ।
९. स्थानीय स्तरमा कार्यरत सामाजिक संघ संस्था तथा गैरसरकारी संस्थाले प्राप्त गर्ने स्रोतको अभिलेखीकरण गरी पारदर्शिता कायम गरिनेछ ।

७.६.५ प्रमुख कार्यक्रम

१. स्थानीय स्तरमा काम गर्ने संघ संस्थाहरूका पहिचान
२. संस्थाहरूको पारदर्शिता, जवाफदेहिता र उत्तरदायित्व कायम गर्न मापदण्ड निर्माण
३. संघ संस्थाहरूको स्रोतलाई विकासमा प्रवाहित कार्यक्रम
४. सार्वजनिक लेखा परीक्षण, अनुगमन तथा मूल्यांकन र सार्वजनिक सुनुवाईको व्यवस्था
५. सामाजिक संघ संस्थाका कार्यक्रमहरू साझेदारीमा सञ्चालन
६. सामाजिक संघ संस्थाहरूको क्षमतावृद्धि र अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको सुदृढीकरण ।

७.६.६ अपेक्षित उपलब्धि

सामाजिक संघसंस्था तथा गैरसरकारी संस्थाहरू पारदर्शी र उत्तरदायी भई स्थानीय तहका प्राथमिकताका क्षेत्रमा परिचालन भएका हुने, सामाजिक संघसंस्था परिचालन एवम् नियमन सम्बन्धी नयाँ स्थानीय आचारसंहिता बनेका हुने, अनुगमन मूल्याङ्कन प्रभावकारी भएको हुने, एकीकृत तथ्याङ्क तथा सूचना प्रणाली स्थापना तथा सञ्चालन भएको हुनेछ ।

७.७ तथ्यांक व्यवस्थापन

७.७.१ पृष्ठभूमि

नेपालको नयाँ संविधान, २०७२ ले संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको तथ्यांकिय अधिकार स्पष्ट किटानी गरेको छ । उत्पादित तथ्यांक तीन तहका सरकारका नीति तथा योजना तर्जुमा, अनुगमन र मूल्यांकनका साथै विकासको दीर्घकालीन सोच, दिगो विकास र लक्ष्य हाँसिल गर्नका लागि वस्तुगत आधार बन्न सक्नेछन् । प्रशासनिक अभिलेख, सूचना व्यवस्थान प्रणाली, अध्ययन अनुसन्धानका प्रतिवेदनको प्रशोधन र विश्लेषणबाट समेत तथ्यांक उत्पादन भैरहेको छ । तथ्यांक प्रणालीको विकासको लागि राष्ट्रिय रणनीति तर्जुमा भएको र नयाँ तथ्यांक ऐन तर्जुमाको चरणमा छ । योजना अवधिमा स्थानीय तहबाट उत्पादित यी तथ्यांकहरू राष्ट्रिय तथ्यांक प्रणालीमा आवद्धभएमा योजना तर्जुमा, अनुगमन तथा मूल्यांकन प्रणाली सुदृढ गर्न सहयोग गर्नेछ । योजना तर्जुमालाई प्रभावकारी बनाउनकालागि तथ्याङ्क सङ्कलन, प्रशोधन र विश्लेषण गर्न संस्थागत संरचनाको आवश्यक पर्दछ । शे फोक्सुण्डो गाउँपालिकाले द्वितीय स्रोतको तथ्याङ्कको प्रयोग गरेर गाउँपालिकाको वस्तुस्थिति विवरण, तयार गरी प्रकाशन गरी तथ्याङ्क प्रयोगको एक तहको आधारशीला तयार गरेको छ । साथै सबै वडाहरूले आन्तरिक प्रयोजनकोलागि खण्डितरूपमा तथ्याङ्क सङ्कलन गर्ने कामको शुरुवात गरेका छन्, तर व्यवस्थित भइसकेको छैन ।

७.७.२ प्रमुख समस्या

तथ्याङ्क सङ्कलन र व्यवस्थापन हेर्ने शाखा व्यवस्थित नहुनु, वडा स्तरमा तथ्याङ्क खण्डीकृत गर्न कठिनाइहरू रहनु, तथ्याङ्क सङ्कलन, प्रशोधन र विश्लेषण गर्न दक्ष जनशक्ति उपलब्ध नहुनु साथै तथ्याङ्कहरू एकीकृत नहुँदा प्रयोगमा एकरूपकता कायम गर्न नसक्नु आदि मुख्य समस्याका रूपमा रहेका छन् ।

७.७.३ चुनौती तथा अवसर

स्थानीय तहबाट एकीकृत प्रणालीमा तथ्यांक उपलब्ध गराउनु, तथ्याङ्कमा आधारित रहेर योजना तर्जुमा गर्ने र योजनाहरूको प्राथमिकीकरण गर्ने परिपाटीको आधारशीला तय गर्नु, स्थानीय तह, प्रदेश सरकार र केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागले लिने तथ्याङ्कहरूको संकलन र प्रशोधन मानकहरूमा एकरूपकता कायम गर्नु, तथ्याङ्कको मूल्य र महत्व बारे सचेतना जगाउनु, तथ्याङ्कको प्रयोग दक्षता वृद्धि गर्नु, तथ्याङ्कको प्रयोगमा एकरूपकता कायम गर्नु आदि यसक्षेत्रका चुनौतीहरू हुन् । स्थानीय तथ्याङ्क संकलन र व्यवस्थापन गर्ने जिम्मा स्थानीय सरकारलाई दिनु, स्थानीय स्तरको तथ्याङ्क संकलन र व्यवस्थापनमा सहजीकरण र सहकार्य गर्न केन्द्रिय तथा प्रादेशिक तथ्याङ्क विभाग तयार रहनु, छिटो र छरितो रूपमा तथ्याङ्क संकलन, प्रशोधन र वितरण गर्न सघाऊ पुर्याउन सक्ने नया प्रविधिहरू विकास

हुँदै जानु, नीति तथा योजना आयोगद्वारा सामाजिक आर्थिक विकासका मानक सूचकहरूको स्पष्ट पहिचान हुनु, गुणस्तरीय तथ्याङ्कको प्रयोगका लागि स्थानीय तह, प्रदेश सरकार र नेपाल सरकार प्रतिबद्ध रहनु आदि यस क्षेत्रका अवसरहरू हुन्।

७.७.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति र कार्यनीति

सोच

प्रमाणमा आधारित नीति तथा योजना तर्जुमाको लागि गुणस्तरीय तथा एकिकृत र खण्डीकृत तथ्याङ्क

लक्ष्य

नीति निर्मातालाई निर्णय गर्न चाहिने विश्वशनीय तथ्याङ्कहरू उपलब्ध गराउने

उद्देश्य

१. स्थानीय स्तरमा तथ्याङ्क प्रणालीको विकास गर्नु ।
२. तथ्याङ्क प्रणालीको आधुनिकीकरण गर्नु ।
३. विश्वसनीय, सही र समयमै तथ्याङ्क उपलब्ध गराउनु ।

रणनीति

१. दिगो विकासको लागि स्थानीय स्तरीय तथ्याङ्क प्रणालीको विकास गर्ने ।
२. तथ्याङ्कको संकलन, प्रशोधन, व्यवस्थापन र प्रकाशनलाई व्यवस्थित बनाउने ।
३. तथ्याङ्क संकलन, प्रशोधन र वितरण प्रणालीको आधुनिकीकरण गर्ने ।
४. गाउँपालिका कार्यालयले प्रशोधन गरेका सूचना भरपर्दा माध्यम मार्फत्सार्वजनिक गर्ने ।

कार्यनीति

१. स्थानीय तहको तथ्याङ्क संकलन र प्रशोधन विधिमा एकरूपता कायम गर्न केन्द्रीय तथा प्रादेशिक तथ्याङ्क विभागसँग सहकार्य गरी मानक र मापदण्डहरू निर्धारण गरिनेछ ।
२. केन्द्रीय तथा प्रादेशिक तथ्याङ्क विभाग, विश्वविद्यालय, सरकारी कार्यालय र निजी क्षेत्रसँग समन्वय गरी तथ्याङ्क संकलन, प्रशोधन, व्यवस्थापन र प्रकाशन गरिनेछ ।
३. आवश्यक तथ्याङ्कहरूको सूची तयार गरी नियमित तथ्याङ्क संकलन गर्ने प्रणालीको विकास गरिनेछ ।
४. आवश्यकता पहिचान गरी विषयगत तथ्याङ्कहरू संकलन गरिनेछ ।

५. स्थानीय तहगत तथ्याङ्क सम्बन्धि कर्मचारी तथा विज्ञहरूको क्षमता र दक्षता वृद्धि गरिनेछ ।
६. आयोजना सञ्चालन अवस्थाको तथ्याङ्क संकलन र विश्लेषण गर्ने कार्यलाई नियमितरूपमा संचालन गरिनेछ ।
७. तथ्याङ्क संकलन, प्रशोधन र वितरण लागि उपलब्ध विधि र प्रविधिहरूको उच्चतम प्रयोग गरिनेछ ।
८. स्थानीय तथ्याङ्क वेब पोर्टल निर्माण गरी तथ्याङ्कहरूको एकीकृत रूपमा व्यवस्थापन र वितरण गरिनेछ ।
९. विषयगत क्षेत्रहरूकम सम्बन्धित तथ्याङ्कहरूको प्रशोधन गरी नक्सांकन गरिनेछ ।
१०. वेब पोर्टल र विभिन्न माध्यममार्फत् तथ्याङ्कको नियमित प्रकाशनगरी प्रयोगकर्ताको आवश्यकता पूर्ति गरिनेछ ।
११. तथ्याङ्कको प्रशोधन र विश्लेषण गरी वेब पोर्टल र विभिन्न प्रकाशनमार्फत् प्रयोगकर्ता माझ पुर्याउने कार्यलाई नियमित रूपमा संचालन गरिनेछ ।

७.७.५ प्रमुख कार्यक्रम

१. स्थानीय तथ्यांक संकलन सम्बन्धी नीति निर्माण
२. तथ्यांकको मानक र मापदण्डहरू विकास
३. स्थानीय तथ्याङ्क वेब पोर्टल निर्माण, व्यवस्थापन र सार्वजनिकीकरण
४. तथ्याङ्क सम्बन्धि स्थानीय तहको क्षमता र दक्षता वृद्धि तालिम ।

७.७.६ अपेक्षित उपलब्धी

योजनाको अन्तमा स्थानीय स्तरमा विद्युतीय तथ्याङ्क प्रणालीको स्थापना र संचालन भएको हुने, आयोजना अनुगमन र मूल्याङ्कनको लागि आवश्यक सूचना उपलब्ध भएको हुने, प्रमाणमा आधारित योजना तर्जुमा गर्न आवश्यक तथ्याङ्क उपलब्ध भएका हुनेछ ।

७.८ विज्ञान तथा प्रविधि

७.८.१ पृष्ठभूमि

विज्ञानको उपलब्धिलाई आर्थिक वृद्धि, सामाजिक सेवाको विस्तार र गरिबी निवारणमा सहयोग पुर्याउने कार्यक्रममा प्रयोग गर्नु तथा उपलब्ध प्रतिभाहरूको ज्ञान र सीपलाई स्वदेशमा नै उपयोग गर्ने वातावरण निर्माण गर्नु अहिलेको प्रमुख कार्य हो । स्थानीय स्तरमा कृषि तथा औद्योगिक क्षेत्रमा रहेको न्यून उत्पादन तथा उत्पादकत्वलाई विज्ञान तथा प्रविधिको माध्यमबाट उच्च उत्पादन र उत्पादकत्व हाँसिल गर्न अधिकतम प्रयोग गर्नु जरुरी भएको छ । स्थानीय तहमा विज्ञान तथा प्रविधि सम्बन्धी नयाँ नीति र कार्यक्रम तय गरी उत्पादन प्रणालीलाई उच्च उत्पादन र उत्पादकत्व जोड्न आवश्यक भएकाले यस क्षेत्रको विकास अनुसन्धान सँगसँगै अगाडि बढाउन आवश्यक

देखिन्छ । यसैले स्थानीय तहमा विज्ञान तथा प्रविधिको उच्चतम उपयोगको आवश्यकतालाई ध्यानमा राखी यो योजना निर्माण गरिएको छ ।

७.८.२ प्रमुख समस्या

गाउँपालिकाले आफूसित उपलब्ध प्राकृतिक तथा सांस्कृतिक स्रोत जस्तै प्राकृतिक सौन्दर्यता, जैविक विविधता, विविधता बीच एकता, सांस्कृतिक वैभव, जलस्रोत र परम्परागत ज्ञान र प्रविधिलाई नवीन ज्ञान र प्रवर्तन तथा प्रविधिसँग आबद्ध गरी विकासको गतिलाई तीव्रता प्रदान गर्न नसकिनु, विज्ञान तथा प्रविधि क्षेत्रलाई उद्योग र उद्यमशीलतासँग गाँस्न नसकिनु, विज्ञानलाई विभिन्न उत्पादन क्षेत्रमा मूल प्रवाहीकरण नगरिनु, रोजगार तथा उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने कार्यक्रममा विज्ञान र प्रविधिलाई जोड्न नसक्नु, नीतिगत व्यवस्था र कार्यक्रमको उपयुक्त प्रबन्ध गर्न नसक्नु यस क्षेत्रका प्रमुख समस्या हुन्।

७.८.३ चुनौती तथा अवसर

स्थानीय तहमा विज्ञान प्रविधिको विकास र उत्थानसँग सम्बन्धित निकायको स्थापना र सञ्चालन गर्नु, उपलब्ध जनशक्तिलाई आवश्यक तालिम तथा अभिमुखीकरण पश्चात् उपयुक्त कार्यमा संलग्न गराउनु पर्ने कार्य नीति निर्माण तहमा कम बोध हुनु र युवाको विदेश पलायन रोक्न नसकिनु, उच्च शिक्षा पाएका जनशक्तिलाई देश फर्काउने दिगो कार्यनीतिको अभाव हुनु, जस्ता कार्यहरू अहिलेका चुनौतीहरू हुन्। स्थानीय तह लगायत बागमती प्रदेशका नीति तथा कार्यक्रमले विज्ञान तथा प्रविधिको विकासलाई महत्व दिनु, विज्ञान तथा प्रविधिको क्षेत्रमा सामयिक सुधार गर्ने वातावरण निर्माण हुँदै जानु, विद्यालय र विश्वविद्यालय तहमा विज्ञान तथा प्रविधि विषयमा अध्ययन अध्यापन कार्यमा क्रमशः वृद्धि हुनु, प्रदेशभित्र खोज तथा अनुसन्धानका लागि अवसर सिर्जना हुनु, खोज अनुसन्धानका लागि जुझारु युवा समूहको संख्या बढ्दै जानु, प्रदेश सरकारबाट प्रतिभाशाली युवा वैज्ञानिक र कलाकारहरूलाई सम्मान गर्ने नीति लिइनु, जलवायु परिवर्तन, जैविक विविधता, स्वास्थ्य र वातावरणसँग सम्बन्धित विभिन्न विषयमा जनचासो बढ्नु जस्ता पक्ष महत्वपूर्ण अवसरहरू हुन्।

७.८.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति

सोच

विज्ञान र प्रविधिको विकास र समुचित प्रयोग

लक्ष्य

विज्ञान र प्रविधिको उच्चतम प्रयोग गरी अनुसन्धानमा आधारित समुन्नत समाज निर्माणमा टेवा पुर्याउने

उद्देश्य

खोजमूलक तथा उत्पादनमुखी विज्ञान र प्रविधिको विकास र प्रयोग गर्नु ।

रणनीति

१. प्रविधिलाई स्थानीय तहको विकासमा उपयोग गर्ने र स्थानीय प्रविधिको आधुनिकीकरण, संरक्षण र संवर्द्धन गर्ने ।

कार्यनीति

१. परम्परागत ज्ञान तथा सीपलाई आधुनिक प्रविधिमा स्तरोन्नति गरी व्यवसायीकरण गरिनेछ ।
२. कृषि, वन तथा स्वास्थ्य क्षेत्रमा नयाँ विज्ञान प्रविधिको प्रयोग ।

७.८.५ प्रमुख कार्यक्रम

१. परम्परागत सीप र प्रविधिको संरक्षण र स्तरोन्नति
२. सूचना तथा जानकारी प्रवाहको लागि विभिन्न प्रकारका एप्स(APPS) निर्माण
३. एप्स मार्फत उन्नत कृषि प्रविधिको प्रचार प्रसार
४. प्रविधि प्रदर्शनीको आयोजना
५. विज्ञान तथा प्रविधिका क्षेत्रमा उल्लेखनीय कार्य गर्ने व्यक्तित्वलाई सम्मान कार्यक्रम ।

७.८.६ अपेक्षित उपलब्धी

योजनाको अन्तमा परम्परागत सीप र प्रविधिको संरक्षण र स्तरोन्नति, कृषि, वन तथा स्वास्थ्य क्षेत्रमा विभिन्न प्रकारका एप्स(Apps) को तयारी भै प्रयोगमा आएको हुने, शे फोकसुण्डो ई—भिलेजको रूपमा विकास भएको हुने, उन्नतकृषि प्रविधिको व्यापक अनुशरण भएको हुने र विज्ञान तथा प्रविधिका क्षेत्रमा उल्लेखनीय कार्य गर्ने व्यक्तित्वलाई प्रोत्साहन गरिएको हुनेछ ।

परिच्छेद-आठ

योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन र अनुगमन तथा मूल्यांकन

८.१ योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन

८.१.१ पृष्ठभूमि

योजनाबद्ध विकासका लागि तथ्यगत अध्ययन, अनुसन्धान र विश्लेषण गर्दै विषयगत समस्या, चुनौती र अवसरहरूको पहिचान गर्ने र त्यसका आधारमा विषय केन्द्रित रणनीति र ब्यावहारिक कार्यनीति सहितको योजना आवश्यक पर्दछ । पहिलो योजनाकालदेखि नै सामाजिक-आर्थिक क्षेत्रमा उल्लेख्य उपलब्धि हाँसिल गर्ने लक्ष्य सहित रणनीति

र कार्यक्रम समावेश गरी आवश्यक श्रोतको विनियोजन गर्दै आएको भएतापनि अपेक्षाकृत उपलब्धि भने हाँसिल हुन सकेको छैन । योजना प्रणालीलाई राजनैतिक परिवर्तन सापेक्ष नतिजामुखी र यथार्थपरक बनाउन निरन्तर प्रयासहरू हुँदै आएका छन् । तेही योजनाबाट नतिजा खाकाको अवधारणालाई आत्मसात गरी यसलाई थप परिष्कृत बनाउँदै योजनासंग मध्यकालीन खर्च संरचना र आर्थिक विकास कार्यक्रमलाई आबद्ध गर्दै लिएको छ । परिवर्तित संघीय संरचना अनुसार स्थानीय तहमा समेत योजना प्रणालीको विकास गरी संस्थागत गर्ने प्रयास बमोजिम स्थानीयतहमा योजनाबद्ध विकासको संस्थागत अवस्था भएको छ । प्रादेशिक तथा स्थानीय योजना तर्जुमा दिग्दर्शन, राष्ट्रिय र प्रादेशिक अनुगमन तथा मूल्यांकन दिग्दर्शन तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा लिएको छ । योजनाहरूलाई तथ्य र प्रमाणमा आधारित र नतिजामुखी बनाउन हरेक आयोजनाको नतिजा खाका विकास गर्ने र सरकारले कार्यान्वयन गरेको योजनाको नियमित रूपमा मूल्याङ्कन गरी उपलब्धि सार्वजनिक गर्ने व्यवस्थाको विकास गर्न पनि आवश्यक भएको छ ।

८.१.२ प्रमुख समस्या

प्रयास जनशक्ति, भौतिक संरचना र बजेटको अभाव रहनु, नियमित रूपमा विषयगत छलफल गरी नीति तथा योजना तर्जुमा गर्ने र कार्यक्रमहरूको वर्गीकरण गर्ने वातावरण बन्न नसक्नु, योजना तर्जुमालाई मार्गनिर्देश गर्न आवश्यक स्थानीय तहगत खण्डीकृत तथ्याङ्कको उपलब्धता नहुनु, स्थानीय तह अन्तर्गतका संस्थागत संरचनाहरू व्यवस्थित नहुनु, कर्मचारीहरूको स्थायित्व नहुनु, आदि यस क्षेत्रका समस्याहरू हुन् ।

८.१.३ चुनौती र अवसर

नियमित रूपमा विषयगत तथ्याङ्क संकलन, प्रशोधन र विश्लेषण गरी योजना छनौट गर्ने प्रणालीको आधारशीला तयार गर्नु, प्रथम पञ्चवर्षीय योजना, वार्षिक विकास कार्यक्रम र मध्यकालीन खर्च संरचना बीचको सामन्जस्य कायम गर्दै योजना कार्यान्वयनलाई प्रभावकारी बनाउनु, योजना निर्माणको लागि आवश्यक विज्ञ जनशक्तिहरू प्रदेश स्तरमा नै उत्पादन गरी प्रादेशिक योजना निर्माणको प्रणालीलाई मजबुत र दिगो बनाउनु, योजना कार्यान्वयन गर्ने निकायको क्षमता र दक्षता अभिवृद्धि गरी योजना कार्यान्वयन गर्नु, स्थानीय तहको योजना निर्माण क्षमता र दक्षता अभिवृद्धि गर्नु आदि यसक्षेत्रका प्रमुख चुनौतीहरू हुन् । नीति तथा योजना तर्जुमा गर्नको लागि संस्थागत संरचनाको निर्माण हुनु, राष्ट्रिय योजना आयोग र प्रदेश नीति तथा योजना आयोगको अनुभव स्थानीय योजना निर्माणमा उपयोग गर्न सक्ने संभावनाहरू रहनु, स्थानीय तहले पनि आफ्नो पञ्चवर्षीय योजना निर्माण गरी योजनाबद्ध रूपमा विकास निर्माणका कार्यहरू अगाडि बढाउनु, योजना तर्जुमा प्रति सबै समुदायको जनचासो र सहभागिता बढ्दै जानु, राष्ट्रिय योजना आयोग र प्रदेश नीति तथा योजना आयोग बीच सहकार्य र समन्वय वृद्धि हुदै जाने संभावनाहरू रहनु, प्रादेशिक र स्थानीय तहको योजना तर्जुमाको लागि प्राविधिक सहयोग गर्न विभिन्न विकास साझेदार संघसंस्थाहरू इच्छुक हुनु आदि यसक्षेत्रका प्रमुख अवसरहरू हुन् ।

८.१.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्यरणीति तथा कार्यनीति

सोच

परिणाममुखी योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन प्रणाली, द्रुत सामाजिक आर्थिक विकासको आधार

लक्ष्य

योजनाहरूको लक्ष्य र परिणामबीच सामन्जस्य कायम गर्ने

उद्देश्य

१. तथ्यमा आधारित परिणाममुखी योजना तर्जुमा गर्नु ।
२. योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नु ।
३. योजनाहरूको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन संरचनाको विकास गर्नु ।

रणनीति

१. तथ्याङ्कको वैज्ञानिक प्रयोग गर्दै परिणाममुखी नीति तथा योजना निर्माण गर्ने ।
२. विषयगत मापदण्ड बनाइ तहगत सम्बन्ध तथा अन्तरसरकारी समन्वय कायम गर्ने ।
३. योजना अनुगमन निर्देशिका र सयन्त्र बनाई नियमित समीक्षा गर्ने साथै तेस्रो र स्वतन्त्र पक्षबाट विशेष आयोजनाहरूको मूल्याङ्कन गर्ने ।

कार्यनीति

१. योजना निर्माणमा उपयोगी हुने तथ्याङ्कहरूको सूची तयार गरी अधिकतम प्रयोग गरिनेछ ।
२. स्थानीय योजना निर्माणको लागि निरन्तर विभिन्न निकायहरूसँगसँग हकार्य र समन्वय गरिनेछ ।
३. गाउँपालिकाले तथ्याङ्क संकलन, प्रशोधन र विश्लेषणको लागि विभिन्न निकायहरूबाट प्राविधिक सहयोग लिइनेछ ।
४. गाउँपालिकाले आवश्यक तथ्याङ्कहरूको सूची तयारगरी नियमित तथ्याङ्क संकलन गर्ने प्रणालीको विकास गरिनेछ ।
५. स्थानीय स्तरमा आवश्यकता पहिचान गरी विषयगत तथ्याङ्कहरू संकलन गरिनेछ ।
६. स्थानीयतहमा तथ्याङ्क सम्बन्धि कार्य गर्ने कर्मचारी तथा विज्ञहरूको क्षमता र दक्षता वृद्धि गरिने छ ।
७. उपलब्ध वैज्ञानिक विधि र प्रविधिहरूको उच्चतम प्रयोगगरी तथ्याङ्क संकलन र विश्लेषण गरिनेछ ।
८. तथ्याङ्क वेब पोर्टल निर्माण गरी तथ्याङ्कहरूको एकीकृतरूपमा व्यवस्थापन र वितरण गरिनेछ ।
९. वेबपोर्टल र विभिन्न प्रकाशन मार्फत तथ्याङ्कको नियमित प्रकाशन गरिनेछ ।
१०. तथ्याङ्कको प्रशोधन र विश्लेषण गरी वेब पोर्टल र विभिन्न प्रकाशन मार्फत् प्रयोगकर्ता माझ पुर्याइनेछ ।

८.१.५ प्रमुख कार्यक्रमहरू

१. योजनाको वर्गीकरण गर्न मापदण्ड निर्माण
२. अनुगमन निर्देशिका निर्माण र कार्यान्वयन
३. आयोजनाको पहिचान, छनोट र कार्यान्वयन गर्ने पद्धति विकास
४. त्सेपोक्ष मूल्यांकन
५. विद्युतीय माध्यमबाट सार्वजनिक सेवा तथा सामग्रीहरूको खरिद प्रक्रिया कार्यान्वयन ।

८.१.६ अपेक्षित उपलब्धि

योजनाको अन्तमा स्थानीय स्तरमा विद्युतीय तथ्याङ्क प्रणालीको स्थापना र संचालन भएको हुने, आयोजना अनुगमन र मूल्याङ्कनको लागि आवश्यक सूचना उपलब्ध भएको हुने, प्रमाणमा आधारित योजना तर्जुमा गर्न आवश्यक तथ्याङ्क उपलब्ध भएका हुनेछ ।

८.२ आयोजना बैंक

८.२.१ पृष्ठभूमि

आवश्यकता, लागत र मुनाफा हेरेर आयोजनाको प्राथमिकीकरण गर्नु पर्नेमा राजनीतिक तथा प्रशासनिक पहुँचका आधारमा आयोजना सिफारिस गर्ने वा गर्न लगाउने र सोही अनुसार बजेट विनियोजन गर्दा योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन हुन नसकिरहेको अवस्थाछ । यसर्थ द्रुत र दिगो सामाजिक आर्थिक विकासको लागि लगानी र लाभको विश्लेषण गरी आयोजना बैंक बनाउने र आयोजनाहरूको प्राथमिकीकरण गरी वित्तीय स्रोत साधनको व्यवस्था र योजनाबद्ध कार्यान्वयन गर्नुपर्ने आवश्यकता छ । स्थानीय तहमा योजनाहरूको मूल्याङ्कन स्क्रीनिंग र प्राथमिकीकरण गरी परिणाममुखी योजनाहरूको सूची तयार गर्न थप बजेट र जनशक्ति परिचालन गर्दै आयोजना छनोट र कार्यान्वयन प्रकृत्यालाई पारदर्शी र सरलीकरण गर्न, र सरकारी लगानीले मात्र अपुग हुने आयोजनाको लागि निजी, सहकारी तथा वैदेशिक लगानी आकर्षित गर्न आयोजना बैंक बनाउने कार्यलाई उच्च प्राथमिकतामा राखी निरन्तर कार्य गर्नुपर्ने आवश्यकता छ ।

८.२.२ प्रमुख समस्या

आवश्यकता, लागत र लाभ विश्लेषण गरी आयोजनाहरूको बैंक बनाउने परिपाटी विकास हुनु पर्नेमा राजनीतिक र प्रशासनिक पहुँच हावी हुनु, संस्थागत संरचना र प्रयाप्त जनशक्ति नहुँदा आयोजना बैंक बनाउने कार्यहरू अगाडि बढ्न नसक्नु, अध्ययन र अनुसन्धानको आधारमा आयोजनाहरूको लागत र मुनाफाबारे स्पष्ट हुन नसक्दा अन्तरिक लगानी व्यवस्थापन र लगानी आकर्षित गर्नमा कठिनाईहरू हुनु आदि यसक्षेत्रका समस्याहरू हुन् ।

८.२.३ चुनौती र अवसर

आयोजना बैंक बनाउनको लागि संस्थागत संरचना निर्माण गर्नु, स्थानीय तहमा आयोजनाहरूको छनौट प्रक्रिया वैज्ञानिक बनाउनु, लागत र मुनाफा हेरी सरकारी आयोजनाहरूको प्राथमिकीकरण गर्ने परिपाटीको विकास गर्न सरकारले कार्यान्वयनमा ल्याउने आयोजनाहरूको आयोजना बैंक बनाउनु, सरकारी स्रोतले मात्र विकास गर्न नसकिने आयोजनाहरूको विकासको लागि निजी क्षेत्र तथा वैदेशिक लगानीकर्ता आकर्षित गर्न सहयोगी हुने गरी आयोजना बैंक बनाउनु, नेपाल तथा प्रदेश सरकारसँग समन्वय र सहकार्य गरी स्थानीय स्तरीय आयोजनाहरूको बैंक तयार पार्नु आदि यस क्षेत्रका चुनौतीहरू हुन्। स्थानीय सरकारले आयोजना बैंक बनाउने कार्यलाई प्राथमिकतामा राख्नु, आयोजना बैंक बनाएर मात्र बजेट विनियोजन योजना तर्जुमालाई भरपर्दो बनाउन आयोजनाको सूची तयार गर्ने अभ्यासहरूको प्रारम्भ हुनु, स्थानीय तहले पनि सम्भाव्यता अध्ययनका आधारमा स्थानीय स्तरको आयोजना बैंक बनाउने अभ्यास प्रारम्भ गर्नु, आयोजनाविकास गर्न जनशक्ति क्रमशः विकास हुँदै जानु आदि यस क्षेत्रका अवसरहरू हुन्।

८.२.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति र कार्यनीति

सोच

विकास आयोजनाको उचित छनौट, बाँडफाँड र स्मार्ट वित्तीय व्यवस्थापनको लागि आयोजना बैंक

लक्ष्य

क्षेत्रगत बजेट विनियोजन पारदर्शी, समतामूलक र वैज्ञानिक बनाउने

उद्देश्य

१. आयोजना बैंक बनाउने आधारशीला निर्माण गर्नु ।
२. आयोजना कार्यान्वयन मोडालिटी पहिचान गरी सिफारिस गर्नु ।
३. वित्तीय स्रोतको पहिचान गरी प्रभावकारी ढंगबाट परिचालन गर्नु ।

रणनीति

१. आयोजना बैंकलाई स्थानीय तहसम्म विस्तार गर्ने ।
२. कार्यान्वयन मोडालिटीको लागि आवश्यक नीति नियम बनाई नियमन गर्ने ।
३. स्थानीय तहमा आवश्यक वित्तीय स्रोत तथा साधनको पहिचान तथा परिचालन गर्ने ।

कार्यनीति

१. आयोजना बैंक निर्माणको लागि आवश्यक संस्थागत संरचनाको निर्माण गरिनेछ ।

२. आयोजना बैंक निर्माणको लागि आवश्यक नीति, नियम, निर्देशिका तयार गरिनेछ ।
३. आयोजना बैंकलाई व्यवस्थित गर्नको लागि आवश्यक सफ्टवेयरको विकास गरी सम्बन्धित निकायसँग आवश्यक समन्वय गरिनेछ ।
४. आयोजना बैंकमा भएका आयोजनाहरूलाई पारदर्शी र यथार्थपरक ढंगबाट अभिलेख राख्न र छनौट गर्न विद्युतीय प्रणालीमा आवद्ध गराइने छ ।
५. आयोजना बैंक बनाउनको लागि स्थानीय तहको क्षमता र दक्षता वृद्धि गरिनेछ ।
६. आवश्यक नीति नियम बनाई नियमन गर्ने ।
७. परियोजना कार्यान्वयनको लागि आवश्यक नीति नियम तयार पारी लागु गरिनेछ ।
८. समन्वय गरी आवश्यक वित्तीय स्रोत तथा साधनको पहिचान तथा परिचालन गर्ने ।
९. स्थानीय स्तरका आयोजना बैंकमा आवद्ध भएका आयोजना सञ्चालन गर्न सार्वजनिक, निजी, सहकारी र सामुदायिक र वैदेशिक लगानीको सम्भावनाहरू पहिचान गरी वित्तीय स्रोतको व्यवस्थापन गरिनेछ ।
१०. प्रथमिकताको आधारमा आयोजना छनौटगरी मध्यकालीनखर्च संरचनामा समावेश गरिनेछ ।

८.२.५ प्रमुख कार्यक्रमहरू

१. आयोजना बैंक निर्माणका लागि नीति तर्जुमा
२. सम्भाव्यता अध्ययन गरी आयोजना बैंक तयार
३. छनौटमा परेका आयोजनालाई आवश्यक बजेट विनियोजन र मध्यमकालिन खर्च संरचना निर्माण
४. आयोजनाको पहिचान, वर्गीकरण, प्राथमिकीकरण, छनौट र मूल्याङ्कनको मापदण्ड निर्माण
५. स्थानीय तहमा आयोजना बैंक स्थापना गर्न क्षमता र दक्षता अभिवृद्धि
६. विद्युतीय प्रणालीमा अभिलेख राख्न कर्मचारीको दक्षता अभिवृद्धि
७. राजस्व सुधारका लागि कार्ययोजना तर्जुमा ।

८.२.६ अपेक्षित उपलब्धि

गाउँपालिकामा विकासका आयोजनाहरू आयोजना बैंकमा आवद्ध गरी संचालन भएका हुने, आयोजनाहरूको प्राथमिकीकरण र छनौट अध्ययन अनुसन्धान र मापदण्डको आधारमा भएका हुने, बजेट विनियोजन पारदर्शी, समतामूलक र वैज्ञानिक भएको हुनेछ ।

८.३ तहगत सम्बन्ध तथा अन्तर सरकार समन्वय

८.३.१ पृष्ठभूमि

देशमा संघीयताको अभ्यास प्रारम्भ भएपश्चात्तीन तहमा (संघ, प्रदेश र स्थानीय तह) सरकार गठन भई क्रियाशिल भएका छन् । तीन तहका सरकारले कार्यान्वयन गर्ने एकल अधिकार क्षेत्रका कार्यहरूमा प्रष्टता भए तापनि साझा अधिकारभित्रका कार्यहरू कार्यान्वयन गर्ने कार्यहरूमा प्रष्टता आएको छैन । तसर्थ तीन तहका सरकारले प्रभावकारी काम सम्पादन गर्न आपसी सामन्जस्य, समन्वय र सहकार्य आवश्यक पर्दछ । प्रष्टता नभएका कार्यहरू आपसी सहकार्य र समन्वयमा सम्पादन गरी जनतालाई सरकारको उपस्थिति र अनुभूति गराउन सकिन्छ ।

८.३.२ प्रमुख समस्या

नेपालको संविधानको अनुसूची ५ मा नेपाल सरकारले सम्पादन गर्ने एकल अधिकार क्षेत्र भित्रका कार्यहरू, अनुसूची ६ मा प्रदेश सरकारले सम्पादन गर्ने कार्यहरू, अनुसूची ७ मा संघ र प्रदेशले साझा रूपमा सम्पादन गर्ने कार्यहरू, अनुसूची ८ मा स्थानीय तहका एकल अधिकार क्षेत्रभित्रका कार्यहरू र अनुसूची ९ मा तीन तहका सरकारले सम्पादन गर्ने साझा अधिकारका कार्यहरू उल्लेख गरिएको छ । यी कार्यहरू मोटामोटी रूपमा मात्र उल्लेख गरिएको र मसिनाएर नछुट्याइएको हुँदा कार्य सम्पादन गर्न केही अस्पष्टताहरू छन् । कार्य विस्तृतीकरणमा केही व्याख्या गरिएको भए तापनि व्याख्या नभएका कैयौं सवालहरू छत्र कार्यान्वयन चरणमा ती कार्यहरू दोहोरिने, एक अर्काको क्षेत्र अतिक्रमण हुने जस्ता समस्याहरू छन् । तीन तहका सरकारले कार्यान्वयन गर्ने आयोजनाहरूको हालसम्म वर्गीकरण गरिएको छैन र यसले योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयनमा थप समस्या पैदा गरेको छ । यस प्रकारका समस्या समाधान गर्न तीन तहका सरकारबीच आपसी सहकार्य र समन्वय आवश्यक छ ।

८.३.३ चुनौती र अवसर

तीन तहका सरकारले कार्यान्वयन गर्ने आयोजनाहरूको वर्गीकरण गरी कार्य प्रष्टता गर्नु, तीनै तहका सरकारको प्राथमिकतामा परेका आयोजनाहरू कार्यान्वयनको लागि स्रोत व्यवस्थापन गर्नु, एक अर्कोको कार्यक्षेत्र अतिक्रमण नहुने गरी कार्यसम्पादनमा सहजीकरण गर्नु, आयोजना कार्यान्वयनमा प्रभावकरिता ल्याउनु आदि प्रमुख चुनौती हुन् । प्रदेश र स्थानीय तह बीच तथा स्थानीय तहहरू बीच कुनै समस्या देखा परे तिनको समाधान गर्न माननीय मुख्यमन्त्रीको अध्यक्षतामा प्रदेश स्तरमा समन्वय परिषद्को व्यवस्था हुनु, संघीयता कार्यान्वयनको लागि कार्यतालिका निर्माण हुनु, आयोजनाहरूको वर्गीकरण गरी कार्य प्रष्टता ल्याउन आयोजना वर्गीकरण सम्बन्धी छलफलले नीति निर्माताको ध्यान आकर्षण गर्नु, दुखको बेला मिलेर काम गर्ने नेपालीको संस्कृति हुनु आदि अवसर हुन् ।

८.३.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति

सोच

तीन तहका सरकार बीच उत्कृष्ट समन्वय र सहकार्य भएको गाउँपालिका

लक्ष्य

आपसी समन्वय र सहकार्यमा उत्कृष्ट नतिजा हासिल गर्ने

उद्देश्य

आपसी सहयोग र समन्वयमा आयोजनाको पहिचान, विकास र कार्यान्वयन गर्नु ।

रणनीति

१. तीन तहका सरकारको कार्यक्षेत्र र क्षेत्राधिकार प्रष्ट गर्न आयोजनाहरूको बर्गीकरण गर्न नेपाल सरकारसँग बहस पैरवी गर्ने ।
२. आपसी सहकार्य र समन्वय गर्ने संयन्त्रहरू सुदृढ गर्ने ।

कार्यनीति

१. ठूला विकास आयोजनाहरूको लागि आवश्यक स्रोत बहुपक्षीय समन्वय र सहकार्यको माध्यम मार्फत् व्यवस्था गरिनेछ ।
२. स्थानीय तहमा उत्पादन बृद्धिमा सघाउने एवम् आर्थिक गतिविधि बढाउने खाले आयोजनाहरू गाउँपालिका आफैले पहिचान गरी कार्यान्वयन गर्ने व्यवस्था गरिनेछ ।
३. जनातामा सेवाप्रवाह गर्ने साना आयोजनाहरूको पहिचान, विकास र कार्यान्वयन गरिनेछ ।
४. नीति तथा योजना आयोगको स्थानीय तहमा योजना तर्जुमा सहजीकरण समितिमार्फत् योजना तर्जुमा र प्राविधिक सहयोग लिइनेछ ।
५. स्थानीय तहमा कार्यरत कर्मचारीहरूको आयोजना कार्यान्वयन गर्ने क्षमता बृद्धि गरिनेछ ।

८.३.५ प्रमुख कार्यक्रमहरू

१. आयोजनाहरूको पहिचान, विकास र कार्यान्वयन सहजीकरण
२. ठूला आयोजनाहरूको कार्यान्वयन समन्वय सहजीकरण
३. स्थानीय तहका योजना तर्जुमा र कानुन निर्माण
४. आयोजनाहरूको विस्तृत अध्ययन र कार्यान्वयनको लागि आवश्यक स्रोतको व्यवस्था ।

८.३.६ अपेक्षित उपलब्धि

आवश्यक स्रोत बहुपक्षीय समन्वय र सहकार्यको माध्यममार्फत् व्यवस्था गरिएको हुने, उत्पादन बृद्धिमा सघाउने एवम् आर्थिक गतिविधि बढाउने खाले आयोजनाहरू गाउँपालिका आफैले पहिचान गरी कार्यान्वयन गरेको हुने, जनतामा सेवाप्रवाह गर्ने साना आयोजनाहरूको पहिचान, विकास र कार्यान्वयन भएको हुनेछ । स्थानीय तहमा कार्यरत कर्मचारीहरूको आयोजना कार्यान्वयन गर्ने क्षमतामा बृद्धि भएको हुनेछ ।

८.४ जोखिम व्यवस्थापन

८.४.१ पृष्ठभूमि

योजनाको अपेक्षित लक्ष्य तथा उद्देश्य हाँसिल गर्न राजनीतिक स्थायित्व, राजनीतिक दलहरू बीच सहकार्य, नीतिगत स्थिरता, लगानीको अनुकूल वातावरण, आर्थिक स्थायित्व, मित्र राष्ट्र र विकास साझेदारको सहयोग, निकायगत कार्यक्षमता र कुशलता, अन्तर क्षेत्रगत र अन्तर तहगत समन्वय र सहकार्य आवश्यक हुन्छ । त्यस्तै योजनाले निर्धारण गरे अनुरूप सार्वजनिक, निजी तथा सहकारी एवं गैर सरकारी क्षेत्रबाट लगानी हुने अपेक्षा गरिएको छ । योजना अवधिमा सम्पन्न हुने प्राथमिकता प्राप्त आयोजना र कार्यक्रमले योजनाको कार्यान्वयन पक्षलाई नित्रयौल गर्नेछ । तसर्थ योजना तर्जुमा गर्दा लिइएका मान्यता र पूर्वानुमान अनुरूप सम्भाव्य जोखिम प्रक्षेपित अवस्था अनुरूप नियन्त्रणको दायराभित्र रहने अनुमान गरिएको छ । संघीय शासन प्रणाली नेपालको लागि नयाँ अभ्यास भएको हुँदा स्थानीय तहको संस्थागत विकास र कार्यान्वयन क्षमताले विकास योजना, नीति तथा कार्यक्रमको कार्यान्वयनलाई प्रभावित पार्ने छ । साथै, योजना अवधिमा तर्जुमाहुने वार्षिक र आवधिक योजनामा उल्लेख भएका लक्ष्य तथा रणनीतिको निरन्तरता दिनुपर्ने हुन्छ । योजनाका लक्ष्यहरू हाँसिल गर्न सो अनुरूप राजनीतिक नेतृत्व, कर्मचारीतन्त्र र नागरिकको दृष्टिकोण तथा मनोवृत्ति एवं संरचनात्मक व्यवस्थामा परिवर्तन हुनु आवश्यक छ । स्रोत साधनको विनियोजन एवं सञ्चालन कुशलता कायम गर्दै कार्य पद्धति र कार्य संस्कृतिमा सुधार गर्न सकेमा जोखिम पक्षको व्यवस्थापन हुन सक्छ । स्थानीय अर्थतन्त्रलाई आत्म निर्भर बनाउँदै वित्तीय, मानवीय तथा भौतिक साधनको प्रभावकारी परिचालन हुनसकेमा उल्लेखित लक्ष्य हाँसिलहुने जोखिम रहँदैन ।

८.४.२ प्रमुख समस्या

जलवायु परिवर्तनबाट वातावरणमा पर्न सक्ने नकरात्मक असर, पेट्रोलियम पदार्थमा हुन सक्ने मूल्यवृद्धि, महामारी तथा उत्पन्न हुन सक्ने अन्य विपद्, गाउँपालिका आर्थिक रूपले सम्बृद्ध हुँदै गर्दा, मानवीय, भौतिक तथा आर्थिक क्षति प्रमुख समस्याका रूपमा रहेका छन् ।

८.४.३ चुनौती र अवसर

महामारी तथा विपद् व्यवस्थापन गरी योजनले लिएको लक्ष्यहरू प्राप्त गर्न, जलवायु परिवर्तनका कारण जनजीवन, उत्पादन, पूर्वाधार तथा अन्य क्षेत्रमा पर्न सक्ने प्रतिकूल असर न्यूनीकरण गर्नु, बढ्दो वायु प्रदुषण नियन्त्रण गरी स्वच्छ र हरित अर्थतन्त्र निर्माण गर्नु, विपद् जोखिम न्यूनीकरण गर्न प्रयास तयारी गर्नु, पूर्वाधार निर्माणमा प्रयास सावधानी अपनाउनु जस्ता चुनौतीहरू जोखिम पक्षको रहेका छन् । साथै तीनै तहका सरकारबीच समन्वय र सहकार्यको वातावरण स्थापित गर्नु, सीमित ज्ञान सीप र क्षमता भएका कर्मचारीहरूलाई उत्प्रेरित गर्दै योजना कार्यान्वयन गर्नु, सार्वजनिक सेवा प्रवाह र विकास निर्माणका कार्य सञ्चालन गर्न स्रोत जुटाउने काय गर्नु, आवश्यकता र राजस्व परिचालन क्षमता अनुसारको स्रोत प्राप्त गर्नु, स्थानीय तहको विकासमा निजी क्षेत्र, सहकारी, नागरिक समाज र गैरसरकारी क्षेत्रको सहयोग आवश्यक मात्रामा प्राप्त गर्नु आदि चुनौतीका रूपमा रहेका छन् । दिगो विकास लक्ष्य र दीर्घकालीन सोचसहितको यस ५ वर्षे आवधिक योजना कार्यान्वयन गर्न स्थानीय सरकारलाई नेपाल

सरकार, प्रदेश सरकार, निजी र सहकारी क्षेत्र, नागरिक समाज, विकास साझेदार संस्था र गैरसरकारी संस्थाबाट महत्वपूर्ण सहयोग प्राप्त हुनु र गाउँपालिकामा उपलब्ध प्रयाप्त स्रोत साधनलाई अवसरका रूपमा लिन सकिन्छ ।

८.४.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति

सोच

जोखिम व्यवस्थापन गर्दै योजनाको सफल कार्यान्वयनबाट गाउँपालिकाको समग्र विकास

लक्ष्य

योजनाको जोखिम पक्षका निराकरण गर्दै वित्तीय, मानवीय तथा भौतिक साधनको प्रभावकारी परिचालनबाट परिलक्षित लक्ष्य हासिल गर्ने

उद्देश्य

१. योजना कार्यान्वयनका दौरान वित्तीय जोखिम न्यूनीकरण गर्नु ।
२. पूर्वाधार र सुचना प्रविधिजन्य जोखिम न्यूनीकरण गर्नु ।
३. प्राकृतिक विपद्र जलवायु परिवर्तनका जोखिम न्यूनीकरण गर्नु ।
४. शासकिय जोखिम न्यूनीकरण गर्नु ।
५. सामाजिक तथा सांस्कृतिक जोखिम न्यूनीकरण गर्नु ।

रणनीति

१. सार्वजनिक वित्तको प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्ने ।
२. मौद्रिक तथा वित्तीय क्षेत्रका जोखिम न्यूनीकरण गर्ने ।
३. पूर्वाधार र सुचना प्रविधिजन्य जोखिम न्यूनीकरण गर्ने ।
४. प्राकृतिक विपद्र जलवायु परिवर्तनका जोखिम न्यूनीकरण गर्ने ।
५. शासकिय जोखिम न्यूनीकरण गर्ने ।
६. सामाजिक तथा सांस्कृतिक जोखिम न्यूनीकरण गर्ने ।

कार्यनीति

१. राजस्व संकलन तथा यसको दायरा विस्तार गरिने छ ।
२. सार्वजनिक खर्चलाई उत्पादनशिल तथा प्रतिफलयुक्त हुने गरी परिचालन गरिने छ ।

३. चालु खर्च व्यवस्थापन सम्बन्धि मापदण्ड बनाई वाञ्छित सीमाभित्र राखिने छ र गैर बजेटरी खर्चलाई नियन्त्रण गरिनेछ ।
४. सामाजिक सुरक्षा लगायतका सामाजिक सुरक्षा प्रणालीलाई विस्तार तथा सबल बनाइने छ ।
५. मध्यकालीन खर्च संरचना तर्जुमा प्रक्रियालाई सुदृढ गरी यथार्थपरक बनाइने छ ।
६. अर्थतन्त्रको लागि आवश्यकलगानी र आन्तरिक स्रोत उपलब्धताबीचको अन्तरपूर्तिगर्न बाह्यलगानी भित्र्याइनेछ
७. वित्तीय संस्थाको विस्तार र प्रविधिमैत्री वित्रीय सेवाको विकास गरी वित्रीय पहुँच बढाइनेछ ।
८. उर्जा, पूर्वाधार, मानवीय र साइबर सुरक्षा प्रदान गर्ने तथा साइबर अपराध नियन्त्रण गरिने छ ।
९. विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापनको लागि समुदायस्तरदेखि नै उत्थानशील क्षमता अभिवृद्धि गरिने छ
१०. विकास निर्माणका चरणहरुमा जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी विषयलाई मूलप्रवाहीकरण गरिने छ ।
११. पारदर्शिता, जवाफदेहिता र उत्तरदायित्व प्रवर्द्धन गरी सुशासन कायम गरिने छ ।
१२. संघ, प्रदेश र स्थानीय तहबीचको सहकार्य र समन्वयलाई प्रभावकारी बनाइने छ ।
१३. दीर्घकालीन सोच, आवधिक योजना र वार्षिक बजेट बीचको तादात्म्यता र क्षेत्रगत नीतिहरूसंग सामञ्जस्यता कायम गरिनेछ ।
१४. कामको सम्मान, सम्मानजनक काम र काम प्रतिको जिम्मेवारीलाई प्रवर्द्धन गरिने छ ।
१५. सार्वजनिक पदमा रहने सबै पदाधिकारीहरुको पदीय आचरण र अनुशासन सम्बन्धी आचारसंहिता लागू गरिने व्यवस्था गरिनेछ ।
१६. पेशागत मर्यादा, व्यवसायिकता र सदाचार प्रवर्द्धन गर्न आवश्यक कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।

८.४.५ प्रमुख कार्यक्रमहरू

१. वित्तीय जोखिमको लेखाजोखागर्ने विधि तयार
२. राजस्व संकलन कार्य योजनाको निर्माण
३. चालु खर्च व्यवस्थापन सम्बन्धि मापदण्ड निर्माण
४. वित्तीय संस्थाको विस्तार, विपद् जोखिम संवेदनशील योजना तथा पूर्वाधार निर्माण योजना तयारी
५. सुशासन सम्बन्धि कार्य योजना निर्माण
६. सार्वजनिक पदाधिकारीहरुको पदीय आचरण र अनुशासन सम्बन्धी आचारसंहिता निर्माण
७. कर्मचारी सम्बन्धि आचारसंहिता निर्माण ।

८.४.६ अपेक्षित उपलब्धी

योजनाको कार्यान्वयन पश्चात सार्वजनिक वित्तको प्रभावकारी व्यवस्थापन भएको हुनेछ । मौद्रिक तथा वित्तीय क्षेत्रका जोखिम न्यूनिकरण भएको हुनेछ । पूर्वाधार र सुचना प्रविधिजन्य जोखिम न्यूनिकरण भएको हुनेछ । स्थानीय स्तरमा प्राकृतिक विपद् जलवायु परिवर्तनका जोखिम न्यूनिकरण भएको हुनेछ । स्थानीयरूपमा शासकिय जोखिम न्यूनिकरण भएको हुनेछ । साथै गाउँपालिकामा सामाजिक तथा सांस्कृतिक जोखिम न्यूनिकरण भै सभ्य तथा सुसंस्कृत समाजको निर्माण भएको हुनेछ ।

८.५ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

८.५.१ पृष्ठभूमि

अनुगमन एउटा निरन्तर चलिरहने प्रक्रिया हो, जो आयोजना कार्यान्वयनको चरणमा गरिन्छ, यसको मुख्य उद्देश्य चालु परियोजनाको प्रगति र ढिलासुस्तीको बारेमा सरोकारवालाहरूलाई समयमा नै जानकारी गराई परियोजनालाई सही बाटोमा हिंडाउनु हो । स्थानीय स्तरमा पनि अनुगमन प्रणालीको विकास गरी चालु परियोजनाहरूलाई सक्रिय र परिणाममुखी बनाउन जरुरी छ । अनुगमनले विकास कार्यक्रम र आयोजनाहरूको नतिजा खोज्ने र कार्यान्वयन गर्ने पक्षलाई बढी जिम्मेवार बनाउनुको साथै जवाफदेही पनि बनाउँछ । अनुगमन तथा मूल्याङ्कनले कार्यक्रम वा आयोजनाका सबल र दुर्बल पक्ष पत्ता लगाई दुर्बल पक्षलाई न्यूनीकरण गर्ने उपायको खोजी गर्नुका साथै समीक्षा गरी सूचना संकलन गरी प्रमाणमा आधारित सुधार तथा निर्णय गर्न सहयोग पुर्याउँछ । त्यसैले हरेक क्षेत्र (सार्वजनिक, निजी तथा गैर सरकारी) ले परियोजनाको कार्यान्वयन चरणमा अनुगमन र परियोजनाको मध्यम तथा अन्तिम चरणमा मूल्याङ्कन गर्न जरुरी हुन्छ । राम्रो योजनाले परिणाममा ध्यान केन्द्रित गर्न मद्दत गर्दछ, जबकि अनुगमन र मूल्याङ्कनले हामीलाई अधिल्लो सफलता र चुनौतीहरूबाट पाठ सिक्न मद्दत गर्दछ र निर्णय गर्नको लागि मद्दत पुर्याउँछ । जसले गर्दा वर्तमान र भविष्यका पहलहरू मानिसहरूको जीवन सुधार गर्न र आफ्नो छनौटहरू विस्तार गर्न सक्षम हुन्छन् ।

८.५.२ प्रमुख समस्या

स्थानीय तहमा प्रयास जनशक्ति र भौतिक संरचना नहुनु, सीमित बजेट, तथ्याङ्कको कमजोर आधारहरू, स्थानीय तह अन्तर्गतका संस्थागत संरचनाहरू व्यवस्थित नहुनु, कर्मचारीहरूको स्थायित्व नहुनु, आवश्यक तथ्याङ्क र सूचनाहरू उपलब्ध र व्यवस्थित नहुनु जस्ता समस्याहरू विद्यमान छन् ।

८.५.३ चुनौती र अवसर

स्थानीय तहमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको स्थापना गर्नु, सफलतापूर्वक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन पद्धतिको कार्यान्वयन गर्नु, नतिजामूलक तथ्यहरूको पहिचान गरी आयोजनामा समावेश गर्नु यस क्षेत्रका मुख्य चुनौतीको रूपमा रहेका छन् । अनुगमन तथा मूल्याङ्कन बारे संस्थागत धारण बन्नु, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्यको लागि संगठन संरचना निर्माण गर्दा महत्व दिनु, अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका निर्देशिकाहरू तयार हुनु आदि अवसरहरू हुन् ।

८.५.४ क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति

सोच

आयोजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन र लाभग्राहीको सकारात्मक प्रभाव

लक्ष्य

आयोजनाहरूको नतिजा तथा प्रभावहरूको प्रभावकारी मापन

उद्देश्य

१. योजनाहरूको अनुगमन तथा मूल्याङ्कनलाई प्रभावकारी बनाउनु ।
२. आयोजनाहरूको प्रतिफल, नतिजा र प्रभावहरूको मापन गर्नु ।

रणनीति

१. अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको लागि स्पष्ट नीति बनाई लागू गर्ने ।
२. स्थानीय स्तरमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्य प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्ने ।
३. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन निर्देशिका बनाई स्थानीय तहगत रूपमा अनुगमन संयन्त्र विकास गर्ने ।
४. जनशक्तिको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।
५. आयोजनाहरूको हरेक पक्षलाई आधार मानी अनुगमन तथा मूल्याङ्कनलाई प्रभावकारी बनाउने ।
६. योजना कार्यान्वयन र अनुगमन तथा मूल्याङ्कनलाई यथार्थपरक र परिणामुखी बनाउने ।
७. नीति, कार्यक्रम, योजना र आयोजनाहरूको मूल्याङ्कन गर्दा सान्दर्भिकता, प्रभावकारिता कार्यकुशलता, प्रभाव, दिगोपना, समावेशिता, लैंगिक समता र लाभग्राहीको सन्तुष्टि जस्ता मापदण्डको आधारमा गरिने छ ।

कार्यनीति

१. स्थानीय तहमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन दिग्दर्शन तयार गरी प्रभावकारी ढंगबाट कार्यान्वयन गरिनेछ ।
२. स्थानीय स्तरीय अनुगमन तथा मूल्याङ्कन इकाईलाई प्रभावकारी बनाइने छ ।
३. स्थानीय तहका अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको क्षेत्रमा काम गर्ने कमचारीलाई तालिम प्रदान गरिनेछ ।
४. सार्वजनिक नीति, पञ्चवर्षीय योजना, आर्थिक नीति तथा कार्यक्रम, बजेट तथा आयोजनाको दस्तावेजको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गरिनेछ ।

५. हरेक आयोजनाको ठिकठिक समयमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन विश्लेषणको आधारमा योजना तर्जुमा र कार्यान्वयनलाई परिणाममुखी र प्रभावकारी बनाइनेछ ।
६. दिगो विकास लक्ष्यका सूचकहरूको प्रगतिलाई अनुगमन तथा मूल्याङ्कनमा एकीकृत गरिनेछ ।
७. अनुगमन प्रणाली लाई नियमित र प्रभावकारी बनाउन नीति कार्यक्रम, योजना वा आयोजना निर्माण तहमा नै सूचकहरू निर्धारण र उपलब्धिहरूको मापन गर्ने प्रणालीको विकास गरिनेछ ।
८. यस योजनामा विकास भएको नतिजा खाकालाई प्रत्येक नीति, कार्यक्रम, योजना तथा आयोजना मूल्याङ्कनको आधार मानिनेछ ।

८.५.५ प्रमुख कार्यक्रमहरू

१. अनुगमन र मूल्याङ्कन निर्देशिकाको निर्माण
२. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन मापदण्ड निर्माण र कार्यान्वयन
३. अनुगमन तथा मूल्यांकन योजना तयार
४. जनशक्तिको क्षमता अभिवृद्धि ।

८.५.६ अपेक्षित उपलब्धि

अनुगमन तथा मूल्याङ्कन दिग्दर्शन तयार गरी प्रभावकारी ढंगबाट कार्यान्वयन भएको हुनेछ । अनुगमन तथा मूल्याङ्कन इकाई प्रभावकारी भएको हुने छ । अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको क्षेत्रमा काम गर्ने कमचारीको क्षमता विकास भएको हुने छ । यस योजनामा विकास भएको नतिजा खाकालाई प्रत्येक नीति, कार्यक्रम, योजना तथा आयोजना मूल्याङ्कनको आधार भएको हुनेछ ।

परिच्छेद-नौ

नतिजा खाका

आवधिक योजनाको लक्ष्य देखि कार्यक्रम सम्मको कारण र असरहरू बीचको अन्तर सम्बन्ध र नतिजाहरू बीचको तहगत अन्तरसम्बन्ध स्थापना गरी योजनाप्रक्रियालाई नतिजामुखी बनाउन नतिजाखाकाको रूपमा तर्कबद्ध खाका (Logical Framework) तयार गरिएको छ । यो तर्कबद्ध खाका तयार गर्दा विषयगत क्षेत्रका आधारमा तहगत नतिजा सूचक (Per result Indicators) निर्धारण गरी सबै विषयगत क्षेत्र तथा उपक्षेत्रको योगदानको अन्तरसम्बन्ध स्थापित गराउन प्रयास गरिएको छ । तर्कबद्ध खाकामा प्रयोग गरिएका वार्षिक लक्ष्य सम्बन्धि तथ्यांकहरू हरेक वर्षको योग गरी समष्टिगत (Cumulative) रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । प्रयुक्त तथ्यांकहरू गाउँपालिकाको वस्तुगत विवरण, कार्यशाला गोष्ठीबाट प्राप्त विवरण, प्रदेश तथ्यांक र गाउँपालिका सम्बन्धी अन्य दस्तावेजहरूबाट संकलित गरिएका छन् । तर्कबद्ध खाकाको अन्तिम महलमा दिगो विकास लक्ष्य (दि.वि.ल.) को नं उल्लेख गरिएको छ । कतिपय दिगो विकास लक्ष्यका परिमाणात्मक लक्ष्यहरू आपसमा अन्तरसम्बन्धित रहेकाले लक्ष्यको बढि भारलाई

आधार मानी उल्लेख गरिएको छ । दिगो विकास लक्ष्य संकेतमा एउटै लक्ष्य भित्र पर्ने नतिजा सूचकहरूलाई शीर्ष महलमा मात्र उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका: ७ दीर्घकालिन राष्ट्रिय लक्ष्य संकेतहरू:

संकेत नं.	दीर्घकालिन राष्ट्रिय लक्ष्य
संकेत नं. १	उच्च र समतामूलक राष्ट्रिय आय
संकेत नं. २	मानवपूजी निर्माण तथा सम्भावनाको पूर्ण उपयोग
संकेत नं. ३	सर्वसूलभ आधुनिक पूर्वाधार एवम सघन अन्तर आवद्धता
संकेत नं. ४	उच्च दिगो उत्पादन तथा उत्पादकत्व
संकेत नं. ५	परिस्कृत र मर्यादित जीवन
संकेत नं. ६	सुरक्षित सभ्य र न्यायपूर्ण समाज
संकेत नं. ७	सुशासन
संकेत नं. ८	सबल लोकतन्त्र र राष्ट्रिय एकता
संकेत नं. ९	सुरक्षा र सम्मान

तालिका ८ दिगो विकास लक्ष्यको स्थानीयकरण

लक्ष्य संकेत नं.	लक्ष्य	कै
१	सबै क्षेत्रमा रहेको गरिबीको सम्पूर्ण प्रकारका स्वरूपको अन्त्य गर्ने	
२	भोकमरी अन्त्य गर्ने, खाद्य सुरक्षाको प्रत्याभूत गर्ने तथा उन्नत पोषण प्राप्तीका लागि दिगो कृषिको प्रवर्द्धन गर्ने	
३	सबै उमेरका समुहका व्यक्तीका लागि स्वस्थ जीवनको सुनिश्चितता गर्दै सम्वृद्ध जीवनस्तर प्रवर्द्धन गर्ने	
४	सबैका लागि समावेशी र समतामूलक गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्दै जीवनपर्यन्त सिकाइका अवसरहरू प्रवर्द्धन गर्ने	
५	लैङ्गिक समानता हासिल गर्ने, सबै महिला किशोरी र बालबालिकाहरूको सशक्तिकरण गर्ने	
६	सबैका लागि खानेपानी र सरसफाइको उपलब्धता तथा सो को दिगो व्यवस्थापन	
७	खर्चले धान्न सकिने भरपर्दो दिगो र आधुनिक उर्जामा सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्ने	
८	स्थिर समावेशी र दिगो आर्थिक वृद्धि र सबैका लागि पूर्ण तथा उत्पादनशील रोजगारी र मर्यादित श्रम प्रवर्द्धन गर्ने	
९	उत्थानशील पूर्वाधारको निर्माण, समावेशी र दिगो औद्योगिक पूर्वाधार विकास र नवप्रवर्द्धनलाई जोड दिने	
१०	समाजमा असमानता र विभेदका सबै प्रकारहरूको अन्त्य गर्ने	

११	शहरउन्मुख क्षेत्र तथा ग्रामिण वस्तीहरूलाई समावेशी सुरक्षित उत्तानशील तथा दिगो बनाउने	
१२	दिगो उपभोग र उत्पादनका ढाँचा सुनिश्चित गर्ने	
१३	जलवायु परिवर्तन र त्यसका प्रभावहरूसँग जुध्न तत्काल कार्य अगाडी बढाउने	
१४	यस गाउँपालिकाको लागि सान्दर्भिक नभएको	
१५	पारीस्थितिक प्रणालीहरूको दिगो उपयोग र संरक्षणका लागि वनको दिगो व्यवस्थापन गर्ने मरुभूमिकरण तथा भुःक्षय रोक्नुका साथै जैविक विविधता संरक्षण गर्ने	
१६	दिगो विकासका लागि शान्तिपूर्ण र समावेशी समाजहरूको प्रवर्द्धन गर्ने न्यायमा सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्ने र प्रभावकारी जवाफदेहि तथा समावेशी संस्थाहरूको निर्माण गर्ने	
१७	दिगो विकासका लागि कार्यान्वयनको माध्यम सुदृढ गर्दै संघ प्रदेश तथा स्थानीय तहबीचको समन्वय सहकार्य र साझेदारीलाई यस क्षेत्रको विकासका लागि अर्थपूर्ण बनाउने	

तालिका: ९ नतिजा खाका

सूचक	इकाइ	आधरव र्ष	आर्थिक वर्ष/लक्ष्य/परिणाम					पुष्ट्याईको आधार	पूर्वानुमान तथा जोखिम पक्ष	दिगो राष्ट्रि य ल क्ष्य	दिगो विका स लक्ष्य संकेत
			आ.व. ०८०/०८१	आ.व. ०८१/०८२	आ.व. ०८२/०८३	आ.व. ०८३/०८४	आ.व. ०८४/०८५				
समष्टिगत क्षेत्र											
निरपेक्ष गरिबी	प्रतिशत						९.५			९.५	
प्रतिव्यक्ती वार्षिक आय	रु. अमेरीकी डलरमा						1595			१५ ९५	
आफ्नो उत्पादन वा आयले वर्षभरी खान पुग्ने जनसंख्या	प्रतिशत	35					65				
बेरोजगारी दर	प्रतिशत						६			६	

रोजगारीमा गैरकृषि क्षेत्रको योगदान	प्रतिशत	५					20			50	
आधारभुत तह(१-८) को खुद भर्नादर	प्रतिशत	९७	९८	९९	१००	१००	१००				
साक्षरता दर 15 वर्ष माथिको	प्रतिशत	४५	55	70	80	87	९५			९५	
औषत आयु	प्रतिशत						७२			७२	
५ वर्ष मुनिको बाल मृत्युदर(प्रति लाख जिवित जन्ममा)	संख्या		0	0	0	0	0				
खानेपानी सेवाबाट लाभान्वित जनसंख्या	प्रतिशत	५९	६७	७५	८५	९२	९९			९९	

विद्युत सेवाबाट लाभान्वित जनसंख्या	प्रतिशत	98	100	100	100	100	१००			९९	
दिगो सुरक्षित र नियमित सडक यातायात सेवाबाट लाभान्वित जनसंख्या	प्रतिशत	0	0	0	15	20	30			९५	
वर्षभरी नियमित सिचाइ भएको खेतियोग्य भूमि	प्रतिशत	80	85	90	95	95	100				
इन्टरनेट सेवामा पहुँच प्राप्त जनसंख्या	प्रतिशत	15	20	30	40	50	६०			१० ०	

वन जंगलले ढाकेको क्षेत्र	प्रतिशत									45	
पालिकाको सेवा प्रवाहबाट सन्तुष्ट अनुभूति गर्ने सेवाग्राही	प्रतिशत	६.७					९.५			5.1	
कृषि विकास											
कृषि											
व्यवसायिक कृषि उत्पादनमा संलग्न कृषक	संख्या	159	१६२	१७०	१७५	१८७	२००				
अगुवा वा व्यवसायि कृषक	संख्या	30	३५	४०	४७	५५	६०				

सक्रिय व्यवसायिक कृषक समुह	संख्या	8	१०	१४	१९	२५	२७				
क्रियाशील ग्रामिण कृषि कार्यकर्ता	संख्या	०	०	१०	२०	३०	५०				
विभिन्न क्षेत्रमा तालिमप्राप्त कृषक	संख्या	50	७०	९०	११०	१३०	१५०				
स्थानीय व्यवसायिक कृषि फर्म	संख्या	9	९	१२	१६	१८	१८				
जैविक मल उत्पादन	मे.ट										
व्यवसायिक कृषि नर्सरी	संख्या	0	०	०	१	२	३				
व्यवसायिक कृषिबाट प्रदान भएको प्रत्यक्ष रोजगारी	संख्या	12	१२	१३	१५	१५	१७				

कृषि उपज संकलन केन्द्र बजार प्रवर्द्धन केन्द्र तथा कृषि प्रसार सेवा	संख्या	0	0	0	0	1	2				
कृषि सहकारी संस्था	संख्या	0	0	0	1	1	2				
कृषि सहकारीमा आबद्ध जनसंख्या	संख्या	0	0	0	50	60	100				
उन्नत बीउ मल विषादी प्रयोग गर्ने कृषक	संख्या	15	20	25	30	40	50				
कृषि विमा सेवाबाट लाभान्वित कृषक	संख्या	0	0	0	0	30	50				

आधुनिक कृषि औजार प्रयोग गर्ने कृषक	संख्या	०	०	०	०	१०	२०				
प्रधानमन्त्रि कृषि आधुनिकीक रण परियोजनाबा ट लाभान्वित कृषक	घरधुरी	१५	२५	४०	५०	६५	७५				
कृषि व्यवसायबाट सहुलियत ऋण कृषि सामग्रीमा अनुदान तथा यान्त्रीकरण मा पूजिगत अनुदानबाट लाभान्वित कृषक	संख्या	०	०	०	०	१०	२०				

सञ्चालनमा रहेका कृषि हाटबजारहरू	संख्या	०	०	०	०	१	२				
सञ्चालनमा रहेका कृषि ब्लक जोन सुपरजोनहरू	संख्या	४	४	४	४	४	४				
कृषि उपज बिक्रिका लागि नजिकको बजारसम्म पुग्न लाग्ने समय	घण्टा	०									
तरकारी व्यवसायिक उत्पादन क्षेत्र	रोपनी	०		२५	३०	३२	४०				
तरकारी उत्पादन	मे ट	०									
फलफुल उत्पादन	मे ट	०.५									

अन्नबालीको वार्षिक उत्पादन	मे ट	130									
आलु खेतिको वार्षिक उत्पादन	मे ट	70									
पशुपंक्षी विकास											
व्यवसायिक पशुपालनमा संलग्न कृषक	संख्या	70	८०	१००	१५०	१८०	२००				
सुचारू व्यवसायिक पशुपक्षी फर्म	संख्या	15	१५	१७	२०	२०	२५				
सक्रिय पशुपालन समुह	संख्या	11	१५	१७	२०	२३	२७				

नक्ष सुधार तथा प्राथमिक उपचार केन्द्र	संख्या	0	0	0	0	0	9				
पशु बिमा सेवावाट लाभान्वित कृषक	संख्या	5	95	20	30	50	60				
क्रियाशील ग्रामीण पशु स्वास्थ्य कार्यकर्ता	संख्या	0	0	5	9	92	95				
पशुपालनस म्बन्धी उपलब्ध प्रविधि उपयोग गर्ने कृषक	संख्या	0	0	0	95	20	30				
सञ्चालनमा रहेका कृतिम	संख्या	0	0	0	0	0	3				

गर्भाधान केन्द्र											
दुग्धसंकलन केन्द्र	संख्या	०	१	१	१	१	२				
पशुपालनमा रहेको सक्रिय रोजगारी	प्रतिशत	15	१५	१५	१५	१८	२०				
दुध तथा दुग्धजन्य उत्पादन	मे ट										
खसी बोकाको वार्षिक उत्पादन	मे ट										
भेडा च्याङ्ग्राको वार्षिक उत्पादन	मे ट										
वार्षिक मौरीघार संख्या	संख्या										

वार्षिक मह उत्पादन	मे ट										
पोषण तथा खाद्य सुरक्षा											
सुत्केरी स्याहार भत्ता पाउने महिला	प्रतिशत	१००	१००	१००	१००	१००	१००				
कुपोषण प्रभावित जनसंख्या	प्रतिशत	२०	१८	१६	१५	१३	१२				
करेसावारी भएको घरपरिवार	संख्या	४५	५०	५५	५८	६०	६२				
आफ्नो उत्पादनबाट वर्षभरी खान पुग्ने परिवार	प्रतिशत	१५	१७	२०	२४	२८	३३				
प्रतिव्यक्ती खाद्य उत्पादन	क्वीन्टल										
आधारभूत खाद्य	प्रतिशत	६५	६६	६९	७२	७४	७५				

सुरक्षाको स्थितिमा रहेको परिवार											
कम्तिमा एक गाई वा चौरीगाइ भएको परिवार	प्रतिशत	६०	६०	६५	७०	७०	७५				
कम्तिमा एक मासुजन्य पशुपंक्षी पाल्ने घरपरिवार	प्रतिशत	९५	९५	९५	९५	९५	९५				
उच्च खाद्य असुरक्षाको स्थितिमा रहेको परिवार	प्रतिशत	३५	३४	३१	२८	२६	२५				

आफ्नो उत्पादनको दुई तिहाइ खानामा खर्च गर्ने परिवार	प्रतिशत	९५	९०	८५	८०	७५	७०				
सिचाई											
खेतियोग्य जमिन मध्ये वर्षभरी सिंचित भूमि	प्रतिशत	७०	९०	९५	१००	१००	१००				
आकाशै पानीमा निर्भर सिचाई भूमि	प्रतिशत	१००	८०	७०	६०	५०	५०				
खोला मुहानबाट सिंचित भूमि	प्रतिशत	१५	१८	२०	२०	२०	२०				
प्रयोगमा आएका सिचाई प्रविधि	संख्या	१	१	१	१	२	२				

सिचाईका आधुनिक पूर्वाधार निर्माणबाट सिचाई क्षेत्र विस्तार	प्रतिशत	०	०	०	०	०	०				
परम्परागत कुलो तथा पोखरीबाट भएको सिंचित भूमि	प्रतिशत	८५	९०	९५	१००	१००	१००				
प्राकृतिक श्रोत व्यवस्थापन											
जलश्रोत											
वन तथा वनस्पती सम्पदा											
मध्यवर्ती क्षेत्र अन्तर्गत पर्ने वनको क्षेत्रफल	वर्ग कि.मि.										

वन तथा वनस्पती सम्पदा संरक्षणका लागि भएका कार्यहरु	संख्या	1	1	1	1	1	1				
मध्यवर्ती क्षेत्र व्यवस्थापन बाट भएका कार्यक्रमहरु	संख्या	१	१	१	१	१	१				
वृक्षारोपण गरिएको क्षेत्र	हेक्टर	०	वार्षिक १००० बिरुवा का दरले वृक्षारोपण गरिएको हुने								
आयमुलक कार्य सञ्चालन गरिएको वन क्षेत्र											
चरन क्षेत्र	हेक्टर										
वन तथा जडीबुटीमा	संख्या	०									

आधारित उद्योग											
उच्च मुल्यका जडिबुटी तथा वन पैदावारको उत्पादन	क्वीन्टल	0									
पालिकाको कुल आन्तरिक आयमा वन तथा वन सम्पदाको योगदान	रु.	0									
खानी तथा खनिज सम्पदा											
वातावरणीय प्रभाव अध्ययन भएका खानी क्षेत्र	संख्या	०	०	०	०	०	०				

पालिकाको कुल आन्तरिक आयमा खानि सम्पदाको योगदान	रु.	०									
उद्योग वाणिज्य आपूर्ति तथा पर्यटन											
उद्योग											
चालु घरेलु तथा साना उद्योग	संख्या	१	१	१	२	३	४				
सूचारु व्यापार व्यवसाय	संख्या	५०	६०	७५	८०	९०	१००				
स्थानीय सीप प्रविधिमा आधारीत	संख्या	०	०	०	१	२	४				

उद्यम व्यवसाय											
जडीबुटीमा आधारीत उद्यम व्यवसाय	संख्या	०	०	०	१	१	२				
स्थानीय हस्तकलामा आधारित उद्यम व्यवसाय	संख्या	०	०	०	१	१	२				
उद्यम सिर्जना व्यवसायिक विकाससम्ब न्धी तालिमप्राप्त उद्यमी	संख्या	०	०	१०	२०	४०	६०				
सीपमूलक तालिमप्राप्त व्यक्तीहरु	संख्या	८०	१२०	१६०	२००	२४०	३००				

महिलाद्वारा सञ्चालित उद्यम व्यवसाय	संख्या	०	०	१	२	३	५				
पर्यटन											
व्यवस्थित सुविधायुक्त सुरक्षीत पर्यटकिय गन्तव्य	संख्या	०	०	०	१	२	३				
व्यवस्थित होमस्टे	संख्या	०	१	२	३	५	७				
उपलब्ध पर्यटकिय सेवा र सुविधाको प्रकार	संख्या	१	१	१	१	१	१				
स्तरोन्नती गरिएका पर्यटकिय सम्पदा	संख्या	०	२	४	६	८	१०				

सञ्चालित व्यवस्थित पर्यटकिय पदमार्गको लम्बाइ	कि.मि.	०									
धार्मिक पर्यटन स्थल	संख्या	५	५	५	७	८	०				
व्यवस्थित वनभोज तथा पिकनिक स्थल	संख्या	०	०	०	१	१	१				
तालिमप्राप्त टुर गाइड	संख्या	०	५	१०	१०	१०	१५				
तालिम प्राप्त कुक वेटर	संख्या	०	१	५	१०	१५	२०				
भ्रमण गर्ने आन्तरिक पर्यटक	संख्या	१००००	११०००	१२१००	१३३१०	१४६४१	१६१०५				
भ्रमण गर्ने बाह्य पर्यटक	संख्या	५०००	५५००	६०५०	६६५५	७३२१	८०५३				

भ्रमण गर्ने पर्यटकको औषत बसाइ	दिन	४	४	४	४	५	५				
पर्यटकको औषत दैनिक खर्च	रु. हजारमा		२	२.५	२.८	३	३.५				
पर्यटक व्यवसायमा कुल रोजगारी	प्रतिशत	२	५	५	५	७	८				
पर्यटनबाट कुल राजश्व संकलन	रु. हजारमा	०									
बैंक तथा वित्तिय संस्था											
सञ्चालनमा रहेका बैंक तथा वित्तिय संस्था	संख्या	१	१	१	१	१	१				

बैंक खाता रहेको जनसंख्या	संख्या	1050	1200	1300	1500	1600	1800				
कुल सहकारी संस्था	संख्या	3	4	5	5	6	9				
महिलाद्वारा सञ्चालित सहकारी संस्था	संख्या	1	1	2	3	3	5				
कृषि सहकारी संस्था	संख्या	0	0	0	1	2	3				
सहकारीमा आवद्ध जनसंख्या	संख्या	150	300	400	500	570	650				
सहकारीको कर्जाबाट व्यवसाय सञ्चालन गर्ने जनसंख्या	संख्या	0	5	10	12	15	20				
सहकारीबाट भएको कुल	रु. लाखमा	0	२	३	५	७	१०				

कर्जा लगानी											
सहकारीबाट भएको कुल निक्षेप संकलन	रु. लाखमा	०	५	६	८	१०	१५				
जनसंख्या तथा बसाईसराइ											
जनसङ्ख्या वृद्धिदर	प्रतिशत	1.8	1.8	1.8	1.8	1.8	1.8				
जनघनत्व	जना प्रति वर्ग कि.मि.	30	30	30	30	30	30				
प्रतिपरिवार औषत सदस्य संख्या	संख्या	4.22	4.22	4.22	4.22	4.22	4.22				
सक्रिय जनसंख्या (१५ देखि ५९ वर्ष सम्मका)	प्रतिशत	68	68	68	68	68	68				
आश्रित जनसंख्या	प्रतिशत	32	32	32	32	32	32				

लैङ्गिक अनुपात	प्रतिशत	९५.८५	९५.८५	९५.८५	९५.८५	९५.८५	९५.८५				
शहरी र ग्रामीण जनसंख्या	अनुपात	0:01	0:01	0:01	0:01	0:01	0:01				
जन्मदरता	प्रतिशत	६९	७५	८०	८५	९०	१००				
मृत्युदरता	प्रतिशत		६०	७५	८०	८५	१००				
विवाहदरता	प्रतिशत		७०	७५	८०	८५	१००				
बसाइसराई दरता	प्रतिशत		५५	६०	७६	९०	१००				
वैदेशिक रोजगारीमा रहेका जनसंख्या	प्रतिशत	८.४									
बेरोजगारी दर	प्रतिशत						6				
कुल प्रजनन दर	प्रतिशत						2				
परिवार नियोजनका साधन प्रयोग गर्ने	प्रतिशत						49				

प्रजनन योग्य महिला											
किशोरी अवस्थामा प्रजनन	प्रतिशत						2				
पहिलो बच्चा जन्माउने औषत उमेर	वर्ष						२२				
जनसाङ्ख्यिक तथ्याङ्कको डिजिटाइज्ड सूचना प्रणाली	संख्या	०	०	०	०	०	१				
शिक्षा											
विद्यालय बाहिर रहेका ५- १५ वर्ष उमेरका बालबालिका		१५०	१००	७०	५०	३०	१०				

आधारभूत तहसम्मको उत्तिर्ण दर		७३	७५	८३	८७	९०	९५				
माध्यामिक तहसम्मको उत्तिर्ण दर		६१	६७	७०	७५	७९	८३				
कक्षा ८ को सिकाई उपलब्धी दर		70	72	75	80	85	90				
बालमैत्री सिकाइ विधि अवलम्बन गर्ने विद्यालय		१	1	1	1	1	1				
बालमैत्री आधारभूत पूर्वाधार र सुविधा उपलब्ध विद्यालय		१	1	1	1	1	1				

बालमैत्री अपाङ्गमैत्री छात्रामैत्री र भूकम्प प्रतिरोधी संरचना भएका विद्यालय		१	१	१	१	१	१				
व्यवस्थित विज्ञान र कम्प्युटर प्रयोगशाला भएका विद्यालय		०	०	०	१	२	३				
बालविकास को अनुभव सहित कक्षा १ मा भर्ना हुने विद्यार्थी	प्रतिशत	४६	५०	५६	६५	७०	७५				
आधारभुत तह(१-८) को खुद भर्नादर	प्रतिशत	९७	९८	९९	१००	१००	१००				

मध्यामिक तह(९-१०) को खुद भर्नादर	प्रतिशत	७३	७५	८३	८७	९०	९५				
बालकलब गठन भएका विद्यालय	संख्या	३	५	६	८	१०	१३				
विषयगत तालिमप्राप्त शिक्षक	प्रतिशत	७५	८०	८५	९०	९५	१००				
दिवाखाजा प्रदान गर्ने विद्यालयहरू	संख्या	१	१	१	१	१	१				
सेनिटरी प्याड र नर्स सेवा उपलब्ध भएका विद्यालय	संख्या	०	०	०	०	०	०				
सामुदायिक विद्यालयमा प्राविधिक धारको	संख्या	०	०	०	०	०	०				

अध्यापन गराउने विद्यालय											
आधारभूत तहमा स्थानीय पाठ्यक्रम पठनपाठन गर्ने विद्यालय	संख्या	०	०	०	०	०	०				
राष्ट्रपति शैक्षिक सुधार कार्यक्रमबाट लाभान्वित विद्यालय	संख्या	१	१	१	१	१	१				
स्वास्थ्य तथा पोषण											
बिरामी पर्दा सर्वप्रथम स्वास्थ्य	प्रतिशत	८०	८५	९०	९५	९८	९८				

चौकी जाने जनसंख्या											
नजिकको स्वास्थ्य संस्थामा पुग्ने लाग्ने समय	मिनेट	१५०	१२०	९०	६०	४५	३०				
२५०० ग्रामभन्दा कम तौल भएका शिशुहरु	संख्या	०	०	०	०	०	०				
कुपोषणका कारण ५ वर्ष मुनिका बालबालिका हरुको पुङ्कोपना र उचाई अनुसारको कम तौल भएको	संख्या	१	१	०	०	०	०				

स्वास्थ्य संस्थामा प्रसुतीगाराउ ने गर्भवती महिला	प्रतिशत	१५	२३	३०	३८	४५	५०				
४ पटक प्रसुती सेवा प्राप्त गर्ने महिला	प्रतिशत	४८.४	५०	५४	५७	६०	६५				
प्रसुती सेवा उपलब्ध भएका स्वास्थ्य संस्थाहरु		१									
झाडापखाला को संक्रमण दर											
श्वासप्रश्वास को संक्रमण दर											
स्वास्थ्य संस्थामा	संख्या	१६	२०	२५	२५	३०	३५				

कार्यरत स्वास्थ्यकर्मी											
भिटामिन ए प्राप्त गर्ने बालबालिका	प्रतिशत	८७	९०	९५	९५	९८	९८				
परिवार नियोजनका साधन को प्रयोग दर	प्रतिशत	४८	५०	५३	५५	५७	६६				
स्वास्थ्य बीमा गर्ने नागरिक	प्रतिशत	०	२	५	७	१०	१५				
५ वर्ष मुनिको बाल मृत्युदर	प्रति हजार जिवित जन्ममा	०	०	०	०	०	०				
घुम्ती लगायत स्वास्थ्य शिविर	संख्या	०	१	१	१	२	२				

असाध्यै/नस ने रोगको निःशुल्क स्वास्थ्य परिक्षणबाट लाभान्वित जनसंख्या	संख्या	२	३	४	५	१औ	१२				
आधारभूत स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध भएका वडाहरु	संख्या	३	३	४	५	६	७				
आधारभूत सुविधा(खाने पानी तथा शौचालय वर्थिङ वार्ड र परामर्श केन्द्र) भएका स्वास्थ्य संस्थाहरु	संख्या	१	१	१	३	३	३				

महिला स्वास्थ्य स्वयम सेविका	संख्या	२७	२७	२७	२७	३६	३६				
वैकल्पिक प्राकृतिक चिकित्सा पद्धति(आयु वैदिक आम्ची)	संख्या										
गाउँघर क्लिनिक	संख्या	९	९	९	९	१२	१२				
खानेपानी तथा सरसफाई											
पाइपलाइन को निजी धारा उपलब्ध भएका घरधुरी	संख्या	२१२	२३५	२७०	३००	३५०	४००				

पाइपलाइन बाट वितरित खानेपानी उपभोग गरिरहेका घरधुरी	संख्या	२७६	२८५	२९०	३००	३१०	३२०				
सुरक्षित खानेपानी सुविधा प्राप्त घरधुरी	संख्या	४८८	५२०	५६०	६००	६६०	७२०				
मुल ढुङ्गेधाराको पानी प्रयोग गर्ने घरधुरी	संख्या	१६२	140	120	100	80	50				
सार्वजनिक नदि खोलाबाट खानेपानी प्रयोग गर्ने घरधुरी	संख्या	२०६	175	140	115	80	50				
स्वच्छ प्यान भएको	संख्या	१४७	170	195	215	240	275				

शौचालय प्रयोग गर्ने घरधुरी											
शौचालय नभएका तथा खुल्ला क्षेत्रमा शौच गर्ने घरधुरी	सख्या	३५८	320	280	240	200	160				
सार्वजनिक शौचालय	सख्या	९	12	15	18	20	25				
जोखिमयुक्त अवस्थामा साबुनपानीले हात धुने जनसंख्या	सख्या	40	50	75	100	140	160				
फोहोरको वर्गिकरण गरी विसर्जन गर्ने परिवार	सख्या	0	5	10	15	20	25				

घर आँगन तथा शौचालयबाट निस्केको फोहोरलाई व्यवस्थित गर्ने परिवार	संख्या	०	२०	३५	५०	६०	७५				
युवा तथा खेलकुद											
युवाहरुको कुल बेरोजगारीता	प्रतिशत	५	४	३	२	१	१				
आयमुलक व्यवसायिक सीप विकास तालिम तथा प्राविधिक शिक्षा हासिल गरेको युवा	संख्या	१०	२४	३५	४५	५०	१००				

आयमुलक व्यवसायिक सीप विकास तालिमबाट रोजगार तथा स्वरोजगार युवा	संख्या	५	१५	२३	३१	३८	६०				
उद्योग व्यापार व्यवसायमा आवद्ध युवा	संख्या	१				३	५				
प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम अन्तर्गत युवा रोजगार सेवा केन्द्रबाट लाभान्वित युवा	संख्या	७३०	८००	८५०	९००	९५०	१०००				

युवा स्वरोजगार कोष अन्तर्गत स्वरोजगार कर्जा कार्यक्रमवा ट लाभान्वित युवा	संख्या	०									
स्थानीय तहको संरचनामा युवा सहभागिता	प्रतिशत	५	१५	२०	२५	२५	३०				
युवा क्लब सञ्जाल तथा संस्था	संख्या	०	१	९	९	९	९				
युवा खेलकुद अभ्यास तथा प्रशिक्षण केन्द्र	संख्या	०	०	०	०	०	१				

खेलकुद मैदान	संख्या	०	०	१	२	३	३				
पालिकास्तरी य खेलकुद प्रतियोगिता	संख्या	०	१	१	१	२	२				
भाषा कला साहित्य र संस्कृति											
भाषा कला साहित्य र संस्कृति र सम्पदाका प्रकार	संख्या										
संरक्षण गर्नुपर्ने स्थानीय संस्कृति तथा प्रथा	संख्या										
स्थानीय लोपोन्मुख भाषा	संख्या	२	२	२	२	२	२				
बोलीचालि का भाषाहरु	संख्या	२	२	२	२	२	२				

स्थानीय भाषा कला संस्कृति झल्किने संग्रहालय तथा कला केन्द्र	संख्या	०	०	०	०	१	२				
स्थानीय भाषा कला साहित्य तथा संस्कृतिलाइ पेशाको रूपमा अवलम्बन गर्ने जनसंख्या	संख्या										
स्थानीय भाषा कला साहित्य तथा संस्कृतिसम्ब न्धि भएका	संख्या										

अध्ययन अनुसन्धान											
स्थानीय भाषा कला साहित्य तथा संस्कृतिमा आधारित नियमित प्रकाशन	संख्या										
भाषा साहित्य संस्कृति आदिवासी ज्ञानसीप तथा कला प्रदर्शनी	संख्या										
जिल्ला क्षेत्रीय व्यवसायिक खेलाडी	संख्या	२	३		५	५	५	५			

सुरक्षित तथा सम्मानजन क जिवनयापन गर्ने जेष्ठ नागरिक	संख्या	०									
अन्य क्षेत्रमा बसाइसराइ गर्ने घरपरिवार	संख्या										
उर्जा											
स्थानीयस्तर मा विद्युत उत्पादन	कि.वा.										
स्थानीयस्तर मा लघु जलविद्युत उत्पादन गर्ने संस्था	संख्या	२	२	२	२	३	३				
सोलार प्रणाली सहित विद्युत	संख्या	८४७	सबै घरधुरीमा विद्युत सेवा पुगेको हुने								

सेवा पुगेको घरधुरी											
सुधारीएको उर्जा(बायो ग्यास एल.पी ग्यास) प्रयोग गर्ने घरधुरी	संख्या	१०	१२	१४	१६	१८	२०				
विद्युत सेवाबाट बाहिर रहेको घरधुरी	संख्या	१४	०	०	०	०	०				
सडक तथा यातायात											
ग्राभेल सडकको लम्बाई	कि.मि.	१०	१५	२०	२५	३०	३५				
कृषि सडकको लम्बाई	कि.मि.	१	४	८	१०	१२	१५				

पर्यटकिय पदमार्गको लम्बाई	कि.मि.	५०	५६	६३	७०	७५	८०				
झोलुङ्गे पुल	संख्या	९	१०	११	११	१२	१२				
पालिका केन्द्रबाट वडा कार्यालयस म्म जोडिएका सडक	संख्या	४	५	६	६	६	७				
सडक सञ्जालले नजोडीएको बस्ती	संख्या	५	५	४	३	२	०				
३० मिनेटको दुरीमा यातायात पहुँच भएका घरपरिवार	प्रतिशत	०	०	०	०	३०	४५				

अन्तरपालि का सडक सञ्जाल	संख्या	२	३	३	३	३	५				
नियमित मर्मत सम्भार भएका सडक	कि.मि.	०	०	०	२	३	५				
बायो इन्जिनियरी ड प्रविधि र वृक्षारोपण	कि.मि.	०	१	१	१	२	३				
डी.पी.आर. तयार भएका वातावरणीय प्रभाव मुल्याङ्कन प्रारम्भिक वातावरण परिक्षण गरी निर्माण	कि.मि.	०	०	१२	१८	३०	५०				

गरिएका सडक											
आवास तथा भवन											
सुरक्षित आवास निर्माण	संख्या	०	०	०	३	४	५				
जोखिमयुक्त बस्तीहरु	संख्या	३	३	२	२	१	०				
भुकम्प प्रतिरोधी भवन निर्माण सम्बन्धी दक्ष जनशक्ती	संख्या	०	९	१८	१८	२७	४५				
सञ्चार तथा सूचना प्रविधि											

सञ्चारका कुनै एक साधन उपलब्ध घरधुरी	प्रतिशत	८६	८८	९०	९२	९३	९५				
सञ्चार सेवाबाट बञ्चित घरधुरी	प्रतिशत	१४	१२	१०	८	७	५				
मोबाइल फोन प्रयोगकर्ता	प्रतिशत	६०	६५	६६	७०	७२	७५				
इन्टरनेट सेवा प्राप्त जनसंख्या	प्रतिशत	८	२०	२५	३०	४०	४५				
इन्टरनेट सेवा पुगेका स्वास्थ्य संस्था विद्यालय	संख्या	२	३	५	६	८	१०				
फोहोरमैला व्यवस्थापन											

हरित क्षेत्र मनोरञ्जनस्थ ल	संख्या	१	1	1	1	1	2				
निष्काषित फोहोरको वार्षिक परिमाण	मे.ट.										
नियमित सरसफाइ अभ्यास गर्ने घरधुरी	संख्या										
व्यवस्थित ढल निकास	संख्या	0									
दाउराको प्रयोग गर्ने घरधुरी	संख्या	568	560	555	550	545	540				
धुवामुक्त घरधुरी	संख्या	0									
फोहोरलाइ कुहिने र नकुहिने गरी वर्गिकरण	संख्या										

गरी विसर्जन गर्ने घरधुरी											
स्थानीय एकता शान्ति सुरक्षा तथा सुव्यवस्था											
समान अवसरको सुनिश्चितता	प्रतिशत	३५	४५	५०	५५	६०	६५				
समावेशी वडा घोषणा	संख्या	०	१	१	२	२	३				
सदभाव र सहिष्णुता प्रवर्द्धन अन्तरक्रिया कार्यक्रम	संख्या	०	१	२	२	२	२				
सांस्कृतिक धरोहरहरु को संरक्षण	संख्या	०	५	५	७	१०	१०				
स्थानीय सुरक्षासम्ब न्धी ऐन	भएको/नभ एको	नभएको	भएको	भएको	भएको	भएको	भएको				

कानून तर्जुमा											
जिल्ला सुरक्षा सम्यन्त्रसँग समन्वय	संख्या	२	३	४	५	५	५				
प्रहरी चौकी	संख्या	२	२	३	३	४	४				
दण्डहिन्तास म्बन्धी सचेतना कार्यक्रम	संख्या	०	१	१	१	१	१				
अपराध न्युनिकरण गोष्ठी	संख्या	०	१	१	१	१	१				
नेतृत्व विकास र मानव अधिकार तथा सामाजिक न्याय											

दर्ता भएका लैङ्गिक हिंसा लगायतका घटना र अनुसन्धान को अनुपात	अनुपात	१:०१	१:०१	१:०१	१:०१	१:०१	१:०१				
मेलमिलाप समितिबाट छिनोफानो भएका घटना	प्रतिशत	८०	१००	१००	१००	१००	१००				
न्यायसम्पाद नको अभिलेख	संख्या	०	१	१	१	१	१				
मानव अधिकार कानूनी साक्षरता कार्यक्रम	संख्या	०	१	१	१	१	१				
मानव अधिकार सम्बन्धी निति तथा	भएको/नभएको	भएको	भएको	भएको	भएको	भएको	भएको				

कार्ययोजना तर्जुमा											
न्यायिक समितिबाट फछ्यौट भएका मुद्दाहरु	प्रतिशत	८०	१००	१००	१००	१००	१००				
संघीय शासन प्रणाली											
गाउँपालिका को एकल क्षेत्राधिकार को कार्यान्वयन	भएको/नभ एको	भएको	भएको	भएको	भएको	भएको	भएको				
गाउँपालिका को साझा क्षेत्राधिकार को कार्यान्वयन	भएको/नभ एको	भएको	भएको	भएको	भएको	भएको	भएको				

अन्तरसरकार समन्वयसम्बन्धी नितिगत कानून निर्माण	संख्या	०	१	१	१	१	१				
अन्तर सरकार समन्वय सम्बन्धी नितिगत निर्णय	संख्या	०	१	१	१	१	१				
क्षमता अभिवृद्धि सम्बन्धी तालिम	संख्या	१	२	२	२	२	२				
स्थानीय तहको सन्तुलित विकास											
आर्थिक विकासमा	प्रतिशत										

विनियोजित खर्चको अंश											
सामाजिक विकासमा विनियोजित खर्चको अंश	प्रतिशत										
पूर्वाधार विकासमा विनियोजित खर्चको अंश	प्रतिशत										
सेवा प्रवाह तथा सुशासन विकासमा विनियोजित खर्चको अंश	प्रतिशत	२	५	५	५	५	५				
पिछडिएका तथा लक्षित वर्गका लागि कार्यक्रम	संख्या	०	१	१	१	१	१				
दुर्गम क्षेत्र विकास	संख्या	०	१	१	१	१	१				

लक्षित कार्यक्रम											
लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट विनियोजन	प्रतिशत	०	५	१५	२०	२५	३५				
सहभागिता त्मक ढङ्गबाट कार्यान्वयन भएका कानूनहरु	संख्या	१५	१०	१०	१०	१०	१०				
प्रतिव्यक्ती बजेट खर्च	रु. हजारमा	२५	३०	३८	४५	५०	५५				
लक्षित वर्ग सशक्तिकरण र क्षमता विकास कार्यक्रमबाट लाभान्वित पिछडिएका	प्रतिशत	५	१०	१५	२०	२५	२५				

तथा विपन्न वर्ग											
शासकिय सुधार											
उजुरी पेटिका राखिएका सार्वजनिक कार्यालयहरु	संख्या	१	२	५	९	१०	१०				
वार्षिक रूपमा सार्वजनिक गरिएको प्रतिवेदन	संख्या	०	१	२	३	४	४				
जन अभिमत संकलन	पटक	०	१	१	३	३	४				
गुनासो सुन्ने अधिकारी व्यवस्था	संख्या	१	५	९	९	१०	१०				

भएका कार्यालय											
अनलाइन सेवामा आवद्ध सुविधा	संख्या	०	१	१	१	१	२				
सफ्टवेयरमा आधारित सेवा	संख्या	१	२	२	२	३	३				
एकैदिनमा सम्पन्न गरिने सार्वजनिक सेवा	संख्या	१५	१७	२०	२५	३०	३७				
पर्याप्त विद्युतिय उपकरण भएका वडा कार्यालय	संख्या	०	०	०	१	२	३				
आवश्यक कानूनको निर्माण	संख्या	५०	५५	६०	६५	७०	७५				

कार्यक्षमता का आधारमा कर्मचारीला इ पुरस्कार र दण्ड	संख्या	०	१	१	१	१	१				
कर्मचारिका कार्यविवरण	संख्या	०	१	१	१	१	१				
गाउँपालिका ले स्वीकृत गरेको ऐन नियम निर्देशिका कार्यविधि तथा मापदण्ड	संख्या	५०	५५	६०	६५	७०	७५				
क्रियाशील समितिहरु	संख्या										
नागरिक वडापत्र राखीएका कार्यालयहरु	संख्या	१	५	१०	१०	१०	१०				

अभ्यास गरिएका सार्वजनिक जवाफदेहिता का औजारहरु	संख्या	२	४	४	४	५	५				
वर्षभरी गरिएका सार्वजनिक सुनुवाइ	संख्या	१	३	३	३	३	३				
गाउँपालिका मा पेश भएका सेवा प्रवाहसम्ब न्धी गुनासो सुनुवाइको फछ्यौट	प्रतिशत	९०	१००	१००	१००	१००	१००				
विद्युतिय सुशासन											
निर्धारित समयावधिमै बजेट	आएको/न आएको	आएको	आएको	आएको	आएको	आएको	आएको				

वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रमको विवरण वेवसाइटमा	राखिएको/ नराखिएको	राखिए को	राखिएको	राखिएको	राखिएको	राखिए को	राखिएको				
आय व्ययको अद्यावधिक विवरण वेवसाइटमा	राखिएको/ नराखिएको	राखिए को	राखिएको	राखिएको	राखिएको	राखिए को	राखिएको				
वार्षिक खरिद योजना	भएको/नभ एको	भएको	भएको	भएको	भएको	भएको	भएको				
आन्तरिक लेखापरिक्षण	गरिएको/न गरिएको	गरिएको	गरिएको	गरिएको	गरिएको	गरिएको	गरिएको				
आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालिको प्रयोग	गरिएको/न गरिएको	गरिएको	गरिएको	गरिएको	गरिएको	गरिएको	गरिएको				
समयमा फछ्यौट भएका	संख्या	७०	१००	१००	१००	१००	१००				

वार्षिक योजनाहरू											
गाउँपालिका को वार्षिक आन्तरिक आय रकम	रु. लाखमा	४८	६४	७५	९३	१११.५	१४९.५				
संघिय सरकारबाट राजस्व बाडँफाँड बाट प्राप्त रकम	रु. करोडमा	५.७	६.१	६.३	६.५	६.७	७				
प्रदेश सरकारबाट राजस्व बाडँफाँड बाट प्राप्त रकम	रु. लाखमा	१.६१	२.	२.५	३	३.२	३.८				
कुल बजेटको वास्तविक खर्च	प्रतिशत	८०	८५	८७	९०	९२	९५				

कुल बजेटको पूजिगत खर्च	प्रतिशत	६२	६५	६५	६५	६५	६५				
कुल बजेटमध्ये पूजि निर्माणमा भएको लगानी	प्रतिशत	०	०		५	५	५				
संकलित कर राजश्व र गैरकर राजश्वको अनुपात	अनुपात	०									
कर शिक्षा तथा वित्तिय साक्षरता कार्यक्रम	संख्या	०	१	१	१	१	१				
औषत वार्षिक वेरुजु फछ्यौट	रु. लाखमा	१०	१५	१५	१५	१५	१५				

कुल वार्षिक खर्चमा गै.स.स.को हिस्सा	प्रतिशत	५	८	८	१०	१०	१२				
आयोजना कार्यान्वयन मा उपभोक्ता समितिको हिस्सा/लगा नी	प्रतिशत	२०	२०	२०	२०	२०	२०				
गाउँपालिका र निजी क्षेत्रको सहकार्यमा भएको लगानी	प्रतिशत	०									
विद्युतिय खरिद प्रक्रियमार्फत खरिद गरिएका कार्यक्रम	संख्या	७	१२	१५	२०	२५	२५				

सार्वजनिक खरिद ऐन कार्यान्वयन को अवस्था	भएको/नभ एको	भएको	भएको	भएको	भएको	भएको	भएको				
भ्रष्टाचार निवारण											
भ्रष्टाचार निवारणसम्ब न्धी सचेतना कार्यक्रम	संख्या	०	१	१	१	१	१				
भ्रष्टाचार सम्बन्धी गाउँपालिका मा दर्ता भएका उजुरी	संख्या	०	०	०	०	०	०				
भ्रष्टाचार नियन्त्रणका लागि तर्जुमा गरिउका स्थानीय निति कानून तथा ऐन	संख्या	१	१	१	१	१	१				

अन्तरसम्बन्धित विषयहरू											
गरिबी न्युनिकरण	प्रतिशत	०	१	१	१	१	१				
गरिब घरपरिवार तथ्याङ्क अद्यावधिक	संख्या	०	१	१	१	१	१				
स्थानीय सीपको प्रोफाइल तयारी	संख्या	०	१	१	१	१	१				
बहुआयामिक गरिबि प्रतिव्यक्ती आय	प्रतिशत रु.		१	१	१	१	१				
अपेक्षित आयु	वर्ष										
गरिबीको रेखामुनी रहेको जनसंख्या	प्रतिशत		१	१	१	१	१				

श्रम तथा रोजगारी											
वैदेशिक रोजगारीमा जानेको संख्या	संख्या	३१	२५	२५	२५	२५	२५				
सीपमुलक तालिम सिकेर वैदेशिक रोजगारिमा जानेको संख्या	संख्या	२७	२५	२५	२५	२५	२५				
वित्तिय साक्षरता कार्यक्रमबाट लाभान्वित जनसंख्या	प्रतिशत	०	१५	१५	१५	१५	१५				
विप्रेषण प्राप्त घरधुरी	संख्या	३१	२५	२५	२५	२५	२५				

विप्रपणबाट प्राप्त वार्षिक आय	रु. लाखमा	२५	३५	३५	३५	३५	३५				
सामाजिक तथा सांस्कृतिक विविधता											
विपद् व्यस्थापन											
सुरक्षित एकिकृत र व्यवस्थित वस्ती विकास	संख्या	०	०	०	०	१	१				
जोखिमयुक्त बस्तीहरु	संख्या	७	६	६	५	४	२				
विपदका घटनाबाट भएको वार्षिक क्षति	लाखमा	५०	३५	३०	२५	२०	१०				
खुल्ला क्षेत्र स्थानहरु	संख्या										

आपतकालि न उद्धारका लागि स्वयमसेवक हरु	जना	०	१५	२५	४०	५०	५०				
विपद व्यवस्थापन कोषमा रकम	रु. लाखमा	०	२०	२५	३०	४०	५०				
विपद् व्यवस्थापन का क्षेत्रमा क्रियाशील संघ संस्था	संख्या	०	०	०	१	१	२				
विपद् प्रतिकार्य योजना निर्माण	भएको/नभएको	नभएको	भएको	भएको	भएको	भएको	भएको				
विपद पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य	संख्या	०	९	९	९	९	९				

समिति गठन											
आपतकालि न उद्धारका लागि आवश्यक सामग्रीको व्यवस्थापन	संख्या	०	१	१	१	१	१				
वातावरण संरक्षण र जलवायु अनुकुलन											
जलाधार संरक्षण	संख्या	०	१	१	१	२	२				
सुरक्षीत पानिका मुहान क्षेत्र	संख्या	०	१०	१०	१५	१५	१५				
संरक्षीत खेतबारीको क्षेत्र	प्रतिशत										
नदि नियन्त्रण तटबन्धन	कि मि	०.०६	१	१	१	१	१				

तथा बाध निर्माण											
पहिरो नियन्त्रण	संख्या	२	३	४	५	५	५				
जलउत्पन्न प्रकोपबाट प्रभावित घरपरिवार	संख्या	२१	१९	१५	१२	१०	९				
जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी तालिमप्राप्त जनशक्ती	संख्या	०	२०	२०	२०	२०	२०				
जलवायु परिवर्तन अनुकुलन सम्बन्धी सचेतनामुल क कार्यक्रमहरु	संख्या	१	२	२	५	५	५				
सामुदायिक साझेदारि तथा गैर											

सरकारी संस्थाहरु											
गाउँपालिका मा क्रियाशील गैर सरकारी संस्थाहरु	संख्या	३	५	५	५	५	५				
सार्वजनिक लेखापरिक्षण अनुगमन मुल्याङ्कन	संख्या	१	१	१	१	१	१				
सामाजिक संघ संस्थाका कार्यक्रममा साझेदारी	प्रतिशत	२०	२५	२५	२५	२५	२५				
गाउँपालिका मा गै स स को लगानी	रु. लाखमा	१८०० ०	२५०००	३००००	३००००	३००० ०	३००००				
तथ्याङ्क व्यवस्थापन											

व्यवस्थित सूचना प्रणालि	संख्या	१	१	१	१	१	१				
ई-पेमेन्ट	संख्या	०	१	१	१	१	१				
वेबसाइट	संख्या	१	१	१	१	१	१				
अनलाइन रजिष्ट्रेशन	संख्या	०	१	१	१	१	१				
कम्प्युटर विलिड	संख्या	०	१	१	१	१	१				
टोकन प्रणाली	संख्या	०	०	०	०	०	०				
सफ्टवेयरमा आधारित सेवा	संख्या	०	२	३	४	५	५				
प्रोफाइल नविकरण	संख्या	०	१	१	१	१	१				
मानव संशाधन तथा संस्थागत विकास											

गाउँपालिका मा कार्यरत मानव संसाधन	संख्या	४५	५०	५०	५०	५०	५०				
गाउँपालिका मा कार्यरत प्राविधिक जनशक्ती	संख्या	२५	३०	३०	३०	३०	३०				
संगठन र विकास अध्ययन अनुसार परिपूर्ति	संख्या										
एक सेवाग्राहीला इ सेवा प्रदान गर्न लाग्ने औषत समय	मिनेट	३०	२०	१५	१५	१५	१५				
क्षमता विकास कार्यक्रमबाट	संख्या	०	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै				

लाभान्वित जनशक्ती तथा पदाधीकारिह रु											
कार्यसम्पाद न करार तथा कार्यविवरण का आधारमा कार्यसम्पाद न गर्ने कर्मचारिहरु	संख्या	०	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै				
आफ्नै भवन भएका वडा कार्यालय	संख्या	१	१	२	२	३	३				
विज्ञान तथा प्रविधि											
संरक्षण तथा स्तरोन्नती भएको परम्परागत	संख्या	०	०	०	१	१	१				

सीप र प्रविधि											
सुचना र जानकारी प्रवाहको लागि APPS निर्माण	संख्या	०	१	०	१	१	०				
गाउँपालिका को मोबाइल एप्सको प्रयोगकर्ता	संख्या	०	०	५०	६०	७५	१००				
विज्ञान प्रदर्शनिको आयोजना	संख्या	०	१	१	१	१	१				
विज्ञान तथा प्रविधिको क्षेत्रमा उल्लेखनिय कार्य गर्ने	संख्या	०	२	२	५	५	५				

व्यक्तिलाइ सम्मान											
उपलब्ध अनलाइन सेवाका प्रकार(निवेदन सिफारिस पञ्जिकरण आदि)	संख्या	१	३	५	५		५				
अनलाइन सेवा प्रवाहबाट लाभान्वित सेवाग्राही	संख्या	१००	२००	५००	५००	५००	५००				
योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन											
आवधिक योजना अनुसार वार्षिक	भएको/नभएको	नभएको	भएको	भएको	भएको	भएको	भएको				

कार्यक्रम तथा योजना तयार											
मध्यकालिन खर्च संरचना कार्यान्वयन	भएको/नभएको	नभएको	भएको	भएको	भएको	भएको	भएको				
समयमा सम्पन्न आयोजना	प्रतिशत	६०	९०	९५	९५	९५	९५				
योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन मा महिलाको सहभागिता	प्रतिशत	२०	३३	५०	५०	५०	५०				
योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन मा लक्षित वर्गको सहभागिता	प्रतिशत	१०	१५	२०	२०	२०	२०				

आयोजना बैंक निर्माण	भएको/नभएको	भएको	भएको	भएको	भएको	भएको	भएको				
सूचक तयार गरी लागु भएका कार्यक्रमहरु	संख्या	०	५	१०	१२	१५	१५				
सूचकका आधारमा कार्यान्वयन भएका योजना कार्यक्रमहरु	संख्या	०	५	१०	१२	१५	१५				
श्रोतनक्शा सहित खण्डिकृत वस्तुगत विवरण तयारी तथा अद्यावधिक भएको विषयक्षेत्र	संख्या	०	१	१	१	१	१				
स्थानीय गौरवका	संख्या	०	१५	१५	१५	१५	१५				

आयोजनाको कार्यान्वयन											
तर्जुमा गरिएका विषयक्षेत्रगत गुरुयोजना	संख्या	०	१	१	१	२	२				
वार्षिक नीति तथा कार्यक्रममा आर्थिक विकास तथा आयमुलक क्षेत्रमा लगानी	प्रतिशत	२	५	७	१०	१५	१५				
कुल आयोजनाम ध्ये उपभोक्ता समितिबाट कार्यान्वयन भएका आयोजनाहरू	प्रतिशत	८५	८०	७५	७०	६५	६०				

निर्धारित समयमा सम्पन्न आयोजना कार्यक्रमहरू	प्रतिशत	४०	७०	९०	९५	९५	९५				
आयोजना कार्यक्रमहरू को अनुगमन प्रतिवेदन	पटक		आवश्यकता अनुसार	आवश्यक ता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्य कता अनुसार	आवश्यक ता अनुसार				
गाउँपालिका बाट प्रकाशित दस्तावेज तथा प्रतिवेदन	संख्या	०	१	२	२	२	३				
सहभागितामु लक योजना तर्जुमा तथा अनुगमनमा लक्षित वर्ग समुदायको प्रतिनिधित्व	प्रतिशत	१५	२०	२५	३०	५०	७०				

गाउँपालिका मा सञ्चालित संघीय तथा प्रादेशिक आयोजना तथा कार्यक्रमहरु	संख्या	२०									
आयोजना बैंक											
आयोजना बैंक तर्जुमा	भएको/नभएको	भएको	भएको	भएको	भएको	भएको	भएको				
आयोजना बैंकमा संलग्न गरिएका कार्यक्रमहरु	संख्या	४५	६०	६५	७०	७५	७५				
आवधिक योजनाका आधारमा बजेट विनियोजन	प्रतिशत	०	९०	१००	१००	१००	१००				
आयोजना बैंकमा	गरिएको/नगरिएको	गरिएको	गरिएको	गरिएको	गरिएको	गरिएको	गरिएको				

आवद्ध विकासका आयोजनाहरू											
प्राथमिकीक रण गरिएका आयोजनाहरू	संख्या	७०	१००	१००	१००	१००	१००				
छनौटमा परेका गाउँपालिका स्तरिय गौरवका आयोजना	संख्या	०	१५	१५	१५	१५	१५				
तहगत सम्बन्ध तथा अन्तरसरका र समन्वय											
अन्तरसरका र समन्वयमा सञ्चालित कार्यक्रम	संख्या	५	६	८	१०	१०	१०				

तीनै तहको सरकारको समन्वयमा सञ्चालित आयोजना	संख्या	०	२	३	४	५	५				
आवश्यक बजेट समयमा प्राप्त	भएको/नभएको	नभएको	भएको	भएको	भएको	भएको	भएको				
तयार भएका ठुला आयोजनाको विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन	संख्या	७	८	९	११	१२	१५				
जोखिम व्यवस्थापन											
वित्तिय जोखिम लेखाजोखा विधि तर्जुमा	भएको/नभएको	नभएको	भएको	भएको	भएको	भएको	भएको				
राजस्व संकलन	भएको/नभएको	नभएको	भएको	भएको	भएको	भएको	भएको				

कार्ययोजना निर्माण											
चालु खर्च व्यवस्थापन सम्बन्धी मापदण्ड निर्माण	भएको/नभ एको	नभएको	भएको	भएको	भएको	भएको	भएको				
विपद् जोखिम संवेदनशील तथा विपद् प्रतिकार्य योजना निर्माण	भएको/नभ एको	नभएको	भएको	भएको	भएको	भएको	भएको				
पूर्वाधार निर्माण योजना तर्जुमा	भएको/नभ एको	नभएको	भएको	भएको	भएको	भएको	भएको				
सुशासन कार्ययोजना निर्माण	भएको/नभ एको	नभएको	भएको	भएको	भएको	भएको	भएको				

सार्वजनिक पदाधिकारी को आचरण र अनुशासनस म्बन्धी आचारसंहि ता निर्माण	भएको/नभ एको	नभएको	भएको	भएको	भएको	भएको	भएको				
कर्मचारी आचारसंहि ता निर्माण	भएको/नभ एको	नभएको	भएको	भएको	भएको	भएको	भएको				
अनुगमन तथा मुल्याङ्कन											
गाउँपालिका को अनुगमन समितिबाट अनुगमन भएका आयोजनाहरु	प्रतिशत	४५	८०	१००	१००	१००	१००				

आयोजनाको प्रभाव मुल्याङ्कन	संख्या	०	२	४	६	१०	१५				
अनुगमन तथा मुल्याङ्कन निर्देशिका तर्जुमा											
अनुगमन तथा मुल्याङ्कनका सूचक निर्माण											
सूचकका आधारमा अनुगमन भएका परियोजनाहरू											
अनुगमनबाट आएको सुझावको आन्तरीकी	संख्या	०	१०	१२	१५	१८	२०				

करण तथा परिपालना											
---------------------	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

तालिका: १० बजेट तथा कार्यक्रम

क्र.सं.	कार्यक्रमहरू	इकाई	आधर वर्ष	लक्ष्य										योजना अवधिको जम्मा	
				आ.व. ०८०/ ०८१	बजेट	आ.व. ०८१/ ०८२	बजेट	आ.व. ०८२/ ०८३	बजेट	आ.व. ०८३/ ०८४	बजेट	आ.व. ०८४/ ०८५	बजेट	लक्ष्य	बजेट
स्थानीय गौरव का आयोज नाहरू															
सडक पूर्वाधार तर्फ															
पर्यटन प्रवर्द्धन तर्फ															
सेवा तर्फ															

आन्तरिक राजस्व वृद्धित र्फ															
आर्थिक विकास					६२७ ९८		६७१ ६३		७२० ८६		७६७ ८८		८२३ ७३		३६१२ ०८
कृषि विकास					९४२ ०		१०० ७४		१०८ १३		११५ १८		१२३ ५६		५४१८ १
	व्यावसायिक स्याउ फर्म लुरी, मुसी, निजाल ।	सं ख्या													०
	आलु तथा सिमिको व्यवसायिक पकेट कार्यक्रम	सं ख्या													०
	एक वडा एक उत्पादन कार्यक्रम	सं ख्या													०
	उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धिका लागि तालिम कार्यक्रम	सं ख्या													०

	आधुनिक तथा वातावरणमैत्री कृषि औजार वितरण	एक मुष्ट													०
	कृषि उत्पादन विक्रि वितरणका लागि बजारीकरण कार्यक्रम	एक मुष्ट													०
	उन्नत जातका कृषि विउ बिजन वितरण	पट क													०
पशुविकास					11304		12089 .3		12975		13821 .8		14827		६५०१ ७
	व्यवसायीक पशुपालन तालिम कार्यक्रम	पट क													०
	व्यावसायीक ऊन मिसन , दुध मिसन कार्यक्रम	सं ख्या													०
	चाङ्ग्रा पकेट चौरी पकेट कार्यक्रम	सं ख्या													०

	चिज उत्पादनका लागि चौरीपकेट कार्यक्रम	संख्या													०
	अन्य उत्पादनका लागी भेडा/च्याङ्ग्रा प्रवर्धन कार्यक्रम	संख्या													०
	पशु विकास कार्यक्रम अन्तर्गत आधुनिक गोठ व्यवस्थापन भकारो सुधार कार्यक्रम	संख्या													०
पोषण तथा खाद्य सुरक्षा					4396		4701		5046		5375		5766		२५२८५
	पोषण कला सचेतना कार्यक्रम	पटक													०
	अति विपन्न परिवारलाई सन्तुलित आहारका लागि खाद्यान्न वितरण कार्यक्रम														०

	खाद्यान्न उपयोग सम्बन्धी ज्ञान विस्तार कार्यक्रम	पट क													०
	पोषिलो करेसावारी कार्यक्रम	सं ख्या													०
	सन्तुलीत आहार तयारी सम्बन्धी तालिम	एक मुष्ट													०
सिचाइ तथा जलश्रोत					8164	0	8731	0	9371	0	9982	0	10708		४६९५ ७
	की गाँउ सीचाई , स्युङ्जोर युल्डुत सिचाइ कुलो भेक्ची लुरी सि.कु. सिङ्जा मुसी सि.कु. निसाल चुप्कु सि.कु. ह्यादे कोमास सि.कु.	सं ख्या													
	कराङ सिचाई पोखरी/कुलो निर्माण	सं ख्या													

तिलिङ सीचाई पोखरी पुनः निर्माण/मर्मत	सं ख्या													
साल्दाङ सि कु मर्मत , नामगुङ सी कु निर्माण	सं ख्या													
क्यामा सि.कु. मर्मत घोङ्गाङ्गिङ पुनः निर्माण, किराथाङ सी.कु. पुनः निर्माण ।	सं ख्या													
यूराहिल्लमो सीचाई कुलो, डोल्लुङ सीचाइ, चोलुङ सीचाइ पोखरी, मार्सीङ सीचाइ पोखरी निर्माण	सं ख्या													
युप्कोङ सीचाइ कुलो, टाटा गाउँ सिचाइ आयोजना, तेलाङ सीचाइ कुलो, छिंप	सं ख्या													

	सिचाइ योजना निर्माण ।														
	तोराड खोला सिचाइ आयोजना ।	सं ख्या													
	कुगाउ सीचाइ आयोजना	सं ख्या													
	पुर्ण चौर सिचाइ, न्याची गाउ सिचाइ कुलो निर्माण चाडमाथाड सिचाइ कुलो	सं ख्या													
	कोइरोगाउ सि कु निर्माण	सं ख्या													
वन वनस्पति खनिज					3140	0	3358	0	3604	0	3839	0	4119		१८०६ ०
	वृक्षारोपण कार्यक्रम: कुन्छा, मुसी, काराड तिलिड खोला	सं ख्या													

	वरपर, शे, साल्दाड, धुडदार, पौवा स्यूकु, रापा गाउँ ख्याल्दोक, कु गाउँ ।													
	वनसंरक्षण सचेतना कार्यक्रम	पट क												
	डढेलो नियन्त्रण	एक मुष्ट												
	जडीबुटी संकलनलाई व्यवस्थीत गर्न राष्ट्रिय निकुञ्जसँग सहकार्य													
	खोला तटवन्धन कार्यक्रम	सं ख्या												
पर्यटन					18211	0	19477	0	20905	0	22269	0	23888	१०४७ ५०
	सुरक्षीत सडक, होटल तथा होमस्टे सहित पर्यटकीय पुर्वाधार निर्माण													

कि गाउँ-निजाल मुसी पर्यटकीय पदमार्ग	कि. मि.														
साल्दाङ कोमास सिमेन पर्यटकिय पदमार्ग	कि. मि.														
Hotel Management and hospitality trainings.															
सहज इन्टरनेट सुविधाको लागि सेवा प्रदायकसँग समन्वय सहजीकरण															
काराङ- भिजेर कु गाउ फोट हुदै रारासम्म पर्यटकीय पदमार्ग	कि. मि.														
काराङ शे गुम्बा- फोक्सुण्डो ताल सम्म पर्यटकीय पदमार्ग	कि. मि.														

	साल्दाड शे फोकसुण्डो ताल पर्यटकीय पदमार्ग	कि. मि.													
	विभिन्न स्थानहरूमा क्याम्पीङ साइट निर्माण	सं ख्या													
	View Point निर्माण फोकसुण्डो टप निर्माण	सं ख्या													
	सुलीगाड झरना भ्यू-पोइन्ट निर्माण	सं ख्या													
	नयाँ पर्यटकीय गन्तव्यको खोजी कार्यक्रम	एक मुष्ट													
	कान्जीरोवा हिमाल आरोहणका लागि पुर्वाधार निर्माण तथा समन्वय														

	पुगमो देखि चार ताल सम्म व्यवस्थीत पदमार्ग														
उद्योग तथा उद्यमशिलता विकास					8164		8731		9371		9982		10708		४६९५ ७
	स्थानीय पोशाक : छुवा,कावो, बक्खु, मेटी, काल्दा झोला सार बनाउने तालिम सञ्चालन औजार खरीद तथा ऊन उत्पादन तथा प्रशोधन उद्योग	सं ख्या													०
	उन कात्ने मेसीन खरिद तथा वितरण	पट क													०
	वाडरीड, प्लम्बीड, सिकर्मी डकर्मी तालिम सञ्चालन	पट क													०

	होटेल व्यवस्थापन ,कुक तालिम	सं ख्या													०
	मोबाइल रिपेरेड , Auto parts तालिमहरु	सं ख्या													०
	पश्मिना उद्योग सञ्चालन	सं ख्या													०
	चिज उद्योग स्थापना	सं ख्या													०
	छुर्पि उद्योग स्थापना तथा गुणस्तर प्रवर्दन ।														०
सामाजि क विकास					12559 5		13432 5		14417 3		15357 6		16474 5		७२२४ १४
जनसंख्या तथा बसाइसराइ															०
शिक्षा					32655	0	34925	0	37485	0	39930	0	42834		१८७८ २८
	विद्यालयको भौतिक पुर्वाधारः भवन निर्माण,	एक मुष्ट													०

शौचालय निर्माण, घेरावार															
१-३ सम्मका विद्यालयलाई विद्यार्थी संख्याका आधारमा १-५ बनाउने , १-५ लाइ १-८ बनाउने , १-८ लाई ९-१२ बनाउने	एक मुष्ट														०
साल्दाङ र भिजेरलाई आवासीय माध्यामीक विद्यालयमा स्तरोन्ती गर्ने	एक मुष्ट														०
१-५ देखी माथी सम्पूर्ण विद्यालयलाई ICT Lab स्थापना सञ्चालन	एक मुष्ट														०

विद्यालयमा पर्याप्त फर्निचर निर्माण	एक मुष्ट														०
पुस्तकालय स्थापना तथा सञ्चालन	संख्या														०
शिक्षक दरबन्दी व्यवस्थापन तथा दरबन्दी अनुसार शिक्षक व्यवस्थापन	एक मुष्ट														०
विज्ञान प्रयोनशाला स्थापना तथा सञ्चालन	संख्या														०
विद्यालयमा उच्च गतिको इन्टरनेट सेवा	संख्या														०
विद्यार्थी भर्ना अभियान विशेष कार्यक्रम	एक मुष्ट														०
उत्कृष्ट विद्यालय प्रोत्साहन	एक मुष्ट														०

	कार्यक्रम पढ्दै कमाउदै रमाउदै कार्यक्रम														
स्वास्थ्य					47726	0	51044	0	54786	0	58359	0	62603		२७४५ १७
	सम्पूर्ण आधारभूत स्वास्थ्य केन्द्रहरुको व्यवस्थापन तथा सञ्चालन	एक मुष्ट													०
	दरबन्दी अनुसार स्वास्थ्यकर्मी व्यवस्थापन	एक मुष्ट													०
	स्वास्थ्य चौकी, आधारभूत स्वास्थ्य केन्द्रहरुमा पर्याप्त औषधी तथा स्वास्थ्य सामग्रीको व्यवस्थापन	एक मुष्ट													०
	परम्परागत आम्ची सेवाको	एक मुष्ट													०

	विस्तार तथा व्यवस्थापन														
	५ शैयाको अस्पताल निर्माण तथा सञ्चालन														०
	नियमित घरदैलो स्वास्थ्य शिविर सञ्चालन	पट क													०
	वर्धिङ सेन्टर स्थापना सञ्चालन	सं ख्या													०
	स्वास्थ्य चौकी तथा आधारभुत स्वास्थ्य केन्द्रहरूमा खानेपानी फोहोरमैला व्यवस्थापन शौचालय तथा उर्जा आपूर्ति व्यवस्थापन	एक मुष्ट													०
	स्वास्थ्य संस्थाहरू पूर्ण क्षमतामा सञ्चालन	एक मुष्ट													०

	तथा विशेषज्ञ सेवा सञ्चालन														
	स्वास्थ्यकर्मीहरू लाइ नियमित तालिम कार्यसम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन तथा अभिमुखीकरण	एक मुष्ट													०
खानेपानी तथा सरसफाइ					20095	0	21492	0	23068	0	24572	0	26359		११५५ ८६
	एक घर एक धारा एक शौचालय कार्यक्रम	एक मुष्ट													०
	सिमो खोक्पा- कोमास, ह्युरोक- स्युडजोर, मुसीगाउँ खानेपानी आयोजना	सं ख्या													०

साल्दाड बृहद् खानेपानी, नामगुड खानेपानी आयोजना, शे खानेपानी मर्मत, काराड तिलिड बृहद खानेपानी, नाम्दो धुङ्दार बृहद खानेपानी, फोत् गाउँ बृहद खानेपानी कुभुखदेखि कु गाउँ सम्म खानेपानी आयोजना फोकसुण्डो बृहद खानेपानी, पुग्मो खानेपानी	सं ख्या														०
सञ्चालित आयोजनाहरुको नियमित मर्मत सम्भार	सं ख्या														०

	सार्वजनिक कार्यालय स्थानहरूमा शौचालय, खानेपानी धारा निर्माण	सं ख्या													०
खेलकुद					3768	0	4030	0	4325	0	4607	0	4942		२१६७ २
	एक वडा एक खेलमैदान निर्माण														०
	गाउँपालिकास्तरी य/वडास्तरीय खेलकुद प्रतियोगिता सञ्चालन	पट क													०
	क्षेत्रीय राष्ट्रिय खेलाडीहरुको सम्मान कार्यक्रम	एक मुष्ट													०
	धनुषबाण, घोडादौड खेललाइ गाउँपालिकाको	एक मुष्ट													०

	स्थानीय खेल मान्यता तथा नियमित सञ्चालन														
भाषा साहित्य कला संस्कृति					3768	0	4030	0	4325	0	4607	0	4942		२१६७ २
	स्थानीय भाषा कला संस्कृति प्रवर्द्धन हुने साहित्य रचनालाइ प्रोत्साहन	एक मुष्ट													०
	स्थानीय भाषा कला संस्कृति परम्पराको प्रवर्द्धन हुने स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण	एक मुष्ट													०
	डोल्पो सांस्कृतिक संग्रहालय स्थापना	सं ख्या													०
	सांस्कृतिक गाउँ घोषणा	एक मुष्ट													०
	महत्वपूर्ण गुम्बा पुजा तथा	सं ख्या													०

	पर्वहरुमा मेला महोत्सवको आयोजना														
	कला संस्कृतिको प्रचार प्रसार	एक मुष्ट													०
	स्थानीय भाषा कला संस्कृतिको लिखित दस्तावेजिकरण	एक मुष्ट													०
	डोल्पो भोट पुस्तकालय स्थापना	एक मुष्ट													०
धार्मिक सांस्कृतिक संरक्षण					10048	0	10746	0	11534	0	12286	0	13180		५७७९ ३
	सम्पूर्ण गुम्बाहरुको नियमित मर्मत सम्भार	एक मुष्ट													०
	गुम्बा सुरक्षाका लागि सुरक्षा निकायसँगको समन्वय महत्वपूर्ण	सं ख्या													०

	स्थानहरुमा अस्थायी चौकी स्थापना														
	गुम्बा सुरक्षा निगरानी समुह गठन तथा परिचालन	एक मुष्ट													०
	धार्मिक मेला महोत्सवको आयोजना तथा सञ्चालन	एक मुष्ट													०
लक्षित समुह विकास					7536	0	8060	0	8650	0	9215	0	9885		४३३४ ५
	बालक्लब, युवाक्लब, Eco- Club किशोर किशोरी समुह गठन सञ्चालन नियमन तथा नेतृत्व विकासका कार्यक्रमहरु सञ्चालन	एक मुष्ट													०

एक गाउँ आमा समुह गठन सञ्चालन	एक मुष्ट														०
लक्षित समुह(महिला, बालबालिका, अपाङ्ग दलित आदिवासी जनजाती, एकल महिला, जेष्ठ नागरिक, आर्थिक सामाजिक रुपमा पिछडिएको क्षेत्र) को उत्थान र विकासका लागि सशक्तिकरणका कार्यक्रमहरु	एक मुष्ट														०
सबै प्रकारका विभेद तथा हिंसा न्युनिकरणका कार्यक्रमहरु, सचेतना	एक मुष्ट														०

	विस्तारका कार्यक्रमहरु,														
	फरक क्षमता भएका व्यक्ति समुहहरुका लागि सहायता सामग्री वितरण कार्यक्रम	एक मुष्ट													०
पूर्वाधार विकास					12559 5		13432 5		14417 3		15357 6		16474 5		७२२४ १४
सडक यातायात तथा पुल					64053	0	68506	0	73528	0	78324	0	84020		३६८४ ३१
	साल्दाङ-निसाल, निसाल-मुसी, मुसी- सिमेन, कोमास-निसाल सडक निर्माण	कि. मि.													०
	काराङ- कु गाउँ पदमार्ग निर्माण	कि. मि.													०
	काराङ-साल्दाङ सडक स्तरोन्नती तथा नाला निर्माण	कि. मि.													०
	काराङ तिलिङ मोटरबाटो निर्माण	कि. मि.													०

साल्दाड-शे, साल्दाड-नाम्दो, छिर्कुचौर-तिलिड पदमार्ग	कि. मि.														०
नाम्खा शे पदमार्ग कोमास साल्दाड सडक निर्माण	कि. मि.														०
छोरेगाउँ- रापागाउँ-नाम्दो- धुङ्दुदार-साल्दाड सडक निर्माण तथा स्तरोन्नती	कि. मि.														०
शे भिजेर फोत् गाउँ पदमार्ग	कि. मि.														०
भिजेर फोक्सुण्डो पदमार्ग	कि. मि.														०
फोत् गाउँदेखि याला भन्ज्याङ पदमार्ग	कि. मि.														०
गाउँपालिका केन्द्रदेखि फोत	कि. मि.														०

	गाउँसम्म पदमार्ग मर्मत														
	फोत् गाउँ जाने कर्णाली नदीमा पुल निर्माण	सं ख्या													०
	च्याझाड चुसिङ- कु गाउँ पदमार्ग	कि. मि.													०
	वडादेखि गाउँपालिका जोड्ने मुख्य तथा शाखा सडक स्तरोन्नती	कि. मि.													०
	तार छोक थाङ देखि ताक्सी मोटरबाटो	कि. मि.													०
	रिमो घैखुथाङ पदमार्ग	कि. मि.													०
	रिमो-सागर- नाम्दो-साल्दाङ पदमार्ग	कि. मि.													०
	साइजोल-रिखे- बागाल्हा-नुमाल्हा	कि. मि.													०

	पास हुँदै धो तराप पदमार्ग														
	तार छोक थाङदेखि नेल्थेसम्म मोटरबाटो	कि. मि.													०
	पुगमो-फोक्सुण्डो- शे-भिजेर-फोत गाउँ-कु गाउँ- साल्दाङ- नाम्दो पदमार्ग	कि. मि.													०
	पुगमो-कागमारा- हुरीकोट-काङगाउँ पदमार्ग	कि. मि.													०
	दुनै-सुलिगाङ- सुम्दुवा-पुगमो पदमार्ग	कि. मि.													०
	पुगमो-दान्धा- पुम्फो-चार ताल पदमार्ग	कि. मि.													०
	पुगमो-पुनिखा- कुनासा पदमार्ग	कि. मि.													०

उर्जा					31399	0	33581	0	36043	0	38394	0	41186		१८०६ ०४
	सोलार उर्जा मिनीग्रीड: कोमास, मुसी, निजाल, लुरी, स्युङ्जोर, माराङ टोल(वडा नं. २) काराङ साल्दाङ, नामगुङ, शे, फोत् गाउँ, कु गाउँ	कि. वा.													०
	माइक्रो हाइड्रो: कोमास फोक्सुण्डो पुग्मो ।	कि. वा.													०
	विद्युत प्रसारण लाइन विस्तार कागमारा जलविद्युत आयोजनाको क्षमता विस्तार														०

	गाउँ घर उज्यालो कार्यक्रम	एक मुष्ट													०
सञ्चार तथा सुचना प्रविधि					20095	0	21492	0	23068	0	24572	0	26359		११५५ ८६
	ज्याङ्गला लेकमा नेपाल टेलिकमको टावर जडान	एक मुष्ट													०
	निःशुल्क इन्टरनेटका लागि सेवा प्रदायकसँग समन्वय तथा सहजिकरण														०
	गाउँपालिकाका सम्पूर्ण गाउँवस्तिमा सहज मोबाइल फोन सेवा विस्तारका लागि विभिन्न स्थानमा नेपाल	सं ख्या													०

	टेलिकमको ३G, टावर निर्माण													
	इन्टरनेट सेवाका लागि आवश्यक पूर्वाधार विकास													०
	फोक्सुण्डो र साल्दाडमा ४G सेवा विस्तार	सं ख्या												०
	Walkie-Talkie विस्थापन	एक मुष्ट												०
	उच्च गतिको इन्टरनेट सेवा	एक मुष्ट												०
एकिकृत वस्ती विकास					8792	0	9403	0	10092	0	10750	0	11532	५०५६ ९
	एकिकृत वस्ती विकास योजना	एक मुष्ट												०
फोहोरमैला व्यवस्थापन					1256	0	1343	0	1442	0	1536	0	1647	७२२४
	सुरक्षित खानेपानी र ढल निकास योजना	सं ख्या												०

	अनिवार्य शौचालयको प्रयोग	एक मुष्ट													०
	प्लास्टिक झोलामुक्त गाउँपालिका अभियान	एक मुष्ट													०
	फोहोरमैला विसर्जनस्थल निर्माण	सं ख्या													०
	फोहोरमैला व्यवस्थापन गुरुयोजना तर्जुमा	एक मुष्ट													०
लोकतन्त्र सुशासन र संस्थागत विकास					54425		58208		62475		66550		71390		३१३० ४८
स्थानीय एकता शान्ति सुरक्षा र सु व्यवस्था					2721	0	2910	0	3124	0	3328	0	3570		१५६५ २
	प्राकृतिक स्रोत साधन तथा अवसरको सन्तुलित वितरण हुने गरी विकासका	एक मुष्ट													०

	आयोजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा														
	गाउँपालिकाको सुरक्षा नीति तर्जुमा	एक मुष्ट													०
	विद्युतिय शासनको प्रभावकारी कार्यान्वयन	एक मुष्ट													०
	विपद् व्यवस्थापनका सहज र स्थानीय अनुकूलित उपायहरुको अवलम्बन तथा कार्यान्वयन	एक मुष्ट													०
तथ्याङ्क व्यवस्थापन					10341	0	11060	0	11870	0	12645	0	13564		५९४७ ९
	तथ्याङ्क संकलन र व्यवस्थापन सम्बन्धी नीति निर्माण	एक मुष्ट													०

तथ्याङ्क संकलन तथा व्यवस्थापनका मानक तथा मापदण्ड निर्माण	एक मुष्ट														०
गाउँपालिकाको तथ्याङ्क वेब पोर्टल निर्माण	एक मुष्ट														०
तथ्याङ्क संकलन व्यवस्थापन सम्बन्धी क्षमता अभिवृद्धि तालिम	पट क														०
एकिकृत तथ्याङ्क संकलन तथा व्यवस्थापन	एक मुष्ट														०
मानव संसाधन तथा संस्थागत क्षमता विकास					31567	0	33761	0	36236	0	38599	0	41406		१८१५ ६८
कर्मचारी क्षमता अभिवृद्धि, अभिमुखीकरण सूचना प्रविधि, कार्यव्यवहार	पट क														०

	सम्बन्धी तालिम कार्यक्रम														
	मानव संसाधन विकास र संस्थागत क्षमता विकासका लागि सम्भाव्यता अध्ययन	पट क													०
	उत्कृष्ट सिकाइ अभ्यासका लागि अध्ययन अवलोकन भ्रमण	पट क													०
	सेवा प्रवाह सरलीकरणका लागि नमुना अभ्यास कार्यक्रम सञ्चालन	पट क													०
	न्यायिक समितिको संस्थागत विकासको लागि सम्भाव्यता अध्ययन तथा	पट क													०

	अवलोकन भ्रमण कार्यक्रम													
संघीय शासन प्रणाली					544	0	582	0	625	0	666	0	714	३१३०
	स्थानीय राजनैतिक नेतृत्व जनप्रतिनिधि तथा कर्मचारिका लागि क्षमता विकास तथा अभिमुखीकरण	एक मुष्ट												०
	जनचेतनामूलक तथा अन्तर्क्रियात्मक कार्यक्रम सञ्चालन	एक मुष्ट												०
स्थानीय तहको सन्तुलित विकास					2177	0	2328	0	2499	0	2662	0	2856	१२५२२
	स्थानीय रोजगारी प्रवर्द्धन र क्षमता विकासका कार्यक्रम	एक मुष्ट												०

	सन्तुलित विकास प्रवर्द्धन	एक मुष्ट													०
	सार्वजनिक निजी साझेदारी मोडेलमा विकास कार्यक्रम सञ्चालन	एक मुष्ट													०
शासकिय सुधार					4354	0	4657	0	4998	0	5324	0	5711		२५०४ ४
	कर्मचारीको कार्यसम्पादन दक्षता अभिवृद्धि तालिम	एक मुष्ट													०
	कार्यसम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन प्रणाली	एक मुष्ट													०
	नियमित वेवसाइट अध्यावधिक तथा व्यवस्थापन	एक मुष्ट													०
	सेवा प्रवाहमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको उपयोग	एक मुष्ट													०

कर्मचारीहरुको मनोबल र उत्प्रेरणा वृद्धिका लागि अवलोकन भ्रमण	एक मुष्ट														०
जनप्रतिनिधी तथा कर्मचारीहरुका लागि आवास व्यवस्थापन	एक मुष्ट														०
नियमित व्यवस्थापन परिक्षण	एक मुष्ट														०
गुनासो व्यवस्थापनको लागि उजुरी पेटिका तथा गुनासो सुन्ने अधिकारी सम्बन्धी व्यवस्था	पट क														०
सेपा प्रवाह र सुशासनका लागि आवश्यक कार्यविधि तर्जुमा	सं ख्या														०

गाउँपालिकाबाट प्रवाह गरिने सेवाको विद्युतिय अभिलेख व्यवस्थापन	पट क														०
विद्युतिय शासन प्रयोग र पहुँचमा वृद्धि	एक मुष्ठ														०
सम्पूर्ण विकास आयोजना तथा कार्यक्रमहरूको सामाजिक परिक्षण सार्वजनिक सुनिवाइ तथा सामाजिक परिक्षण	सं ख्या														०
वित्तिय सुशासन				1361	0	1455	0	1562	0	1664	0	1785			७८२६
राजस्व परामर्श समितिको बैठक व्यवस्थापन क्षमता अभिवृद्धि तथा अनुगमन	पट क														०

	लेखा प्रणाली सुदृढिकरण तालिम कार्यक्रम	पटक													०
	विद्युतिय आर्थिक कारोबार प्रणालीको सुदृढिकरण	एक मुष्ठ													०
भ्रष्टाचार नियन्त्रण					1361	0	1455	0	1562	0	1664	0	1785		७८२६
	भ्रष्टाचार विरुद्ध नागरीक सचेतना कार्यक्रम	एक मुष्ठ													०
	भ्रष्टाचार सम्बन्धी सूचना दिनेलाइ पुरस्कार कार्यक्रम	एक मुष्ठ													०
	विकास आयोजना तथा कार्यक्रमको खर्च निर्माणस्थल/सार्वजनिकस्थलमै सार्वजनिकीकरण	एक मुष्ठ													०
अन्तरसम्बन्धित विषयहरु					20933		22388		24029		25596		27458		१२०४०४

गरिबी न्युनिकरण					8583	0	9179	0	9852	0	10494	0	11258		४९३६ ६
	गरिबी निवारणका लागि सञ्चालित कार्यक्रमहरुको एकिकरण तथा सञ्चालन	एक मुष्ट													०
	गरिब लक्षित उद्यम विकास कार्यक्रम	संख्या													०
	गरिबी निवारणका लागि सिप विकास कार्यक्रम	संख्या													०
	सहकारीमा आधारित कृषि उद्यम व्यवसाय विकास	संख्या													०
	स्थानीय आवश्यकतामा आधारित कार्यक्रम छनौट तथा सञ्चालन	संख्या													०

स्वरोजगारमुखी सिप विकास कार्यक्रम	सं ख्या														०
निर्यातमुखी सिपप सिकाइ केन्द्र स्थापना	एक मुष्ट														०
स्थानीय उत्पादनको विविधिकरण व्यवसायीकरण गुणस्तर प्रवर्द्धनसम्बन्धी सीप विकास तालिम	सं ख्या														०
व्यवसायिक पशुपालन तथा कृषि तालिम सञ्चालन	सं ख्या														०
पश्मिना उद्योग स्थापना	एक मुष्ट														०
अनुदानमा आधारित	सं ख्या														०

	पशुपालन कार्यक्रम														
	उत्पादनमा आधारित कृषि अनुदान वितरण कार्यक्रम	सं ख्या													०
श्रम तथा रोजगार					9001	0	9627	0	10332	0	11006	0	11807		५१७७ ४
	रोजगार सूचना केन्द्र स्थापना	एक मुष्ट													०
	प्राविधिक तथा व्यवसायिक तालिम	एक मुष्ट													०
	वित्तिय साक्षरता कक्षा सञ्चालन	एक मुष्ट													०
	बेरोजगार लक्षित न्युन ब्याज दरमा करजा प्रवाह तथा प्रविधि सहयोग कार्यक्रम	एक मुष्ट													०
	युवा स्वरोजगार बैंक सञ्चालन	एक मुष्ट													०

	एक वडा एक श्रम सहकारी गठन तथा सञ्चालन	एक मुष्ठ													०
मानव अधिकार					1047	0	1119	0	1201	0	1280	0	1373		६०२०
	फरक क्षमता भएका असहाय सिमान्तकृत वर्ग क्षेत्रका सेवाग्राहीलाई सेवाप्रवाहमा विशेष व्यवस्था	एक मुष्ठ													०
	मानव अधिकार हिसापिडित पक्षलाई आर्थिक तथा कानूनी सहायता विशेष कार्यक्रम														०
	वडा तथा विद्यालयस्तरमा मानव अधिकारसम्बन्धी	एक मुष्ठ													०

	सचेतनामूलक अभिमुखिकरण														
विज्ञान तथा प्रविधि					2303	0	2463	0	2643	0	2816	0	3020		१३२४ ४
	परम्परागत सीप प्रविधिको संरक्षण विकास तथा स्तरोन्नती	सं ख्या													०
	कृषि प्रविधि विकासका लागि मोबाइल एप्स निर्माण तथा एप् मार्फत प्रचर प्रसार	पट क													०
	नवप्रवर्तन प्रविधि प्रदर्शनी मेला आयोजना	पट क													०
	विज्ञान प्रविधिका क्षेत्रमा उल्लेखनिय काम गर्ने व्यक्तित्वलाई सम्मान	सं ख्या													०

वन वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन					12560		13433		14417		15358		16475		७२२४ ३
वातावरण संरक्षण तथा जलवायु परिवर्तन अनुकुलन					8290	0	8866	0	9515	0	10136	0	10874		४७६८ ०
	वातावरण संरक्षण तथा जलवायु परिवर्तन सम्बन्धित सम्पूर्ण आयोजना तथा कार्यक्रमहरु गाउँपालिकाको स्थानीय अनुकुलन कार्ययोजना (LAPA) बमोजिम सञ्चालन गरिने	एक मुष्ट													०
	वैकल्पिक उर्जा प्रवर्द्धन कार्यक्रम	एक मुष्ट													०
विपद् व्यवस्थापन					4270	0	4567	0	4902	0	5222	0	5602		२४५६ ३
	विपद् न्यूनिकरण पूर्व तयारी तथा	एक मुष्ट													०

	विपद् प्रतिकार्य योजना तयार गर्ने														
	सुरक्षित आवास कार्यक्रम	संख्या													०
	खोला नदि तटबन्धन निर्माण कार्यक्रम	एक मुष्ट													०
	आपतकालिन उद्धार राहत कोष स्थापना तथा सञ्चालन	एक मुष्ट													०
	पूर्व सूचना प्रणाली जडान	एक मुष्ट													०
	प्रकोप सचेतना विस्तार कार्यक्रम	एक मुष्ट													०
	विपद् व्यवस्थापन कोष व्यवस्थापन	एक मुष्ट													०
	गाउँपालिका तथा वडा स्तरीय विपद् व्यवस्थापन संस्थागत संयन्त्र इकाई स्थापना	एक मुष्ट													०

	विपद् व्यवस्थापनसम्बन्धी अन्तर्क्रिया गोष्ठी भेला सञ्चालन	पट क													०
योजना तर्जुमा कार्यान्वयन अनुगमन तथा मुल्याङ्कन					16746		17910		19223		20477		21966		९६३२ २
योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन					6866	०	7343	०	7881	०	8396	०	9006		३९४९ २
	योजना वर्गिकरणका लागि मापदण्ड निर्माण	सं ख्या													०
	अनुगमन निर्देशिका तर्जुमा	एक मुष्ट													०
	आयोजना पहिचान छनौट तथा कार्यान्वयनको प्रणाली विकास	एक मुष्ट													०
	तोकिएका आयोजनाहरूको तेश्रो पक्ष मुल्याङ्कन	पट क													०

	विद्युतिय खरिद प्रक्रियाबाट सार्वजनिक सेवा तथा सामग्री खरिद	पट क													०
आयोजना बैंक					1172	0	1254	0	1346	0	1433	0	1538		६७४३
	आयोजना बैंक निर्माणका लागि नीति निर्देशिका तर्जुमा	सं ख्या													०
	सम्भाव्यता अध्ययनका आधारमा आयोजना बैंक तयारी	पट क													०
	छनौटमा परेका आयोजनालाई आवश्यक बजेट विनियोजन र मध्यमकालिन खर्च संरचनामा समावेश गर्ने व्यवस्था	पट क													०

आयोजनाको पहिचान वर्गिकरण प्राथमिकीकरण छनौट र मूल्याङ्कनको मापदण्ड निर्माण	पट क														०
आयोजना बैकलाइ विद्युतिय प्रणालीमा अभिलेखीकरण	पट क														०
राजस्व सुधार कार्ययोजना तर्जुमा	पट क														०
योजना कार्यान्वयनमा अन्तरसरकार समन्वय				7201	0	7701	0	8266	0	8805	0	9445		४१४१	८
आयोजना पहिचान विकास र कार्यान्वयन सहजिकरण	पट क														०
ठुला आयोजना कार्यान्वयनमा	पट क														०

	अन्तर निकाय सहजिकरण														
अनुगमन तथा मुल्याङ्कन					1507	0	1612	0	1730	0	1843	0	1977		८६६९
	अनुगमन निर्देशिका तथा अन्य सामग्रीको विकास	पट क		१											
	अनुगमन तथा मुल्याङ्कन योजना तयारी	पट क		१											
	अनुगमन संयन्त्रको क्षमता अभिवृद्धि	पट क		१											
	जम्मा				४१८६५२	०	४४७७५२	०	४८०५७६	०	५११९२१	०	५४९१५२	०	२४०८०५३